

**НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М. П. ДРАГОМАНОВА**

На правах рукопису

РЯБЕКА ОЛЕКСАНДР ГРИГОРОВИЧ

УДК: 1:316ю32(043)

**ГЛОБАЛІЗАЦІЙНІ ЗМІНИ
МОРФОЛОГІЇ ПЛАНЕТАРНОГО СВІТУ:
СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКИЙ АНАЛІЗ**

09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії

Дисертація на здобуття наукового ступеня
доктора філософських наук

Науковий консультант –

Бех Володимир Павлович,

доктор філософських наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України

Київ – 2017

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1 ФІЛОСОФСЬКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ	
ДОСЛІДЖЕННЯ БУТТЯ ПЛАНЕТАРНОЇ СПІЛЬНОТИ.....	
1.1. Концепт «глобалізаційні зміни морфології планетарного світу» як предмет соціально-філософського аналізу	18
1.2. Прогнозування зміни організаційного буття планетарної світсистеми як соціальна проблема.....	44
1.3. Принципи, підходи, методи та категоріальний апарат дослідження	69
Висновки до першого розділу.....	103
РОЗДІЛ 2 АНАЛІЗ ПРОВІДНИХ ТЕНДЕНЦІЙ СТАНОВЛЕННЯ	
ЦІЛІСНОЇ СВІТСИСТЕМИ	
2.1. Мережевість як становлення нової онтології планетарної світсистеми	108
2.2. Інформаційна єдність планетарної спільноти як провідна засада становлення цілісної світсистеми.....	150
2.3. Тенденція до становлення організаційної цілісності планетарної спільноти і потреба у глобальному управлінні світсистемою	193
Висновки до другого розділу	230
РОЗДІЛ 3 АНАЛІЗ ПЛАНЕТАРНОЇ ОСОБИСТОСТІ ЯК	
СУБ'ЄКТИВОВАНОГО ЧИННИКА ОРГАНІЗАЦІЙНОГО БУТТЯ	
ЦІЛІСНОЇ СВІТСИСТЕМИ	
3.1. Планетарна особистість та її роль у саморозгортанні соціального світу.....	240
3.2. Космополітизм як засіб формування планетарного світогляду і ідеології поведінки Планетарної особистості	263
Висновки до третього розділу.....	286

РОЗДІЛ 4 АНАЛІЗ ОБ’ЄКТИВОВАНОГО ЧИННИКА ОРГАНІЗАЦІЙНОГО БУТТЯ ПЛАНЕТАРНОЇ СВІТСИСТЕМИ	289
4.1. Світове громадянське суспільство як продукт саморозгортання планетарної спільноти	290
4.2. Світовий уряд як суб’єкт глобалізованого управління соціальним розвитком планетарної спільноти.....	312
4.3. Світова держава як продукт глобалізованого організаційного розвитку планетарної спільноти.....	339
Висновки до четвертого розділу.....	363
ВИСНОВКИ.....	366
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	373

ВСТУП

Актуальність дослідження проблеми становлення цілісності планетарної спільноти полягає в тому, що сьогодні, як ніколи раніше, посилюється інтерес до майбутнього. Нині світ поставлений перед альтернативою: конфлікт або асиміляція. Сучасний соціальний суб'єкт відчуває гостру потребу нової екзистенції. Особливістю буття сучасної міжнародної системи є константа флюїдності – стабільність із розпадом біполярної системи замінюється масштабними і нескінченними змінами. Головними серед них є наступні. По-перше, значне еволюційне ускладнення соціальної організації планетарної спільноти неминуче породжує потребу стабілізації задля підтримання своєї функціональності, в основі якої – одночасна дія двох фундаментальних чинників: глобалізації і прискорення інноваційного розвитку. Глобалізація впливає на кількісні параметри процесів, а інновації – на їх якість. По-друге, у світі, що змінюється, складно говорити про рівновагу. Сьогодні потрібно розуміти і враховувати закони дуже нерівноважного нестационарного розвитку, оскільки за час існування тільки одного покоління відбуваються соціальні зміни, здійснюються колосальні відкриття. По-третє, у системі загроз для планетарної спільноти особливе місце займають світоглядні зриви, які вражають суспільство в цілому або певні його складові. Будь-яке співтовариство «зібране» і відтворюється на певній матриці. У цій матриці є ядерна зона, яка об'єднує усі часткові співтовариства. По-четверте, сьогодні під тиском глобалізації і інформатизації повсякденного життя, як ніколи раніше, актуалізуються давні космополітичні ідеї про «світову державу» (Данте) та людину як «громадянина Всесвіту» (Діоген). Ці світоглядні уявлення і теоретичні концепції визначаються як мондіалізм, сутністю якого є утвердження повної планетарної інтеграції, створення єдиного світу. По-п'яте, значних масштабів у сучасній літературі, навіть науковій, набуло неупорядковане

поширення геополітичних ідей про Апокаліпсис, омніцид, кінець соціального світу, загибель цивілізації, занепад Європи, Світову революцію, «Новий світовий порядок», що потребують відповідного інтелектуального або філософського опрацювання і приведення до узгодженого використання їх смислового потенціалу в науці про буття планетарної спільноти і формування «завтрашнього світу» (З. Бжезинський). По-шосте, певним дефіцитом теоретико-методологічної рефлексії інструментів і технологій мінімізації ентропійних тенденцій у кризовому соціумі глобалізованого світу, вирішенню яких може сприяти розвиток глобалізації соціального управління і впровадження механізмів зворотного зв'язку на рівні Світової держави і Світового уряду (державного управління) і громадського управління за участю Світового громадянського суспільства. По-сьоме, недослідженим є досвід соціального прогнозування і проектування планетарної світсистеми в контексті глобальних проблем сучасності, використання ідей, закладених в основу соціальних утопій та антиутопій для розробки моделей оптимальної загальнопланетарної соціальної структури, за допомогою якої людство зможе подолати труднощі на шляху розв'язання глобальних проблем, а також, і це надзвичайно важливо, аналіз гіпотетичних небезпек, пов'язаних із реалізацією цих ідей. Тому нагальною необхідністю є узагальнення досвіду вироблення організаційно-управлінських та правових заходів упровадження в повсякденне життя світової спільноти надійного саморегулятивного механізму соціальної світсистеми, яка могла б гнучко реагувати на зміни зовнішнього середовища в умовах розгортання інформаційної революції. По-восьме, у цій сфері існують практичні проблеми, вирішення яких потребує відповідного теоретичного узагальнення, наприклад, Європа, започатковуючи інтеграцію націй-держав у спільний наднаціональний економічний, а згодом і політичний союзи, визначає шлях до ширших форм постнаціональної організації, поза вузькими уявленнями і деструктивними пристрастями віку націоналізму. По-дев'яте, Україна потребує концептуального забезпечення перспектив свого власного

розвитку у структурі сучасного світу, оскільки вона нині напружено намагається, що викликає шалений інформаційно-політичний, дипломатичний, спротив з боку Російської Федерації, яка розв'язала військову агресію проти нашої держави. Зрештою, по-десяте, у розпорядженні сучасних дослідників соціальних процесів з'явилося декілька оригінальних когнітивних засобів дослідження буття планетарної спільноти, а саме: онтологічний, цивілізаційний, формаційний, еволюційний, інтеграційний, глобалістичний, мондіалістичний, синергетичний, самоорганізаційний, саморегуляційний та деякі інші, що при трансформації у відповідні методи дослідження можуть кинути світло на формування надійної стратегії і тактики поведінки країни.

Отже, гостра суперечливість і турбулентність сучасного соціального розвитку планетарної спільноти вимагає активного пошуку механізмів, що стабілізують і врівноважують управління надскладними глобальними відносинами і процесами в інтересах виживання людства. Тому питання про світоустрій майбутньої доби і місце в ньому України потужно тисне на уми вітчизняних політиків і керівників держави і потребує адекватної відповіді з боку української політичної науки, соціології і соціальної філософії.

Ступінь наукової розробки проблеми організаційного буття планетарної спільноти вивчався дослідниками протягом усього періоду культурогенезу, історії філософії і науки. Найбільш вагомі праці з цієї проблематики належать трьом основним науковим напрямам – тектології (теорії організацій) О. Богданова, загальній теорії систем Л. Берталанфі і кібернетиці Н. Вінера. Системні дослідження кінця ХХ – початку ХХІ століть визначили декілька напрямів вивчення планетарної світсистеми: а) філософсько-методологічний; б) загальнонауковий; в) логіко-математичний; г) кібернетичний; д) прикладний, системно-інженерний; е) економіко-виробничий; є) організаційно-управлінський; ж) соціологічний і соціально-інженерний; з) психологічний. У розробку алгоритмів становлення

цілісних соціальних систем гідний вклад внесли й українські дослідники, наприклад, В. Глушков, В. Кулик та ін.

З боку дослідження проблем і ризиків глобалістики ця проблема широко представлена в доповідях Римському клубу Дж. Форрестера, Д. Л. Медуза, А. Печчеї, Б. Гаврилишина, А. Кінга, Л. Капиці, В. Леонтьєва, М. Месаровича, Е. Пестеля, А. Сахарова, О. Джиаріні та інших учених. Філософсько-соціологічному аналізу глобального розвитку присвячені праці: В. Андрущенко, Е. Араб-Огли, В. Арутюнова, Г. Бейтсона, І. Бестужева-Лади, В. Беха, О. Білоруса, М. Бойченко, В. Деркача, Б. Гаврилишина, Л. Губерського, В. Свінцицького, М. Згуровського, М. Кисельова, С. Кізіми, В. Кременя, С. Кримського, В. Крисаченка, В. Кутирєва, С. Куцепал, Дж. Лавлока, Г. Маркузе, М. Михальченка, В. Нікітенко, Папи Іоанна Павла II, А. Печчеї, В. Пустовойта, О. Скаленка, Є. Суліми, А. Тойнбі, О. Тоффлера, І. Фролова, Ф. Фукуями, С. Гантінгтона, М. Шепєлева, М. Шульги та ін.

Аналізові утопій та антиутопій як жанрів соціальної думки, пов'язаних із розробкою проектів ідеального суспільства та прогнозуванням реалізації цих проектів, присвячені праці Ф. Аінсі, Е. Баталова, Е. Блоха, В. Волгіна, Е. Геворкяна, О. Зверєва, О. Гончаренка, К. Маннгейма, І. Неманова, Т. Паніотової, К. Поппера, О. Руденко, Р. Рюйе, Н. Фрайї, Г. Хромушина, В. Чалікової, Г. Шахназарова та інших дослідників.

Ідеї становлення геокультурної та геополітичної парадигми світового розвитку розглядаються в працях сучасних західних політиків і науковців: І. Валлерстайна, З. Бжезинського, Ф. Фукуями, С. Гантінгтона. Іншим джерелом є аксіологічні праці М. Бердяєва, С. Булгакова, Н. Лумана, Т. Парсонса, В. Соловйова, В. Розанова, Е. Фромма, В. Франка, Ю. Габермаса та П. Юркевича. Своєрідний аксіологічний драматизм характеризує філософські роздуми М. Вебера і А. Швейцера, О. Шпенглера і М. Гадамера, Х. Ортега-і-Гассета і К. Ясперса, З. Фрейда і К-Г. Юнга, Ж-П. Сартра і А. Камю, Й. Хайзінги і А. Тойнбі. Поняття цінностей розглядається

представниками трансценденталізму (В. Віндельбанд, Г. Ріккерт) та культурно-історичного релятивізму (В. Дільтей, О. Шпенглер, А. Тойнбі). Соціологічну інтерпретацію цінностей здійснили Р. Дарендорф, М. Ковалевський, Т. Парсонс, П. Сорокін, Р. Шелдон, Б. Шілз.

Наприкінці ХХ ст. з'явилися перші дослідження з проблем української геокультури і геополітики, серед яких праці Ф. Рудича, І. Кураса, А. Кудряченка, В. Кременя, В. Ткаченка, М. Михальченка, О. Рафальського, В. Врублевського, В. Хорошковського, М. Шульги, В. Дергачова та ін. У 1999 році за ініціативи О. Білоруса в системі НАН України було створено Міжнародний інститут глобалістики (МІГ – ХХІ), відновлено роботу Міжнародної асоціації «Україна – Римський клуб». В університетах України запроваджено викладання спецкурсів «Глобалістика» і «Глобалізація розвитку». Йде реальний процес об'єднання наукових колективів неакадемічних інститутів і ВНЗ для вирішення актуальних проблем глобалізації та глобальної інтеграції на прикладі євроінтеграції. З'являються підручники і монографії українських авторів, серед яких В. Храмова, В. Мадіссон, В. Шахов, О. Білорус, О. Василевський, А. Гальчинський, Д. Лук'яненко, М. Гончаренко та ін.

Філософські основи управління соціальними системами стали предметом дослідження В. Афанасьєва, В. Беха, Ю. Бех, В. Воронкової, О. Гаєвської, Л. Голубкової, Д. Дзвінчука, Т. Заславської, М. Лапіна, М. Лукашевича, В. Мірзояна, Н. Наумова, В. Розіна, О. Пономарьова, В. Полікарпова, С. Попова, І. Прангвішвілі, В. Румянцева, Л. Скібіцької, О. Скібіцького, В. Токовенко, М. Туленкова, В. Цикіна, І. Шавкун, Б. Шевякова, Г. Щедровицького та багатьох інших. Позитивний матеріал для узагальнення в нашому контексті мають джерела, що віддзеркалюють історію і онтологію сучасного міжнародного права, оскільки питання, пов'язані з визначенням джерел міжнародного права, становлять для міжнародного співтовариства великий практичний і науковий інтерес, про

що свідчить світова протидія країн-учасниць ЄС їх порушнику – Російській Федерації.

Тож проблемна ситуація полягає в тому, що глобалізація і інформатизація як провідні геологічні процеси саморозгортання соціального світу в XXI столітті мають не тільки породжувати якісно нові процеси і специфічні продукти, а й утворювати з них якісно нову модель соціального світу, що має завершитись у XXI столітті становленням якісно нового соціального конструкту – планетарного соціального організму. Отже, ця проблема полягає в тому, щоб засобами соціальної філософії сформуванати узагальнену картину організації планетарного життя, що має скластися на кінець XXI – початок XXII ст., в якій чітко вказані смисл, характер, місце і роль Планетарної людини, Світового громадянського суспільства, Світової держави, Світового уряду і ноосферного середовища/Космосу.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Загальний напрям дисертаційної роботи пов'язаний із темою дослідження кафедри соціальної філософії та філософії освіти Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова «Філософські засади єдності гуманітарних, природничих і технічних завдань в освіті сучасного вчителя» (затверджено наказом Міністерства освіти і науки України № 732 від 27 жовтня 2006 р. та рішенням Вченої ради Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (протокол № 5 від 22 грудня 2006 р.). Крім того, дисертаційне дослідження є складовою науково-дослідних тем «Саморегуляція соціального організму країни» (державний реєстраційний номер 0105U000447) і «Громадські організації як чинник демократизації суспільства» (номер державної реєстрації 0108U000361), які були виконані в Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова на замовлення Міністерства освіти і науки України.

Тема цього дисертаційного дослідження затверджена Вченою радою Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (протокол №3 від 23 жовтня 2012 року).

Об’єкт дослідження – планетарний світ як гносеологічна і онтологічна єдність матеріального і духовного буття, універсальна підстава і передумови модальності можливості і дійсності соціального життя планетарної спільноти.

Предмет дослідження – організаційний устрій планетарного соціального світу, що досягає зрілої організмової форми функціонування і еволюції, розвиваючись під впливом геологічних детермінант.

Мета дослідження – обґрунтування організаційного устрою планетарної світсистеми XXI століття, що має набути рис зрілого планетарного соціального організму.

Для досягнення поставленої мети в дисертації визначено наступні **завдання**:

- виокремити концепт «організаційне буття планетарної спільноти» як предмет соціально-філософського аналізу;
- обґрунтувати прогнозування організаційного буття планетарної світсистеми як соціальну проблему XXI століття;
- формалізувати методологічно-інструментальний комплекс дослідження;
- дослідити мережевість як становлення нової онтології планетарної світсистеми;
- обґрунтувати інформаційну єдність планетарної спільноти як провідну семантичну засаду становлення цілісної світсистеми;
- показати тенденцію до становлення організаційної цілісності планетарної спільноти як гостру потребу в глобальному управлінні світсистемою;
- розкрити Планетарну особистість та її системоутворюючу роль у саморозгортанні соціального світу;

- висвітлити космополітизм як засіб формування планетарного світогляду й ідеології поведінки Планетарної особистості;
- охарактеризувати Світове громадянське суспільство як продукт саморозгортання планетарної спільноти;
- проаналізувати Світовий уряд як суб'єкт глобалізованого управління соціальним розвитком планетарної спільноти;
- спрогнозувати Світову державу як продукт глобалізованого організаційного розвитку планетарної спільноти;
- обґрунтувати планетарний соціальний організм як закономірний продукт сучасних процесів глобалізації і інформатизації.

Теоретико-методологічною основою дослідження є комплекс світоглядно-філософських, загальнонаукових та спеціальних методів і підходів, система методологічних принципів: історизму, об'єктивності, системності, послідовності, соціального детермінізму. Методологічну основу дослідження забезпечує системний підхід, який передбачає вивчення предмета як цілісної системи, що складається з підсистем і водночас входить до системи вищого рівня. Системний метод було використано в дослідженні морфології планетарного соціального світу з метою визначення реально діючих та потенційних суб'єктів планетарного соціального поля. Філософський інструментарій застосовано для пояснення генезису, становлення і функціонування елементів нової світсистеми. Також було використано загальні методи наукового пізнання: методи емпіричного дослідження (спостереження, вимірювання, порівняння); методи емпіричного і теоретичного рівнів дослідження (абстрагування, аналіз і синтез, індукція, дедукція, аналогія, моделювання), методи теоретичного дослідження (сходження від абстрактного до конкретного і від конкретного до абстрактного, гіпотетико-дедуктивного, системного та ін.). У дослідженні застосовано наукові методи, вибір яких залежав не лише від мети, завдань, об'єкта аналізу, а й від світогляду, компетентності, особистих уподобань автора в ході використання ним методологічних підходів (інституційного,

біхевіористського, структурно-функціонального, синергетичного, історичного, статистичного, теорії раціонального вибору, дискурсного, позиційного, діяльнісного, міждисциплінарного та ін.).

Наукова новизна одержаних результатів дослідження полягає в тому, що дисертація є цілісним дослідженням становлення морфології планетарного соціального поля в ході глобалізації і інформатизації повсякденного життя світової спільноти. Результати дослідження, що підпуть наукову новизну і винесені на захист, можуть бути сформульовані у вигляді окремих тез:

Уперше:

– введено в соціальну філософію і вітчизняну науку авторську концепцію механізмів породження і становлення цілісної світсистеми на основі інтенсивного формування Планетарної особистості, саморозгортання Світового громадянського суспільства, становлення Світового уряду і повільного формування Світової держави, що в процесі нарощування організаційної взаємодії інтегруються в якісно новий організаційний конструкт – планетарний соціальний організм;

– обґрунтовано, що три провідні глобалізаційні процеси, які відбуваються в горизонті структури, функціональних можливостей і організаційної взаємодії, зливаються у єдиний процес трансформаційних перетворень світсистеми, в основі якої лежить процес соціального метаболізму, що обумовлює якісно новий тип організації життєдіяльності планетарної спільноти – Світове суспільство знань, яке має, щонайменше, три виміри: а) онтологічний (структурний, генетичний) з кінцевим продуктом – мережеве суспільство (за М. Кастельсом); б) функціональний з кінцевим продуктом – інформаційне суспільство (за Р. Лейном); в) кротологічний з кінцевим продуктом – організоване суспільство (за В. Андрущенко);

– доведено, що сутність і зміст онтологічної складової планетарного світу полягає в тому, що вона, морфологічна основа, кількісно змінюється в

бік укрупнення організаційних структур, а якісно – завдяки зміні властивостей структури, що від стану стільникової, тобто утвореної сукупністю окремих національних держав, переходить до стану мережевості; атрактором становлення онтологічної єдності планетарної спільноти виступає Світовий ринок; параметрами управління онтологічним розвитком структури Світового суспільства є, на думку автора, соціальні мережі, нові форми радіозв'язку, від голосового повідомлення мобільного телефона до SMS, WiFi і WiMax та ін.; кінцевим продуктом фазового переходу є мережеве суспільство;

– встановлено, що тенденція до становлення інформаційної єдності планетарної спільноти полягає в переході від локально замкнених інформаційних обмінів між учасниками планетарного життя до створення органічної єдності у формі універсального інформаційного суспільства, органічна цілісність якого забезпечується інформаційним метаболізмом; атрактором цієї тенденції є соціальні комунікації, що забезпечують соціальну взаємодію людей між собою за допомогою обміну текстами, які циркулюють каналами соціальних комунікацій, особливо Інтернету і ЗМІ; параметром порядку в такому горизонті структурних і функціональних перетворень є наукові знання про планетарне буття, універсальним інструментом – планетарна мова завдяки смислам, що закладені в її семантичні одиниці; кінцевим продуктом цієї тенденції є інформаційне суспільство;

– підкреслено, що тенденція до становлення організаційної єдності планетарної спільноти полягає в переході від нині діючих національних систем державного управління і місцевого самоврядування до становлення органічної системи Світової влади, що розкладається на чотири складові – атрактори: недержавну владу Світового громадянського суспільства, Світову законодавчу владу, Світову виконавчу владу і Світову судову владу; на демократичних засадах породжує Світову державу з головним виконавчим органом – Світовим урядом, єдиною нормативно-правовою системою у формі загальноцивілізаційної системи цінностей, планетарної моралі і

Світовим правом; демократія проявляє себе в цьому контексті як параметр порядку в ході самопородження нового світоустрою; кінцевим продуктом є організоване суспільство (за В. Андрущенком), в якому раціонально розподілена Світова влада якісно новим розподілом Світової влади між Світовою державою (державною владою: законодавчою, виконавчою і судовою) і Світовим громадянським суспільством (недержавною владою);

– досліджено становлення Світового суспільства знань, що є продуктом організаційної взаємодії трьох провідних тенденцій у саморозгортанні планетарного соціального світу, а саме: онтологічної, інформаційної і організаційної єдності, кожна з яких веде до появи нової якості планетарного світу, а разом – до якісно нового організаційного життєустрою світової спільноти на основі знань своєї економіки у сфері матеріального виробництва, культурних цінностей в духовній сфері і міжнародного права в управлінні соціальним розвитком світової спільноти.

Удосконалено:

– розуміння елементної бази синергетичних механізмів, закладених у провідні глобалізаційні процеси, що мають специфічні атрактори, власні параметри управління і оригінальні кінцеві продукти – види підструктур, що разом породжують Глобальне/Світове суспільство знань, в основі життєдіяльності якого лежить соціальний метаболізм;

– уявлення про чергування провідної ролі особистості і суспільства в саморозгортанні планетарної спільноти, оскільки на етапі технократичної цивілізації особистість відігравала провідну роль, а на етапі формування інформаційної – на перший план виходить суспільство, а особистість набуває внутрішньо нових властивостей за рахунок «усадки структури мозку», зате на етапі формування інтелектуальної цивілізації – особистість знову поверне собі лідируючу роль;

– розуміння того, що держава керувала, головним чином, розвитком територій, Світовий уряд має робити акцент на управлінні планетарними процесами, у свою чергу, орган майбутнього управління на етапі

інтелектуальної цивілізації і далі має спрямовувати свою організаційну діяльність на управління смислами;

– погляд на сутність, зміст, характер і механізм формування міждержавних, наддержавних, континентальних і міжконтинентальних морфологічних одиниць на світовій арені на кшталт ЄС, Південноамериканського Союзу та ін..

Набули подальшого розвитку:

– ідея сингулярності планетарного соціального світу, яка полягає в тому, що настає момент, коли планетарна спільнота, породивши планетарний соціальний світ, втратить контроль над ним і за допомогою штучного інтелекту, розширення свідомості перейде в невідому для нас фазу космічного буття;

– ідея генетичного взаємозв'язку існуючих і майбутніх форм планетарного життя за принципом Реді, яка вказує на те, що потрібно визнати правомірною ідею зародження космічної форми життя на Землі;

– ідея необхідності становлення єдиної системи кроскультурних цінностей у поведінці нових світових гравців, універсалізація мови міжнародного спілкування народів, держав і між/наддержавних утворень та Інтернет обслуговування світових мереж;

– ідея стадіального саморозгортання особистості: всебічно і гармонійно розвинена – планетарна – ноосферна – космічна;

– ідея становлення на етапі формування інтелектуальної цивілізації єдиного центру духовного розвитку планетарної спільноти і водночас Світової релігії як регуляторів смислової взаємодії світової спільноти.

Практичне значення результатів дослідження полягає в тому, що вони можуть бути використанні для подальшого вивчення проблем саморозгортання планетарного соціального світу в розрізі його окремих відносно самостійних складових, а саме: особистості, Світового громадянського суспільства, Світового уряду і Світової держави, а також шляхів демократизації системи Світової влади, шляхів оптимізації процесів

реформування політичної і соціальної систем, зрештою, модернізації ролі організацій громадянського суспільства в горизонті формування і буття інформаційної і інтелектуальної цивілізацій.

Апробація результатів дослідження. Основні положення дослідження обговорено на засіданні кафедри соціальної філософії та філософії освіти Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних та науково-теоретичних конференціях, а саме: Міжнародній науково-практичній конференції «Суспільно-політичні та соціокультурні процеси в Україні і світі» (Київ, 2013); Міжнародній науково-теоретичній конференції «Духовні цінності християнства в українській культурі: віхи століть (до 1025-річчя хрещення Київської Русі)» (Київ, 2013); Міжнародній науково-теоретичній конференції «Освітня політика держави: філософія, методологія, практика» (Київ, 2013); Всеукраїнській науково-теоретичній конференції з міжнародною участю «Українська регіоналістика в контексті діалогу культур: теоретичні і прикладні виміри» (Київ, 2013); Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасна післядипломна освіта: традиції та інновації» (Київ, 2013); Звітно-науковій конференції НПУ імені М.П. Драгоманова «Єдність навчання і наукових досліджень – головний принцип університету» (Київ, 2014); Міжнародній науковій конференції «Десяті юридичні читання «Юридична освіта і наука в Україні: традиції та новації» (Київ, 2014); Міжнародному освітньому конгресі (Київ, 2014); Міжнародній науковій конференції «Європейський вибір України та освіта» (Київ – Луцьк – Житомир – Рівне, 2014); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Стратегія національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2016-2020 роки: механізми реалізації та управління» (Київ, 16 грудня 2015); Звітно-науковій конференції викладачів, аспірантів та докторантів НПУ імені М.П. Драгоманова «Єдність навчання і наукових досліджень – головний принцип університету (Київ, 14-18 березня 2016); Науково-практичній конференції «Консолідована інформація в управлінні

освітою» (Київ, 15-16 листопада 2016 року), Круглому столі на тему: «Виклики глобальної освіти» (Київ, 15 грудня 2016 року) та ін..

Публікації. Основні висновки дисертації висвітлено в 25 наукових публікаціях, з них: одна одноосібна монографія, 16 статті у фахових виданнях з філософських наук, зокрема – 6 статей в іноземних фахових виданнях, 2 статті в інших наукових виданнях. Монографія і статті підготовлені автором самостійно.

Кандидатська дисертація «Організації громадянського суспільства як чинник формування системи державно-громадського управління: політологічний аналіз» (спеціальність 23.00.02 – політичні структури та процеси) була захищена в 2011 році. Матеріали кандидатської дисертації в тексті докторської дисертації не використовувалися.

Структура і обсяг дисертації зумовлені її метою, завданнями і логікою дослідження. Дисертація складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків та переліку використаних джерел (484 позиції). Загальний обсяг дисертаційної роботи складає 421 сторінку, основна частина – 372 сторінки.

РОЗДІЛ 1

ФІЛОСОФСЬКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ БУТТЯ ПЛАНЕТАРНОЇ СПІЛЬНОТИ

У першому розділі ми маємо на меті обґрунтувати предметне поле дослідження, довести, що вивчення змін у морфології сучасного соціального світу є нагальною потребою соціальної філософії і усього комплексу гуманітарних наук, а також подати інструментальний комплекс засобів, за допомогою якого ми налаштовані дослідити глобальні зміни в структурі сучасного соціального світу. Тут і далі ми виходимо з того, що поняття «мета» (goal) і «завдання» (objective) вживаються в побуті і в політиці як синоніми. Між тим, мета визначає напрям розвитку дій, а завдання – конкретний рубіж у досягненні мети.

1.1. Концепт «глобалізаційні зміни морфології планетарного світу» як предмет соціально-філософського аналізу

Головним завданням цього підрозділу, що започатковує пошуково-пізнавальну діяльність, спрямовану на концептуалізацію організаційного буття планетарної спільноти, або морфологічних змін планетарного світу під тиском глобалізації і інформатизації, є формалізація проблемного поля нашого дослідження.

Для цього дослідники використовують, як відомо, процедуру обґрунтування головного концепту. Для нас – це аналіз семантичної одиниці, що винесена в назву підрозділу, а саме: «глобальні зміни морфології планетарного світу».

Уточнення головної семантичної одиниці – поняття – є, на нашу думку, цілком логічним кроком, оскільки: по-перше, воно, поняття, є основним

елементом теорій, що акумулюють і передають істотну частину нашого знання про реальний світ і роблять можливим його опис і пояснення; по-друге, вони, поняття, забезпечують наукову комунікацію дослідників між собою як у вертикальному, так і в горизонтальному вимірі; по-третє, вони, як «логічні атоми нашої інтелектуальної діяльності» [430, с. 284-285], виконують евристичну функцію, будучи робочими інструментами будь-якого наукового дослідження. Інакше кажучи, концепт – це логічно-інтуїтивна схема вивчення проблеми, встановлення зв'язку між його елементами, а концептуалізація є особливою формою пізнання дійсності [381, с. 262]. Це нас цілком влаштовує, і ми починаємо визначати проблемне поле нашого дослідження.

Отже, проаналізуємо зміст утворення «глобальні зміни морфології планетарного світу». Для цього необхідно розкодувати сенс, закладений у три семантичні одиниці: «глобальні зміни», «морфологія», «планетарний світ», а далі зворотною дією інтегрувати їх зміст в органічне ціле, що й буде предметом пізнавальної діяльності, тобто створити цілісність – головний концепт. І це принципово можливо, тому що «кожне поняття займає в системі своє місце, для якого воно тільки і передбачене, і що визначає його сенс і межі застосування», – писав Ф. Шеллінг [413, с. 20].

Щоб предметно проаналізувати головний концепт дослідження, звернемо увагу на вид аналізу, що ми маємо застосувати, а саме: соціально-філософську його модифікацію. Це важливо зробити, щоб визначити обсяг і глибину тлумачення обраних понять, оскільки одне лише поняття «планетарний світ» настільки багатогранне, що його можна роками вивчати і навіть не вийти на аналіз інших понять, що є складовими цього концепту. Це – з одного боку, а з іншого, – вид аналізу, як інструментальний комплекс певних засобів дослідження, обумовлює, що, власне, ми маємо відтворити як теоретичне знання про предмет дослідження.

Визначальним елементом тут є поняття «світ», а прикметник «планетарний» означає лише масштаб цього явища. Існують певні складнощі

у визначенні явища «світ», оскільки в сучасній соціальній філософії до його використання як предмета дослідження учені мало звертаються.

Тут корисно звернутись до монографічної праці Ю. Бех «Саморозгортання соціального світу» [28]. Дослідниця доречно звертає нашу увагу на те, що в сучасних філософських словниках термін «світ» не одержав свого тлумачення. Але, звертаючись до словника В. Даля, ми читаємо: «Світ – Всесвіт; речовина в просторі й сила в часі; Одна із земель Всесвіту; наша земля, земна куля, світ» [244, с. 330]. Тут нам імпонує визначення світу як однієї зі складових Всесвіту, тобто такої землі, що створена нами.

У «Філософському словнику» І. Фролова «мир» (укр. – світ) визначається як «сукупність усіх форм існування матерії»; «Всесвіт у всьому його різноманітті» [282, с. 333]. При цьому зазначається, що поняття «Світ» широко використовується для визначення окремих складових Всесвіту (зіркові світи), Землі й процесів, явищ, що характеризують їх як ціле (світове господарство, світова культура, Всесвітній конгрес), окремих сфер життя та його виявлень (внутрішній світ людини, античний світ, науковий світ).

Більш розгорнуте визначення терміна «світ» ми зустрічаємо в Б. Рассела, який вважає, що «Всесвіт являє собою суцільні плями й стрибки» [308, с. 169]. Власне, одна така «пляма» на тілі Всесвіту, що ініціюється розумною живою речовиною, провідним агентом якої є людина, і утворює специфічне явище, що ми називаємо світом. При цьому цікаво, що структуру світу він також пояснює через елемент мови [308, с.151].

Тож соціальний світ у цьому випадку ми розглядаємо як реальність, що прийшла на зміну так званій першій природі й штучно виготовленій техніці, тобто вона є продуктом не природного, речовинного походження, а такою, що вироблена людиною, і як такою, що сприймається завдяки віддзеркаленню свого «Я» в інших людях (Д. Белл). Суспільство, в такому випадку, стає соціальною конструкцією. Водночас це означає, що обмеження

в розвитку людини на етапі переходу від індустріальної до інформаційної цивілізації зникли разом із кінцем ери природи й речей. Тобто під терміном «світ» ми маємо розглядати частину Всесвіту, що має характеристики певної завершеності або цілісності, і яка має здатність до саморозгортання, тобто на певне самостійне життя. Завершеність світу забезпечує людина як його продуцент [26].

Важливо зауважити дві обставини: по-перше, предмет дослідження має космічні виміри, або масштаби, а, по-друге, світ належить Всесвіту, а це означає, у свою чергу, що як частка підкоряється законам цілого, тобто принципу всезагальності життя.

На приналежність планетарної спільноти Космосу звернула, свого часу, увагу релігійно-філософська гілка російського космізму, у скарбниці якої є концепції Всеєдності і Боголюдства; у науковій гілці – концепція ноосфери і в художньо-естетичній гілці – муза Ф. Тютчева. Розглянемо концепції Всеєдності і Боголюдства як вершину релігійно-філософської гілки російського космізму, до якої, передусім, належать: М. Федоров (1829–1903), В. Соловйов (1853–1900), М. Бердяєв (1874–1948), С. Булгаков (1871–1944), П. Флоренський (1882- 1937), С. Франк (1877–1950).

Концепції Всеєдності і Боголюдства органічно взаємопов'язані. Зароджуючись в органіцизмі, передусім, у трактаті О. Радищева «О человеке, о его смертности и бессмертии» [305] (1792), ці ідеї по-своєму були позначені М. Федоровим в його праці «Философия общего дела» (т. 1–2, 1906–1913) [377], що була посмертно видана його учнями. Виходячи з того, що головною метою діяльності людства повинна стати боротьба за людське безсмертя, М. Федоров намагається поєднати філософію з наукою і обґрунтовує, що людина, створена Богом за образом і подобою Своєю, покликана стати співтворцем Бога, навчитися свідомо управляти еволюцією природи, опановувати космос і воскрешати усі покоління, що померли, реалізуючи, таким чином, актуальне загальне безсмертя [Див.: 236, с. 169].

Т. Грановський, розглядаючи народ як «живу єдність», обґрунтовував, що доля народу визначається його характером і географічними умовами його існування. Він розробляв «цілісний» погляд на історію людства, з чого виходило, що загальна історія – це єдиний процес, а не механічне поєднання приватних історій окремих народів [Див.: 84, с. 24; 85, с. 328; 151, с. 12]. Цей єдиний процес, на думку Т. Грановського, почався не на Древньому Сході, де не було розвитку не лише всесвітньоісторичного, але і циклічного: від юності через зрілість до старості. Древня Греція і Рим – ось де не лише почалася, але і пройшла повний цикл свого розвитку всесвітня історія [Див.: 203, с. 12]. Не випадково саме він повноцінно відрефлексував віковий принцип історії, коли це стало злободенно.

Тож термін «світ» ми відрізняємо від так званої «другої природи», оскільки остання має місце в будь-якому куточку Космосу. Вона, друга природа, є продуктом функціонування розумної речовини, а світ – не тільки продукт колективної людської діяльності. «Планетарний світ» – це наслідок продуктивної колективної діяльності планетарної спільноти, тому його можна охопити і виразити його зміст терміном «планетарний соціальний світ».

Термін «морфологія» використовується в дослідженні як структурний аналіз планетарного світу як соціального феномена, вивчення закономірностей його побудови та процесів формоутворення явищ життєустрою планетарної спільноти. Це має націлювати нас на вивчення структурної організації планетарного світу шляхом виокремлення його елементів, що мають складати цілісну світсистему.

Для охоплення цілісності морфологічного устрою планетарного світу корисно звернутися до поняття «соціальне тіло» як диспозитиву. Нагадаємо, що диспозитив (за М. Фуко) – це методологічний засіб, що дозволяє пов'язати в єдине ціле такі важливі плани вивчення, як: епістемологічний план (дискурси-знання), дескриптивний і компаративний опис текстів

(дискурси-правила), аналіз діяльнісних і соціальних контекстів і умов (дискурси-практики і дискурси-владні стосунки).

У такому вигляді потреби соціального цілого оформлені як його, соціального цілого, інтерес, носієм якого є планетарний соціальний організм. І цим вони, планетарний соціальний організм та його система організаційного управління, поєднуються. Таке поєднання є нічим іншим, як загальним соціальним інтересом. Тут важливо підкреслити, що: «загальний інтерес існує, – як писали К. Маркс і Ф. Енгельс у «Німецькій ідеології», – не тільки в уявленні, як «загальне», але понад усе він існує в дійсності як взаємна залежність індивідів, між якими поділена праця» [233, с. 31].

Морфологія планетарного соціального організму розглядається нами як продукт морфогенезу (від грец. – «форма» і «утворення») в біології – процес виникнення і розвитку органів, систем і частин тіла організмів як в індивідуальному (онтогенез), так і в історичному, еволюційному розвитку (філогенез). Тобто для нас це означає, що морфологія планетарного соціального організму є продуктом соціального морфогенезу, у структуру якого матеріалізувалась соціальна взаємодія усіх учасників конкретно-історичного і культурологічного процесу.

Звернемо увагу на те, що для дослідження морфологічного устрою планетарного світу використовуються, як відомо, три основних методи пізнання: структурно-функціональний, семантичний та генетичний. При цьому морфологічне вивчення планетарного світу передбачає наступні напрямки дослідження: генетичний, що розглядає виникнення і становлення культурно-історичних форм буття планетарної спільноти; мікродинамічний, який досліджує динаміку соціальних форм життєустрою в межах життя планетарної спільноти (безпосередню трансляцію соціальної інформації); структурно-функціональний, що вивчає принципи і форми організації культурних об'єктів та процесів відповідно до потреб, інтересів і запитів планетарної спільноти, а також технологічний, предметом якого є розподіл

культурно-історичного потенціалу планетарної спільноти у фізичному та соціокультурному просторі і часі.

Тепер звернемося до поняття «глобальні зміни» [124, с. 5-7], що нині в науковій літературі розглядається як «глобалізація» і має бути предметом молодій галузі пізнання – глобалістики. Саме воно, поняття «глобалізації», віддзеркалює процеси суспільної трансформації та інституалізації, а точніше, – трансформаційну інституалізацію. «Глобалізація – як слушно зазначає В. Зінченко – явище дуально-трансформаційне, оскільки ще з початку свого виникнення перебуває в стані так званої «динамічної рівноваги, тобто постійно супроводжується рівноцінними і рівновагомими явищами – еволюції, прогресу і революції (соціальної, економіко-виробничої, політико-правової, науково-технічної, політико-правової, державно-ідеологічної тощо), з одного боку, і регресу, деволуції – з іншого. Однак, саме революція (революційні трансформації світового рівня) є і умовою, і діалектичним станом глобалізації.

Тому цей процес (глобалізація) відбувається водночас як у формах інтеграції, уніфікації, інтернаціоналізації, експансії, так і – регіоналізації, деглобалізації, альтеріглобалізації тощо» [124, с. 5-6].

«Глобальні зміни», як складову головного концепту нашого дослідження, можна аналізувати через призму категорій «соціальних змін» [299], «еволюції» [16], «прогресу», «розвитку», «модернізації», «трансформації», «самоорганізації» та ін.

При цьому зазначимо, що кожен з вищенаведених термінів має власну логіку існування, теоретичне оформлення, категоріальний ряд і логіку дослідження. Соціологи, безумовно, віддали б перевагу використанню категорії «соціальні зміни», оскільки – це перехід соціального суб'єкта з одного стану в інший, істотна трансформація соціальної організації, соціальних інститутів. Соціальні зміни виявляються у виникненні, деформації та зникненні певних елементів соціальної системи, трансформації її внутрішніх та зовнішніх зв'язків. Зміни в окремих соціальних структурах

становлять зміст їх функціонування, а зміни в соціальній системі в цілому – зміст її розвитку. Синергетики, відповідно, звернулися б до алгоритму «самоорганізації», а політологи – до «модернізації», оскільки ставили б за мету цілераціонально вплинути на цей процес завдяки соціальному управлінню і інструментам стратегічної політики.

Але нам більше імпонує поняття «саморозгортання», оскільки йдеться про природне становлення морфології планетарного світу або визрівання його структурної організації на основі соціальної взаємодії людей у парадигмі становлення глобалістики.

Тож звернемося до терміна «саморозгортання». Частка «само-» означає, що процес відбувається за рахунок сил, іманентно притаманних планетарному соціальному світу. Це – можливо, оскільки будь-яке явище має, за висновком Г. Гегеля, два джерела для розвитку: із внутрішнього боку воно детермінується – підставою, а ззовні – умовами. Умови – формують, а підстава – проростає. Нас цікавить детермінація підставою.

Якщо виходити з праць В. Вернадського, П. Тейяра де Шардена, Е. Леруа, то за підставу соціального світу варто взяти біот живої речовини. Таким чином, можна вважати, що саме жива речовина й тільки вона є джерелом, яке породжує другу природу. Для цього вона має необхідні атрибутивні якості. Ми маємо на увазі її повсюдну й невинну активність. В історії філософії активність субстанції і її проявів визначається як «життєвість», «імпульс до руху» (Гегель); «діяльна сторона», «діяльне співвідношення» між полюсами діалектичного протиріччя, як «енергійна, напружена форма, що спонукає до розв'язання цього протиріччя» (Маркс); «відштовхування», «активність функціонування», «самостійна сила реакції» (Енгельс); «рушійна сила» (Ленін).

Окрім активності біоту живої речовини, проявляється інша його якість – розумність. Таким чином, вважається, що підставою ноосфери є розумна жива речовина, яка має містити в собі соціальність у потенційній

формі [13]. Тоді підставу слід розглядати як суб'єктивований соціальний світ, який існує в структурі розумної живої речовини в потенційній формі.

Термін «саморозгортання» на відміну від термінів «саморух», «самоорганізація», «саморозвиток», «становлення», «розвиток» та деяких інших, споріднених із ними понять, обраний нами з тією метою, щоб віддзеркалити в ході дослідження поступовість, поетапність виникнення, становлення, функціонування й зняття явища соціального світу, його перехід з одного стану в інший під тиском внутрішнього змісту явища.

Наукова спільнота опрацьовує момент поширення явищ за допомогою категоріального апарату синергетики. Сталося так, що провідним терміном на сьогодні є поняття «самоорганізація». У «Філософському енциклопедичному словнику» знаходимо: «Самоорганізація – процес, у ході якого створюється, відтворюється або вдосконалюється організація складної динамічної системи. Процеси самоорганізації можуть мати місце тільки в системах, що відрізняються високим рівнем складності й великою кількістю елементів, зв'язки між якими мають не жорсткий, а імовірнісний характер... Характерна особливість процесів самоорганізації – їхній цілеспрямований, але водночас і природний, спонтанний характер: ці процеси, що протікають за умов взаємодії системи з навколишнім середовищем, тією чи іншою мірою автономні, відносно незалежні від середовища» [328, с. 556].

Не заперечуючи проти використання поняття «самоорганізація» у дослідженні саморуху планетарного соціального світу, ми все ж таки, вважаємо, що в нашому випадку доцільніше використовувати саме поняття «саморозгортання», оскільки на самоорганізацію здатні впливати й зовнішні чинники, що належать до космічного середовища. При цьому середовище розуміється, за поданням О. Богданова, як «сукупність зовнішніх впливів, під тиском яких знаходиться система, але взятих саме по відношенню до неї. Тому інша система – інше середовище» [37, с. 110]. На

нашу думку, на зміст і темпи саморозгортання планетарного соціального світу впливає саме підстава, а умови, швидше, визначають його форму.

На жаль, термін «саморозгортання» на сьогодні ще не дістав широкого розповсюдження. Однак, зазначимо, що його в дискурсі дослідження цієї проблеми, тобто в дискурсі соціальної філософії, розглянула Ю.В.Бех у праці «Саморозгортання соціального світу»[28]. Звернемось до висновків цієї дослідниці, оскільки вони є важливими для розуміння концепту нашої роботи.

Оскільки саморух соціального світу у філософії знімається терміном «буття», то термін «саморозгортання» є, на нашу думку, дуже доречним. Бо саме буття греки першими й первісно розуміють як φύσις – як самовиникнення, саморозгортання і тим самим сутнісне самоподання, самовиявлення і вихід у відкритість. Якщо ми питаємо про буття, маючи на увазі його саме по собі, як про φύσις, тобто τῇ φύσει, то виявиться: τῇ φύσει буття πρότερον, перед сущим, а суще – ὕστερον, пізніше [390].

Саме поняття «розгортання» розкривається через поняття «експлікація» та «еманація». У свою чергу, термін «експлікація» має декілька значень, але нас влаштовує наступне: процес розгортання, унаслідок якого розкривається зміст будь-якої єдності, а її частини отримують самостійність і можуть бути досліджені окремо. Термін «експлікація» у цьому сенсі широко використовується в ідеалістичній філософії. Так, у неоплатонізмі світ, окремі речі розглядаються як експлікація, «саморозгортання» бога, в якому вони спочатку співіснують в єдності [412, с. 681]. У Лейбниці вислів «внутрішнє розгортання станів» означає процеси, що відбувалися в душі й у монадах; загалом те, що здійснюється у світі, є тільки перетворення, але в ньому немає ніякого виникнення нового й ніякого знищення.

Якщо експлікація означає розгортання або пояснення події, або явища через розкладання їх на частини, в яких знаходиться загальна для них ідея, то еманація є витоком із чистої сутності втіленого існування. Еманація є

містичним витоком, який можна експліціювати як духовне явище, яке приходить у реальність зі світу ідей.

Термін «саморозгортання» знайшов застосування й у філософській літературі Заходу й Сходу. Так, наприклад, у філософії німецького ідеалізму розвиток означав саморозгортання божественного у світі, саморозгортання живого в божественне, а також світовий процес як *creatio continua*. Гегель розглядав дійсний світ як саморозгортання поняття в різноманіття його визначень. Він виводив, пояснював і розгортав поняття і явища із внутрішньої розумної природи людини.

Однак сьогодні навряд чи можна назвати загальнопоширеною оптимістичну впевненість Г. Гегеля про те, що суцям управляє вищий розум, завданням якого є не тільки саморозгортання, але й, у відомому значенні, сприяння тому, щоб розумні істоти досягали стану причетності до вищого блага. Сучасна свідомість схильніша до тлумачення вказаного явища в термінах панування над людиною відчужених природних або культурних сил. З урахуванням вказаних міркувань можна зробити висновок про необхідність прогресу раціонально-критичної свідомості для збереження й розвитку цивілізації.

За Г. Гегелем, цей термін також слід вважати доречним для характеристики соціального світу з тією поправкою, що саморозгортається Абсолютний розум, який плине згори, а активізується шляхом концентрації й акумуляції в розум мільярда носіїв розуму знизу. У логіці поняття стає ясно не тільки те, що реальний лише Суб'єкт (що виходить уже з «Феноменології»), але з'ясовується також, чому це так. Тож уся реальність розглядається як діалектичне саморозгортання Суб'єкта – носія або носіїв розуму.

Оскільки існування Абсолютного Розуму ще не доведено, як не доведено й протилежне, то не виключено, що в бутті виявляються обидва носії розуму. У будь-якому разі, філософи мають бути до цього готові.

У китайській філософській класичній традиції термін «саморозгортання» також вживається саме для визначення алгоритму виявлення космогонічної проблематики [365, с. 90-124]. Вихідним початком космогенезу є Дао, з якого «все почало бути, що почало бути». Е. Торчинов переконливо продемонстрував, що космогонічна модель «Даодецзіна» співвідноситься з відомим китайським міфом про Паньгу. Використовуючи дані різних джерел, дослідник показав необхідність перегляду традиційного тлумачення основного космогонічного сюжету «Даодецзіна» [96]. Згідно з представленою реконструкцією, автор «Даодецзіна» мислив космогенез як певний стадіальний процес, що включає два основні етапи – плавне саморозгортання Дао й згодом стрибкоподібний перехід до розгортання всього феноменального світу [365, с. 90-96].

Поступова експлікація Дао проходить через три стадії, на кожній з яких розгортається будь-який один із його трьох онтологічних аспектів, названих у 14 розділі «Даодецзіна» «якнайтоншим» (і), «найтихішим» (сі), «невловимим» (вей), початкова недиференційована єдність яких позначається ідеологемою «хаос» (хунь, хунь-дунь) і, строго кажучи, є четвертим (але генетично – першим) аспектом, або іпостась Дао. Стрибкоподібний етап у розгортанні Дао являє собою відхід від початкової гармонії і єдності. Причина його не називається, але результат – очевидний. Світ розпадається, триєдине Дао залишається поза феноменальним світом.

Народження феноменального світу є, відповідно, порушенням початкової гармонії. Зримий світ форм уже не є єдиним і цілним, хоча потенційно залишається причетним до єдності. Відповідно, космогенез інтерпретується двояким чином: з одного боку, він – смерть початкової єдності, з іншого ж, – народження світу множинності [365, с. 96].

Саморозгортання як процес використовується у веданті «Брахмасутри» (III-IV ст. від Р.Х.), що подає філософську систему вчення Брахми. Брахма – це те, із чого відбувається породження й різні стани світу. Навіть

у V ст. граматист Бхартрихарі у трактаті «Вак'япадія» пише про те, що, існуючи без початку й без кінця, Брахман є сутністю слова (вач), проявляється у вигляді об'єктів, і що саме завдяки йому розгортається світ. Зберігаючи засади Брахма–сутр про Брахмана як джерело походження світу, Бхартрихарі уточнює, що він «матеріально» здійснює «саморозгортання» у цьому світі.

Термін «саморозгортання» знайшов застосування й у сфері психологічної науки. Якщо звернутись до праць відомого німецького психолога У. Штерна, то саморозгортання розуміється як самовияв потенціалу людини під впливом середовища. При цьому процес саморозгортання він розглядає як три структурні особливості: ріст, збільшення кількості й різноманіття життєвих подій, а також активності переживань; диференціація (виокремлення) – життя особистості переходить від вихідної нез'ясованості й дифузності до більшої – структурної, оскільки утворюється одночасно ширше ціле й відбувається більш глибока диференціація); перетворення – життя особистості проходить у своєму розвитку певну кількість якісно різних, але внутрішньо обумовлених етапів.

Це положення персоналістської психології для нас у даному випадку дуже важливе, оскільки соціальний світ ми розглядаємо як сукупність мільярдів індивідуальних світів, і те, що відбувається в онтогенезі окремого суб'єкта, має місце й у філогенезі. А соціальний світ ми можемо розглядати як сукупність онтогенезів особистості людей, що його обумовлюють. Ця робоча гіпотеза має дістати подальше своє обґрунтування.

Мабуть, гострота цих питань викликає до життя визначення М. Лоським психології як науки про цілеспрямованість внутрішнього світу людини й звернення У. Штерна до аристотелівського поняття ентелехії, призводить до появи таких понять, як «самообтяжливі прагнення» (М. Лоський), «самоактуалізація» і «метапотреби» (А. Маслоу), «самотрансценденція» (В. Франкл), «персоналізація» (Є. Муньє) тощо.

Визнавши існування суверенного внутрішнього джерела розвитку, ми тим самим визнаємо, що можливий наслідок цього процесу (зокрема, й розвитку художньо-мистецьких здібностей) в якійсь формі, в якомусь плані дійсності, потенційно вже існує. Тоді розвиток, по суті, виявляється саморозвитком і відповідно до етимологічного значення слова виступає як розгортання (саморозгортання), вивільнення чогось, існуючого в «сповитому» стислому стані.

Саморозгортання деякі автори розглядають як телеологічний процес, тобто такий, що задається вищою метою соціального життя, наприклад, його смислом. Щоб зобразити природу як телеологічну систему, як необхідне саморозгортання вічної ідеї, варто показати, що у вищому завжди можна відшукати пояснення нижчого. Наприклад, навіть якщо з тимчасової точки зору неорганічне передує органічному, з філософського погляду – останнє логічно. Коли у світі є глибинна, вища підстава, то його самореалізація, саморозгортання й складає вищу мету Всесвіту (світобудови), якщо така в нього є.

Для відтворення образу буття в абсолютному ідеалізмі й фундаментальній онтології російський дослідник А. Паткуль використовує поняття «саморозгортання» як метод пізнання. Він зазначає, що винятковість цього методу полягає в тому, що «метод є саморозгортання буття як буття абсолютної ідеї від чистого буття як абстракції до цілісності помислених змістів, тобто до конкретності буття абсолютної ідеї. Це поняття, що знає само себе, має себе предметом. Метод є те модальне, або формальне, що здатне з буття розгорнути свій зміст. Метод як подібне саморозгортання включає в себе три моменти: початок, абстрактна всезагальність, тобто буття як невизначене безпосереднє; розрізнення всезагальності в собі, судження, рефлексія, акт визначення загалом; повернення поняття до самого себе таким чином, що в його єдності утримуються всі ті відмінності, що й складають його зміст; відновлення первинної безпосередності при збереженні виявлених відмінностей [281].

Таким чином, термін «саморозгортання» планетарного світу в нашому дослідженні є сенс розглядати: по-перше, як космологічний процес, що виносить на поверхню або в буття зміст соціального світу, який був прихований у структурі особистості й людського роду; по-друге, він має віддзеркалити переходи якості соціального буття від об'єктивного до суб'єктивованого, від суб'єктивованого до об'єктивованого, від об'єктивованого до об'єктивного; по-третє, він є універсальним і дуже широким поняттям для використання, оскільки має вживатися із гранично широкими поняттями, такими як світ, буття, Всесвіт, мікро-, макро- й мегарівні; по-четверте, він торкається як онтогенезу особистості, так і філогенезу соціальних систем, що утворюють люди в ході так званої культурно-історичної практики; по-п'яте, термін «саморозгортання» можна розглядати як метод пізнання соціального світу; по-шосте, для дослідження процесу саморозгортання планетарного світу важливо визначити простір, в якому відбувається процес його розгортання, і час, яким він характеризується, оскільки ми маємо справу з переміщенням і зміною стану основопокладаючої субстанції, що продукується планетарною спільнотою.

Отже, саморозгортання планетарного світу ми розуміємо як процес озовніщення змісту потенційного соціального світу, продуцентом якого є не окремі особистості, а планетарна спільнота.

Механізмом породження планетарного світу, його становлення, функціонування і розвитку є соціальна взаємодія [314]. Ми виходимо з того, що соціальна взаємодія – це форма соціальної комунікації (або спілкування), яка становить систему соціальних дій щонайменше двох індивідів (чи двох соціальних спільнот) або індивіда і соціальної спільноти [373, с. 57]. За Н. Луманом, комунікація – «єдина структуроутворююча одиниця, що має внутрішню структуру, а саме: конституйована трьома елементами: повідомленням, інформацією і розумінням. ... Комунікація здійснюється там, де має місце ... розділення... з повідомлення виділяється інформація.

Усвідомлення цієї різниці (і водночас єдності) повідомлення і інформації являє собою розуміння» [219, с. 210]. У такому розумінні соціальна взаємодія – це будь-яка поведінка індивідів (чи групи людей), яка має певне значення для інших індивідів (соціальних груп чи суспільства загалом) у цей момент і в майбутньому [215, с. 47].

Категорія «соціальна взаємодія» виражає характер і зміст відносин між людьми (соціальними групами) і державами як постійними носіями якісно різних видів соціальної діяльності, що відрізняються один від одного своїми соціальними позиціями (статусами) і соціальними ролями (функціями) [319, с. 63]. Тому, незалежно від того, в якій сфері життєдіяльності суспільства (економічній, політичній, духовній, організаційно-управлінській тощо) відбувається взаємодія, вона завжди є соціальною за своїм характером, оскільки відбиває зв'язки між індивідами і групами людей, тобто ті зв'язки, що опосередковуються цілями, яких кожна із сторін взаємодії прагне досягти [215, с. 147].

Соціальна взаємодія і соціальна дія – процеси, що схожі за змістом і характером, але механізм їхнього перебігу різний. У соціальній дії бере участь один індивід, а в соціальній взаємодії – щонайменше, двоє. Соціальна дія індивіда може бути як спрямованою, так і не спрямованою на іншого індивіда. Однак тільки та соціальна дія, що спрямована на іншу людину (а не на фізичний об'єкт), а також викликає в неї зворотну реакцію, може бути кваліфікована як соціальна взаємодія. Одна з форм цієї взаємодії – приєднання до поглядів іншої людини (чи групи людей), а в підсумку – намагання стати такою, як і вона (чи вони). Звідси випливає, що соціальна взаємодія – це двоспрямований процес обміну соціальними діями між двома чи більше індивідами, а соціальна дія – односпрямований процес. Тобто взаємодія – двоспрямоване контактне чи безконтактне зіткнення двох чинників, що містять у собі очікування зворотної реакції [105, с. 823]. Зворотний зв'язок – ключова ознака соціальної взаємодії, і на це варто завжди звертати особливу увагу [Див.: 295-297].

Тож ця категорія має неабияке методологічне значення для науки – не тільки через її об'єктивний та універсальний характер, але й через те, що вона відображає взаємний причинно-наслідковий зв'язок усіх структурних рівнів матеріальних систем, а також спосіб їхнього існування, форми руху і матеріальну єдність світу як такого.

Категорію «взаємодія» К. Маркс вважав «фундаментальним методологічним чинником пізнання усіх природних і суспільних явищ». На запитання: «Що ж таке суспільство за будь-якої його форми?», К. Маркс відповідає: «Це – продукт взаємодії людей» [234, с. 402]. Водночас С. Ожегов пояснював цю категорію через «взаємний зв'язок двох явищ», наприклад, «взаємодію попиту та пропозиції» [273, с. 68].

Взаємодія відбиває процеси дії різних об'єктів один на одного, їх взаємну обумовленість і зміну стану, або взаємоперехід, а також породження одним об'єктом іншого. Тут дуже слушною є думка Г. Гегеля про те, що найближчим чином взаємодія представляється взаємною причинністю запропонованих субстанцій, що обумовлюють одна одну; кожна є відносно іншої і активною, і пасивною субстанцією водночас.

Соціальна взаємодія виступає як інтегруючий чинник, за допомогою якого відбувається об'єднання частин у певний тип цілісності. Світсистема може відбутися тільки завдяки соціальному метаболізму [185], в основі якого лежить соціальна взаємодія учасників світового співтовариства. Вона має об'єктивний і універсальний характер. Нею охоплені усі форми буття і форми їх віддзеркалення. Через його універсальність здійснюється взаємний зв'язок усіх структурних рівнів буття, матеріальна єдність світу. Ланцюг взаємодій ніде не обірваний, він не має ні початку, ні кінця. Кожне явище – лише ланка загального ланцюга взаємодій у структурі соціального метаболізму [169].

Т. Парсонс далі окремо розглядає навіть норми санкцій щодо учасників соціальної взаємодії – ці норми санкцій відповідають чотирьом основним типам норм діяльності: 1) «схвалення», що характеризується установкою

«специфічності», тобто відноситься до конкретної мети даної дії, та установкою «нейтральності», що відноситься до первісних основних характеристик і перешкоджає отриманню повного задоволення чи відволіканню уваги до моменту досягнення мети; 2) «відповідь» – характеризується установками «специфічності» й «афективності», що відносяться до самого досягнення поставленої автором мети і безпосередньо винагороджують його доступом до цілей-об'єктів, – отже, ця «відповідь» обумовлена досягненням схвалюваної мети; 3) діяльність, що інтегрує систему, – це «схвалення» («визнання») у формі відповідної дії, спрямованої на досягнення солідарності, вона характеризується установками афективності чи дифузності; 4) «повага» – оцінка одиниці як одиниці в термінах усього комплексу її якостей, тобто її загального статусу в системі, вона характеризується установками «дифузності» та «нейтральності» [279, с. 579].

Важливо, що соціальний компонент аналізу вимагає досліджувати соціальну взаємодію як соціальні факти, що у різних формах її прояву фіксують поточний стан соціальних систем, зокрема й світсистеми. Найбільш розповсюджені з них: товариська взаємодопомога, стійка спільна діяльність; епізодична співпраця; контакти, взаємне інформування; побічний взаємозв'язок (наприклад, через продукти праці); нейтральні відносини; протидія одне одному; антагонізм, боротьба.

При цьому варто звернути увагу на те, що соціальні факти – об'єктивні, вони знаходяться поза людиною, мають власне, незалежне від людини існування і примусовий для людини характер: не підкоряючись їм, людина наражається на санкції з боку суспільства. В обов'язковості для людини полягає відмінність соціальних фактів від тих соціальних явищ, які не є соціальними фактами.

У дискурсі соціального аналізу потрапляє зміст соціальної взаємодії людей між собою, який ще байдужий до форми, а «форма зовнішня до нього; зміст щось інше, ніж форма» [70. с. 86]. Тож у дослідженні як зміст

соціального світу «розуміється не сам по собі субстрат соціального, а його внутрішній стан, сукупність процесів, що характеризують взаємодію утворюючих соціальний світ елементів між собою і з середовищем, і зумовлюють їхнє існування, розвиток і зміну; у цьому сенсі сам зміст соціального виступає як процес» [25, с. 140]. Це важлива для нас теза, оскільки соціальний аналіз має предметом своєї уваги власне процес. Це окрема специфічна одиниця аналізу, окрім стану і продуктів.

Наступним об'єктом соціального аналізу логічно повинні стати продукти соціальної взаємодії людей між собою, які потрібно розглядати і вивчати як речі. Так, наприклад, діють К. Маркс і Ф. Енгельс, коли дають політекономії як соціальному явищу соціологічне обґрунтування: «політична економія має справу не з речами, а з відношеннями між людьми і, в кінцевому підсумку, між класами, але ці відношення завжди пов'язані з речами і проявляються як речі» [230, с. 498].

У свою чергу, і Е. Дюркгейм стверджував, що «перше й основне правило полягає в тому, що соціальні факти потрібно розглядати як речі» [110, с. 421, 545], причому як «речі того ж рангу, що і матеріальні речі, хоча на свій лад» [110, с. 394]. Наведена теза Е. Дюркгейма має глибокий методологічний сенс: вона не стверджує, що соціальні факти – це речі, а доводить, що їх необхідно вивчати як речі. «Справді, – пише вчений, – річ стає відомою головним чином через ту ознаку, що вона не може бути змінена простим актом волі. Це не значить, що вона не підлягає жодній зміні. Але, щоб здійснити цю зміну, недостатньо побажати цього, треба додати ще більш-менш напружене зусилля через опір, що вона чинить, і який, до того ж, не завжди може бути здоланий. А ми бачили, що соціальним фактам притаманна така властивість. Вони не тільки не є продуктами нашої волі, але самі визначають її ззовні. Вони являють собою немовби форми, за якими ми змушені відливати наші дії. Часто навіть ця необхідність така, що ми не можемо уникнути її. Але, якщо навіть нам вдається перемогти її, той опір, що зустрічається нами, дасть нам знати, що ми знаходимось у

присутності чогось такого, що від нас не залежить. Отже, розглядаючи соціальні явища як речі, ми лише узгоджуємося з їхньою природою» [110, с. 433].

Врешті-решт, у нас є усі підстави погодитись з головними висновками дослідження явища «соціального» В. Бехом, і вважати основним законом саморозгортання соціального світу інтенсифікацію процесу обміну діяльністю між людьми, а продуктами такої взаємодії є соціальні системи, що виникають і стало функціонують у своєму величезному різноманітті. Звідси ми можемо зрозуміти самі і пояснити іншим закономірність посилення темпоритму оновлення соціального світу, набуття ним високої соціальної динаміки на етапі становлення інформаційної цивілізації.

Наразі доречно подати визначення соціальної системи, оскільки це важливо для подальшої аналітичної роботи над проблемою. Для цього скористаємось визначеннями, що наведені Ю. Резніком у його праці «Введение в социальную теорию: Социальная системология» (2003) [310, с. 317-318], оскільки ми не маємо на меті удосконалити вже існуючі визначення або формулювати власний погляд на соціальну систему. Наша мета полягає в іншому, а саме: спрогнозувати стан планетарної світсистеми на кінець XXI ст.

Специфікою морфологічного устрою планетарного світу є його функціональна природа, тобто конструкція, яку він представляє, є функціональною системою, що виникає на соціальній взаємодії населення планети і має власне «організаційне буття», оскільки вищепозначені елементи стосуються власне проблеми упорядкування буття планетарної спільноти, зниження ентропії і збільшення негентропії світсистеми. І воно, організаційне буття планетарного світу, має, як мінімум, дві складових: 1) вже проявлену, тобто реалізовану організаційну дію з відповідним матеріалізованим результатом – морфологією світсистеми; 2) існуючу в потенційній формі як можливість, як «організаційний потенціал».

Оскільки самопородження енергосилових полів є процесом природним, то при поясненні закономірностей їх самопроявлення і функціонування варто виходити із загальних законів термодинаміки. Настав час розширити межі термодинаміки на енергетику семантичних процесів, а також модифікувати її висновки щодо інтелектуальної форми енергії. Світ єдиний, отже, у ньому на одних і тих же організаційних рівнях діють одні й ті ж самі закони і закономірності. У залежності від фази саморуху універсуму змінюється лише форма його вияву назовні. Тут ми хочемо довести головну гіпотезу нашого дослідження, яка полягає в тому, що нині настав час становлення єдиної планетарної світсистеми.

Ми впритул наблизилися до того, щоб підтвердити думку В. Вернадського, що в різних галузях і на різних рівнях ієрархічної організації Всесвіту, використовуючи різні типи матеріально-енергетичних потоків, існують надзвичайно різні форми живої речовини, засновані на різних польових формах. Зокрема, те, до чого ми зараз підійшли, означає, що існує специфічна форма розумної живої речовини з електромагнітним видовим полем. Таким чином, підтверджена і геніальна думка П. Сорокіна про те, що «найскладніші форми цивілізації походять тільки від розвиненого психічного життя людини» [346, с. 490].

На існування об'єктивно «запрограмованої» загальними фізичними законами просторово-тимчасової локальної сфери, в якій створюються умови для появи мислячих живих істот, вказує і В. Казначєєв. Зокрема, він пише: «Унаслідок еволюції космічного цілого виникають жива речовина і розумна жива речовина, об'єктивно стає можливим виникнення специфічних, найскладніших форм організації космічних матеріальних потоків у певних локальних сферах у рамках просторово-тимчасової організації Всесвіту» [139, с. 33].

Тож тут цілком можна погодитися з В. Зінченком, що «громадянська та інституційна практика в умовах глобалізації потребує якісного методологічного підґрунтя, яким повинна стати саме соціально-філософська

система інтегративної глобальної парадигми громадянської інституалізації на основі узагальнення досягнень, зокрема, світ-системного аналізу, макросоціального підходу, концепції залежності (залежного розвитку) і постімперіалізму, теорій субсидіарності, комунітаризму, концепцій суспільної деліберативності і лібертаризму в контексті формування глобально-стадіального розуміння суспільного розвитку» [124, с. 7].

Для цього звернемо увагу на контекст соціально-філософського аналізу і уточнимо, на що саме націлений філософський чинник, і які моменти у бутті планетарної спільноти він здатний розкрити. Для цього нам необхідно з'ясувати, у чому полягає пізнавальний потенціал філософії, і у чому полягає суть філософського аналізу?

Для розмежування філософського і наукового предмета дослідження потрібно звернутись до такого методологічного принципу, як рефлексія. У «Філософському словнику» (2006) зазначається, що існують три види рефлексії: елементарна, наукова і філософська. Елементарна рефлексія повертає суб'єкт до самоаналізу своїх вчинків і знань. Наукова рефлексія спрямована на аналіз прийомів і методів пізнання, які використовуються в тій чи іншій сфері дослідження [382, с. 809]. Філософська рефлексія, окрім критичного принципу, що дозволяє описати, пояснити і прогнозувати наслідки закономірностей, формує евристичний принцип пізнання, тобто виконує роль джерела знання. Це можливо завдяки тому, що саме «філософська рефлексія сконцентрована на усвідомленні і осмисленні граничних підстав буття, мислення і людської культури в цілому» [382, с. 717].

До цього варто додати, що аналіз поняття – це та сила, якою філософія впливає на науку. Це підтверджує і Г. Гегель, який на питання, що таке філософія, відповідав: «Своєрідна риса цієї науки полягає в тому, що в ній її поняття лише, мабуть, становить її первоначало, насправді весь розгляд цієї науки є доказ і, можна сказати, власне знаходження цього поняття; поняття є по суті результат такого розгляду» [69, с. 8].

Зрештою, як висновок з розглянутого вище, дамо відповідь на питання, що дає філософія дослідникам прогнозування буття планетарної спільноти? Відповідь буде короткою. Філософські питання будь-якої науки, зокрема й соціальної, що зосереджена на вивченні соціальних систем різного масштабу і призначення, утворюються в ході соціальної взаємодії людей між собою, мають принаймні чотири важливі аспекти.

По-перше, світоглядно-ідеологічний, що характеризує, головним чином, вплив цієї науки на розвиток філософії – збагачення її законів, уточнення змісту категорій. Тому ми повинні спиратися на науковий світогляд і сучасну картину світу. «Ім'ям наукового світогляду ми називаємо, – писав В. Вернадський, – уявлення про явища, доступні науковому вивченню, яке дається наукою; під цим ім'ям ми маємо на увазі певне відношення до світу явищ, що оточує нас, при якому кожне явище входить в рамки наукового вивчення і знаходить пояснення, що не суперечить основним принципам наукового пошуку. Окремі приватні явища з'єднуються разом, як частини одного цілого, і, врешті-решт, виходить одна картина Всесвіту, Космосу, в яку входять і рухи небесних світил, і будова найдрібніших організмів, перетворення людських суспільств, історичні явища, логічні закони мислення або нескінченні закони форми і числа, що даються математикою» [52, с. 180].

Світогляд визначає ідеологію вивчення буття планетарної спільноти протягом XXI століття, що розглядається нами як сукупність семантичних фільтрів дедуктивного аналізу. Вона визначає низку принципових поглядів на онтологію сучасного соціального світу, а саме:

- 1) розглядає ціннісно-сміслову природу явища буття планетарної спільноти;
- 2) сприймає планетарний соціальний організм як диспозитив, що інтегрує усі соціальні системи, в яких нині протікає життя народів, організованих у форму національних держав, в органічну цілісність – планетарне соціальне тіло;

- 3) формулює принципи, що превалюють в управлінні світсистемою;
- 4) подає систему саморегуляції планетарного соціального організму, що має морфологічну форму гомеостату як таку, що:
 - а) врівноважує між собою елементи світсистеми: Громадянина світу, Світове/глобальне громадянське суспільство, Світову державу, Світовий уряд, неурядові організації та ін.;
 - б) змушує їх обслуговувати одне одного,
 - в) забезпечує продукування кожним з них сталої системи функцій у структурі цілого – планетарного соціального організму.

По-друге, методологічний, що віддзеркалює вплив філософії на розвиток і вдосконалення методів дослідження і з'ясування об'єктивного змісту засадничих понять цієї науки; і, зрештою, філософія має у розпорядженні засоби, що дозволяють виявляти специфічні особливості об'єктів, що «схоплюються» науковими поняттями, давати характеристику способу, яким в цих поняттях фіксуються визначення відбиваних об'єктів, досліджувати зміст і форму поняття, його пізнавальні функції, методологічне значення і світоглядну роль. Більше ого, низка понять вводиться з таких напрямів системних досліджень як кібернетика, теорія соціального управління, теорія інформації, теорія рішень, дослідження операцій, системотехніка, біологія, соціологія, політологія, культурологія, аксіологія, антропологія, синергетика та ін.

До філософських проблем також відносяться деякі методологічні проблеми, зокрема, пов'язані з вивченням людини як суб'єктивованої форми – буття планетарної спільноти, наприклад, Громадянина світу, з одного боку, і об'єктивованих, до яких слід віднести Світове/глобальне громадянське суспільство, Світову державу, Світовий уряд – з іншого.

По-третє, соціологічний, який досліджує соціальну роль людини і соціальну обумовленість її поведінки підставою, тобто атрибутивними властивостями біологічної людини, що нині значно збагачується і стає активнішою, і детермінується умовами, тобто станом Світового суспільства,

поведінкою ідеологічно несумісних політичних систем світу і специфічною діяльністю національних держав, наддержавних організацій і активністю недержавних утворень, наприклад, суспільних рухів на кшталт «Журналісти без кордонів», «Лікарі без кордонів», «Міжнародна амністія». До ускладнення соціальних умов дослідження, що має пояснити філософія, слід віднести зміну дослідницьких парадигм, а саме: відмови від обґрунтування рівноваги буття світсистеми і переходу до аналізу її станів як нерівноважних і незворотних станів, складних і надскладних планетарних процесів з високою соціальною динамікою, що мають породити на початок ХХІ століття принципово нову цілісність – планетарний соціальний організм.

До того ж саме філософія покликана обґрунтувати предмет нашого дослідження – організаційне буття планетарної спільноти – як соціальну проблему.

По-четверте, філософія моделює можливий розвиток будь-яких соціальних систем, навіть можливих світів (курсив – О.Р.). При цьому зазначимо, що саме прогнозування соціального розвитку планетарного співтовариства країн, держав і народів протягом ХХІ століття є предметом нашого дослідження. Кібернетична модель процесу – не символ, а досить валідна в необхідному відношенні копія реального буття планетарної спільноти як соціального мегапроцесу, яка дозволяє скористатися загальними законами соціального управління, розкритими кібернетикою, для пошуку шляхів підвищення ефективності демократичного управління розвитком планетарної спільноти і переводу її в алгоритм саморегуляції і саморозвитку.

Далі можна зробити висновки щодо змісту головного концепту нашого дослідження – глобальні зміни морфології планетарного світу – і тим самим формалізувати предметне поле нашої подальшої пошуково-аналітичної роботи. На основі вищевикладеного можна дійти наступних висновків.

Перше і головне полягає в тому, що сучасний планетарний світ як мегасистема функціонального походження під тиском глобалізаційних процесів набуває незворотних змін у власній морфологічній основі і піднімається, таким чином, до планетарного рівня. При цьому вона, новонароджена світсистема, значно зменшує власну ентропію, тобто набуває більш зрілого стану, що веде до становлення планетарного соціального організму. Друге, оскільки соціальна/організаційна взаємодія є однією з форм взаємодії в природі, то вона має об'єктивний причинно-наслідковий характер і є впорядкованою системою взаємовпливу новоутворених соціальних конструкцій – органів, що обираються нами для подальшого аналізу. По-третє, поняття «планетарний світ» у цьому дослідженні може використовуватись як синонім для таких семантичних одиниць, як: «соціальний світ», «цілісна світсистема», «планетарна цілісність», «світсистема».

Водночас, у нас є всі підстави вважати, що суб'єктивована частина цієї суперечливої єдності знаходиться в структурі Планетарної особистості, що подається нами як термін «Громадянин світу» і перебуває в потенційній формі. Її зміст ми розглянемо далі, де зміст організаційної взаємодії буде подано як момент соціального управління. Далі особистість буде подана як сукупність організаційних ролей, які мають виконувати людські особистості в суспільному житті. Але ми розглядаємо не голі соціальні ролі, оскільки вони тільки зовнішні ознаки соціальної якості, а в єдності з їх духовною складовою, до якої входять космополітичний/планетарний світогляд, космополітична /планетарна свідомість, організаційна діяльність і інші атрибутивні властивості людини – Громадянина світу.

Інша частина змісту організаційної взаємодії/соціального управління об'єктивована в зовнішньому середовищі. Вона являє собою добре відому нам об'єктивовану реальність – умови організаційної діяльності людини. Її називають суспільством, і ми розглянемо її в ході характеристики Світового громадянського суспільства, Світової держави і Світового уряду. У цілому

йдеться про вивчення процесу модернізації організаційного буття планетарного світу.

Вищеназвані елементи ми повинні інтегрувати в несуперечливу цілісність – планетарний соціальний організм – завдяки механізму організаційної взаємодії і обґрунтувати атрибутивні властивості цього новоутворення – цілісної світсистеми з визначенням місця і ролі кожного з них. Водночас, окремим завданням є доведення його життєспроможності і здатності до самовідтворення і саморегуляції.

Далі є сенс перейти до обґрунтування суспільної потреби у вивченні явища глобалізаційних змін морфології планетарного світу, що має, нагадаємо, функціональне походження, як соціальної проблеми, на дослідження якого мають бути спрямовані зусилля філософів і науковців з усіх напрямів суспільствознавства.

1.2. Прогнозування зміни організаційного буття планетарної світсистеми як соціальна проблема

Завданням цього підрозділу є доведення того факту, що пізнання майбутнього стану морфології світсистеми є нагальною соціальною проблемою, і тому до дослідження законів еволюції складних систем, а планетарна світсистема є саме такою, ми маємо не випадковий інтерес. Подібні розробки ведуться в різних країнах світу, у великих інститутах, значна кількість праць вже опублікована в Інтернеті. Ці праці, в яких піднімаються різні питання, пов'язані із стурбованістю долями світу не лише одних учених. Куди йде людство на цій стадії розвитку? Які кризи насуваються, і як їх здолати? Яким буде наступний, посткризовий ступінь розвитку? Що буде з планетарною світсистемою на кінець XXI – початок XXII століть? Ось далеко не весь перелік питань, на які планетарна спільнота чекає відповіді.

Водночас, протягом усієї історії людства багато мислителів і провидців намагались «зазирнути» в майбутнє, щоб мати уявлення про його можливий подальший розвиток. Для цього використовували найрізноманітніші методи: від застосування різного роду хіромантії та чаклунства до астрологічних і науково-фантастичних прогнозів. Вони були суто суб'єктивними і не витримували жодної критики з боку природничих наук.

Немає, мабуть, кращого прикладу передбачення майбутнього, як діяльність Леонардо да Вінчі. Свого часу, він краще за будь-кого усвідомив взаємозв'язок між наукою і мистецтвом. Плідний розум Леонардо породив фантастичні проекти підводних човнів, літаків, велосипедів, різальних верстатів і навіть танка, і ці ідеї стали не тільки можливими, але й дуже подібними до реальних, які з'явилися через декілька століть.

Виклики та загрози, які виникають у сучасному суспільстві, зумовлюють необхідність передбачення на об'єктивних засадах хоча б приблизних сценаріїв того, що відбудеться. Це потрібно для формування раціональної стратегії розвитку планетарної спільноти у світі, який постійно випробовує природа, в якому панує жорстка конкуренція між людиною і природою.

Сформувався навіть специфічний метод пізнання невиявленого майбутнього – сценарний аналіз [119]. Перші спроби здобути об'єктивні знання про майбутнє здебільшого пов'язані із розробленням нових і застосуванням традиційних методів математики та статистики. Унаслідок цього створено потужні методи, а саме: метод часових рядів, методи регресійного аналізу, як одновимірного, так і багатовимірного, методи імітаційного моделювання, економетричні моделі та ін.

Усі вони належать до так званих методів кількісного прогнозування, і застосовують їх для приблизного «визначення» майбутньої «поведінки» певної змінної величини або системи взаємопов'язаних змінних величин на заздалегідь визначеному часовому інтервалі.

Ці методи потребують величезних обчислювальних потужностей, однак їх практичне застосування принципово обмежене лише випадками опрацювання ретроспективних даних кількісного характеру, що монотонно змінюються, або, в окремих ситуаціях, так званих «розмитих» чи «нечітких» даних. Інакше кажучи, застосовуючи методи прогнозування, описують майбутнє, яке фактично є продовженням або екстраполяцією минулого. Це суттєво обмежує можливості таких методів. Насамперед тому, що ми живемо у світі, в якому постійно відбуваються якісно нові події, не властиві минулому, і тому їх не можна врахувати на основі ретроспективних даних. До них, передусім, належать і різні зламоста стрибкоподібні зміни, які відбуваються з величезною швидкістю, тобто пов'язані з розривами монотонності процесів і є суто нелінійними явищами.

Мета процедури уточнення багатовимірного концепту цього дослідження «організаційне буття планетарної спільноти в контексті ХХІ століття» полягає в поясненні сутності, змісту, структури, форми виявлення, механізму і умов виникнення та вирішення соціальних проблем на вищому ієрархічному рівні організаційного устрою планетарного життя.

Ця вимога, з одного боку, ніби спрощує завдання, оскільки потрібно розглянути місце і роль у складі соціального цілого – планетарного соціального організму:

- 1) Планетарної особистості або Громадянина світу;
- 2) Світового громадянського суспільства як джерела і носія Світової влади;
- 3) Світової держави як вищої форми організації соціального життя на планетарній арені;
- 4) Світового уряду як суб'єкта глобалізованого управління світсистемою; а з іншого, – значно ускладнює її, оскільки ці елементи ще не мають розгорнутої філософської і наукової рефлексії, тому і

використовуються в науковій літературі як конвенціональні поняття, тобто як методологічні засоби для узагальнення кінцевих продуктів глобалізаційних процесів.

Для досягнення цієї мети необхідно розглянути підходи, що існують сьогодні в теоретичній спадщині світової спільноти, до визначення «соціальної проблеми». Саме уточнення прикметника «соціальне» має, на нашу думку, вирішальний вплив на визначення сутності, змісту, структури, форми виявлення, механізму і умов виникнення та вирішення будь-яких соціальних проблем. Ми вже звертались до розгляду змісту прикметника «соціальне», тому зробимо лише невеличкі уточнення щодо суті і змісту терміна «соціальна проблема» для пояснення власної дослідницької позиції.

Аналіз наукової літератури свідчить про те, що існує, як мінімум, два підходи до визначення суті соціальної проблеми – вузький та широкий. «Вузький» підхід можна спостерігати в теоретичних доробках авторів, які, головним чином, працюють за кордоном. Тут як соціальна розуміється проблема, яка зачіпає інтереси не індивіда, а багатьох людей. При цьому інтереси розглядаються, головним чином, у соціально-психологічному вимірі. Тому вона подається не через призму прогресивного розвитку світової спільноти, а як «зло», яке порушує статус-кво стану речей, що склався.

Тому ці автори, опрацьовуючи такий напрямок, визначають сутність та зміст соціальної проблеми за допомогою різних аспектів: дезорганізація, «розладнання» суспільного життя; «дисфункція» (порушення функцій) суспільних інститутів; умови, що негативно впливають на значні групи людей; фактори, які заважають досягненню соціально вагомих цілей; «аномія» (відсутність певних норм поведінки); «девіація» (відхилення від соціальних норм, традицій, стандартів життя); постійний розголос, що існує в суспільстві; нездатність людей та їх об'єднань прийти до загальної згоди; крах певних соціальних цінностей, очікувань; порушення

правил соціальної гри; руйнівні дії великих та малих груп, соціальні катастрофи; негативні явища, що мають вплив на багатьох людей і т. ін.

На думку багатьох дослідників, суспільні умови, ситуації та явища стають соціальними проблемами тоді, коли вони викликають у суспільстві шок, збуджують суспільну думку, привертають до себе увагу учасників або аналітиків, лідерів, «впливових осіб», які оцінюють, визнають, розглядають їх як небажані, руйнівні, нетерпимі, негативні, загрожуючі. Якщо ці фактори не вважаються небажаними, не засуджуються, то вони не можуть класифікуватись як проблеми загалом.

Наведемо приклади типового визначення соціальної проблеми у вузькому сенсі: «Соціальною проблемою є небажана ситуація, яка несумісна з цінностями більшості людей, згодних з тим, що потребуються дії для її зміни», «Будь-які небажані умови або ситуації, які оцінюються впливовими особами в певному співтоваристві як нестерпні і такі, що вимагають групових зусиль у напрямку конструктивних реформ», «Соціальні проблеми – це насущна і небажана відмінність між соціальними ідеалами та соціальною реальністю», «Соціальна проблема – це значна невідповідність між культурними імперативами та існуючими умовами, які впливові лідери та залучені індивіди вважають за необхідне змінити через відповідні соціальні дії» [Цит. за: 196, с. 187-188].

Наведена група дефініцій ясно вказує не тільки на факт небажаності того чи іншого явища, але й на різницю, невідповідність, розбіжність між соціальними ідеалами, стандартами і реально існуючими умовами.

«Широкий» підхід до визначення соціальної проблеми більше притаманний вітчизняним та російським авторам, які працюють у протилежній світоглядній парадигмі, тому і виходять з категорії необхідності, соціального детермінізму до розвитку планетарної спільноти протягом XXI ст. Так, наприклад, В. Куценко дає наступне її визначення: «Суспільна проблема – форма існування й вираження необхідності для суспільства здійснити певну діяльність» [196, с. 20].

Тож складність сприйняття словосполучення «організаційне буття планетарної спільноти в контексті XXI століття як соціальна проблема» полягає в розумінні прикметника «соціальна», сенс якого в площині соціально-філософського дослідження ми вже детально аналізували. Виходом з цього тупика є аналіз «соціального» як явища, яке «проявляється в бутті як тотальний процес обміну діяльністю між людьми, що виявляє і утверджує себе на практиці шляхом колективізму» [25, с. 139].

Водночас, зміст соціальної реальності неможливо уявити існуючим без специфічної соціальної структури, що формалізує і зберігає в цілісності потоки речовини, енергії та інформації, доки вони знаходяться в соціальному просторі і здійснюються у вимірі соціального часу. Організаційною формою для забезпечення нормальної течії соціального життя є соціальний організм. У такому вимірі сенс поняття «організм» уявляється «як велика архітектонічна споруда, як ієрогліф розуму, що проявляє себе в дійсності» [75, с. 322].

Вважаємо за необхідне надати наступне робоче визначення словосполученню «організаційне буття планетарної спільноти в контексті XXI століття як соціальна проблема» – це форма існування та вираження протиріччя між уже назрілою необхідністю визначених суспільних дій – суспільної потреби планетарної спільноти мати зрілу загальну морфологічну форму, а саме: планетарний соціальний організм, та недостатніми ще умовами для задоволення цієї назрілої потреби, тобто неможливістю її реалізації на практиці у світі, розірваному ціннісними, релігійними, матеріальними уподобаннями, територіальними, етнонаціональними і державними кордонами. Отже, проблема – це форма оцінки дослідником морфологічного і функціонального стану сучасної світсистеми.

До елементів, сукупність яких вибудовує кістяк соціальної проблеми, відносяться: соціальна необхідність, соціальна потреба, соціальний інтерес, зрештою, соціальне протиріччя. Саме перелічені елементи складають

архітектоніку формування загальної теорії управління планетарним розвитком як соціальної проблеми і «надають» їй такого фундаментального атрибута, як об'єктивний характер.

Цей аспект ґрунтовно досліджувала Ю. Бех і виклала свої висновки у двох монографіях [Див.: 29; 30], до яких ми звертаємось і робимо лише необхідні поправки у викладенні власних ідей щодо організаційного буття планетарної спільноти, оскільки вона веде мову про проблему формування загальної теорії управління, а ми – про проблему соціального управління планетарним розвитком на найвищому організаційному рівні – світсистемі. Але загальні морфогенетичні і функціональні залежності між складовими елементами в планетарному соціальному організмі цілком співпадають, на нашу думку, з подібними процесами в соціальному організмі країни.

Отже, найбільш глибокою внутрішньою основою проблеми є соціальна (суспільна, історична) необхідність, у порівнянні з якою проблема управління планетарним розвитком виступає як специфічна для соціального життя форма її існування та вираження. Як пише М. Пилипенко, «необхідність за визначених умов – це річ, явище, предмет у їхньому загальному зв'язку, вираз переважно внутрішніх, стійких, повторюваних, загальних відносин дійсності, основного напрямку її розвитку» [284, с. 82].

Але неминучість є лише одним із видів існування необхідності. Є й інший її вид – потреба. Щодо цього, то В. Тугарінов стверджував: «Поняття необхідності має два сенси: сенс неминучості і сенс потреби» [369, с. 105]. Окрім того, соціальна потреба, що виражає відношення системи управління до світсистеми або планетарного соціального організму (за В. Бехом) як середовища свого існування, виражає тим самим і своє ставлення до інших її елементів, які слід розглядати умовами її існування. «Наші потреби, – слушно писав К. Маркс, – породжуються суспільством, мають суспільний характер» [232, с. 446].

Як будь-яке самодостатнє соціальне утворення, що існує в рамках світсистеми, система управління як провідна потреба має забезпечення своєї онтологічної цілісності та функціонального благополуччя, які гарантуються на етапі сталого розвитку гомеостазом, а на етапі трансформації до якісно нового стану цілого – гомеорезом соціального цілого.

На наступній стадії свого руху явище «соціальна проблема» ніби відривається від свого носія – світсистеми – й знаходить своє безпосереднє втілення в зовнішньому середовищі. Існування потреби системи управління в навколишньому середовищі відоме нам як її соціальний інтерес. Соціальний інтерес системи управління світсистемою формалізується як її вимоги до свого цілого, тому саме планетарний соціальний організм може бути диспозитивом.

Отже, іманентний зв'язок між системою управління і планетарним соціальним організмом має діяльнісну основу, бо кожен з них має отримати діяльність від іншого і повинен сам надати іншому діяльність певної якості. Взаємозв'язок шляхом обміну діяльністю є сталим процесом, за допомогою якого відбувається відтворення системи сталих суспільних відносин.

Таким чином, соціальна проблема з'являється й визнається майже одночасно саме в той момент, коли система управління припиняє обслуговувати загальні інтереси населення країни, а в нашому випадку – планетарної спільноти. І впливає вона із розходження між змістом, спрямованістю та характером діяльності головних верств/регіонів планетарної спільноти і якістю функціонування системи управління світсистемою.

До речі, натепер остання відтворена досить фрагментарно, а тому фактично мало впливає на кінцевий продукт організаційної взаємодії. На підтвердження цього можна навести відсутність стратегічної мети планетарного розвитку. Тож цілком має рацію С. Сіденко, який вважає, що: «Головна проблема, пов'язана з глобалізацією в столітті, що настало, полягає

в тому, щоб знайти норми та інститути, котрі б забезпечили більш ефективне управління на місцевому, національному, регіональному і глобальному рівнях» [332, с. 499].

На цьому підґрунті формується соціальне протиріччя, яке ми розглядаємо як онтологічну основу проблеми системи управління планетарним розвитком. Отже, протиріччя – це особливий, розчленований на дві протилежності, стан соціальної проблеми. Протиріччя включене у весь процес руху проблеми – від зародження до її вирішення. Тому про протиріччя, що лежить в її основі, можна говорити як про стрижень та таємницю будь-якої соціальної проблеми. І наш випадок тут не є винятком із правила.

Різноманіття типів протиріччя детермінує різноманіття типів проблем. Наразі ми наближаємося до питання про можливість тлумачення соціальної проблеми системи управління планетарним розвитком у широкому та вузькому сенсах. Коли ми визначаємо проблему як форму існування та вираження необхідності для системи управління світсистемою здійснити певний вид діяльності, то йдеться про суспільну проблему в широкому сенсі слова. У вузькому сенсі поняття проблеми системи управління розглядається вже як один бік розвитку суспільного протиріччя. Другим – виступають суспільні умови.

Як висновок, з огляду на розглянуте нами вище, можна стверджувати, що розвиток, або саморозгортання, соціальної проблеми системи управління здійснюється по лінії: необхідність – потреба – інтерес – протиріччя. Гострота протиріччя свідчить про зрілість соціальної проблеми.

Наразі постало питання про зміст соціальної проблеми системи управління соціальним цілим – світ системою – у тому стані, в якому вона перебуває сьогодні, і планетарним соціальним організмом, який має сформуватися, на нашу думку, протягом XXI століття. Специфіка його змісту полягає в тому, що система управління – це не морфологічно відокремлений від середовища об'єкт, а функціональний орган у структурі соціального

цілого, чи то світсистема, чи планетарний соціальний організм. Як впливає з процесуальної природи цього явища, зміст соціальних проблем пов'язується з процесами деформації та саморозпаду, дисфункціями, аритмією та дисгармонією, які спостерігаються на етапі функціонування системи управління у складі соціального цілого.

Зміст соціальної проблеми системи управління планетарним розвитком своїми визначеннями, характеристиками, структурою, рухом, висловлюючись мовою Г. Гегеля, зобов'язаний умовам. Умови немовби трансформують свій зміст у соціальну проблему. Проблема виступає як таке, що обумовлене.

Умови, водночас, формують поведінку системи управління світсистеми. Трансформація змісту зовнішніх умов у соціальну проблему веде до видозміни або збагачення функцій системи управління. Цей процес має два типи прояву. Перший тип – видозміна тих, що вже є, а другий – поява принципово нових видів організаційної діяльності. Водночас, варто підкреслити, що умови виступають засобами вирішення соціальних проблем системи управління.

Отже, зміст соціальної проблеми організаційного буття планетарної спільноти розкривається як сукупність вимог системи соціального управління до себе або до світсистеми/планетарного соціального організму та окремих його елементів-органів, наприклад, Світового громадянського суспільства, Світової держави чи Світового уряду або їх підрозділів, наприклад, економіки, соціальної сфери, політики, ідеології або їхні якості функціонування, спрямованості, характеру та масштабу.

Кожен з елементів соціальної проблеми має такий атрибут, як вимоги, що складають кістяк змісту соціальної проблеми, є її онтологічною основою. По-перше, така основа має соціальну природу, по-друге, – безпосередньо пов'язана з системою управління, по-третє, – має морфологічний та функціональний вимір, по-четверте, – виходить на формування особистості та суспільства, по-п'яте, – відповідає вищому або організаційному рівню

складності взаємозв'язків між Планетарною особистістю та Світовим суспільством.

Зміст соціальної проблеми тісно пов'язаний, як відомо, з формою, до якої належить усе певне. Форма соціальної проблеми, таким чином, – це зміст, що просто утримується у фіксованому вигляді і завдяки цьому стає доступним для спостереження дослідником.

Форма соціальної проблеми з'являється перед дослідником у бутті. Тому, щоб вести мову про планетарний соціальний організм, нам потрібно було неодмінно застосувати у формулюванні проблемної ситуації саме термін «буття» для оцінки перспектив розвитку планетарної спільноти. На етапі саморозгортання вона обов'язково «захопить» протилежну частину й викличе до життя відповідну суб'єктивну або об'єктивну форму. На етапі функціонування буття соціальної проблеми протікає як динамічна рівновага між протилежностями, поки одна з них не почне домінувати над іншою. На етапі розвитку буття соціальної проблеми набуває однієї з форм «зняття» протиріччя. Це три фази саморуху поняття «проблема», до якого ми ще змушені будемо повернутись.

Рух соціальної проблеми організаційного буття планетарної спільноти складається з руху протиріччя рівнями існування соціального світу. На практиці вже давно створився певний стереотип сприймання лінії руху розвитку протиріч: тотожність, відмінність, протилежність, конфлікт. Таким чином, рух соціальної проблеми охоплює усі три рівні буття соціального світу: мікрорівень, макрорівень і мегарівень [28]. Водночас, рух уваги дослідників до осягнення сутності соціальної проблеми на практиці здійснюється у зворотному напрямку.

Спершу вивчається протиріччя, згодом – інтерес, потреби та необхідність. Саме такий алгоритм, порядок та глибина забезпечують цілеспрямований перехід у дослідженні і використанні теорії управління: від «гарячого» тактичного до поміркованого оперативного та ефективного стратегічного вивчення системи управління планетарним розвитком, у

структурі інтегрованого цілого – світсистеми – сьогодні і планетарного соціального організму – у майбутньому, що, крім управління, утримує ще й алгоритми самоорганізації і саморегуляції. Це для нас принципово важливий висновок. У подальшому викладенні власної концепції ми ще повернемося до цього моменту.

Соціальна проблема системи управління має свою структуру, оскільки зміст, що складається з елементів, не може перебувати в неструктурованому вигляді. Головними зв'язками цієї структури є взаємовідносини: внутрішніх основ, вимог, умов виникнення, умов вирішення, наслідку діяльності людей з вирішення соціальної проблеми організаційного буття планетарної спільноти протягом XXI століття. При цьому головними відносинами структури проблеми є відношення між її вимогами, умовами виникнення та умовами вирішення.

Структура соціальної проблеми організаційного буття планетарної спільноти завжди забезпечує її головну функцію, яка полягає в регулятивному впливові на поведінку людей. Оскільки соціальна проблема є певною системою, то вона є системою регуляторів. Зрозуміло, що регулятивними властивостями володіє, тією чи іншою мірою, кожен з елементів проблеми. Зрозуміло, що сила та роль кожного з регуляторів – різні.

Соціальна проблема системи управління здійснює свої вимоги до світсистеми або планетарного соціального організму й через такі форми вираження соціальної необхідності, як: соціальна норма, принцип, повинність, обов'язок, місія, зобов'язання. Послідовність регулятивної дії соціальних законів наступна: вимоги соціальних законів проявляються через вимоги проблем, вимоги проблем через вимоги соціальних норм тощо.

Виходячи з щойно розглянутого, можна дати більш розширене визначення сутності поняття «прогнозування стану організаційного буття планетарної спільноти як соціальна проблема». На наш погляд, соціальна

проблема в дискурсі організаційного буття планетарної спільноти з'являється саме в той момент, коли наші знання про світсистему припиняють обслуговувати загальні інтереси населення планети. Сьогодні це відтворення на більш високій семантичній основі суперечностей становлення Планетарної особистості, Світового громадянського суспільства, Світової держави і Світового уряду і організаційної взаємодії у складі органічної цілісності – планетарному соціальному організмі. І впливає вона із розходження між змістом, спрямованістю та характером діяльності планетарної спільноти і якістю функціонування системи управління світовим соціальним розвитком, що має набути протягом ХХІ століття найдосконалішої організаційної форми – планетарного соціального організму.

Зрозуміло, що на кожному з цих етапів систему управління чекає «свій» набір соціальних проблем. І вона має бути готовою розробляти заходи для їхнього вирішення. «Історично неможливо, – підкреслював Ф. Енгельс, – щоб суспільству, що стоїть на нижчому ступені економічного розвитку, довелось вирішувати задачі та конфлікти, які виникли і могли виникнути лише в суспільстві, що стоїть на більш високому ступені розвитку» [424, с. 445].

При цьому, як свідчить теоретичний аналіз, варто детальніше дослідити інші складові головного відношення її структури, окрім вимог (змісту) соціальної проблеми, а саме: умови виникнення та умови вирішення.

Водночас підкреслимо, що умови формування та умови вирішення проблеми різняться між собою не тільки в часі, а й тим, що перші є можливістю других, що перші – необхідні і недостатні умови, а другі – необхідні і достатні. Окрім того, умови виникнення проблем – не вибираються, а деякі умови вирішення можуть вибиратися, тому що одну й ту саму проблему можна вирішити за допомогою різних засобів і різними шляхами.

Щоб пояснити генезис соціальних проблем організаційного буття планетарної спільноти, необхідно показати походження, виникнення, а у більш широкому значенні – зародження та наступний процес їхнього розвитку в структурі системи соціального управління сучасною світсистемою.

Вивчаючи генезис соціальної проблеми управління, потрібно виходити з того, що вона, як соціальне явище, детермінується двома чинниками: підставою та умовами. При цьому підстава породжує зміст соціального органу – Світового уряду, який є відносно самостійним агентом соціального процесу, умови квантують його в специфічні вузли. Інакше кажучи, це означатиме, що сама проблема виникає за рахунок руху підстави, а розмір проблеми – за рахунок умов, що склалися на певний момент і в певному місці. Тут є і зворотний рух. Якщо умови потребують від планетарної спільноти певних змін, то вона може здійснити їх, тільки спираючись на можливості підстави.

З огляду на це, у ході генетичного аналізу варто бути гранично уважним при розведенні підстави і умов, бо це дуже складне завдання, оскільки діалектичне «перетворення» умови на зумовлене, причини – на наслідок, загального – на особливе, підстави – на результат є загальним законом формування цілісних систем – від космологічних до соціальних.

Як підставу формування соціальних проблем організаційного буття планетарної спільноти/управління планетарним розвитком необхідно розглядати науку як сферу духовного виробництва, теоретичної діяльності людини, функція якої полягає у виробленні та систематизації знань про дійсність, доведення їхнього розуміння до законів, а у практичному вимірі – до формулювання принципів організаційної поведінки Планетарної особистості відповідно до логіки саморозгортання планетарного/родового життя людей.

Наразі варто перейти до стислої характеристики умов, як чинника детермінації соціальних проблем або змін у системі управління планетарним розвитком. Оцінюючи умови детермінації соціальних проблем управління, ми виходимо з того, що явище, яке розгортається у світсистемі або її складових – особистості та суспільстві, ще має набути функції визначення умови щодо проблеми управління планетарним розвитком. Це значить, що одне соціальне явище, наприклад, розбудова соціально орієнтованої знанневої економіки, має властивість слугувати іншому явищу – системі управління цілісним планетарним розвитком, здійснювати функцію умов виникнення соціальної проблеми, а друге – не має такої властивості. З цього приводу Г. Гегель писав: «Коли ми говоримо про умови існування якоїсь речі, то під цим розуміємо двоїстість: по-перше, певне наявне буття, певне існування цього безпосереднього і, по-друге, призначення цього безпосереднього бути знятим і слугувати для здійснення другого» [73, с. 245].

У першому наближенні умови формування соціальної проблеми управління планетарним розвитком можна охарактеризувати як соціальне явище, що впливає на її виникнення, існування, розвиток та вирішення. Насамперед, вони тлумачаться у широкому та вузькому смислах. У широкому смислі соціальне явище означає явище (процес, річ, відношення, діяльність і т. ін.), що веде до появи проблем у системі соціального управління. У вузькому – явище, що необхідне для виникнення, існування або зміни управління суспільством знань.

Відомо, що якості явища не виникають з його відношення до інших явищ. Вони притаманні самому явищу, що в цьому випадку детерміноване смислогенезом. Але без таких відношень неможливо їх виявити. Кожне явище являє собою комплекс відношень його елементів, який вступає, насамперед, у відносини з системою управління, завдяки чому здійснюється функція слугувати проблемі. Поняття «умова проблеми» диктує саме цю службову роль явища щодо проблеми.

По-друге, якщо певний процес у світсистемі або ширше, у планетарному соціальному організмі, стає умовою для появи проблеми в системі управління, це означає, що між ними сформувався цілий комплекс зв'язків та стосунків. Зв'язок явища та проблеми проявляється в системі зв'язків їхніх елементів. Умова є формою вираження цього зв'язку, причому негативного, або руйнівного за характером.

По-третє, варто зауважити, що не весь зміст соціальних умов, тобто умов життєдіяльності планетарного соціального організму, включається в зміст умов проблеми. «Умови, – пише Гегель, – являють собою певний розкиданий матеріал, що чекає і вимагає свого застосування» [71, с. 150].

Ми вважаємо, що умови, які детермінують появу соціальних проблем у системі управління планетарним розвитком, можуть бути, як мінімум, двох видів, а саме: первинні і вторинні.

Механізм впливу первинних умов системи суспільних відносин, які складають нині світсистему, а в майбутньому отримають форму планетарного соціального організму, на систему управління можна розкрити, спираючись на праці К. Маркса, в яких обґрунтовано діалектику перетворення системи на цілісність [231, с. 229]. Безумовно, що саме цим шляхом розвивається система управління, бо в структурі одного й того самого соціального цілого не може бути винятків для однакових за походженням органів. У цьому контексті система управління має аналогічні характеристики з економічною, соціальною, політичною та ідеологічною складовими світсистеми.

Зрештою, розглянемо вплив вторинних умов на формування соціальних проблем управління планетарним розвитком. Вони пов'язані зі станом планетарного соціального середовища, що слугує джерелом породження і полем можливого розвитку соціального організму будь-якої країни уже сьогодні. Процеси глобалізації, що спостерігаються в розвитку світової спільноти, становлення єдиного організаційного простору, універсалізація технологій та створення інформаційних систем типу Інтернету, поява мережі

Електронних Урядів формують сукупність проблем для управління світсистемою не стільки матеріального, технічного, технологічного або фінансового плану, скільки кадрового, мовного, комунікативного та психологічного походження.

Механізм впливу вторинних умов на формування проблем діє у фоновому режимі. Це означає, що він змінює первинні умови, надаючи їм певного характеру та швидкості перебігу процесів, що згодом впливає на соціальну динаміку системи управління планетарним розвитком. Тому, в одному випадку, вони, вторинні умови, уповільнюють хід задоволення потреб управління, і на цьому підґрунті додатково виникають проблеми, у другому, – пред'являють принципово нові вимоги до неї, і та, намагаючись виконати їх, формує у собі потреби, які нічим задовольнити, оскільки умови вирішення ще відсутні або тільки складаються.

Отже, варто зауважити, що вторинні умови можна було б і не розглядати під таким кутом зору, якби не одна обставина. Вона полягає в тому, що сучасна світова спільнота, тобто Захід і Схід водночас, живе в транзитних соціумах. Це означає, по-перше, що розбудова національної системи управління без урахування світової тенденції в осягненні смислогенезу має великий ризик знову опинитися на узбіччі загальнореволюційного процесу, по-друге, копіювати закордонний досвід без урахування логіки розгортання національної системи управління – неприпустимо.

Сформувати соціальну проблему організаційного буття планетарної спільноти – означає сформувати головне відношення її структури, а саме: формалізувати вимоги або потреби системи управління планетарним розвитком, умови їхнього формування та умови вирішення. При цьому структура проблеми – це така складова частина системи численних характеристик проблеми, яка являє собою інваріантний аспект проблеми, стійке в ній, а тому дещо морфологічно відокремлене від явищ, що детермінують проблему.

Водночас, зміни у проблемі відбуваються як під впливом довкілля, регіональної специфіки, ментальності населення країни, табу і місцевих звичаїв, релігійно-ціннісного колориту населення, так і під впливом автономних вимог проблеми. Аналогічна справа з явищами, які стають умовами вирішення проблем.

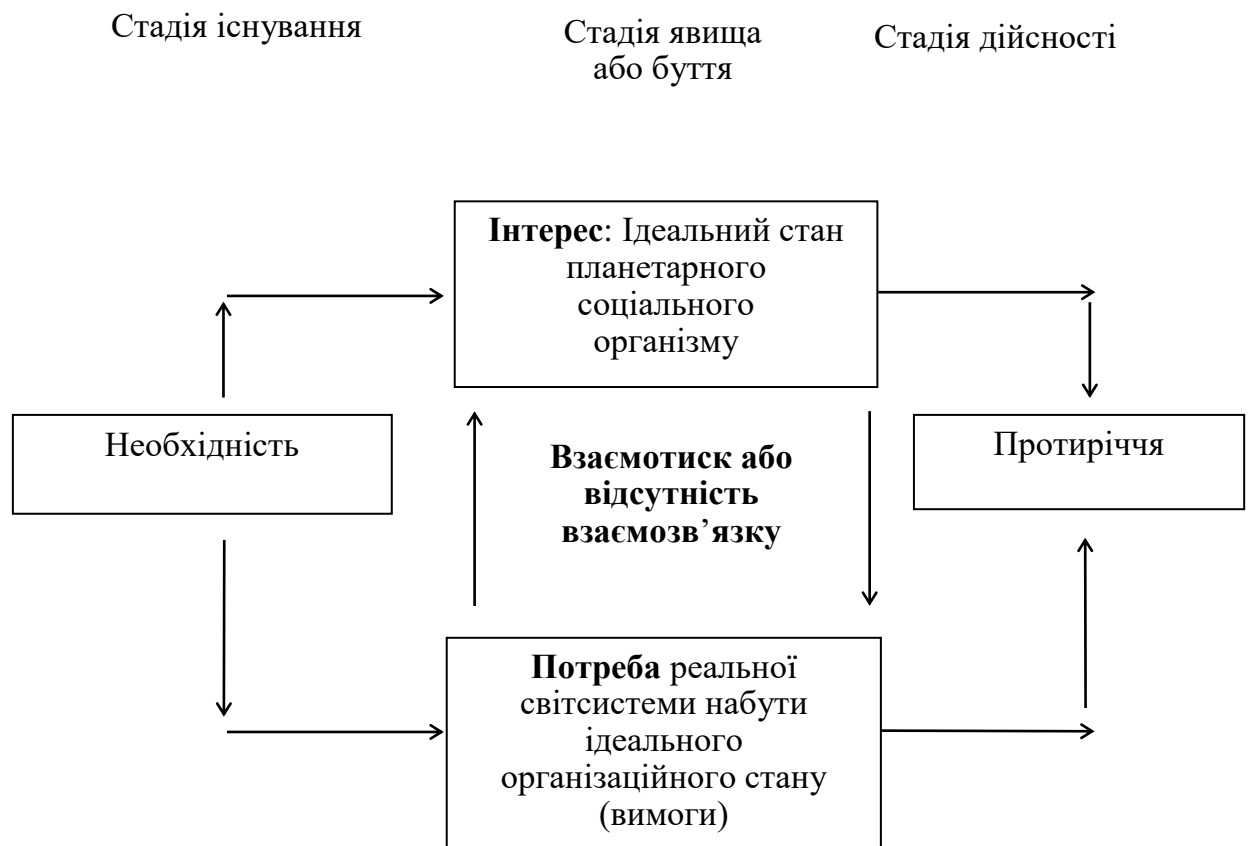

Рис. 1.1. Структура соціальної проблеми «прогнозування стану організаційного буття планетарної спільноти»

Формування проблеми організаційного буття планетарної спільноти відбувається, як відомо, трьома етапами. Алгоритм саморозгортання поняття «проблема», як рух сутності цілого, проаналізовано в гегелівському вченні про науку логіки.

Розведення потреб і інтересів людини або планетарної спільноти, як двох протилежностей однієї суперечності, не є випадковим. Якщо звернемося

до оцінки феноменології потреб і особистісних цінностей та їх основних відмінностей, то варто приділити увагу працям Д. Леонтьєва, який вважав, що:

- потреби є формою безпосередніх життєвих відносин індивіда зі світом;
- вони діють «тут і тепер», відображаючи поточний стан цих динамічних та мінливих відносин;
- спонукальні і змістові процеси, що беруть початок від потреб суб'єкта, відображають динаміку самого життя, актуальні вимоги поточного моменту, які пред'являє суб'єкту його життєвий світ;
- особистісні цінності являють собою «законсервовані» відносини зі світом, узагальнені і перероблені сукупним досвідом соціальної групи, вони асимілюються в структуру особистості і в подальшому своєму функціонуванні практично не залежать від ситуативних факторів;
- через потреби людина переживає свої відносини зі світом «один на один», через цінності вона переживає свою належність до соціального цілого;
- у своїх потребах людина завжди самотня, в цінностях, навпаки, вона завжди з кимось;
- потреби представляють у структурі мотивації живе, динамічне, ситуативно-мінливе, а цінності – стабільне, «вічне», що залежить від зовнішніх обставин і навіть є абсолютним [210].

Іншу групу відмінностей між потребами та особистісними цінностями, що пов'язані з характером їх мотивостворювальних впливів, описує В. Франкл: «Якщо потреби штовхають нас, то цінності притягують. Потреби ми суб'єктивно сприймаємо як щось таке, що знаходиться «всередині» нас і штовхає до чогось «зовні»; при цьому те, до чого спонукає нас будь-яка потреба, – це конкретний предмет або, точніше, конкретна діяльність, релевантна певному класу предметів» [448].

Д. Леонтьев, продовжуючи думку В. Франкла, пише, що «...реалізація потреби та здійснення релевантної її діяльності призводять до тимчасового насичення і дезактуалізації потреби. Цінності ми сприймаємо як щось зовнішнє, що відноситься до світу. Хоча існують релевантні буттю цінності діяння і твори, жодне з них або їх сукупність не може наситити і дезактуалізувати цінність навіть на короткий час. Якщо регулювання дії потреб виражається в завданні певного цільового стану, у принципі досяжного, то регулювання дії цінностей виражається в завданні вектора діяльності, спрямованого в нескінченність. Діяльність може відповідати або не відповідати цьому вектору, але він не закінчується з досягненням конкретної мети, а веде за горизонт» [209].

До морфологічних проблем системи управління відносяться ті проблеми, що стосуються структури або «устрою» її як відносно самостійного утворення. Так, наприклад, морфологічні деформації мають місце у випадку недостатнього фінансування системи управління або неправильного підбору кадрів управління, наприклад, несумісного за системою цінностей або ідеологічними уподобаннями і партійними наративами. Наратив (англ. і фр. Narrative – розповідь, оповідання) – історично і культурно обґрунтована інтерпретація певного аспекту світу з певної позиції. Це добре відомо.

До функціональних проблем системи управління відносяться ті проблеми, що стосуються її функціональних властивостей. Їх ми можемо спостерігати та вимірювати через розбалансування якісних та кількісних показників розвитку різних регіонів планети, галузей народного господарства, аритмію, дисфункції та диспропорції в соціальному організмі країни.

За джерелами походження такі протиріччя виникають: по-перше, між якісно тотожними елементами системи управління; по-друге, між функціонально диференційованими її елементами; по-третє, між функціонально протилежними елементами системи.

Функціональний розлад у системі управління можна усунути шляхом активної та цілераціональної діяльності системи управління світсистемою. Але тут є дві умови, які суттєво впливають на якість вирішення розладу. Перша з них – це наявність розвиненого зворотного зв'язку в системі управління організаційною діяльністю. Друга – це бюрократизація системи управління світсистемою, бо, як будь-яке самостійне ціле, вона може поставити особисті інтереси вище суспільних і бути глухою до вимог суспільства.

Соціальні проблеми, як морфологічного, так і функціонального походження, водночас можна класифікувати в загальноєволюційному процесі як співвідношення між старим та новим. Протиріччя на кштал «старе – нове» – це протиріччя поступального розвитку, протиріччя зростання. Їхнє вирішення означає виникнення нових можливостей, нових стимулів та рушійних сил. Тому логічно, що саме вони складають основу аналізу при пошуку джерел подальшого розвитку системи управління світсистемою.

Таким чином, проблеми в системі управління виникають двома шляхами. Один з яких пов'язується нами із смислогенезом як явищем космічного походження і незалежним від суб'єкта історичної дії. Наука, що спочатку нами розглядалась як підстава формування проблем управління, у недалекому майбутньому може інтегруватися не тільки з навчанням та вихованням в єдиний освітянський процес, про що йдеться сьогодні, а й захопити у свій вир систему управління. Це варто вважати однією з закономірностей становлення планетарного світу глобалізаційного походження.

Другий шлях – це тиск на систему управління з боку Світового громадянського суспільства, яке нині інтенсивно трансформується в континентальну та планетарну цілісність. Саме ці соціальні структури створюють умови, що формують проблеми в структурі та функціонуванні

системи управління існуючою світсистемою, визначають морфологічні та функціональні її характеристики.

Підсумовуючи викладене вище, доходимо висновку, що соціальна проблема в структурі системи управління планетарним розвитком остаточно сформована, коли викристалізувалось головне її структурне протиріччя, а саме: вимоги, умови виникнення та умови вирішення. Дві складові ми вже розглянули, а наразі розглянемо умови вирішення соціальних проблем системи управління світсистемою.

Щоб розглянути специфіку умов вирішення соціальних проблем управління на цьому рівні, необхідно зазначити два моменти: по-перше, провести більш глибоку лінію між умовами виникнення та умовами вирішення соціальних проблем організаційного буття планетарної спільноти; по-друге, уточнити світоглядно-методологічні та ідеологічні передумови вирішення соціальних проблем управління планетарним розвитком.

Соціальна проблема формує новий зміст, який наповнює систему управління планетарним розвитком позитивним матеріалом на підставі створеного ідеалу. При цьому негативний матеріал, що деформував процеси, відносини, зв'язки в соціальному органі, зменшується за обсягом та впливом на ціле. Орган оживає, починається фаза оздоровлення та підйому в розвитку.

Далі проаналізуємо світоглядні, ідеологічні та методологічні передумови вирішення проблем управління планетарним розвитком. Проблематика нашого дослідження є, фактично, створення умов формування якісно нової системи управління світсистемою, в якій основними елементами мають стати, за нашою гіпотезою, Планетарна особистість, Світове/глобальне громадянське суспільство, Світова держава і Світовий уряд. Тут найважливішим моментом, без якого принципово неможливо вирішити жодну з проблем управління, яка формується на певному етапі її визрівання та розвитку, є усвідомлення цієї проблеми

особистостями –світовими лідерами, політичними владними партіями і парламентаріями провідних країн світу, керівництвом держав континентального типу, зрештою, усією планетарною спільнотою. І це – безперечно, оскільки добре відомо, що усе, що спонукає людину до дії, обов’язково має пройти через її свідомість [423, с. 290]. Тому стан свідомості пересічної Планетарної особистості може докорінно змінити алгоритми поведінки менеджерів у системі соціального управління планетарним розвитком.

Наскільки гострим і непередбачуваним для системи державного управління і навіть драматичним для окремих керівників країни може бути цей аспект, добре видно на прикладі політичної практики української держави, що увійшла у клінч з власним населенням країни в листопаді-грудні 2013 року після непідписання нею у Вільнюсі угоди про асоціацію України з Євросоюзом.

Умови вирішення проблем водночас виконують роль засобів їхнього вирішення. Під засобами людської діяльності нерідко розуміються саме її умови. К. Маркс, аналізуючи структуру процесу праці, писав: «Крім тих речей, завдяки яким праця впливає на предмет праці і які тому так чи інакше слугують провідниками її діяльності, у більш широкому сенсі до засобів процесу праці відносяться усі матеріальні умови, необхідні загалом для того, щоб процес міг здійснюватись» [229, с. 191].

Г. Гегель визнавав «засіб» як визначеність об’єкта через мету. Отже, ми повинні розпізнавати подвійну природу засобу: як засіб реалізації мети та як засіб визначення мети, бо надто жорстким є розчленування функцій засобу на ідеальну та реальну.

Проблема разом з умовами становлення і реалізації детермінує наслідки діяльності людей з вирішення проблеми. Наслідок же виступає як обумовлене щодо усіх трьох факторів життєдіяльності: проблеми та двох типів її умов. Види відношень детермінізму між цими чотирма факторами різні: відношення умов і обумовленого (у вузькому сенсі), основи та

заснованого, причини і слідства, можливості і дійсності. Наслідок, таким чином, виступає як обумовлена, заснована дійсність.

Наразі можна відтворити алгоритм вирішення соціальних проблем організаційного буття планетарної спільноти. Він має свою логічну послідовність дій, яку можна назвати механізмом вирішення соціальних проблем управління планетарним розвитком.

Критерій якості вирішення соціальних проблем управління – розвиток і становлення планетарного соціального організму як інтегративної цілісності, що має врівноважити функціонування різноманіття, як соціальних організмів окремих країн, так і регіональних структур, оскільки світ на початку XXI століття з двополюсного, вибудованого в ході XX століття за принципом Схід-Захід, перетворився на багатополосне суспільство.

Тим самим розвиток управління планетарним розвитком потрапляє під дію механізму соціального контролю. Так, на основі дії механізму зворотного зв'язку нині в системі управління світсистеми формується й функціонує механізм самовідтворення соціальних потреб системи управління планетарним розвитком, який є запорукою її саморозвитку як самодостатнього соціального органу в складі соціального цілого – організму планети, та відповідний йому за морфологією і функціональними можливостями.

Вищевикладене доводить, що прогнозування організаційного буття планетарної спільноти дійсно є соціальною проблемою, оскільки існує протиріччя між реальним станом світсистеми, що склалась на початок XXI століття, і ідеальним станом у формі планетарного соціального організму, що вона має здобути, за нашими прогнозами, на кінець XXI – початок XXII ст.

Це означає, що еволюційна глобалістика як «система міждисциплінарних наукових знань про життєво важливі загальнолюдські

проблеми» [132] має відповісти на низку питань, пов'язаних з прогнозуванням організаційного буття планетарної спільноти, а саме:

1) в якому стані нині знаходиться світсистема і який її потенціал для набуття організмової форми, як найбільш економної структури з погляду збереження енергії планетарної спільноти, і здатної до самовідтворення, саморозвитку і саморегуляції;

2) який організаційний вигляд буде мати планетарна спільнота на кінець ХХІ століття і які елементи вона буде мати;

3) якими шляхами має відбуватися становлення організаційної цілісності планетарної спільноти;

4) якими функціональними можливостями буде володіти планетарний соціальний організм на початок ХХІІ століття;

5) якою соціальною динамікою він буде володіти, якими ризиками для планетарної спільноти вона буде супроводжуватись.

Отже, завершуючи аналіз формування проблеми саморозгортання морфології планетарного світу з погляду науки як підстави формування її проблем, слід зазначити: по-перше, наукова революція, що нині охопила світ, потребує особливої уваги до стану та перспектив розвитку структури планетарного світу, а також управління світовим розвитком з наданням йому рис сталості; по-друге, поєднання під егідою системи управління світсистемою планетарної культури, науки, освіти і виховання є позитивним організаційним кроком, який наближає її, систему управління планетарним розвитком, до першоджерела своєї сили та могутності; зрештою, по-третє, оскільки смислогенез наразі перебуває в надто збудженому стані, є усі підстави прогнозувати подальше зростання обсягу та складності соціальних проблем управління планетарним розвитком у структурі світсистеми в напрямі становлення інтегративної цілісності – планетарного соціального організму.

1.3. Принципи, підходи, методи та категоріальний апарат дослідження

Завданням цього підрозділу є вибір інструментального комплексу засобів для здійснення соціально-філософського аналізу змін організаційного буття планетарної спільноти під тиском глобалізації. Саме він, інструментальний комплекс, відіграє суттєву роль у забезпеченні якості соціально-філософського аналізу, як процесу науково-пізнавальної діяльності, так і якості її кінцевих продуктів – доведених або спростованих гіпотез, виявлених закономірностей, сформульованих висновків для практики, винайдених дослідником методологічних схем і алгоритмів аналізу специфічних вузлів організаційного буття планетарної спільноти.

У сфері духовного виробництва ми стикаємось з низкою проблем, а саме:

1) обґрунтуванням світоглядного підходу до виявлення сутнісних характеристик предмета дослідження; 2) обрання ідеології вивчення такого соціального явища; 3) вибором принципів, підходів і методів дослідження проблемної ситуації, покладеної нами в основу пошукової роботи. Духовне виробництво, на нашу думку, це – «вся діяльність людей з виробництва, обміну, розподілу і споживання духовних цінностей» [109, с. 209].

Світоглядна позиція дослідника є тут чи не найголовнішим компонентом, оскільки саме від неї залежить, чи сприймає він організаційне буття планетарної спільноти як соціальну проблему, що потребує негайного вирішення, чи він вважає, що тут її немає загалом або вона – несуттєва.

Отже, у дослідженні ми виходимо з положення, що завдання філософії не стільки створювати нове знання, і навіть не стільки обґрунтовувати процес пізнання, а створити відношення до знань, до пізнання, до світу – тобто формувати світогляд, оскільки філософія носить аксіологічно-

генезисний характер. Саме тому «філософія (грец. *φιλοσοφία* – любов до мудрості) – система ідей, поглядів на світ і на місце людини в ньому: любов до істини; вільне дослідження основних проблем буття, людського пізнання, діяльності і краси; методологічні принципи, що лежать в основі будь-якої науки; переконання, що склалися з приводу будь-чого (буденна, життєва філософія)» [161, с. 851].

Філософія, зазвичай, використовує наукові знання, але не спирається тільки на науку. Шведше, навпаки, наука у своїй основі спирається на світогляд дослідника. Бо, як відомо, сприйняття чи не сприйняття фактів, більше того, їх теоретична оцінка, що створює основу для наукової картини світу, залежить від філософської системи, на яку спирається теоретик. При цьому навіть незалежно від того, усвідомлює це останній чи ні. Тому що теоретичне відношення до об'єкта, за твердженням П. Сорокіна, визначається «культурними суперсистемами», тобто глобальними системами істини, включаючи і позанаукову сферу.

Наш світогляд оперує символами, оскільки предмет дослідження – організаційне буття планетарної спільноти, є матеріально невлаштованим, а перебуває в стані ідеального, тобто образного буття, в якому завжди присутній певний сенс, що злитий з образом, але не зведений до нього.

Переходячи в символ, образ соціального явища – предмета нашого дослідження – з його елементами: Планетарною особистістю, Світовим громадянським суспільством, Світовою державою і Світовим урядом, що мають утілитися в планетарний соціальний організм, стає «прозорим»; смисл «просвічує» крізь нього, будучи даним саме як смислова глибина, смислова перспектива. Створюючи символ планетарного соціального організму, ми нібито кодуємо соціальну інформацію з метою її подальшого розпізнання й використання. Тому тричі правий Рассмусен, який зазначив, що символ притягує думку, тоді як думка, що доведена до досконалості, залучає символ.

К. Г. Юнг характеризував символи як «можливість якогось ще ширшого, вищого смислу за межами нашої здатності сприйняття на даній хвилині натяк на такий смисл» [427, с. 278], зазначаючи також, що символ виражає такий смисл, який неможливо виразити словами сучасної мови [427, с. 291]. Аналізу символу з цього погляду спеціально присвячені монографії М. Рубцова [321] і Н. Кулагіної [191, с. 6]. Згідно з М. Рубцовим, символи є найуніверсальнішим, емким й конструктивним вираженням світоглядних смислів, це утворення, заряджені смисловою енергією. При цьому символ не співвідноситься з одиничним смислом. «Символ – це потенційно вичерпна смислова глибина. Символ завжди є певною межею, що розкриває себе в цілому континуумі смислових одиничностей. Символ – це завжди відкритий образ, його смисл ніколи не зводиться до одного визначеного сенсу, він завжди – віяло можливостей, смислових перспектив» [321, с. 43]. Н. Кулагіна, говорячи також про невичерпну смислову глибину символу, підкреслює, що символ виступає як універсальний засіб регуляції духовно-практичного досвіду, дозволяючи актуалізувати смисли буття, що не об'єктивовані в знакових формах [191, с. 6]. Без смислу не може бути символу; смисл символу утворюється за допомогою перенесення на символічний предмет смислу іншої речі механізмом асоціативного зв'язку. Останнє найбільш наочно видно на прикладі релігійних символів, а також фетишизму.

На практиці вийшло так, що ідея планетарного організму, не маючи чітко визначеного змісту, успішно працює в теорії пізнання. Її живучість дуже добре пояснив В. Вернадський, який писав: «Створюється нова своєрідна методика проникнення в невідоме, що виправдовується успіхом, але яку образно (моделлю) ми не можемо собі уявити. Це немов би висловлене у вигляді «символу», створюваного інтуїцією, тобто несвідомим для дослідника охопленням незліченної сили фактів, нове поняття, що відповідає реальності. Логічно ясно зрозуміти ці символи ми

поки що не можемо, але додати до них математичний аналіз і відкривати цим шляхом нові явища або давати їм теоретичні узагальнення, що перевіряються в усіх логічних висновках фактами, тривко враховуючи їх мірою і числом, ми можемо» [55, с. 77].

Вищевикладене свідчить про те, що ми вважаємо проблему обрання світоглядної парадигми дослідником надзвичайно актуальною, оскільки без прогнозування майбутнього стану світового розвитку планетарна спільнота немає можливості сформулювати стратегічну мету, розробити тактичні цілі і визначити оперативні завдання у справі розбудови морфології і функціональних властивостей системи глобалізованого управління, тому її дії мають непередбачуваний і хаотичний характер, що лише посилюють ентропію існуючої світсистеми.

Це означає, що нині широковживані поняття: Планетарна особистість, Світове громадянське суспільство, Світова держава, Світовий уряд, планетарний соціальний організм не наповнюються смыслом, тому і вживаються як методологічні кліше для подання в найбільш узагальненому вигляді наслідків дії провідних тенденцій ХХІ століття, мається на увазі, насамперед, тенденції глобалізації і інформатизації планетарного життя.

Наш світогляд в умовах швидкого переходу планетарної спільноти до інформаційної цивілізації має враховувати дію біфуркаційних змін, що принесла криза соціального розвитку наприкінці ХХ – початку ХХІ століть. Саме вони продукують передумови формування якісно нового світогляду, який може бути визначений як система поглядів на світ, що зумовлює необхідність подолання ентропійних процесів у природі і соціальному середовищі через посередництво зворотних зв'язків, оскільки відсутність тут, або недооцінка політичним істеблішментом (від англ. establishment – встановлення, зміцнення) теоретичних знань про місце і роль зворотного зв'язку в життєдіяльності світової громади, призводить до загострення низки проблем між континентами, державами,

регіонами і, особливо, між людиною і природою, людиною і технікою, особистістю і певними спільнотами або прошарками людей, що є на практиці тригерним механізмом техногенних катастроф, екологічних і соціальних, насамперед, релігійних потрясінь.

Отже, зміст світоглядної парадигми дослідника охоплює сукупність теоретичних стандартів, ціннісних критеріїв, світоглядних позицій, методів і принципів дослідження, вона формує себе з елементів, що виступають як реальні методологічні структури. Останні формуються в просторі і часі, тобто як атрактори, що розглядаються як цілі і стан еволюції, збурення середовища. Вона, парадигма дослідника, як атрактор являє собою певну методологічну структуру збурення, що чинить пульсуючі впливи на практичну діяльність, виробляючи оригінальні дослідницькі процедури, і вже на їх основі – ефективні політико-управлінські технології впливу на світовий розвиток.

Ідеологія дослідження є унікальним інструментом вивчення майбутнього стану організаційного буття планетарної спільноти, оскільки являє собою семантичні фільтри для відбору будівельного матеріалу і збирання образу планетарного соціального організму як кінцевого продукту організаційної взаємодії між собою Планетарної особистості, Світового громадянського суспільства, Світової держави і Світового уряду, тобто є внутрішнім продуктом соціальної взаємодії учасників планетарної спільноти.

Отже, настав історичний момент виходу наукової думки на перше місце як важливої і глибокої основи саморефлектуючого явища планетарного соціального світу. З цього приводу В. Вернадський писав: «Запалом вибуху системного розуміння реальності явилось відкриття ідеї суспільного організму формації. Засвоєння поняття суспільного організму є прояв організованості ноосфери» [55, с. 79]. А в іншій праці він продовжує: «Настав момент історії думки, коли вона висувається вперед як важлива і

глибока основа нового наукового світогляду майбутнього, який формується» [53, с. 113].

З огляду на викладене вище, є сенс розглядати ідеологію як момент, який організує не лише буденну, але й наукову свідомість. Нічого нового ми тут не винаходимо, оскільки йдеться про методологічну функцію ідеології. Тому ідеологія як інструментарій дослідження є, на наш погляд, ефективним засобом раціоналізації вже готових духовних продуктів, що функціонують у формі філософських ідей, в яких в ідеальній формі зафіксовано реальний суспільний зв'язок людей і явищ.

Можна сказати, що в процесі дослідження ми мусимо здійснити трансформацію реального соціального явища буття у форму знання, оскільки воно здійснює тиск на людей і відчувається ними. «Відношення, – писали К. Маркс і Ф. Енгельс в «Німецькій ідеології», – стають в юриспруденції, політиці і т. ін. – в свідомості – поняттями» [Див.: 233, с. 100].

Ідеологія дослідження, як будь-яка інша система, складається з певного набору елементів. Як нам здається, до неї мають увійти, як мінімум, чотири ідеологеми. Це будуть чотири семантичних фільтри для вивчення різноманітних аспектів обраної нами проблеми: світоглядний, логічний, гносеологічний і онтологічний.

Світоглядна ідеологема дослідження полягає у визнанні нами організаційного буття планетарної спільноти явищем, що породжується стохастичною соціальною взаємодією учасників планетарної спільноти, спонтанно розвивається за синергетичними законами до набуття організмової форми – стану планетарного соціального організму, а після цього вступає у фазу сталого функціонування, заспокоюється і починає «жити» за законами діалектики. Вона, ідеологема, вимагає від нас спиратися на науковий світогляд, на що ми вище звертали увагу.

Саме з окремих елементів, які ми вище обрали як факти для соціально-філософського аналізу, маємо скласти загальну картину організаційного

буття планетарної спільноти. Це означає, що наш рух по предметному полю дослідження буде спрямований від окремих елементів до складання цілого, тобто буде відбуватися індуктивним шляхом.

Логічна ідеологема дослідження націлює нас на пошук і відтворення логічних зв'язків, відношень, залежностей, взаємодії в найнеймовірніших модифікаціях форм універсуму в планетарному просторі і в структурі планетарного соціального тіла. Для того, щоб творчо вирішувати складні завдання в площині буття планетарної спільноти, потрібне особливе творче мислення. Складність – синергетична категорія, змістовною основою якої є багатосутність буття, що стає, невичерпне різноманіття зв'язків, що динамічно змінюються, порушення принципу суперпозиції в причинно-наслідкових стосунках, фрактальність конфігурацій і т. ін.

Соціальний світ нестримно занурюється в цю складність, і його пізнання з надсмисловою метою управляти в ньому суспільними стосунками вимагає виходу за межі класичного системного підходу, що спрощує уявлення про дійсність і управління, що піднімає самовпевненого суб'єкта над суспільством і природою. Пізнання складного, динамічно такого, що змінює світ і себе, не менш складного, в ньому, можливо тільки шляхом включення образного мислення. Синергетичне поєднання у свідомості образів минулого, сьогодення і майбутнього формує образ процесу руху цілого до можливих для нього майбутніх станів. У цьому образі і визначаються можливі цілі соціального управління світовим розвитком.

Гносеологічна ідеологема дослідження впливає з суті гносеологічного аналізу і прийнятої раніше світоглядної позиції, яка спрямовує нас на пошук нової ідеологеми в організації дослідницького матеріалу на засадах гносеологічної парадигми, що суттєво відрізняється від епістемологічної [382].

Цей фільтр вживається нами для забезпечення наукового пізнання предмета дослідження, оскільки гносеологія – (від греч. *gnosis* – знання і *logos* – вчення) вживається у двох основних значеннях: 1) як вчення про загальні механізми і закономірності пізнавальної діяльності як такої; 2) як філософська дисципліна, предметом дослідження якої є одна форма пізнання – наукове пізнання (тут використовується термін «епістемологія»).

Оскільки гносеологія розгортає свої уявлення навколо опозиції «суб'єкт – об'єкт», то ми головними учасниками організаційної взаємодії в площині буття планетарної спільноти визначаємо Планетарну особистість, Світове громадянське суспільство, Світову державу і Світовий уряд. І саме за їх участю маємо побудувати модель майбутнього планетарного соціального організму, в якому вони наділені певними функціями і здатні забезпечити самовідтворення і саморегуляцію планетарної спільноти повною мірою.

Онтологічна ідеологема полягає в тому, що світсистема, яка нині знаходиться в основі організації планетарного життя людей, має оригінальне субстанційне наповнення, а тому має власні морфологічні і функціональні визначення. «Зміст техносфери, біосфери і соціосфери створює єдину онтологічну субстанцію, яка перебуває в упорядкованій структурній формі, що відома нам, як тіло: технічне, біологічне і соціальне», – зазначає слушно Ю. Бех [31, с. 104]. Простір їх, тіл, життєдіяльності в структурі Всесвіту визначає вид речовини (за О. Базалуком) [12-15]: косна (технічне тіло), жива (біологічне тіло) і розумна жива (соціальне тіло). Ось чому «у природі різними шляхами здійснюються, – за висловом О. Богданова, – одні і ті ж цілі» [36, с. 164].

Категорія «тіло», що імітує властивості першої і другої природи, є спектром стійких форм, існує самолокалізація морфологічного устрою явища. Ці форми властиві такому середовищу, його внутрішній тенденції, це є, передусім, тенденція самозбереження життя, але в конкретній

його морфологічній формі. У певному розумінні – це відродження, але на іншому рівні. Отже, введення поняття соціальне «тіло» як одиниці соціогуманітарного аналізу відповідає потребі сучасної соціальної науки в повнішій філософській онтології реальності, що вивчається, оскільки в такій смисловій конструкції за один крок утримується єдність суб'єкта і об'єкта, соціальної дії і взаємодії, їх історична і соціокультурна обумовленість, виникаюча цілісність, що розпадається [362, с. 132].

Це означає, що для постнекласичного періоду потрібні нові методологічні прийоми і нові моделі, щоб одночасно узагальнити більшу кількість процесів і явищ більшої складності в рамках цілого. «У сучасній науці втрачається провідна роль способу отримання нових знань шляхом моделювання або схематизації практики, абстрагування з неї ідеальних об'єктів. Наукове пізнання в рамках постнекласичної раціональності може бути побудоване на конструюванні універсальних характеристик систем управління, що відповідають епістемологічному ідеалу науки і цінностям постіндустріальної гуманітаристської перспективи» [362, с. 166].

Введення поняття соціальне «тіло» обумовлене трьома тенденціями в пізнанні проблем морфологічного устрою і соціального управління:

- 1) визнанням обмеженості змістовних можливостей системного підходу до управління;
- 2) незадовільними спробами представити соціальну систему об'єктивно, безособово;
- 3) обмеженими можливостями самого діяльнісного підходу як основи побудови суспільних наук, в яких діяльність позасистемна і позасуб'єктна.

Таким чином, виходячи з викладеного вище, ідеологію дослідження ми розуміємо як спеціально, тобто під предмет дослідження, сконструйовану систему семантичних фільтрів-ідеологем, що організує нашу дослідницьку

діяльність в процесі засвоєння епістемологічної спадщини минулого через призму ідеї, образу, організаційного устрою і буття планетарного соціального організму. «У соціальних системах генами є образ або ідея у свідомості людини: ідеї – такі, як плани-ескізи, згідно з якими створюються будівлі або автомобілі; ідея або образ майбутнього, які створюють нове підприємство; пропозиція шлюбу, яка створює нову сім'ю; образ нового способу життя у вченні, що створює нову релігію. Паралель з геном дуже виразна. Сутнісна структура обох полягає в інформації – такій, яка в сприятливому середовищі здатна створити телеологічний процес для виробництва відповідного фенотипу» [220, с. 253].

Далі зробимо декілька загальних зауважень щодо обрання методології нашого дослідження. Опрацьовувати матеріал ми маємо, як впливає з предмета і гіпотези дослідження, на вищому рівні методологічного знання, оскільки дослідження виконується в царині соціальної філософії. Вищий рівень – філософська методологія. Його зміст – загальні принципи пізнання і категоріальний лад науки в цілому. Рівень функціонує як система передумов і орієнтирів пізнавальної діяльності. Сюди входять як змістовні передумови (світоглядні основи наукового мислення, філософська «картина світу»), так і формальні, тобто такі, що відносяться до загальних форм наукового мислення, до його історично певного категоріального ладу.

Продукти нашої пошукової праці мають жити другий і третій рівні методологічного знання. Другий рівень методології – рівень загальнонаукових принципів і форм дослідження. Сюди входять як змістовні загальнонаукові концепції, що виконують методологічні функції, так і формальні розробки і теорії, пов'язані з рішенням широкого кола методологічних завдань.

Конкретно-наукова методологія, тобто сукупність методів, принципів дослідження і процедур, що використовуються в тій або іншій спеціальній

науковій дисципліні. Останній рівень методології утворюють методика і техніка дослідження, тобто набір процедур, що забезпечують отримання однакового і достовірного емпіричного матеріалу і його первинну обробку, після якої він тільки і може включатися в масив готівкового знання [426, с. 41-46]. Вихідними інструментами методологічної діяльності є принципи, підходи і методи дослідження.

Принципи дослідження, що обираються автором, відіграють виняткову роль, оскільки вони забезпечують, з одного боку, глибину дослідження соціального явища – світсистеми, і виявляють специфічні механізми організаційного буття планетарної спільноти, а з іншого, – оригінальність подання концептуальної моделі предмета дослідження, що викристалізувана ним із загальної картини проблемного поля після з'ясування сутності, змісту і форм організаційного буття планетарної спільноти.

У цьому дослідженні є потреба спиратися на принципи глобалістики, синергетики, діалектики, кібернетики і загальної теорії систем. Пояснимо коротко, чому саме так варто діяти.

Принципи глобалістики, на жаль, ще тільки формуються в школах і концепціях культурологічної, економічної і політичної глобалістики. Найбільш відомими серед них є:

- концепція «меж зростання» (Дж. Форестер, Д. Медоуз, Е. Пестель, М. Месарович);
- концепція «гуманістичного соціалізму» (Я. Тинберген);
- концепція «нового гуманізму» (Л. Печчеї);
- концепція «дороговкази в майбутнє» (Б. Гаврилишин);
- концепція «сталого розвитку» (Л. Браун);
- школа універсального еволюціонізму (теорія глобальних рішень і компромісів) (М. Мойсеев);
- школа мітозу біосфер (Д. Ален, М. Нельсон);
- школа контрольованого глобального розвитку (Д. Гвішіані);

– школа світ-системного аналізу (І. Валлерстайн); концепція «глобальної спільноти» (М. Чешков); концепція «геогенези» (Кочетов).

У сучасній політичній і економічній глобалістиці домінуючим є єдиний, інтегрований, глобально-цивілізаційний підхід. Ми додаємо ще культурно-історичний підхід. Відповідно до визначення А. Нічіфоро, цивілізація – це сукупність способів існування і діяльності великої групи людей, яка характеризується особливостями: а) матеріального життя; б) інтелектуального життя; в) морального життя; г) політичної і соціальної організації. До цього слід додати спільні цінності і стратегічні цілі розвитку. Без цих елементів поняття цивілізації втрачає сенс.

Це означає, що з позицій цивілізаційного підходу, економічні цивілізації слід, вочевидь, розрізняти і бачити як зростаючі за рівнем розвитку і якістю системи, як, наприклад, доіндустріальна, індустріальна цивілізації, постіндустріальна цивілізація, інформаційно-інтелектуальна цивілізація, ноосферна цивілізація.

Економічна глобалістика, у нашому розумінні, повинна бачити процес глобалізації як об'єктивний неминучий процес прогресивної кооперації і інтеграції, підтягування нижчих цивілізаційних форм до більш високих.

Політична глобалістика також представляє процес глобалізації в історичній динаміці як можливий і бажаний наслідок взаємодії і консолідації цивілізацій. Одним з найголовніших завдань політичної глобалістики є розробка концепцій діалогу цивілізацій для спільної адекватної відповіді на глобальні виклики сучасності.

Принцип моделювання відіграє в глобалістиці роль основного інструменту відтворення майбутнього стану планетарного світу. На його основі напрацьовується низка специфічних моделей відтворення майбутнього. Серед них варто вказати на динамічну світову модель Форрестера як метод імітаційного моделювання, модель СВІТ-3 Донелла і Денніса Медоузів, сучасні моделі кризових ситуацій та глобальної

багатовимірної міжцивілізаційної моделі, а також моделі архітектури світової спільноти та сценарії еволюції сучасної цивілізації.

Тож тут чітко виокремлюється «цивілізація» як головна категорія глобального аналізу: «культурно-історичний тип» (Н. Данилевський), «висока культура» (О. Шпенглер), «локальна цивілізація» (А. Тойнбі), «культурна суперсистема» (П. Сорокін), «модель культури» (А. Кребер). Міждисциплінарний характер глобальних досліджень пояснює недостатню визначеність її концептуальних засад та категоріального апарату. Але важливим досягненням глобалістики стало поступове формування прийнятної та загальнозрозумілої мови спілкування – категоріального апарату. До найбільш вживаних відносимо такі категорії, як глобалізація, глобалізм, глобальний розвиток, глобальні проблеми та ін. Ці поняття не є сталими, а їх зміст загальноновизнаним. Враховуючи певну термінологічну невизначеність, українські дослідники В. Бебик і С. Шергін пропонують змістовно і методологічно визначитись з глобалізацією як процесом, глобалістикою як наукою, глобалізмом як ідеологією.

Принципи синергетики відкривають таємницю породження як елементів існуючої світ системи, так і самого явища – планетарного соціального організму. До таких принципів ми відносимо 7 основних принципів синергетики: два принципи Буття, і п'ять Становлення. Цей розширений блок предметних принципів синергетики вперше був запропонований В. Будановим у 1995 році. Два структурних принципи Буття: 1) гомеостатичність; 2) ієрархічність. Вони характеризують фазу В «порядку В», стабільного функціонування системи, її жорстку онтологію, прозорість і простоту опису. У термінах Аристотеля ця фаза визначає В «час – кинезис В».

П'ять принципів Становлення: 3) нелінійність; 4) нестійкість; 5) незамкнутість; 6) динамічна ієрархічність; 7) спостережуваність. Вони характеризують фазу трансформації, оновлення системи, проходження

нею послідовних етапів: шляхом загибелі старого порядку, хаосу випробувань альтернатив і, зрештою, народження нового порядку. При цьому ми розрізняємо породжуючі принципи становлення (3, 4, 5), які є необхідною і достатньою умовою його реалізації, і конструктивні принципи становлення (6, 7), які описують збирання, деталі та конструкцію процесу становлення, а також його розуміння спостерігачами і поєднання із середовищем. У Аристотелівській класифікації цій фазі відповідає В «час – Метаболіт В».

Принципи діалектики найбільш для нас прийнятні, оскільки вітчизняна філософія і наука, а особливо дослідницька практика, їх добре опанували. Йдеться про принципи: принцип розвитку та принцип взаємозв'язку. Вони відображають основи буття й пізнання, виражають їх найфундаментальніші особливості й відношення; виконують нормативну та регулятивну функції, орієнтуючи і спонукаючи людей до дії; виводяться з пізнання й супроводжують його; є способом розгляду й розуміння предметів.

Принцип взаємозв'язку є першим і основним правилом наукового дослідження загалом і матеріалістичної діалектики – зокрема. Корисний він і для вивчення властивостей організаційного буття існуючої світсистеми. У цьому ракурсі великого значення набуває принцип конкретно-історичного підходу, зокрема те, що кожне явище розглядається історично, у зв'язку з іншим, у зв'язку з конкретним досвідом. Виходячи з цього, різні типи зв'язків мають різний функціональний характер. Одні характеризують відносну стійкість предметів, інші – перехід у нову якісну визначеність та ін.

Принцип розвитку вказує на те, що світсистема не просто існує і рухається в просторі й часі, але й змінюється в певному напрямі. За найближчого розгляду цього принципу виявляється, що він перебуває в тісному зв'язку з попереднім. Адже зв'язки існують завдяки руху (переносу матерії, енергії, інформації), а рух світсистеми, у свою чергу, реалізується

у взаємозв'язках. У поняттях зв'язку більше виражений статичний момент, а у взаємодії – динамічний. Взаємодія призводить до руйнування, а в кінцевому підсумку – до перетворення світсистеми на якісно нову структуру – планетарний соціальний організм.

Принципи кібернетики[310, с. 313-314] для нас важливі, оскільки йдеться про організаційну взаємодію в бутті планетарної спільноти, що формує як внутрішні, так і зовнішні зв'язки існуючої світсистеми. До числа головних принципів кібернетики як науки про управління відносяться наступні вимоги, у використанні яких ми зацікавлені, оскільки в центрі нашої уваги знаходиться організаційна взаємодія Планетарної особистості, Світового громадянського суспільства, Світової держави і Світового уряду.

Принцип зворотного зв'язку (зв'язок між виходом системи і її входом, що дозволяє інформувати вхід про міру досягнення заданого результату на виході і необхідності перебудови світсистеми, якщо результат не досягнутий).

Ієрархічність управління (обґрунтоване визначення числа рівнів ієрархії управління світсистемою залежно від розподілу функції, компетентності і відповідальності працівників або органів у структурі Світової держави і Світового уряду).

Принцип відповідності керованої і такої, що управляє, підсистем (необхідність дотримання цієї вимоги обумовлена тим, що посилення зовнішньої дії з боку системи, що управляє, призводить до зменшення внутрішньої дії, і навпаки).

Принцип зовнішнього доповнення (будь-яка велика система входить складовою частиною в наступну за рівнем велику систему (метасистему), що визначає цільові функції цієї системи. Іншими словами, система кожного ієрархічного рівня повинна мати тільки ті зв'язки з вищестоящою системою, які визначають її суть і основні цілі; усі ж інші функції другорядного

характеру система виконує самотійно або в сукупності з системами нижчого порядку).

Принцип необхідної різноманітності (різноманітність великої, складної системи обумовлює необхідність у такому управлінні, яке саме має необхідну різноманітність; іншими словами, різноманітність станів системи, що управляє, тобто органу управління, має бути не менше різноманітності станів керованої, тобто світсистеми).

Принцип «чорної скриньки» (з'ясування співвідношення між інформацією на вході і виході керованої системи в ситуації невизначеності суті і цілей цієї системи і недоступності її для дослідника).

Принципи загальної теорії систем мають два різновиди: теоретичні і методологічні. До перших відносяться принципи цілісності, організованості, функціональності і динамічності, а до другого – структурний, функціональний і динамічний [310, с. 305-308]. Останній вид Ю. Резнік подає як підходи, і ми вчинимо так у даному випадку. Коротко це прокоментуємо.

Принцип цілісності характеризує здатність (властивість) світсистеми володіти у внутрішньому плані – якісною визначеністю, що не зводиться до якості її частин, а в зовнішньому плані – автономією, самотійністю і нерозчленованою по відношенню до інших об'єктів і довкілля в цілому. Цей принцип конкретизується за допомогою принципів або характеристик специфічності, автономності і синкретичності.

Принцип організованості виражає міру впорядкованості і співвіднесеної (відповідності) частин (елементів) світсистеми як між собою, так і з цілим. Його зміст конкретизується за допомогою принципів оптимальності і доцільності (ефективності), ізоморфізму і гомоморфізму. Оптимальність характеризує взаємовідносини між частинами, з одного боку, і частинами і цілим, з іншого боку, з погляду їх відповідності заданому еталону. Доцільність визначає взаємодію між ними з погляду їх власної

логіки розвитку і властивих їм цілей. Цей критерій має зовнішній і внутрішній аспекти.

Принцип функціональності характеризує здатність світсистеми зберігати і підтримувати (відтворювати) себе як цілісність. Він виражає функціональні зв'язки і залежності між частинами і цілим. Функціональна залежність – це таке відношення частини до цілого, за якого саме існування частини забезпечує існування цілого в будь-якому з його проявів. Призначення частин в їх функціональному сенсі полягає, таким чином, у підтримці цілісності світсистеми в усій повноті її властивостей. Принцип функціональності припускає здійснення таких конкретних принципів, як актуалізація функцій (їх вплив у момент порушення рівноваги у світсистемі), зосередження і узгодження функцій, нейтралізації дисфункцій, лабілізації (посилення рухливості) функцій.

Принцип динамічності визначає характер і спрямованість розвитку світсистеми, її здатність до саморозвитку і самозміни. Динамічні системи – це системи, що саморозвиваються. Проте динамічність як властивість (атрибут) притаманна усім без винятку соціальним системам. Вона виражається в таких характеристиках, як розвиток, зміна, самоорганізація, самовідтворення і т. ін.

Принцип самоорганізації припускає спочатку властиву матерії здатність створювати і підтримувати у відкритих системах украй нерівноважні стани, з яких у певних (критичних) умовах здійснюються стрибкоподібні переходи в якісно нові стани. У вузькому тлумаченні терміна під самоорганізацією розуміється сам процес стрибкоподібного переходу системи в якісно нові стани [312, с. 75-76].

Оскільки нинішня світсистема саме є породженням соціальної взаємодії різних держав, професійних груп, спеціалістів і пересічних людей і саме вона має набути цілісності і перейти в стан планетарного соціального організму, то для нас принциповим є залучення до

інструментального комплексу засобів дослідження діяльнісного принципу.

Вони, принципи, у вивченні цього явища визначаються, передусім, тим, що належить до розряду універсальних, найбільш граничних абстракцій. Такі абстракції втілюють у себе деякий «наскрізний сенс»: вони дають змістовний вираз одночасно і самим елементарним актам буття, і його найглибшим основам, проникнення в які робить досягнутою розумом істину цілісності духовного світу суспільства і особистості.

Такі абстракції поєднують у собі емпіричну вірогідність з теоретичною глибиною та методологічною конструктивністю. Цим самим пояснюється їх виняткова роль у розвитку пізнання: будучи дуже малочисельними, вони нібито консолідують мислений простір відповідної епохи, задають цьому простору вектор руху і великою мірою визначають тип та характер предметів мислення, що породжуються епохою.

Універсальність поняття «діяльність» породжує таку унікальну властивість, як поліфункціональність. Саме завдяки цій властивості діяльність є граничним засобом пояснення сутності, морфології, функцій та механізму впливу естетичного ідеалу на особистість. Оскільки ми тут маємо декілька її видів, наприклад, об'єктивовану і відчужену в естетичному ідеалі; суб'єктивовану і привласнену в елементах світоглядної культури особистості у вигляді норми, зразка прекрасного чи потворного. Тож, у нашому випадку діяльність відіграє, як мінімум, сім функцій.

Діяльність як пояснювальний принцип – поняття з філософсько-методологічним змістом, що виражає універсальну основу духовного світу.

Діяльність як предмет об'єктивного наукового аналізу, тобто як таке, що членується, відтворюється в теоретичній картині певної наукової парадигми, а саме: внутрішньої роботи особистості.

Діяльність як субстанційна основа родового життя людини, яка обумовлює морфологію функціональних систем, а точніше, – естетичної системи, що утворює семантичне поле життєдіяльності людини.

Діяльність як предмет управління – те, що належить організації у системі функціонування або розвитку особистості і суспільства на основі сукупності фіксованих принципів.

Діяльність як предмет проектування, тобто виявлення засобів та умов оптимальної реалізації певних (як правило нових) видів внутрішньої і зовнішньої діяльності.

Діяльність соціальна як цінність, тобто аналіз місця, яке вона займає в різних системах культури.

Діяльність соціальна як предмет теоретичного узагальнення та наслідування у формі пошуку та відтворення типових духовних продуктів різних епох.

Отже, ми вже обрали достатню кількість принципів, щоб розпочати визначення потреби в методологічних підходах і методах. При цьому зазначимо, що дослідницька діяльність є органічною єдністю підходу, тобто напрямами дослідження, і тих способів, прийомів пізнання, які потрібні для просування в цьому напрямі (це вже метод дослідження).

Саме метод, зв'язок якого з підходом опосередкований (як правило, ще і вченням, певною системою знань, створених на основі цього підходу), і з'являється внутрішньою, органічною єдністю пізнавального підходу і певних дослідницьких прийомів. Висловлюючись метафорично, метод можна зображати як своєрідну мережу, «трал», який служить для «вилову» нових знань.

При застосуванні певного методу з метою рішення пізнавальних або практичних завдань загальний напрям дослідження організаційного буття планетарної спільноти, заданий системним підходом, виступає як момент, підпорядкована (хоча і важлива) характеристика цього методу.

Отже, системний підхід при цьому задає напрям, вектор від звуження до розширення відміченої мережі, а пізнавальні прийоми і засоби утворюють смислові вузли. Головне ж місце серед цих прийомів і засобів належить принципам. Як правило, саме в принципи, підстави і різні пізнавальні процедури «переплавляються» усі інші елементи наукової соціальної або гуманітарної теорії (категорії, поняття, закони і т. ін.) у процесі перетворення відміченої теорії (системи) на методологію або метод, а її елементів – на складові цього методу.

Обраний нами як основний засіб дослідження організаційного буття планетарної спільноти системний підхід тут може модифікуватися, конкретизуватися і специфікуватися завдяки дії принципів і процедур методу. Сфера методологічного впливу системного підходу внаслідок цього уточнюється, а сам підхід набуває належного смислового і структурного оформлення. Так, наприклад, у дослідженні соціальних систем виокремлюють, зазвичай, три підходи: структурний, функціональний і динамічний.

Структурний підхід орієнтує дослідника на встановлення частин світсистеми і зв'язків між ними, а, отже, на визначення місця, яке займає кожна з цих частин. Він включає декілька послідовних процедур:

а) з'ясування складу світсистеми (з яких елементів і підсистем вона складається);

б) визначення зв'язків між частинами світсистеми (між елементами і підсистемами);

в) визначення міри складності світсистеми (наявність у ній структурних рівнів і структурної ієрархії);

г) порівняння цієї системи з іншими системами за ознаками ізоморфізму (структурної подібності за різного елементарного складу) і гомоморфізму (структурної схожості систем за збігу елементного складу).

Для нас це неприпустима дослідницька операція, оскільки ми не маємо аналогів. Водночас, існування світсистеми сьогодні або планетарного

соціального організму – в майбутньому не знижує цінності дослідження і самої планетарної конструкції, оскільки світсистема може бути в одному екземплярі.

Функціональний підхід припускає розгляд взаємодії частин світсистеми з погляду їх ролі в її збереженні і відтворенні. Він реалізується за допомогою наступних процедур:

- а) визначення головної (основної) функції світсистеми;
- б) вказування приватних функцій світсистеми (підфункцій), тобто тих функцій, які реалізуються окремими частинами світсистеми;
- в) встановлення рівня і характеру функціональної єдності і функціональної ієрархії частин світсистеми;
- г) виявлення дисфункцій системи і визначення способів їх нейтралізації;
- д) характеристика механізмів регуляції системи та ін.

Динамічний підхід націлює дослідника на вивчення механізмів розвитку і зміни світсистеми. Процедури цього аналізу :

- а) генетичний аналіз світсистеми (аналіз її походження і виникнення причин, чинників і умов, що породили цю світсистему);
- б) аналіз стійких тенденцій розвитку світсистеми;
- в) виявлення причин і чинників деградації (розпаду) світсистеми (якщо така має місце);
- г) встановлення оптимальних критеріїв (параметрів) розвитку світсистеми та ін.

Реалізації мети дослідження в цілому має сприяти структурно-функціональний аналіз, який деякі дослідники вважають структурно-функціональним підходом. Ми не маємо наміру вступати в полеміку з цього приводу, але зазначаємо, що цей інструментарій надзвичайно буде нам корисним у ході моделювання структури і визначення функцій кожного елементу світсистеми в складі органічної цілісності – мається на увазі в структурі планетарного соціального організму.

У «Новейшем философском словаре» (2003) читаємо: «функціональний підхід, функціоналізм – один з найбільш розвинених і детально (від метатеорії до емпіричних досліджень) розроблених підходів у соціогуманітарному знанні ХХ ст., задаючи принципи дослідження соціокультурних явищ і процесів (на рівнях суспільства, соціуму і культури, особи, будь-якого соціального «об'єкта» – групи, спільності, інституту, організації) як системно-організованої структурній цілісності, в якій кожен елемент має певне функціональне значення (функцію усередині цієї цілісності).

Співвідноситься із структурним підходом (структуралізмом), має з ним загальні «генетичні» корені і теоретико-методологічні підстави. У середині ХХ ст. структурний і функціональний аналізи були переосмислені в рамках системного підходу, що «об'єднував» їх як два різні аспекти системного аналізу, тобто дослідження систем як цілісної єдності, і дві взаємодоповнюючі і взаємопроникаючі одна в одну (що перетинаються) стратегії їх дослідження» [265, с. 997].

Це дало підстави універсалізувати функціональний і структурний підходи як утілюючі загальні принципи будь-якого наукового пізнання, проте релевантною їм областю все ж залишається соціогуманітарне знання. При цьому, якщо структурний аналіз у різних своїх версіях активно проникав у гуманітарне знання (а багато в чому і зароджувався в ньому), передусім, у лінгвістиці і літературознавстві, то власне структурно-функціональний аналіз виник і локалізувався в соціальному знанні (головним чином, у соціології і британо-американської антропології).

У соціології структурний підхід акцентує аспект соціальної структури (цілісність взаємопов'язаних елементів, процеси відтворення), а функціональний – аспект соціальної організації (принципи співвідношення і функціонування елементів) соціуму, суспільства як системи в цілому.

Р. Мертон сформулював основну теорему функціонального аналізу, яка свідчить: «Так само як одне і те ж явище може мати численні функції,

так і одна і та ж функція може по-різному виконуватися різними явищами» [243, с. 388].

Отже, унаслідок структурно-функціонального аналізу мають бути:

- отримана розгалужена і складноупорядкована типологія зв'язків частин і елементів один з одним і з цілим;
- прописані можливі і допустимі (у сенсі збереження стабільності) стани соціальної системи (системи систем) у цілому;
- визначені репертуарні набори функцій (що підлягають реалізації через системи дій);
- здійснено виведення отриманих результатів на рівень дослідження змінних у конкретних дослідженнях.

Функціональний аналіз має власну стратегію [242]. З неї, передусім, виходить:

- може існувати низка структур, які здатні виконувати ту або іншу функцію;
- соціолог повинен мати на увазі наявність функціональних альтернатив або функціональних заміників;
- необхідно врахувати вимогу специфікації тієї соціальної одиниці (системи або її частини), яка обслуговується конкретною соціальною функцією.

Отже, центральним для структурно-функціонального аналізу є поняття функції, яка розглядається в ньому у двох аспектах:

- як «призначення» («роль») «одного» з елементів певної цілісності по відношенню до «іншого» або до цілісності (системи) у цілому;
- як така залежність у рамках цієї цілісності (системи), за якої зміни «однієї» виявляються похідними (функцією) від змін «іншої» (на рівні прикладних і (чи) статистичних аналізів ця залежність описується через взаємовідносини залежної і незалежної змінних).

У цьому випадку вводиться поняття функціональних (функціонально-організаційних) зв'язків (стосунків, залежностей) у низці причинних,

структурних, генетичних зв'язків усередині системи, а також між системами, системою і середовищем».

Однак функція не має такого однозначного визначення. У загальнонауковому виданні «Советский энциклопедический словарь» зазначається, що як функцію [340, с. 1430] (від лат. *functio* – виконання, здійснення) розуміють все те, що можна дізнатися про систему, не звертаючись до її внутрішнього змісту. Функція може означати як дію, діяльність, операцію, так і здатність до дії, діяльності; роль; значення; властивість; обов'язок; компетенцію; залежність однієї величини від іншої; завдання внутрішнього змісту, які змінилися.

У біології і фізіології як функцію розуміють діяльність органа, що відповідає його призначенню в системі біологічного організму. Однак, як справедливо зазначає Д. Бірюков, давно назріла необхідність диференціювати поняття функції від більш загального поняття діяльності. Вважається, що функціонування є діяльністю, а функція – не сама діяльність, а лише відношення діючого органа до усього організму [331, с. 30].

У соціології, наприклад, Р. Мертон вважає, що функція – «це ті спостережувані наслідки, які сприяють адаптації, або пристосуванню, цієї системи» [243, с. 426], і, навпаки, дисфункція – це ті «спостережувані наслідки, які зменшують пристосування, або адаптацію, системи». Водночас, існує можливість «нефункціональних наслідків», які просто байдужі для цієї системи [243, с. 426].

У дискурсі функціональної теорії організації зазначається, що «функція – це не просто результат функціонування, а те відношення, яке робить функціонування цілераціональним, спрямованим, що визначає взаємозалежність частини і цілого» [331, с. 31]. Отже, функція – це не просто результат функціонування, а те відношення, яке робить функціонування доцільним, спрямованим, визначає взаємозалежність частини і цілого.

З системою в цілому елемент знаходиться у взаємодії лише в тому сенсі, що властивості кожного іншого елемента, з яким перший знаходиться у взаємодії, визначаються не лише його власним змістом, але і сумарним результатом дії усіх інших елементів системи в цілому. Саме відповідність цій загальній результуючій дії властивостей цього елемента і є його відповідність системі, цілому. Звідси функцію в системному її розумінні можна визначити як таке відношення частини до цілого, за якого саме існування або будь-який вид прояву частини забезпечує існування або будь-яку форму прояву цілого.

Це визначення, по суті, збігається з розумінням функції в математиці як залежності однієї змінної від іншої, але змістовніше за нього. Математику цікавить лише сама по собі залежність, її кількісний момент. А в системному, або, краще сказати, організаційному, розумінні функції відбивається і якісний бік залежності – його здатність сприяти збереженню системи. Необхідно розрізняти поняття «функція» і «функціональний зв'язок». Якщо «функція» відбиває відношення елемента до цілого, залежність стану і поведінки цілого від стану і поведінки частини, то «функціональний зв'язок» є такою формою взаємодії між елементами цілого, що співіснують, за наявності якої стан і поведінка цих елементів взаємообумовлені, а ланцюг причин і наслідків – замкнутий.

Функція в організаційному її розумінні є відображенням єдності зв'язків функціональних і причинних. Дійсно, з одного боку, утворення цілого і його поведінка є наслідком взаємодії частин, їх функціонального зв'язку, а з іншого, – виявляється, що для збереження цілого, тобто сукупності взаємодіючих частин, потрібна ще і деяка причинна залежність між кожною окремою частиною і цілим, а саме: поведінка частини визначає (і частенько дуже однозначно) поведінку цілого, а, отже, і його здатність до самозбереження.

Звичайно, сама поведінка частини залежить від місця в «динамічному ряду» цілого, вона схильна до впливу інтеграційних властивостей

об'єкта. Проте це не заважає в кожному конкретному випадку досить чітко визначити причинну залежність функціонування цілого від поведінки частини. І водночас це не означає, що функція і є причинна залежність між частиною і цілим. Річ у тому, що такого роду причинна залежність між частиною і цілим не може існувати без зв'язків функціональних, оскільки без них не буде ні частин, ні цілого.

Для розкриття сенсу стратегії функціонального аналізу Р. Мертону потрібно було ввести ряд понять. Соціолог, зокрема, розрізняє поняття «функції», «дисфункції» і «нефункціональність». Функції – це ті спостережувані наслідки, які сприяють адаптації, або пристосуванню, цієї системи. Дисфункції – це ті спостережувані наслідки, які зменшують пристосування, або адаптацію, системи. Дисфункція вказує на наявність напруги на структурному рівні. Нефункціональність – це спостережувані емпірично ті наслідки, які байдужі для цієї системи.

Повна «функціональна єдність», із його погляду, – недосяжний в жодній системі ідеал, оскільки в ній завжди є присутнім те, що дисонує її початок, який він позначив через поняття дисфункції (те, що функціонально для однієї частини системи, може бути дисфункціонально для іншої, і навпаки). У цьому ж ключі Р. Мертон піддав критиці тезу про «універсальність функціоналізму», показуючи, що в реальності кожен зразок у системі не є виключно функціональним, а є, швидше, інституціолізоване вираження досягнутого в діяльності функціонально-дисфункціонального балансу.

Окрім вказаних методологічних принципів і підходів в методології системного підходу, а він для нас є головним методологічним засобом пізнавальної роботи вивчення організаційного буття планетарної системи, застосовуються конкретно-наукові методи. До них відносяться як емпірично-інтуїтивні методи, що забезпечують зв'язок дослідження з реальним світом і дозволяють проводити експериментальну перевірку теоретичних побудов, так і логічно-дедуктивні методи, що відрізняються

суворістю виведень і мають деякі обмеження (у рамках цих методів не можна вивчати відкриті системи).

Методи дослідження відіграють основну роль у здобутті нового знання. Суть методологічної діяльності полягає в «адаптації до нового завдання або до нової ситуації усього попереднього пізнавального досвіду або навіть досвіду практичної діяльності з метою вироблення на базі цього досвіду плану або проекту діяльності за рішенням нового завдання або за усвідомлення нової ситуації. Сфера використовуваного для цієї мети досвіду може бути дуже широкою і бути усією людською культурою.

Вочевидь, у ній не містяться методи рішення нових завдань, інакше ці завдання не були б новими, і ми мали б справу з прямим переносом методів з однієї сфери в іншу без будь-якої істотної їх зміни, що не припускає особливої методологічної діяльності. Методологічна діяльність у цьому розумінні є пошук, винахідництво, евристика, мистецтво; її засобами є філософські категорії і увесь запас філософських уявлень, а також фантазія, інтуїція і прозріння», – слушно пише С. Розова [316, с. 108].

До числа системних методів Л. Берталанфі, наприклад, відносив:

- метод аналогії (встановлення зовнішньої схожості проявів різних систем);
- метод логічної гомології (орієнтація на виявлення в порівнюваних характеристиках систем однакових за логічною формою законів, наприклад, характеристики соціальних організмів окремих країн, континентальних структур і планетарного організму);
- метод моделювання (побудова моделей на основі знайденої гомології, покликаних унеможливити дублювання результатів дослідження в різних галузях науки).

Таким чином, сучасне розуміння сутності і змісту соціально-філософського аналізу дозволяє скористатися строгим концептуальним і методологічним апаратом дослідження організаційного буття планетарної спільноти, оскільки ми маємо сформульовані попередніми поколіннями

філософів і науковців закони і принципи, що мають не лише евристичне значення, але і практичне застосування в усіх галузях науки і практики.

До вищевикладеного слід додати, що основними методами прогнозування, що використовуються в стратегічному плануванні, є: методи екстраполяції; експертні методи; методи моделювання [418]. При цьому нагадаємо, що мета будь-якого прогнозу – виявити процеси та передбачити розвиток подій у майбутньому. Передбачене майбутнє дає змогу підготуватися як до позитивних, так і до негативних тенденцій, максимізувати результати та мінімізувати збитки.

Категоріальний апарат дослідження має надзвичайно великий вплив на якість наукової продукції, оскільки смисли, що априорі закладені в слова мають різний інформаційно-енергетичний потенціал. Загальновідомо, що вихідними аксіоматичних засобів будь-якого дослідження, отже, і філософського зокрема, виступають поняття. Однак виявляється, що в дослідженні поняття відіграють різну роль.

Для того, щоб розібратися в них, потрібно розкрити механізм евристичного спрацьовування понять. Він функціонує, як відомо, через співставлення ноуменальних одиниць – смислів, що зафіксовані в поняттях. Оскільки механізм дії понять заснований на порівнянні смислів, що містяться в них, то зовні він виступає як мова. Завдяки мові духовний світ самовиражається в об'єктивній реальності. Мова, матеріалізуючись, породжує текст.

Ясно, що в нашій пошуково-дослідницькій роботі базовим поняттям є «система» – «світсистема». Частина «світ» свідчить про те, що йдеться про планетарний рівень, тобто ця система вбирає в себе увесь планетарний світ.

Отже, ми виходимо із загальнонаукового розуміння цієї категорії, оскільки розглядаємо світсистему як різновид соціальної системи, що утворилась у ході соціальної взаємодії людей між собою з метою

забезпечення ефективної життєдіяльності планетарної спільноти в сучасних умовах. Нагадаємо, що системою у філософії називають найчастіше «будь-яке явище, що виокремлене відносно інших явищ, складається із взаємопов'язаних частин і має інтегральні властивості, які можуть бути відсутніми в частин, узятих нарізно» [250, с. 79].

За такого розуміння поняття «система» розглядається як позначення певного виду реальності. Будучи ж засобом системного підходу, вона виступає швидше як спосіб представлення об'єкта, тобто його розгляд як відмежованої безлічі взаємодіючих елементів. Подвійний статус поняття «система» характеризує єдність онтологічного і методологічного (гносеологічного) аспектів системного знання.

Таким чином, більшість учених сходяться на думці, що будь-яка система характеризується: (1) наявністю безлічі елементів і частин; (2) наявністю стійких зв'язків між ними; (3) наявністю інтеграційних властивостей, притаманних їй як цілому; (4) цілісним способом існування і розвитку.

Якнайповніша характеристика визначень системи – приведена В. Садовським [Див.: 327, с. 93-99]. Він розглядає понад 30 визначень, які діляться умовно на екстенціональні, зміст яких заданий ззовні, і інтенціональні, суть систем в яких пояснюється «внутрішніми» причинами. І. В. Блауберг поділяв визначення систем на онтологічні, в яких система розглядається як деяка онтологічна універсальність (Л. Берталанфі, К. Боулдинг та ін.), і гносеологічні, в яких система визначається суворіше і формальним чином у певній пізнавальній ситуації (Л.О. Блюменфельд, А. Уемов та ін.). У першому випадку реальне існування системи постулюється або допускається як початкова теза, в другому – воно розглядається як наслідок пізнавальної діяльності дослідника, приписуванням реальним об'єктам системних якостей і властивостей, існуючих лише в уяві цього дослідника.

Приведемо лише найбільш відомі в науці визначення системи, узявши за основу, з одного боку, типології І.В. Блауберга, В. Садовського і додавши до неї ще один клас визначень – кібернетичних, а з іншого, – детальний аналіз цих визначень, виконаний А. Уемовим [370, с. 103-118]. Онтологічні визначення варто розглядати в контексті вивчення будови і зв'язків системи як інтенціональні (внутрішньо обумовлені), а в контексті розгляду взаємодії системи і середовища – як екстенціональні (зовнішньозадані). Гносеологічні і кібернетичні визначення є переважно екстенціональними.

До онтологічних визначень ми відноситимемо ті визначення системи, які базуються на виокремленні сутнісних ознак системи, її об'єктивних властивостей, незалежних від дослідника або спостерігача. У онтологічному плані можна припустити існування особливого класу об'єктів, що мають системні властивості. Їм протистоїть, з іншого боку, клас несистемних об'єктів. Ми не згодні з тим, що «один і той же (в принципі, в онтологічному плані) об'єкт може бути в різних завданнях досліджений як несистемний або як системний» [370, с. 134]. Така відносність позиції вченого, що досліджує системи, призводить до нівеляції меж між їх онтологічними і гносеологічними визначеннями. У гносеологічних визначеннях фіксуються не самі властивості системи, а шляхи або способи їх виокремлення відповідно до завдань системного дослідження.

Отже, дослідницькі завдання враховуються в гносеологічному тлумаченні системи, коли фіксується сам процес отримання нового знання про систему. За кібернетичного розуміння системи на перший план виходять практичні завдання і, передусім, завдання управління системами, що викликає у нас підвищений науковий інтерес.

Онтологічні визначення: система – «сукупність взаємодіючих фазних функціональних одиниць (біологічних, людських, машинних, інформаційних, природних), пов'язана з середовищем і така, що слугує досягненню певної спільної мети шляхом дії над матеріалами, енергією, біологічними

явищами управління ними» (В. Вернадський); «складна єдність, що сформована багатьма, як правило, різними чинниками і має загальний план або слугує для досягнення спільної мети» (словник Вебстера); «інтегрована сукупність взаємодіючих елементів, призначена для кооперативного виконання наразі певної функції» (Р. Гібсон); «безліч об'єктів, що співвідносяться один з одним, об'єднаних певним відношенням» (А. Хол, Р. Фейджин);

Гносеологічні визначення: система – лінгвістичне визначення М. Месаровича: «абстрактною системою називається безліч правильних висловлювань або формул»; «сукупність будь-яким способом виокремлених з решти світу реальних або уявних елементів; ця сукупність є системою, якщо: а) задані зв'язки, що існують між цими елементами; б) кожен з елементів вважається далі неподільним; в) зі світом поза системою система взаємодіє як ціле; г) за еволюції в часі сукупність вважатиметься однією системою, якщо між її елементами в різні моменти часу можна провести однозначну відповідність» (Л.О. Блюменфельд); «сукупність змінних, якою спостерігач вибирає з числа змінних, властивих «реальній машині» (Р. Ешбі); «математична модель, яка ідентифікує усі критичні властивості, що впливають на операції облаштування об'єкта» (Т. Намист); «поняття, яке слугує для відтворення в знанні цілісного об'єкта за допомогою специфічних принципів, певних понятійних і формальних засобів» [35, с.17].

Кібернетичні визначення: «система в сучасній мові є пристрій, який приймає один або більше за входи і генерує один або більше за виходи» (Дреник); «пристрій, процес або схема, які поводяться згідно з певним приписом; функція системи полягає в оперуванні інформацією, енергією, матерією для виробництва інформації, енергії і матерії» (Д. Елліс, Ф. Людвіг); «збори сутностей або речей..., яке сприймає деякі входи і діє згідно з ними для виробництва деяких виходів, переслідуючи при цьому мету максимізації певних функцій входів і виходів» (Р. Кешнер);

«безліч дій (функцій), пов'язаних в часі і просторі безліччю практичних завдань щодо ухвалення рішень і оцінки, тобто завдань управління» (С. Сенгупта, Р. Акофф).

У вітчизняній літературі найбільш відомі інтерпретації системи і системних властивостей, що належать розробникам системного підходу І. Блаубергу, В. Садовському і Е. Юдіну. Система представляє, на їхню думку, цілісний комплекс взаємопов'язаних елементів. Вона утворює особливу єдність з середовищем і є елементом або компонентом іншої, ширшої системи. Елементи ж самої системи виступають, у свою чергу, як системи нижчого порядку [Див.: 370, с. 117]. В. Садовський уточнює це розуміння: «системою ми називатимемо впорядковану певним чином безліч елементів, що взаємопов'язані між собою і утворюють певну цілісну єдність» [370, с. 117]. Цей матеріал нам має стати далі у нагоді, передусім, коли ми приступимо до обґрунтування цілісності буття світсистеми.

Вище ми вже зробили посилання на те, що планетарний соціальний організм ми використовуємо як диспозитив (за М. Фуко), тобто як засіб інтеграції в соціальне ціле процесів і продуктів, що знаходяться надзвичайно далеко один від одного.

Що ж ховається за терміном «диспозитив» у М. Фуко [388], і яку користь ми можемо мати у нашому дослідженні? «Що я намагаюся схопити під цим ім'ям (диспозитив – авт.), – пише М. Фуко, – то це, по-перше, певний ансамбль – радикально гетерогенний, що включає дискурси, інституції, архітектурні планування, які регламентують рішення, закони, адміністративні заходи, наукові висловлювання, філософські, але також моральні і філантропічні положення, – отже, сказане, як і не сказане, – ось елементи диспозитива. Власне диспозитив – це мережа, яка може бути встановлена між цими елементами.

По-друге, те, що я хотів би виокремити в понятті диспозитива, це якраз природа зв'язку між цими гетерогенними елементами. Так, певний дискурс може з'являтися то в якості програми певної інституції (тобто

публічного дискурсу – авт.), то, навпаки, в якості елемента, що дозволяє виправдати і прикрити практику, яка сама по собі залишається німою ... або ж, зрештою, він може функціонувати як переосмислення цієї практики, давати їй доступ у нове поле раціональності... Під диспозитивом, по-третє, я розумію певного роду – скажімо так – освіту, найважливішою функцією якої в цей історичний момент виявлялося: відповісти на певну невідкладність. Диспозитив має, отже, переважно стратегічну функцію» [315, с. 368].

В. Розін, що використовував, наприклад, диспозитив для формування філософії управління, писав з цього приводу наступне: «Під диспозитивом певного явища ми (В. Розін і Л. Голубкова) розумітимемо схему (опис) цього явища як ідеального об'єкта, що містить окремі сторони (плани, складові) цього об'єкта, причому така схема тією або іншою мірою враховує аналіз дискурсів, розгорнутих з приводу цього явища, дозволяє пояснити проблеми, що відносяться до цього явища, створює можливість дії на нього. Диспозитив задає хоча і цілісне, але гетерогенне представлення об'єкта. У модальному відношенні цей об'єкт може бути пізнаний як «об'єкт можливий», оскільки той, хто мислить, аналізуючи дискурси, проблематизує ситуацію як незадовільну і має намір впливати на явище, що цікавить його. Будова можливого об'єкта виявляється, уточнюється і конкретизується (а також переглядається, якщо це необхідно) у ході подальших досліджень і створення дисципліни, що описує і пояснює цей об'єкт. При побудові цієї дисципліни диспозитив використовується як методологічна план-карта, а також як конфігуратор можливого об'єкта (тому таку дисципліну можна назвати «диспозитивною»)» [315, с. 184-185].

Категорії дослідження визначають навіть інтелектуальний рівень дослідника. Адже в понятійному апараті, передусім, відбивається специфіка предметної сфери, яка вивчається засобами цієї науки. Філософія має у розпорядженні засоби, які дозволяють виявляти специфічні особливості об'єктів, що «схоплюються» науковими поняттями, давати характеристику

способу, яким у цих поняттях фіксуються визначення відбиваних об'єктів буття планетарної спільноти, досліджувати зміст і форму поняття, його пізнавальні функції, методологічне значення і світоглядну роль.

У науковій літературі неодноразово робилися спроби систематизації системних понять, що виражають змістовні і істотні ознаки систем. Так, наприклад, В. Садовський поділяє їх на три групи А, В і С. А – це група понять, що характеризують внутрішню будову системи (множина, елемент, відношення, властивість, зв'язок, взаємодія, підсистема, організація, структура і ін.). До групи В належать поняття, що характеризують специфічні системні властивості (ізоляція, взаємодія, інтеграція, диференціація, централізація, децентралізація, стабільність, рівновага і т. ін.). До групи С належать поняття, що відносяться до характеристики поведінки системи (середовище, стан, діяльність, функціонування, гомеостазис, цілеспрямованість і т. ін.) [Див.: 326, с. 51-53].

Ю. Резнік вважає, наприклад, що «основні поняття системного підходу можна умовно розділити не на три, а на п'ять груп. Насамперед, необхідно ввести групу понять, що описують стан системи в цілому. Системні властивості, як і процеси, є присутніми в усіх без винятку групах понять і не можуть бути розглянуті як окрема група. Окрім будови системи, важливу роль в її розумінні грають також типологічні поняття. Це: (1) поняття, що характеризують систему в цілому; (2) поняття, що описують облаштування (структуру) системи; (3) поняття, що відносяться до функціонування системи; (4) поняття, що виражають динаміку системи; (5) поняття, що характеризують різні типи систем» [310, с. 380-398].

Звісно, що нам більш імпонує класифікація Ю. Резніка, оскільки вона дає змогу більш детально описати буття планетарної спільноти як цілісну світсистему або цілісну соціальну мегасистему. Далі ми наведемо класифікацію понять Ю. Резніка повністю, оскільки вона систематизована і має працювати в кожному дослідницькому акті науково-пошукової роботи з метою реалізації головної мети нашого дослідження. Джерело її ми вже

вказали. Більше того, майже усі вони, наведені нижче поняття, описані в багатьох довідниках і словниках з філософії, політології, соціології, системного аналізу, теорії управління, теорії кібернетики, теорії систем.

Висновки до першого розділу

У першому розділі ми заклали підвалини всього обсягу науково-пошукової роботи над проблемою організаційного буття планетарної спільноти в контексті ХХІ століття, де з'ясували, що:

- соціальна складова аналізу предмета дослідження – глобалізаційних змін морфології планетарного світу – вимагає від нас вивчати планетарний (соціальний) світ як обмін продуктивною діяльністю людей між собою, як соціальну мегасистему, буття якої здійснюється в планетарному просторі, що має відповідний стан, процес, продуктивність і організаційно налаштована як сукупність соціальних систем – соціальних організацій окремих країн. При цьому варто визнати, услід за Г. Кіссінджером, що існують держави континентального типу, які, можливо, стануть базовими осередками нового світового порядку;

- функціональна складова аналізу, у свою чергу, вимагає висвітлення природи, світогляду і ідеології вивчення предмета дослідження, а також формалізації сутності, змісту, форм організаційного буття планетарної спільноти, місця і ролі людини в ньому, а також побудови структурної моделі або організації буття планетарної спільноти станом на початок ХХІІ століття;

- змістовна частина соціально-філософського аналізу полягає в предметному дослідженні системоутворюючих елементів майбутньої світсистеми, а саме: 1) Планетарної особистості або Громадянина світу – планетарної людини, від властивостей яких залежить творення і відтворення, організація і функціонування, зрештою, розвиток планетарного світу;

2) Світового громадянського суспільства як джерела і носія Світової влади; 3) Світової держави як вищої форми організації соціального життя на планетарній арені; 4) Світового уряду як суб'єкта глобалізованого управління; 5) планетарного соціального організму як кінцевого продукту соціальної взаємодії усіх учасників планетарної спільноти, завдяки атрибутивним властивостям якого вона здатна вступати в продуктивну взаємодію з інопланетними цивілізаціями, розселятися по планетах Ближнього Космосу і зазирати в глибини Далекого Космосу.

У другому підрозділі ми довели, що обраний нами предмет дослідження є гострою соціальною потребою, стрижнем якої є суперечність між реальним станом світсистеми на початку XXI ст. і за умови еволюційного розвитку світового співтовариства держав, її потенціальним станом наприкінці XXI і початку XXII століть.

У третьому підрозділі ми визначились зі світоглядом, ідеологією, принципами, підходами і методами дослідження.

Світоглядна парадигма автора цього дослідження ґрунтується на глобалізаційних і синергетичних засадах і охоплює сукупність теоретичних стандартів, ціннісних критеріїв, світоглядних позицій, методів і принципів дослідження, вона складається з принципів і елементів глобалістики і синергетики, що виступають як реальні методологічні структури. Останні формуються в просторі і часі, тобто як атрактори, що розглядаються як цілі і стан еволюції, збурення середовища. При цьому вона не вступає у протистояння з принципами діалектичного мислення, що ґрунтується на принципах розвитку і взаємозв'язку елементів уже матеріалізованих соціальних систем.

Ідеологія дослідження, як будь-яка інша система, складається з чотирьох семантичних фільтрів для вивчення різноманітних аспектів обраної нами проблеми: світоглядний, логічний, гносеологічний і онтологічний.

Інструментальний комплекс дослідження складається з методологічних принципів, підходів і методів або засобів пошуково-дослідницької роботи. Перелік їх достатньо великий, але кожен з вищенаведених засобів методологічного забезпечення ефективності теоретичної роботи виконує певну роль у системному аналізі предмета дослідження – глобальних змін морфології планетарного світу або організаційного буття планетарної спільноти в трьох вимірах: а) як стан переходу від дефрагментованого (сільникової) до структурованого (мережевого) організаційного устрою; б) як внутрішньо суперечливий процес оновлення та оптимізації логічної структури світоустрою, що має відбуватись протягом XXI ст.; в) як систему – продукт міжцивілізаційних змін станом на початок XXII ст.

Обраний підхід сприяє тому, щоб ми могли довести наукову спроможність гіпотези нашого дослідження, яка полягає в тому, що сучасний глобалізаційний процес на початок XXI ст. має утворити цілісний планетарний соціальний організм, здатний до повноцінного функціонування і подальшого розвитку як аутопоезисної системи. Зрештою, він сприяє матеріалізації кінцевої мети дослідження, що полягає в побудові концептуальної моделі планетарного соціального організму, як специфічної організаційної структури буття світової спільноти, яка володіє оригінальними функціональними можливостями, що мають сформуватися впродовж XXI століття під впливом глобалізаційного процесу і інформаційної революції та забезпечити її сталий аутопоезис.

При цьому ми свідомо значно розширили категоріальний апарат дослідження, оскільки він розрахований на використання на найвищому рівні теоретичного узагальнення (соціально-філософському аналізі) дуже складної і ще не до кінця проявленої соціальної мегасистеми – планетарної свісистеми, що має організаційну форму соціального організму, до якої буде прагнути організаційне оформлення життєдіяльності планетарної спільноти протягом XXI століття.

При цьому визнали, що по проблемному полю ми будемо рухатись від конкретного до абстрактного, тобто індуктивним шляхом. Спочатку подамо наше уявлення про Планетарну особистість і її атрибутивні властивості в дискурсі соціального розвитку протягом ХХІ століття, а потім, відповідно, охарактеризуємо наше бачення Світового громадянського суспільства, Світової держави і Світового уряду, сподіваючись у кінцевому акті прогнозування створити прогнозну або концептуальну модель цілісної світсистеми, і подати її атрибутивні властивості, що мають сформуватися протягом ХХІ століття.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ ПРОВІДНИХ ТЕНДЕНЦІЙ СТАНОВЛЕННЯ ЦІЛІСНОЇ СВІТ-СИСТЕМИ

Метою другого розділу є відтворення провідних тенденцій сучасного глобалізаційного процесу, що виступають джерелами і механізмами глобальних змін морфології планетарного світу. Для цього ми маємо намір розглянути три зрізи сучасного планетарного світу, а саме:

1) онтологічну основу, у горизонті якої дослідити дію як параметрів управління – ринок, соціальну комунікацію і ІТ-технології – як матеріальну складову нового світоустрою;

2) когнітивну основу, у горизонті якої дослідити дію як параметрів управління – смислогенез, інформаційний обмін, накопичене планетарною спільнотою знання і планетарну мову – як духовну складову нового світоустрою;

3) організаційну основу буття планетарної спільноти, у горизонті якої дослідити дію як параметрів управління – демократію, владу, розподіл влади між гілками влади – як кротологічну складову нового світоустрою.

Саме ці три складові мають утворити, за нашою робочою гіпотезою, цілісність, що має з'явитися в планетарному просторі протягом ХХІ століття. Її слід сприймати і вивчати, на наш погляд, як перехідний стан або фазовий перехід від планетарного буття світової спільноти – ноосоціогенезу – до космогенезу.

2.1. Мережевість як становлення нової онтології планетарної світсистеми

Завданням цього підрозділу є вивчення тенденції саморозгортання онтологічної основи організаційного буття світової спільноти, у горизонті якої дослідити дію як атрактора – світовий ринок, параметрів порядку – соціальні мережі і ІТ-технології, що забезпечують перехід від стільникової структури планетарного світоустрою до мережевості, кінцевого продукту – мережевого суспільства, що забезпечує онтологічну єдність планетарної спільноти.

Формування світової спільноти сучасного типу є багато в чому наслідком глобалізаційних процесів. Теоретичне дослідження глобалізації здійснювалося в рамках теорії модернізації Т. Парсонсом, У. Ростоу, С. Айзенштадтом; постмодерністської теорії – С. Лешем, Д. Харві, М. Фуко; критиками модернізму виступили Д. Аптер, Дж. Нетл, Н. Смелзер, А. Голдторп. Аналізу формування глобального економічного, правового та політичного простору присвятили свої праці Дж. Стігліць, С. Стренж, Е. Хеллайнер, Р. Андерхілл, Ф. Черні, Л. Вейс, Т. Пемпел, Т. Скополі, П. Евенс, Д. Хелд, П. Катценштайн та ін. Ці вчені одними з перших розгорнули конкретні дослідження механізмів глобалізації, зосередившись на аналізі взаємодії зовнішньої політики і світогосподарчих процесів.

Поняття мережевих відносин не можна однозначно пов'язувати з технологічним аспектом електронної взаємодії всередині систем комунікацій сучасного суспільства. Мережевий принцип покладений в основу розвитку природних і соціальних систем, і є фундаментальним принципом з цього погляду. Незважаючи на це, до сьогодні залишаються недостатньо дослідженими структура і властивості мереж, не сформована усталена мережева парадигма.

Виникнення феномена мережевих співтовариств обумовлене переходом від індустріального суспільства до постіндустріального. Одним з ключових критеріїв цього переходу є перехід від бюрократичних відносин як домінуючої форми до соціальних мереж. Мережева структура, на відміну від її бюрократичного прообразу, нерідко є системою з децентралізованою ієрархією, широким спектром відповідальності, формальні відносини в якій відходять на другий план.

Тож завдяки телекомунікації виникає новий тип солідаристських зв'язків, що спирається на можливість безпосереднього сприйняття подій за принципом «увесь світ у твоєму домі». Роль медіа, безумовно, стає критичною, оскільки їх організація надає можливість сприймати реальність – спочатку медіа-повідомлення є фрагментом загальної картини соціальності, а згодом заміщають її, стаючи основою інтерпретації соціальних взаємодій як окремими індивідами, так і їх групами. Це – механічна солідарність, і люди мають бути готовими до того, щоби вміти критично переосмислювати інформацію, яку вони отримують, оскільки виникає реальна небезпека соціального конформізму.

Таке суспільство виникає внаслідок некоординованих технічних рішень, як наслідок незворотного, безсуб'єктного, історичного руху в напрямку оптимізації суспільної взаємодії. Воно виникає внаслідок цього історичного руху, є результатом спонтанної експансії домінуючих економічних та технологічних сил, монопольного володіння знанням, технічними та фінансовими можливостями, формальної демократії і бюрократичного колективізму.

Значний внесок у вивчення мережевих структур зробили Дж. Арквіллі, М. Кастельс, Е. Тофлер та ін. Втім необхідно зазначити, що й автори класичних теорій інформаційного суспільства не залишили поза увагою проблематику мереж. Зокрема, Д. Белл у своїх пізніх працях звертає увагу на комп'ютеризацію соціуму, в якому «телекомунікації та обробка інформації зливаються в єдину модель, що отримала назву «комп'юнікація».

У ході того, як комп'ютери дедалі більше використовуються в комунікаційних мережах як системи-комутатори, а засоби електронної комунікації стають невід'ємними елементами в комп'ютерному опрацюванні даних, різниця між обробкою інформації та комунікацією зникає» [23, с. 335].

Соціолог виокремлює п'ять головних проблем, з якими стикаються галузі промисловості, пов'язані з комунікаціями: злиття телефонних і комп'ютерних систем, телекомунікації та опрацювання інформації в єдину модель; заміна паперу електронними засобами, аж до електронних банківських послуг (замість використання чеків), електронної пошти, передачі газетної та журнальної інформації факсимільними засобами, дистанційного копіювання документів; розширення телевізійних служб через кабельні системи з різноманітним каналів і спеціалізованих послуг, що забезпечить прямий зв'язок із домашніми терміналами споживача; реорганізація зберігання інформації та систем її запиту на базі комп'ютерів в інформаційну інтерактивну мережу; пряме отримання інформації з банків даних через бібліотечні та домашні термінали; розширення системи освіти на базі комп'ютерного навчання, використання супутникового зв'язку для сільської місцевості; використання відеодисків як для розваги, так і для домашньої освіти [23, с. 334].

Д. Гапскотт, вивчаючи можливості реалізації нового типу суспільства, яке визначається ним як електронно-цифрове, виокремлює дванадцять ознак, об'єднаних спільною ефективною концепцією інформатизації: орієнтація на знання; цифрова форма подання об'єкта; віртуальна природа; молекулярна структура; інтеграція, міжмережева взаємодія; вивільнення від посередників; конвергенція; інноваційна природа; трансформація відносин виробник-споживач; динамізм; глобальні масштаби; наявність суперечностей. Смысл нового суспільства, на думку Д. Гапскотта, полягає «у боротьбі за майбутнє, здатності створювати нові товари і послуги, можливості перетворювати підприємства на нові

структури, які вчора ніхто й не уявляв, а завтра вже й думати забуде» [358, с. 53]. Д. Тапскотт підкреслює суттєву характеристику мереж: нечіткість їхньої структури, здатність вузлів мережі до об'єднання для вирішення конкретних завдань і переорієнтацію на взаємодію з іншими вузлами у випадку необхідності задовольнити нові потреби.

Мережевий простір доцільно розглядати в широкому та вузькому значенні. По-перше, мережевий простір у вузькому розумінні – це складне нелінійне самоорганізуюче утворення, що складається з вузлів та міжвузлової взаємодії. По-друге, мережевий простір у широкому розумінні – це складне нелінійне самоорганізуюче утворення, що складається з вузлів та міжвузлової взаємодії, де вузлом виступає окремо функціонуюча мережа.

Ці визначення охоплюють і межі простору функціонування мереж, адже якщо вузлом у нелінійному утворенні буде виступати окремо функціонуюча мережа, межі охоплення такого мережевого простору будуть значно більші, ніж іншого мережевого простору, де вузлами виступатимуть окремо існуючі об'єкти, події чи явища. Проте зазначимо, що в першому випадку, коли вузлом виступатиме самостійно функціонуюча мережа, кожен окремий вузол матиме всередині себе окремий простір, який також буде мережевим. Тоді варто розглядати мережевий простір з наповненням іншими мережевими просторами, так би мовити: «мережевий простір в мережевому просторі».

Кожна мережа за своєю структурою має два компоненти: вузол і міжвузлові взаємодії.

Спробуємо побудувати модель мережевого простору за ієрархічним принципом організації природи вузла та критерієм складності міжвузлової взаємодії. У ній відіб'ється, на думку Н. Луценко, «ієрархія існуючих знакових систем у контексті мережевих інтеракцій у міру їх розвитку і остаточного формування з філо- та онтогенетичних параметрів стосовно

будови того чи іншого мережевого простору як соціосемантичного явища, і відображається вона в чотирьох ієрархічних рівнях:

- мікрорівень (механічна, фізична та хімічна форми руху матерії, міжвузлова взаємодія на основі найпримітивніших зв'язків переважно за рахунок фізичного взаємовпливу);
- мезорівень (механічна, фізична, хімічна та біологічна форми руху матерії, як міжвузлова взаємодія виступає комунікація);
- макрорівень (механічна, фізична, хімічна, біологічна та соціальна форми руху матерії, міжвузлова взаємодія переважно за рахунок спілкування);
- мегарівень (механічна, фізична, хімічна, біологічна та соціальна форми руху матерії, масова комунікація як міжвузлова взаємодія)» [221, с. 54-55].

У контексті вищезазначених поглядів стало зрозуміло, що мережевий простір соціальних взаємодій має розглядатися як найбільш фундаментальна з усіх семіотичних мереж, тобто як прототип всіх інших сигнальних систем, що застосовуються людиною. З такого погляду, «люди, що являють собою квантові системи та поводять себе як стабільні носії фізичної інформації та культурні системи, утворюють один безперервний ланцюг стадій, дедалі більш складних енергетичних рівнів у рамках єдиної світової еволюції» [221, с. 55].

Тут ми цілком погоджуємось з визначенням глобалізації М. Шимаї, який у широкому сенсі слова глобалізацію пропонує розглядати у вигляді сукупності таких процесів, як транскордонні потоки товарів, послуг, капіталу, технології, інформації і міжнародне пересування людей, пануюче значення світового ринку для визначення напрямків торгівлі, інвестицій і інших угод на рівні фірм, територіальна й інституційна інтеграція ринків, і виникнення таких глобальних проблем, як деградація навколишнього середовища, ріст народонаселення, управління якими вимагає глобальної співпраці [480, с. 2].

Економіка захоплює світ саме завдяки соціальному метаболізму. «Саморозгортаючись, капітал виконує дві головні соціальні функції – самоорганізації та самооновлення соціального метаболізму й історичних перетворень суспільства. Самовідновлення капіталом соціального метаболізму і механізмів взаємодії структур виробництва, споживання, ринку і держави стає основою історичних перетворень суспільства в процесі становлення і самооновлення соціального життя і механізмом її еволюції, що прискорюється на сучасному етапі» [41].

Саме ці й подібні процеси зумовлюють «становлення світового гео економічного простору з єдиним типом господарчої практики, єдиною технологічною базою та єдиною системою загальнопланетарного управління» [227, с. 162]. Це образ «суспільства глобальної диференційованості». Згідно з таким образом інформаційного суспільства, воно схоже на те, що відомий дослідник Маршалл Маклюен назвав «глобальним селом» [225].

Потребу в глобалізації організаційного буття аж до формування Світової держави як органу управління соціальним розвитком планетарної спільноти сформувала поява й інтенсивний розвиток світової системи. Цей факт підкреслює й вітчизняний дослідник академік В. Андрущенко в праці «Організоване суспільство»: «Існує нагальна потреба в новій соціальній організації, яка б базувалася на пріоритетах сталого людського розвитку» [7, с. 255].

Тож «світова система, як система історична, є відносно автономною, соціальною цілісністю з просторово-часовими рамками. Всередині неї діє певна логіка, що визначає її характер і спрямовує її розвиток. Логіка світової системи визначається фундаментальним принципом планетарного дуалізму, за яким вона розвивається. Планетарний дуалізм набуває в ній формоутворюючого принципу» [415, с. 81].

Тут М. Шепелев має на увазі відоме протистояння держав Суші і держав Моря. І це не тільки його думка. На актуальності такого поділу

геопростору наполягає й О. Дугін, який вважає, що ключем до геополітичного пояснення сучасного етапу світової історії (XX століття) є утвердження радикального, багаторівневого, комплексного протистояння, що не знімається, між «силами Суші» (Росія, пізніше за СРСР) і «силами Моря» (Англія+Франція, пізніше за США) [108].

Нагадаємо також, що за визначенням М. Шепелева, «світова система – це людство в динамічному розвитку, взаємодії його складових елементів. Світова система існувала завжди впродовж усієї історії людської цивілізації. Розвиток світової системи завжди був спрямований на досягнення цілісності, космічної універсальності, і переломним моментом у цьому напрямку можна вважати перехід від епохи розвитку світової системи в рамках локальних цивілізацій до сучасної світової системи як системи глобальної цілісності. Тому першим законом світового розвитку дійсно є закон глобалізації» [415, с. 96].

Крім того, добре відомо, що поняття «світова система» активно використовується у світ-системному аналізі. Намітилось два підходи світосистемників до історії людства. Згідно з першим підходом, світ в цілому завжди являв собою єдину світосистему, глибу, в якій не було тріщин. К. Чейз-Данн назвав його прибічників «глибниками» (*lumpers*).

Згідно з другим підходом, світ в цілому був розколотий, розщеплений (*split*) на декілька світосистем. Прибічників цього погляду Чейз-Данн охарактеризував як «дробителів» (*splitters*).

Згідно з поглядом «глибників», протягом останніх 5 тисяч років (час існування класового суспільства на Землі) увесь Старий Світ являв собою одну світосистему. Новий Світ до кінця XV ст. був другою світосистемою, але відкриття Америки ліквідувало цю єдину тріщину. Історія при цьому зводиться до географічного переміщення центру. На такій позиції стоїть А. Г. Франк, не менш відомий на Заході, ніж головний представник другого підходу – І. Валлерстайн.

Він вважав, що світова система почала складатись принаймні п'ять тисячоліть тому, розглядаючи зниження інтенсивності та дезорганізацію традиційних зв'язків між Заходом і Сходом як реорганізацію або як зрушення пануючого «центру мас» світової системи зі Сходу на Захід в умовах занепаду, що почався в середині XIV ст. Саме ця ознака визначає зміст поняття «сучасна світова система», що вона формується та розвивається в геополітичну епоху модерну, адже, як зазначає Б. Льюїс, «у будь-яку еру людської історії сучасність означає спосіб життя, норми і стандарти цивілізації, що панує та розширюється. Будь-яка домінуюча цивілізація нав'язує свої власні стандарти сучасності» [464, с. 130].

А. Дж. Тойнбі також називає геополітичні зміни карти світу, що відбулись чотири – п'ять століть тому, «сучасними», посилаючись на те, що ці століття – «лише мить на часовій шкалі, що розкрили перед нами геологи та астрономи нашого часу». Він наголошує, що, починаючи з 1500 р., «людство об'єдналось в єдине всесвітнє суспільство» [364, с. 53].

Формування сучасної світової системи, спричинене конституюванням планетарного дуалізму, викликало перехід від політикоцентричної моделі «світу-імперії» до економоцентричної моделі «світу-економіки». Ф. Бродель у третій частині своєї найвідомішої праці «Матеріальна цивілізація, економіка і капіталізм, XV – XVIII ст.» розглядає глобалізацію як явище, яке бере початок з XV ст., та зауважує, що «ніщо б не стало можливим без своєрідної діяльності світового ринку, яка мовби розчищала шлях» [22].

Російський дослідник М. Чешков вважає, що глобалізація має наступні етапи:

- праісторія глобалізації (протоглобалізація) – від неолітичної революції до Осьового часу;
- передісторія глобалізації (зародження глобальної спільності) – від Осьового часу до епохи Просвітництва й першої промислової революції;

– власна історія глобалізації (формування глобальної спільності) – останні 200 років.

Зазначаючи, що глобальна спільнота як така сформувалася протягом останніх 200 років, вчений усе ж стверджує, що упродовж останніх двох десятиліть глобалізація, особливо економічна, відбувалася надзвичайно інтенсивно [406].

Світовий ринок став відігравати роль атрактора становлення цілісної світсистеми. Якщо ж раніше військово-політична підсистема домінувала над економічною, то в міру інституціоналізації капіталістичних господарських структур економічна підсистема набуває вирішального значення, хоча еластична комбінація військово-політичних і соціокультурних елементів продовжує відігравати важливу роль у функціонуванні сучасної світової системи.

Цей факт сприяв тому, що один з основоположників соціології глобалізації У. Бек, чітко розмежувавши, з одного боку, глобалізм, а з іншого, – глобальність і глобалізацію, розуміє під глобалізмом ідеологію панування світового ринку, ідеологію неолібералізму. Характерно, що «глобалізація зверху» супроводжується розвитком відповідного інституційного забезпечення у вигляді міжнародного режиму вільної торгівлі, глобальної фінансової системи і ринку транснаціональних інвестицій. Її правові рамки задаються контекстом міжнародного економічного права, а інституційні механізми забезпечуються діяльністю міжнародних фінансових інститутів (МВФ і Світовим банком) і ВТО.

Інша форма глобалізації – це «глобалізація знизу», яка відбувається під впливом міжнародного жіночого, екологічного, правозахисного і інших рухів, які розглядають утвердження режиму прав і свобод, сформульованих у Загальній декларації прав людини як свою глобальну місію. Діяльність цих рухів додає глобалізації іншого – демократичного –

виміру, що дозволяє пов'язувати глобалізаційні процеси з повсякденним реальним життям простих людей.

Виникнення Номосу Моря як типу цивілізації, що глобалізується, визначило засади сучасної світової системи, яка створювалась навколо євроатлантичного центру. Звідси домінування економічного начала, яке проявилось у специфічних рисах капіталізму, що відображали особливості англосаксонського поєднання протестантської етики з «піратським» типом сприйняття і освоєння світу.

Передумовами виникнення сучасної світової системи можна вважати:

- науковий прогрес, наслідком якого стало, зокрема, визнання того, що Земля має форму кулі;
- перехід частини людства до морського існування та зроблені нею Великі географічні відкриття;
- створення засобів комунікації, що забезпечили зв'язки між окремими частинами планети;
- перетворення Заходу на єдиний світовий центр, який організовує навколо себе периферійні та напівпериферійні регіони [415, с. 80].

Проте за всього різноманіття переконань щодо ходу історичного розвитку можна простежити низку загальних характеристичних рис у всіх авторів:

- історія поділяється на три основні глобальні етапи, які умовно можна назвати «аграрний», «індустріальний» і «постіндустріальний»;
- розмежування між етапами проводиться за ознакою виробничих відносин, покладених в основу цієї формації, або взаємодії людини з природою (відповідно – через знаряддя, через машину або техніку і через інформацію);
- перехід до наступного етапу здійснюється шляхом науково-технічної революції, в ході якої змінюється середовище перебування, що, у свою чергу, призводить до трансформації у свідомості людей;

– завершальним історичним етапом, який, на думку одних філософів, вже настав, а, на думку інших, настане в найближчому майбутньому, є «інформаційне суспільство».

Сучасна світова система сформувалася в ході геополітичної революції кінця XV – середини XVII ст., коли внаслідок Великих географічних відкриттів другої половини XV ст., виклик яких уперше у світовій історії мав планетарний характер, відбулася глобалізація геополітичних та цивілізаційних суперечностей між континентальними і морськими державами, між Сходом і Заходом. Виник планетарний дуалізм як основна суперечність і рушійна сила розвитку сучасної світової системи. За словами Г. Гегеля, суперечність є корінням усякого руху та життєвості, як тільки щось має в самому собі суперечність, воно рухається і має спонукання до дії. Суперечності, таким чином, притаманна функція основної рушійної сили розвитку, зміни об'єкта, якому ця суперечність властива. Будь-яка відносно самостійна система має власні внутрішні суперечності, які є основним джерелом її розвитку.

У кінці XX ст. стала очевидною тенденція до формування всесвітнього господарства. У світовій економіці – це розвиток і вдосконалення ринкових відносин. Провідним критерієм і своєрідним «спільним знаменником» економічної зрілості стає ступінь поширення «п'яти ринків» (товарів, капіталів, робочої сили, послуг та інформації), глибина суспільного поділу праці, диверсифікація виробництва і ступінь залучення національних економік у світове господарство.

Вищевикладеним матеріалом ми хотіли підкреслити три обставини вкрай важливих для реалізації мети дослідження, а саме:

– світова система має давнє коріння і свої історично обумовлені центри розвитку, які завдяки способу життя і ментальності корінного населення, його звичаям і традиціям здійснювали методами стихійного управління соціальним розвитком територій;

- перехід від політикоцентричної моделі «світу-імперії» до економоцентричної моделі «світу-економіки» вимагає більш жорсткого управління з боку носіїв організаційного впливу, оскільки тут привалює вже економічний розрахунок і економічна ефективність, а не політична доцільність, у той час, як юрисдикція окремих національних держав не розповсюджується на сучасні регіоналізовані моделі буття людини;

- на основі цих суперечностей виник і почав функціонувати як ідеологія планетарного управління атлантизм, євразійство, мондіалізм і неомондіалізм. Найбільш ефективною теоретичною установкою, що на початку ХХІ століття впливає на організаційне буття планетарної спільноти, виявився мондеалізм і неомондеалізм [188].

У середині ХХ століття центр англо-американської школи геополітики перемістився до США. Це було пов'язано з підвищенням ролі Сполучених Штатів у світі. Р. Страус-Хюпе, Г. Вайджерт, Д. Вілсі й інші учені, використовуючи, головним чином, воєнно-стратегічні ідеї Мехена і геополітичну концепцію Макіндера, розробляли «американську модель» глобальної структури світу. Але найбільш відомим американським геополітиком став Ніколас Спайкмен. Свою концепцію він сформулював у двох творах: «Американська стратегія у світовій політиці. Сполучені Штати і баланс сил» (1942 р.) і «Географія світу» (1944 р.)

Послідовники й учні Н. Спайкмена не лише розвивали, але і коригували погляди свого учителя – великого представника атлантистської лінії в геополітиці. Аналізуючи тези Н. Спайкмена, його учень, політолог Д. Мейніг, у праці «Heartland і Rimland в євразійській історії» зазначає, що геополітичні критерії повинні особливо враховувати функціональну орієнтацію населення і держави, а не тільки чисто географічне відношення території до Суші і Моря. Усю територію євразійського Rimland він поділяє на три види, залежно від функціонально-культурної схильності. До першого – увійшли Китай, Монголія, Північний В'єтнам,

Бангладеш, Афганістан, Східна Європа (включаючи Пруссію), Прибалтика і Карелія – простори, що органічно тяжіють до Heartland. Другий вид об'єднав такі країни, як Південна Корея, Бірма, Індія, Ірак, Сирія, Югославія, тобто геополітично нейтральні країни, Країни Західної Європи, Грецію, Туреччину, Іран, Пакистан, Таїланд Д. Мейніг відніс до третього виду, схильного до таласократичного блоку.

Океанський геостратегічний регіон включає, за схемою С. Коена, наприклад, чотири геополітичні регіони:

- а) Англо-Америка і Карибський басейн;
- б) Морська Європа і країни Магрибу;
- в) Південна Америка; г) офшорна зона Азії і Океанії.

Континентальний, у свою чергу, ділиться на два геополітичних:

- а) російський Хартленд і Східна Європа;
- б) східно-азіатський континентальний регіон. Південну Азію.

С. Коен виділив окремо, вважаючи, що вона потенційно має якості геополітичного регіону і може ним стати. Між геостратегічними регіонами розташовані два розділові пояси: Близький і Середній Схід, Південно-східна Азія. Коен визначав розділові пояси як великі, стратегічно важливі регіони зі значною кількістю держав, які конфліктують між собою, що розташовані в зоні зіткнення інтересів наддержав. Важливість цих регіонів полягає в тому, що вони дозволяють контролювати стратегічні морські шляхи, мають величезні запаси сировини, через них проходять сухопутні шляхи, що ведуть у стратегічно важливі райони Євразії.

Але більш потужний вплив на переформатування планетарного світу має, на наш погляд, течія мондіалізму. Нагадаємо, що мондіалізм (від лат. «mundus», фр. «monde» – «світ») – проект щодо встановлення світового уряду [245]. Мондіалізм – англійський варіант французького слова «мондіалізація» (mondialisation). Іноді це поняття плутають з явищем

глобалізації. Поняття глобалізації відноситься до економічної глобалізації, тоді як мондіалізація – до глобалізації громадської.

Мондіалізм – це рух, що виражає солідарність популяцій на Землі, спрямований на встановлення наддержавних законів і федеративної структури на усій планеті за поваги різноманітності культур і осіб.

Рух мондіалізму виступає за утворення нової політичної організації, що управляє усім людством, перемістивши частини національних суверенітетів до Всесвітнього Федерального Департаменту, Всесвітнього Федерального Уряду і Всесвітнього Федерального Суду. Департамент займався б рішенням загальних повсякденних проблем людства, таких як голод, дефіцит прісної води, війни, миротворчість, забруднення довкілля і електроенергія. Президент Всесвітньої Держави обирався б громадянами прямим голосуванням, як в президентській республіці. Мондіалізм неможливий без підписання усіма державами відповідних законів або міжнародних договорів, що мають силу закону.

Новою версією мондіалізму стала концепція політолога Ф. Фукуями. 1989 року в США була опублікована його стаття «Кінець історії?», а в 1992 році – видана книжка «Кінець історії і остання людина». Відповідно до концепції Ф. Фукуями, настає «кінець історії» і початок планетарного існування людства (виділено – О. Р.), коли регіони почнуть переструктуровуватися, орієнтуючись на наймогутніші економічні ядра – центри.

Такі центри як локальні елементи соціального розвитку планетарної спільноти на початку XXI ст. почали інтенсивно формалізуватись і виконувати організаційно-політичну функцію в становленні цілісної світсистеми. Серед них:

- 1) Об'єднана Європа,
- 2) Північноамериканський Союз,
- 3) Євразійський Економічний Союз,
- 4) Регіональні союзи країн.

Коротко розглянемо їх організаційний стан і функціональні можливості. Геополітичні позиції США, Об'єднаної Європи, Росії, Китаю і інших потужних гравців на сучасній світовій арені глибоко проаналізував Зб. Бжезинський і оприлюднив свої головні висновки у відомій аналітичній праці «Велика шахівниця» [32]. Ми ж торкнемось тільки перспектив створення Світової держави.

Почнемо з Об'єднаної Європи, що є сталим організаційним утворенням зі своїми керівними органами і навіть власною валютою – євро. Вже на початку ХХ ст. цілком серйозно дискутувалося питання про можливість формування Сполучених Штатів Європи. У 1923 р. австрієць К. Калерджі, засновник Пан-європейського руху, закликав до втілення ідеї СШЄ в життя.

При цьому робилися посилання на успішне утворення Швейцарського союзу в 1848 р., створення Німецької імперії в 1871 р., завоювання в 1776 р. незалежності Сполученими Штатами Америки. Дещо пізніше, 5 вересня 1929 р., французький міністр закордонних справ А. Бріан виголосив промову на Асамблеї Ліги націй в Женеві. За підтримки свого німецького колеги Г. Стреземанна він запропонував створити Європейський союз під егідою Ліги націй.

Розповсюдження фашизму в Європі і розв'язання Другої світової війни зробили неможливою реалізацію цієї ідеї, але не означали відмови від неї. Навіть в 1941 р. депортовані на острів Вентотене діячі італійського Опору А. Спінеллі і Е. Россі зуміли розповсюдити підготовлений ними Маніфест створення Сполучених Штатів Європи. З метою запобігання міжнародній анархії і збереження свободи в Європі на користь всіх її народів, вони закликали створити європейську федерацію, в якій частина суверенних прав країн-учасниць була б передана на федеральний рівень.

Після закінчення Другої світової війни ідея європейської інтеграції продовжує розвиватися, отримуючи шанс на практичне втілення завдяки

діяльності У. Черчилля, який у вересні 1946 р., виступаючи в Цюріху, запропонував створити федерацію Сполучених Штатів Європи, основу якої складала б вісь Париж–Бонн, тобто союз Франції і Німеччини. Він заявив: «Я вірю в те, що європейські нації утворюють єдиний фронт, єдиний монолітний блок під егідою європейської ради. Я покладаю свої надії на Сполучені Штати Європи» [133, с. 9]. За ініціативи У. Черчилля в Лондоні було створено асоціацію «Об'єднана Європа». У липні 1947 р. аналогічна асоціація була створена у Франції, а в грудні 1947 р. згадані асоціації об'єдналися з бельгійською лігою «Європейської співпраці», з Союзом європейських федералістів і з Соціалістичним рухом за створення Сполучених Штатів Європи. У травні 1948 р. в Гаазі був скликаний I Європейський Конгрес, на якому були представлені організації, що виступали за об'єднання країн Західної Європи.

У вивченні найрізноманітніших питань, пов'язаних спочатку з європейською інтеграцією, ідея якої почала практично втілюватися в 50-х рр. минулого століття, а згодом і з Європейським Союзом як наслідком цього втілення, існує багато вимірів. Проте виникають цілком закономірні питання: як ці виміри мають бути досліджені, у чому полягає суть провідних тенденцій та суперечностей у морфогенезі та функціонуванні системи саморегуляції Об'єднаної Європи? Відповідь на ці та подібні запитання можна знайти, з'ясовуючи суть уявлень щодо деяких ключових концептуальних підходів, що вже вироблені вченими й постійно розвиваються подальшими дослідженнями процесу європейської інтеграції та природи й функціонування ЄС в різноманітних сферах.

Такі питання, як і багато інших, що адекватно відображають процеси європейської інтеграції та реалії функціонування Європейського Союзу, постійно перебувають у центрі уваги таких зарубіжних учених, як К. Армстронг, А. Бекке, І. Берггрін-Меркель, Т. Бовард, Д. Боссарт, С. Булмер, А. Бурлей, Дж. Вайлер, А. Валей, С. Вебб, Д. Вінкотт, Х. Вінсенті, В. Волес, Г. Волес, С. Гайкс, Ж. Гаррет, П. Гелл, М. Гердеген,

К. Гоецц, Г. Граббе, Дж. Грієко, К. Деммке, Д. Дінан, К. Дойч, Х. Енгель, К. Ердман, А. Зброджіа, Ж. Зіллер, Г. Кассім, Р. Кехан, В. Кернз, Дж. Койман, Л. Крам, Т. Крістіансен, К. Ласок, Т. Ларссон, Л. Ліндберг, Г. Маркс, Дж. Матларі, В. Маттлі, Л. Меткалф, А. Мілворд, Д. Мітрані, Е. Моравчік, Н. Нугент, Є. Ноель, Ж. Най, Д. Олову, М. О'Нейл, П. Піерсон, Д. Пучала, Р. Родес, Б. Розамонд, К. Селен, С. Штейнмо, У. Сендолц, П. Тейлор, Дж. Трангольм-Міккельсен, М. Турнер, А. Фаразманд, А. Форстер, Е. Хаас, А. Хайхлінгер, С. Хоффман, С. Шайнгольд, Ф. Шміттер, В. Шнайдер, Дж. Шварце, Е. Штейн.

Концептуалізація, що, по суті, означає думати про явища в абстрактних термінах, і теоретизація, що означає встановлювати загальні пояснення явищ, як зауважує Н. Нугент, склали основу величезної кількості наукових досліджень про європейську інтеграцію та її особливості [469, с. 491].

Аналіз іноземної та вітчизняної літератури щодо Європейського Союзу показує, що існує досить багато концептуальних і теоретичних підходів до вивчення процесу європейської інтеграції та питань, пов'язаних з нею, а тому вони можуть бути представлені в різний спосіб. Наприклад, їх поділяють на категорії на основі того, що за їхньою допомогою намагаються аналізувати й пояснювати. Одна з таких класифікацій розрізняє: велику теорію, яка намагається пояснювати процес інтеграції загалом; мезотеорію (або середній ряд), яка намагається пояснювати аспекти функціонування ЄС (більшість теорій середнього ряду зосереджується, зокрема, на процесах політики); концептуалізацію, яка намагається охопити сутність ЄС у концептуальних термінах [443, с. 8]. Євроінтеграції притаманні [68, с. 195]:

– співіснування різних культур, релігійних вірувань, переконань, способів життя;

- політичне правління базується на співпраці у владі за умови відсутності сильної верхівки і наявності постійних коаліцій на всіх рівнях правління, що функціонують на засадах колегіальності;

- істинно федеральний характер політичних інституцій зі взаємопов'язаними відповідальністю і винятковим правом на ухвалення рішень на різних рівнях суспільної ієрархії – світовому, регіональному, країни, провінції, округу, громади;

- надзвичайно децентралізована структура влади за широкої участі громадян в ухваленні рішень із «представницькою демократією» на вищих рівнях і «прямою демократією» на нижчих рівнях правління.

У ХХІ ст. розпочався новий етап євроінтеграції, який пов'язують із запровадженням єдиної грошової одиниці (євро) та розвитком інформаційних технологій. Вільний обмін інформацією відкриває нові перспективи «електронної Європи», пріоритетами якої є освіта, підвищення кваліфікації, електронна торгівля. «Шукати щоразу далі, й створювати стільки ризику, скільки розв'яжеш нових проблем, – такою є, – вважає Д. де Ружмон, – справжня формула Прогресу в її західному визначенні» [323, с. 87].

Північноамериканський Союз було штучно створено 21 лютого 2005 року. Його основу заклали США, Канада і Мексика. Північноамериканський Союз – гіпотетичне об'єднання США з Мексикою і Канадою за моделлю Європейського Союзу. Лідери всіх трьох країн заявили, що в цей час не існує офіційних планів подібного злиття. Незважаючи на це, в академічному середовищі був розроблений план об'єднання. План був опублікований у доповіді незалежної американської організації CFR за 2005 р. – «Створення Північно-Американської общини».

Євразійський Союз (ЄАС) – назва обговорюваного в суспільстві конфедеративного союзу держав з єдиним політичним, економічним, військовим, митним, гуманітарним і культурним простором. Часто в ЗМІ «Євразійським Економічним Союзом» скорочено називають термін

Євразійський економічний союз (ЄАЕС), але ці проекти різні за мірою інтеграції. Зрештою, Російська Федерація, Білорусь і Казахстан у кінці травня 2014 року в Астані підписали договір про створення Євразійського Союзу, і він формально запрацював з 1 січня 2015 року. При цьому визначено, що штаб-квартира Євразійської економічної комісії знаходитиметься в Москві, суд – в Мінську, а фінансовий регулятор – в Алма-Аті.

Існуючі регіональні союзи країн [274], наприклад, Організація Чорноморського економічного співробітництва (англ. Organization of Black Sea Economic Cooperation – BSEC) – субрегіональне об'єднання 12 країн Чорноморського регіону (Азербайджан, Албанія, Болгарія, Вірменія, Греція, Грузія, Молдова, Росія, Румунія, Сербія, Туреччина, а також Україна). З 1992 до 1998 р. вона називалася просто «Чорноморське Економічне Співробітництво» – ЧЕС, причому ця аббревіатура так і закріпилася в засобах масової інформації і офіційних документах. Організація була створена з метою тісного економічного співробітництва країн-учасниць, вільного пересування товарів, капіталів, послуг і робочої сили і інтеграція економік цих країн у світову економічну систему. Штаб-квартира організації знаходиться в Стамбулі.

Вишеградська група (Вишеградська четвірка) [58] – угруповання чотирьох центральноєвропейських країн: Польщі, Чехії, Угорщини і Словаччини. З'явилась унаслідок зустрічі президентів Польщі Леха Валенси і Чехословаччини Вацлава Гавела та прем'єра Угорщини Йозефа Антала 15 лютого 1991 року в угорському місті Вишеград, після ухвалення Вишеградської декларації. Головною метою була названа інтеграція до євроатлантичних структур [118, с. 668].

Є низка регіональних організацій, які, хоча і не є наднаціональними союзами, але прийняли або мають намір вжити заходів, що можуть призвести до подібного роду інтеграції в деяких відносинах [329]. Серед них: Африканський союз (AU), Ліга арабських держав, Асоціація

держав Південно-Східної Азії (ASEAN), Карибське співтовариство (CARICOM), Система центральноамериканської інтеграції (SICA), Співдружність Незалежних Держав (СНД), Співдружність націй, Рада співробітництва арабських держав затоки (CCASG), Євразійське економічне співтовариство (ЄврАзЕС), Організація Північноатлантичного договору (НАТО), Південно-азіатська асоціація регіонального співробітництва (SAARC), Організація ісламського співробітництва (OIC), Тюркська рада (TurkKon), Союз південноамериканських націй (UNASUR), Союзна держава Росії та Білорусі та ін.

Інші організації, які також обговорюють подальшу інтеграцію: Ліга арабських держав – в «Арабський союз», Карибське співтовариство (CARICOM) – у «Карибську Федерацію», Північноамериканська зона вільної торгівлі (NAFTA) – у «Північноамериканський Союз», Форум тихоокеанських островів – у «Pacific Union», Євразійський Економічний союз та ін.

Отже, на практиці швидко відбувається кількісне укрупнення організаційної структури планетарного світу. Заважає становленню цілісної світсистеми, головним чином, три чинники. Перший – це крайня бідність населення країн, що постійно супроводжує, наприклад, регіон так званої «Чорної Африки». Сучасна Чорна Африка (на південь від Сахари за винятком ПАР) – конгломерат найбільш відсталих і найбідніших країн світу. Більше того, на відміну від решти Третього світу, який після деконструкції колоніальної системи в середині ХХ ст. пройшов фазу індустріалізації і зараз займає визначну нішу світової економіки завдяки масштабному виробництву (Індія, Китай, Південно-Східна Азія) чи сировинним покладам (країни ОПЕК), африканські країни займають нішу експортно-видобувної дешевої сировини.

Другий – полягає в релігійно-ціннісному розломі сучасної планетарної спільноти. В. Нікитенко, аналізуючи світові зони силового протистояння у сучасному геокультурному просторі планети, зазначає, що зміст

суперечності між глобалізацією і фрагментацією визначається зіткненням саме цих двох тенденцій постіндустріальної економіки. Конфліктність і суперечливість сучасного світу вона пов'язує із закінченням холодної війни, в якій геоактивність відіграла роль рушійної сили історії. Звертаючись до світових політичних конфліктів, вона їх класифікує за трьома ознаками: а) два типи духовності; б) дві світоглядні матриці; в) дві системи культурних координат. Порівнюючи Захід і Схід, вона констатує той факт, що: Захід розвиває технічний принцип освоєння світу, а Схід – етично-релігійний; Схід виступає ініціатором духовних ініціатив, а Захід – інноваційних технологій; усі світові релігії зародилися на Сході, а згодом прийшли на Захід; Схід мислить ірраціонально, а Захід – раціонально. На основі цього протистояння у сфері духовності сформувались основні зони силового протистояння, а саме: а) Курдистан, б) Кавказький регіон, в) Балкани, г) Африка, д) Азія, є) Прибалтика, ж) Ізраїль та ін. [263].

Третій – полягає в непомірних кратологічних амбіціях національних правлячих еліт, що не бажають ділитися владою, оскільки запровадили і реалізують диктаторську форму влади. Журнал Parade опублікував список найгірших диктаторів сучасності. Лідери десятків країн світу володіють практично нічим не обмеженою владою в керованих ними державах. Але диктатор отримував додаткові шанси потрапити в число страхітливих представників своєї професії у випадку, якщо він був помічений у знищенні своїх політичних опонентів, переслідуванні власних громадян і погрозах сусіднім країнам. Всі ці диктатори схожі в одному – вони використовують владу для особистого збагачення і не допускають найменшої критики на свою адресу. Найгірші диктатори були відібрані на основі доповідей найвпливовіших міжнародних правозахисних організацій, як Freedom House, Amnesty International і Human Rights Watch.

Далі нас цікавлять не стільки кількісні метаморфози в структурі планетарного світу, про які йшлося вище, а якісні зміни регіональних

організаційних утворень, і, головне, до чого вони приведуть у кінцевому підсумку, тобто визначити, у чому полягає суть структурних змін Світового суспільства, що відбуваються під тиском провідної тенденції в онтологічному горизонті?

У пошуках відповіді на це питання ми натрапили на праці президента Суспільної академії наук геоекономіки і глобалістики, доктора економічних наук, академік РАН Е. Кочетова [179] і погодилися з тим, що:

- глобалізація розкрила фундаментальні, корінні причини «згортання» занепалого Всесвіту за усіма його параметрами: світоглядним (ціннісним, смисловим, мотиваційним і стимулюючим), структурно-інституціональним («системна» деформація світового «каркасу»), вітальним (знецінення життя і людини – вони винесені за дужки і «не вартують ні гроша» загалом), ментальним (втрата здорового начала і душевного складу, деформація мислення і складу думок: тут ідеологи і негласний кабальний «Громадський договір» зробили свою справу: «міцно забинтовані» голови стали масовим явищем);

- нестійкість, розбалансованість світової системи. Причина: загнивання «старовестфальської» системи розчленовування світу, а саме: «стільниковість» світоустрою, його нескінченна державно-адміністративна роздробленість. Цим відрізняються і самі країни: внутрішньою надмірністю адміністративного поділу. Усе це слугувало наявності велетенської проблеми – через таку роздробленість світ в цілому став небезпечно витратним, неефективним в силу наступного:

- кожен, окремо взятий світовий осередок, як мухами обліплений велетенським числом різних інститутів: світова дорога бюрократія міцно спаяна, зімкнута, міцно тримає в сталевих руках свої «середньовічні» слабопроникні, а частенько непроникні осередки, тим самим пригнічуючи світову економіку, душить її ідеологемами, мілітаризмом і геополітикою;

- стільниковість світу – потужна перешкода світового розвитку, загороджувальний бар'єр на шляху до ареалів світового зростання через

«невроз (психоз) суверенізації», глухі, непроникні або слабопроникні межі, геополітичні амбіції і ідеологічні розбіжності, локальні конфлікти; бар'єр для інтернаціоналізованих інноваційно-виробничих і кластерно-комунікаційних систем (проектів), передусім, енергетичних і т. ін. З цієї причини набрала силу практика «обходу» тих або інших країн, що не лише невиправдано здорожує реалізацію міжнародних першокласних, авангардних інноваційних проектів, але і відсікає населення цих країн від участі в них, прирікаючи його на відсталість і маргіналізацію. Це позначається і на безпеці експлуатації проектів, здійснюваних велетенською працею;

– кожен осередок (країна), схильний до автаркії, намагається на «коротких» (національних) відтворювальних ланцюжках (циклах) зробити продукцію на базі ресурсного дефіциту, а, отже, продукцію неконкурентоздатну. Йде інтенсивне «захаращення» світу низькоякісною, неконкурентоздатною продукцією ;

– стільниковість світу [179] і свідомості до краю загострили проблему «суверенітету і свободи». Національні еліти змикаються у світову в негласному договорі про збереження, при цьому відбувається збереження «місцевих», національних правових систем, надаючи їм одноманітності, використовуючи їх для безконтрольного і необмеженого наступу на права людини і громадянські свободи, маніпулювання свідомістю мас, оберігаючи замкнуті осередки від «стороннього» погляду світової громадськості.

Тож, як цілком справедливо зазначає О. Крисенко, «увійшовши в XXI століття, світ-соціум набув зовсім інших контурів глобального структуроформування, змінилися основні елементи соціально-політичного дискурсу. Стали безперечною дійсністю ті протиріччя та негативні тенденції, які владний істеблішмент ще недавно, без сумніву, відносив до таких категорій, що не потребують пріоритетного вирішення» [183, с. 3].

Це означає, що нам у ході дослідження необхідно відповісти на низку питань, а саме: у чому саме полягають зміни в організаційній структурі сучасного світу; якими механізмами це забезпечується; якими параметрами порядку це регулюється?

Світова філософсько-соціологічна і політологічна думка дає відповідь на ці питання. Вона полягає в тому, що нині існуюча чарункова структура світоустрою еволюціонує в мережеву, а тому створює принципово нову конструкцію планетарного світу з якісно іншими атрибутивними властивостями, що назовні виступає як мережеве суспільство.

Унаслідок такого переходу з'являються нові форми соціальності: нові типи влади (влади знань, інформації, економічних відносин), створення нових соціальних інститутів (приміром, міжнародних, транснаціональних), нових технологій (скажімо, інформаційних), що обов'язково викликає й становлення нової соціальності, нових соціальних індивідуумів. Саме з них коротко розглянемо «мережеві співтовариства», «корпорації», «метакультури».

Прикладами мережевих співтовариств виступають різноманітні сучасні аудиторії (фанати, любителі мистецтва, відпочинку, спілкування, бізнесу), антиглобалісти, постійні відвідувачі сайтів Інтернету й багато інших співтовариств, які використовують як засоби зв'язку, комунікації й спілкування сучасні технології (Інтернет, телефон, автомобіль, літаки тощо.). На зміну «повсталим масам» і еліті прийшли мережеві співтовариства, які дозволяють сучасній людині реалізувати себе як особистість і як члена соціуму. Безумовно, усяка особистість прагне до самостійної поведінки, сама вибудовує своє життя.

Однак людина не тільки особистість, але й соціальна істота. У цьому плані вона потребує підтримки, підтвердження свого вибору й буття, а також енергії й допомоги з боку інших людей. Саме мережеві співтовариства і створюють умови як для першого, так і для другого.

Іншими словами, у мережевих співтовариствах складаються ті самі «мережі взаємозалежності» (Бенхабіб), які дозволяють нам певною мірою розуміти один одного, іноді домовлятися, рідше мати спільні справи.

Наступним прикладом середовища, де утворюються мережеві взаємозалежності, є міжнародні корпорації на кшталт імперії Білла Гейтца. Це не просто величезні сучасні виробництва. Велика міжнародна корпорація намагається вибудувати себе як автономний соціальний організм глобального масштабу. Вона формує свою соціальну місію, створює корпоративне співтовариство, системи життєзабезпечення, формує середовище реалізації для своїх проєктів і життєдіяльності.

Таким чином, формується специфічна інституціональна матриця мережевого суспільства [334, с. 90]. Отже, в основі мережевого суспільства XXI століття знаходиться відповідна інституціональна матриця, що утримує і системно відтворює усі його атрибутивні властивості. Це глибинний фундамент життєустрою будь-якого народу, а в нашому випадку – й життєустрою планетарної спільноти.

Інституціональна матриця суспільства, за Д. Норттом, складається з інституцій (правила гри) та організацій (гравці – фірми, кооперативи, політичні партії, законодавчі і регуляторні органи, профспілки, церкви, школи, клуби, університети). Інституції являють собою створені людьми обмеження з метою зниження невизначеності у взаємовідносинах. Вони складаються з формальних (правила, закони, конституції) і неформальних правил (норми поведінки, звичаї, добровільно обрані для себе правила поведінки) та механізмів забезпечення їх дотримання (совість, помста, соціальні чи державні санкції)» [240].

Російська дослідниця С. Кірдіна розробила концепцію інституціональних матриць, що ґрунтується на поняттях «базовий інститут» й «інституціональна матриця». Базові інститути – це «глибинні, історично стійкі основи соціальної практики, які забезпечують

відтворення соціальної структури в різних типах суспільств». Інституціональна матриця розглядається як вихідна модель базових соціетальних інститутів, що склалися в співтовариствах, здатних себе відтворювати.

Інституціональна матриця – це стійка, історично утворена система базових інститутів, які регулюють економічну, політичну та ідеологічну підсистеми суспільства. Автор концепції виокремлює західну і східну інституціональні матриці як ідеальні типи у веберівському розумінні та визначає їхню роль як чинника, який «задає» природу суспільства, визначає його специфіку, що відтворюється в ході історичної еволюції [162, с. 15-17].

Значний внесок у розвиток вчення про матричну природу суспільства зробив відомий мислитель С. Кара-Мурза, який розробляє цивілізаційні засади осмислення історії та сучасності народів Православно-Східнослов'янської цивілізації. Як уже зазначалося, дослідник доводить, що інституціональні матриці є цивілізаційним фундаментом, на якому ґрунтується життєустрій народу, інституціональними матрицями він називає великі техніко-соціальні системи, як промисловість, транспорт, теплозабезпечення, охорона здоров'я тощо. «Утворившись в залежності від природного середовища, культури, доступності ресурсів і конкретних історичних умов, такі системи стають матрицями, на яких відтворюється суспільство. Переплітаючись одна з одною, ці матриці «тримають» країну та культуру і задають той простір, в якому існує країна і народ» [147, с. 5].

Як бачимо, у вчення про інституціональні матриці науковці Заходу і Росії вкладають різний зміст. Розглядаючи інституціональну матрицю суспільства як сукупність інституцій (правил гри) та організацій (гравців), західна наука відображає певну специфіку суспільних відносин, що ґрунтується на індивідуалізмі та протестантській етиці, яка формує «дух капіталізму».

Джерелом формування такого розуміння інституціональних матриць стало специфічне соціокультурне середовище, а це означає, що такий підхід на Заході сформувався історично. У країнах пострадянського простору склалися інші соціокультурні умови, але вітчизняні реформатори, за порадами західних вчителів (таких, як МВФ), почали насаджувати ринкові інституції, доводячи, що нібито ці інституції будуть функціонувати (за логікою речей) подібно до інституцій у країнах Заходу.

Вчення С. Кірдіної та С. Кара-Мурзи відображає роль інституціональних матриць як визначальних чинників процесу суспільного відтворення. Джерелом таких уявлень про сутність інституціональних матриць є специфіка історичного досвіду та соціокультурного середовища народів Православно-Східнослов'янської цивілізації.

Вітчизняний дослідник В. Скворець радить наступне: «Щоб запобігти розгортанню цивілізаційної кризи в умовах модернізації, держава і суспільство повинні спільними зусиллями оптимізувати вплив інституціональних матриць на відтворювальні процеси, які є складовими процесу суспільного відтворення і визначають форму життєустрою народу. До цих формоутворюючих процесів, які надають життєустрою властивості системної цілісності, слід віднести: 1) відтворення людини; 2) відтворення виробництва і споживання; 3) відтворення виробничих відносин і відповідної соціальної структури; 4) відтворення політичної системи суспільства; 5) відтворення техносфери соціуму; 6) відтворення соціокультурної сфери соціуму; 7) відтворення способу життя» [336].

Є й інші думки з цього приводу. Так, наприклад, вітчизняні автори колективної праці «Суспільство на порозі ХХІ століття» вважають, що онтологічну цілісність суспільства забезпечують такі види інфраструктури, як: транспортна, енергетична, комунікативна, інформаційна, ціннісна, правова, технічна, технологічна та ін. [355, с. 207-230]. Ми ж виокремили матеріальну, духовну і організаційну складові планетарної світсистеми і

вважаємо, що завдяки механізму соціального метаболізму ця соціальна конструкція здатна до плідної життєдіяльності і подальшого розвитку.

В основі соціального метаболізму лежить феномен обміну [267], зміст якого полягає в певному впорядкуванні сукупності елементів і процесів соціальної системи, що відповідають за рух енергії, речовини та інформації від однієї системи до іншої і навпаки, а також за взаємодію систем з приводу такого руху. Проявом такого змісту в історичній ретроспективі виступає форма соціального метаболізму, що виражається в конкретних структурах.

Будь-яка форма соціального метаболізму буде складатися з:

- 1) представників (агентів) систем, що обмінюються;
- 2) процесу/дії обміну, тобто діяльності, спрямованої на задоволення певних потреб в обміні;
- 3) предмета обміну, тобто тих елементів, що будуть виступати цінностями для обміну;
- 4) місця обміну – територіальні і просторові характеристики, в яких відбувається обмін;
- 5) способів обміну;
- 6) засобів обміну;
- 7) умов обміну тощо.

Ключова особливість світового суспільства XXI ст. полягає в зростаючій популярності соціальних мереж, що функціонують в інформаційному просторі. У більшості випадків як мережу, зазвичай, розуміють структуру пов'язаних між собою рядів елементів, а також нову якість існування таких елементів, їх логічне продовження, особливу комунікативну якість. Саме тому мережа охоплює колосальне число класів предметів.

Соціальні мережі – термін, який активно використовується останні роки в науковому співтоваристві. У загальному розумінні мережа визначається як особливий тип зв'язків між позиціями індивідів, об'єктів

або подій, які взаємодіють залежно від цілей побудови мережі. Також спрощено мережу можна розуміти як набір пов'язаних між собою вузлів. Цими вузлами можуть бути окремі особи та групи людей, якщо між ними існують суттєві зв'язки.

На думку А. Назарчука: «Мережа – полімагістральна структура, в якій дві точки завжди пов'язуються багатьма магістралями, а кожна магістраль складається із багатьох відрізків і шляхів» [255, с. 63]. У цьому визначенні, на жаль, незрозумілим залишається, чому власне йдеться про дві точки, коли в мережі їх число може досягати майже нескінченності.

Дещо інакше до розуміння мережі підходить К. Майнцер. На його думку: «Мережа – об'єднання елементів, що виступають у ролі агентів, і її можна наочно зобразити мережею вузлів і мережею ребер, які пов'язують пари вузлів. Кожен елемент характеризується одним виходом і декількома входами від інших елементів ланцюга» [224, с. 137].

Все ж таки, окрім своєї будови, мережі мають іще одну спільну характеристику, а саме: всі вони охоплюють певний простір (мережі доріг, мережі мобільного зв'язку та ін.), який може різнитися своїм масштабом, виміром та формою. Важливою особливістю є те, що окрім фізичного, а, краще, логістичного визначення мережі, вона є і поняттям логічним (група, більшість тощо). Предмети цього поняття охоплюються не абстрактною видовою ознакою як клас, а об'єднуються за критерієм комунікативного зв'язку, як група. Мережа означає множинність, яка, у свою чергу, завжди може бути змінена [256]. Її регулярність не заважає множинності. Вона завжди може розростися до більшої множинності і завжди може звільнитися від єдності та порядку.

У сучасному суспільстві інформаційні технології на невідому досі висоту піднімають значення знання та інформаційних потоків. Зростання ролі знання, свого часу, зазначали Д. Белл, А. Турен, Е. Тоффлер та інші теоретики постіндустріального суспільства. М. Кастельс розмежовує відомі

концепції «інформаційного суспільства» (information society) і власне концепцію «інформаціонального суспільства» (informational society).

Розхоже поняття «Мережеве суспільство» (Network Society) застосовується до різних явищ, що відбуваються в епоху інформаційної революції. Мережева організація чинить вплив на економічні, політичні, соціальні і культурні зміни в сучасному світі [Див.: 158; 216; 226, с. 914].

Тож водночас зі змінами в матеріальній технології революційні зміни відбулися і в соціальній та економічній структурі: відносно жорсткі та вертикально орієнтовані інститути замінюються гнучкими і горизонтально орієнтованими мережами, через які здійснюється влада та обмін ресурсами. Для М. Кастельса формування міжнародних ділових і культурних мереж і розвиток інформаційної технології – явища нерозривно пов'язані і взаємозалежні.

Усі сфери життя, починаючи з геополітики великих національних держав і закінчуючи повсякденням звичайних людей, змінюються, коли поропляють в інформаційний простір і глобальні мережі. Революція в інформаційній технології є вихідним пунктом при аналізі труднощів становлення нової економіки, суспільства та культури.

Цифрові інформаційні потоки і комунікативні технології потрібні для ефективної роботи вузлів і частин мережевого суспільства. Поняття «мережеве суспільство» стає щораз більш затребуваним у міру прискорення інформаційної революції. Це пов'язано з перманентною модернізацією економіки і ускладненням соціальної структури постіндустріального суспільства. З появою радіо і телебачення виникли необхідні інфраструктурні і організаційні передумови для формування всеосяжних інформаційних мереж. Створення і експоненціальне зростання Інтернету, його інтеграція з радіомережами і телебаченням, економічні ефекти мережевої діяльності спровокували наукові і філософські суперечки про значущість мереж для сучасного суспільства. У 90-х роках

XX-го століття з'являються і перші концептуальні інтерпретації «мережевого суспільства».

Саме Інтернет став основною рушійною силою переходу до нового типу суспільства, а саме: мережевого. Сам М. Кастельс визначає мережеве суспільство як «тип інформаційного суспільства, відмінною рисою якого є мережева логіка його базової структури» [157, с. 42]. У цій теоретичній моделі М. Кастельса мережа є найбільш універсальним способом структурування простору. З цього приводу К. Обухов зазначає: «Такий ефект досягається через фактичне спустошення смислу елементів структури, що її складають. «Мережева структура» не містить нічого, окрім «зв'язку» і «вузла». Перше визначається як досить широкий спосіб взаємодії між елементами за допомогою тільки їм притаманної особливості: знання «коду». Сам «код» – це фактично інтенція до взаємодії через комунікації, що здійснюється в місці «вузла». «Вузол» в такому випадку виявляється чистою формою здатності до взаємодії. Змістовно ця форма наповнюється в кожному конкретному випадку побудови моделі реальності» [269, с. 108].

Термін мережеве суспільство, *nettsamfunn* (норвезький), був уведений в обіг норвежцем Стайном Бретенем у його книзі «Моделі людини і суспільства: міст між теорією і досвідом від соціології до соціальної психології» («Modeller av menneske og samfunn: bro mellom teori og erfaring fra sosiologi og sosialpsykologi») (1981). Згодом термін був уведений у вживання нідерландською мовою Яном ван Дейком у його книзі «Мережеве суспільство» («De Netwerkmaatschappij») (1991) і Мануелем Кастельсом у книзі «Зародження мережевого суспільства» («The Rise of the Network Society») (1996), перша частина його трилогії «Інформаційна епоха: економіка, суспільство і культура». У 1978 р. Джеймс Мартін використав споріднений термін у книзі «Технологічне суспільство» (*The Wired Society*), за яку був номінований на отримання Пулітцерівської премії.

Опублікована в 1991 р. році книга Яна ван Дейка «De Netwerkmatschappij» (буквально – «Мережеве суспільство»), була перекладена англійською і іншими мовами. Її автор характеризує мережеве суспільство як такий соціум, де інтеграція медіа- і соціомереж формує новий спосіб організації життя і діяльності в постіндустріальних країнах. Учений вперше показує істотні відмінності безпосередніх «фізичних», комунікативних актів від інформаційної комунікації, коли індивідів розділяє величезна відстань. Таким чином, Ян ван Дейк зафіксував факт «подвоєння» соціального простору, виокремлюючи медіапростір і простір безпосередньої персональної «матеріальної» комунікації [446].

Надалі голландський дослідник продовжує розвивати тему мережевого суспільства, розглядає проблему «цифрової нерівності», вивчаючи причини і особливості нерівноправного доступу індивідуумів до інформаційних ресурсів, теоретичні і практичні аспекти здійснення «цифрової демократії» [460].

Згодом він констатує тривале поглиблення цифрової нерівності [444]. Для обґрунтування своїх поглядів Ян ван Дейк додатково вивчає вплив соціальних аспектів на розвиток мережевого суспільства [446].

Мережеве суспільство – це «соціальна структура, що базується на мережах, керованих інформаційно-комунікаційними технологіями, ґрунтованими на мікроелектроніці і мережах комп'ютера, які генерують, обробляють і розподіляють інформацію через системи мереж. Мережеве суспільство може бути визначене як соціальне формування з інфраструктурою соціальних мереж і медіамереж, що активує їх основний спосіб організації на усіх рівнях (на особистому рівні, груповому, колективному і громадському). Експоненціально ці мережі поєднують усі системи або частини цього формування. У західних суспільствах людина, пов'язана мережами, стає основним вузлом мережевого суспільства. У східних суспільствах це могло б все ще бути групою (сім'я, співтовариство, трудовий колектив), пов'язаною мережами. У

сучасному процесі індивідуалізації основним вузлом мережевого суспільства стала людина, яка пов'язана мережами. Це викликано одночасним розширенням масштабу (націоналізація і інтернаціоналізація) і скороченням масштабу (погіршення рівня життя і умов праці на робочих місцях)» [435].

Найбільш відомою і впливовою працею щодо мережевого суспільства стала книга іспанського економіста і соціального теоретика Мануеля Кастельса «Мережеве суспільство» (1996), що стала першим томом його трилогії «Інформаційна епоха». Інша книга іспанського автора – «Сходження мережевого суспільства» – неодноразово передруковувалася в різних редакторських версіях, причому тільки в англійському перекладі з 1996 по 2010 роки вона була перевидана більше десяти разів [439].

Визначаючи сутність мережевого суспільства, необхідно керуватися узагальненням М. Кастельса, який стверджує, що мережеве суспільство – це специфічна форма соціальної структури, яка характерна для інформаційного суспільства [157]. Спираючись на праці низки теоретиків, М. Кастельс окреслює межі інформаційно-технологічної парадигми, що має декілька головних рис. По-перше, інформація в рамках пропонованої парадигми є сировиною технології і, відповідно, насамперед технологія впливає на інформацію, але аж ніяк не навпаки. По-друге, ефекти нових технологій охоплюють усі сфери людської діяльності. По-третє, інформаційна технологія ініціює мережеву логіку змін соціальної системи. По-четверте, інформаційно-технологічна парадигма заснована на гнучкості, коли здатність до реконфігурації стає вирішальною рисою суспільства. По-п'яте, важливою характеристикою інформаційно-технологічної парадигми стає конвергенція конкретних технологій у високоінтегрованій системі, коли, наприклад, мікроелектроніка, телекомунікації, оптична електроніка та комп'ютери інтегровані в інформаційні системи.

Водночас, для більш широкого розуміння цього поняття варто враховувати, що існують певні фактори становлення сучасного суспільства, які є вирішальними в його визначенні як мережевого. Серед них можна виокремити: збільшення ролі інформації в житті суспільства, збільшення частки комп'ютерних комунікацій, створення глобального інформаційного (комунікативного) простору, і, відповідно, зміна самої соціальної реальності, в якій всі основні сфери життєдіяльності ґрунтуються на «мережевій логіці».

У сучасних умовах простір також розглядається з позиції його комунікативних властивостей (Дж. Морено, М. Маклюен, Г. Почепцов та ін.). Комунікаційний простір (семіосфера) – це «семіотичний простір, за своїм об'єктом, по суті, рівний культурі» [322, с. 264].

Це складне утворення, що пронизане різноманітними зв'язками. Його характеризують такі системні властивості: цілісність (міра комунікативної рівноваги), структурність (обсяг, інтенсивність і складність взаємозв'язку компонентів), автономія чи функціональна однорідність структурних компонентів (місце кожного компонента в системі комунікативного процесу, кількість варіантів, які можуть використати суб'єкти комунікації у виборі засобів і способів передавання інформації, досягненні мети спілкування) [271].

Він вимірюється не фізичними мірлами, а кількістю дій і часу, які необхідні учасникам комунікації, щоб досягнути один одного. Варто також зауважити, що традиційний комунікаційний простір був розрідженим, а ключовою характеристикою нового комунікаційного простору стає його щільність, яка, у свою чергу, визначається тим, який об'єм комунікації припадає на одиницю комунікаційного простору. Зникає просторова межа між близьким і далеким, локальним і глобальним [212].

Параметром порядку в становленні онтологічної цілісності Світового суспільства XXI ст. є, на нашу думку, соціальні мережі (Internet, Facebook, LinkedIn, Twitter, Vkontakte) [156; 159; 255]. Наведемо

ще декілька позицій щодо цього. Не дивно, що грамотне використання потенціалу соціальних мереж, зокрема: блогосфери, ресурсів LinkedIn і Twitter гарантує успіх, доводить Дженет Фаут [447]. Закономірно, що засобом для розширення соціальних мереж є ділова активність. Це відноситься також до таких мережевих проєктів, як Facebook, MySpace і YouTube [477].

Вже декілька років у політологічній публіцистиці існують стійкі словосполучення – «Фейсбук революція», «Твіттерна революція», «Вікілікс-революція», а зовсім нещодавно вже і «Блекберрі-революція». Ці помітні екзотичні «лейбли» вказують на появу нових можливостей не лише для організації бізнесу, але вже і для самоорганізації громадянського суспільства. Тут також виявляються потужні механізми дистантної маніпуляції співтовариствами і окремими громадянами. Уперше цей вид нових високотехнологічних «соціальних революцій» був зафіксований експертами в Молдові (2009). Майже одночасно і з однаковими назвами («Молдавська «Твіттерна революція») були опубліковані журнальні статті А. Мунгіу-Піппіді і І. Мунтяну в «Jornal of Democracy» і Є. Морозова в «Foreign Policy». Дещо пізніше, у тому ж 2009 році, словосполучення «Твіттерна революція» Є. Морозов застосував вже до подій в Ірані («Вибори в Ірані: Твіттерна революція?»).

Однією з парадоксальних і досі загадкових інформаційних мегаподій 2010 року стала «Перша Вікілікс-революція» (WikiLeaks revolution). Спочатку публікація сотень тисяч чи то дійсно секретних документів, чи то вже «прострочених» секретів, виглядала як медіа-сенсація, як ефект самоорганізації глобального інформаційного простору, як «казус епохи Інтернет». У кінці 2010 року інтернет-організація WikiLeaks позиціонувала себе вже як частину глобального громадянського суспільства, як його «передовий загін», а засновник WikiLeaks виглядав як «камікадзе» посткапіталістичної інформаційної «епохи гласності». Засновники «донкіхотського» мережевого ресурсу заявляли, що їх

«мішені» і «жертви» – це мегакорпорації і держави, що порушують права людини. На першому рівні викриттів були «брудні секрети» глобальних гравців (медіатори – американські дипломати і їхнє, щось на кшталт «секретного листування»). Чи варто відкривати «усі секрети»? Яка соціальна плата за «відкритість»?

Тому організаційна діяльність функціонування соціальних мереж – це, мабуть, ключова частина усієї роботи з оптимізації комунікації між індивідуумами і групами. Тут необхідно виокремити такі чинники розвитку мереж, як довкілля і планування. Соціальна мережа тільки тоді відповідатиме потребам користувачів, коли якість комунікації стане кращою. У праці «Соціальна мережа і організаційний пристрій» Мартін Кілдафф і Вен Пін Цай інтегрують ключові дослідження з будівництва соціальних мереж і показують максимальне використання їх потенціалу [461].

Нові медіа – концепція, яка стверджує, що нові методи комунікацій у світі цифрових технологій дозволяють невеликим групам людей збиратися разом online і ділитися думками, інформацією, продавати і обмінювати товари і інформацію. Також дозволяє більшій кількості людей мати право голосу у своєму співтоваристві і у світі в цілому. Найважливіша структурна особливість нових медіа – інтеграція телекомунікаційних технологій. Друга структурна особливість медіа поточної комунікаційної революції – зростання інтерактивних засобів масової інформації. Інтерактивність є послідовністю дії і протидії. Канал, що входить, підтримує вебсайти, інтерактивне телебачення і комп'ютерні програми набагато ширше, ніж канал підключення, яке має в розпорядженні користувач. Третя особливість (технічна) нових медіа – цифровий код. Нові медіа визначаються усіма трьома особливостями одночасно: «нові медіа – медіа, які і об'єднані, і інтерактивні, і також використовують цифровий код у кінці XX-го і початку XXI-го століть» [442].

У колективній праці «Мережеве суспільство: крос-культурні перспективи» за загальною редакцією Мануеля Кастельса [440, с. 134] міжнародна група експертів викладає результати досліджень мережевого суспільства (його характеру, принципів, моделей і динаміки розвитку) у специфічних культурних контекстах і різних країнах світу (США, Канади, Великобританії, Росії, Фінляндії, Іспанії, Індії, Китаю). Корпоративні конгломерати Японії, Південної Кореї, Китаю є прикладом ефективної роботи міжфірмових ділових мереж. М. Кастельс робить висновок про те, що традиційний підхід до організації як до автономного агента ринкової економіки повинен бути заміненим концепцією виникнення міжнародних мереж фірм і субодиниць фірм як базової організаційної форми інформаційно-глобальної економіки.

Тож побудова мережевого суспільства носить глобальний характер і пов'язана із збільшенням ролі наднаціонального, а також з розвитком глобальних телекомунікацій, наприклад, Інтернет, що забезпечує величезні можливості горизонтального спілкування між індивідами і групами, робить потенційною мережевою структурою значну частину світу.

Отже, Глобальне суспільство побудоване, значною мірою, за принципом мереж [280, с. 19] і сплески революційних подій у світі протягом 2012–2014 років про це яскраво свідчать, оскільки організатори протестів як інструмент використовували саме соціальні мережі. Таким чином, поняття і концепції, описані Яном ван Дейком, Баррі Вельменом, Хілцем і Турофф, Мануелем Кастельсом, вже втілені в нашому «цифровому житті» за допомогою сучасних технологій комунікації. Сайти соціальних мереж – Facebook, Twitter і V Kontakte, миттєвий обмін повідомленнями і електронна пошта є головними доказами існування мережевого суспільства в наші дні. Ці веб-сервіси дозволяють людям у всьому світі спілкуватися через цифрові засоби комунікації без фізичного контакту.

За цих обставин «Світове суспільство треба розуміти не як універсальне глобальне суспільство, проекцію на рівень світу сучасних національних суспільств, у яких ми живемо, або як кінцеву стадію ускладнення пройденого шляху «клан, плем'я, місто, держава», а як асоціацію співтовариств, заснованих на владі закону й загальноприйнятих нормах і органах, як глобальний проект взаємоповаги й мирного співробітництва» [235, с. 6], – вважає А. Мартінеллі. Якщо суспільство – це спільна спроба взаємної вигоди, варто очікувати й вітати появу в усьому світі почуття співтовариства зараз, коли проблема співпраці стає світовою за масштабами.

Визнаючи, з одного боку, зростання Світового суспільства й транснаціонального публічного простору, поширення глобальної культури й загальнолюдської етики, не можна не бачити, що поруч діють контрсили. Єдиного співтовариства індивідів, наділених рівними правами й відповідальністю, яким підзвітні ті, хто приймає рішення, ще немає. Норми й органи, що організують і регулюють соціальне й економічне [304] життя на глобальному рівні, неадекватні прагненню до миру, свободи, людської гідності, культурного плюралізму й соціальної справедливості для всіх.

Тож універсальне Світове суспільство, у найкращому випадку, повільно виникає протягом ХХІ століття як всесвітня асоціація людей, народів і транснаціональних спільнот, інтегрованих і регульованих поліархічною формою глобального управління, воно можливе й бажане.

Мережі – це не нове явище. Новим же є те, що вони ґрунтовані на мікроелектроніці, технологіях передачі даних, які надають нові можливості для старої форми громадської організації. У мереж упродовж усієї історії була основна проблема щодо інших форм громадської організації. Таким чином, судячи з історичних записів, мережі були сферою приватного життя. Мережеві цифрові технології дозволяють звичайним мережам здолати їх історичні обмеження. Вони можуть,

водночас, бути гнучкими і такими, що легко пристосовуються завдяки їх можливості децентралізувати роботу за допомогою автономних компонентів мережі, тоді як все ще буде присутньою можливість скоординувати усю цю децентралізовану діяльність, ґрунтуючись на спільній меті ухвалення рішень. Мережі не обмежені технологіями, але не можуть існувати без них.

У перші роки ХХІ-го століття мережеве суспільство не є соціальною структурою інформаційної епохи, що зароджується: воно формує ядро наших співтовариств [483].

Спостерігається стрімке зростання горизонтальних мереж комунікації, досить незалежних від медіа-бізнесу і урядів, що дає можливість для виникнення самостійної масової комунікації. Це – масова комунікація, тому що ця комунікація поширюється всюди за допомогою Інтернету, таким чином, потенційно охоплює всю планету. Є самостійною, оскільки починається цей вид комунікації серед людей або груп, що ігнорують систему медіа. Стрімке зростання блогів, відеоблогів, podding, streaming і інших форм інтерактивної комунікації, комунікації за допомогою комп'ютера дало новий ковток повітря системі глобальних горизонтальних комунікаційних мереж, які, уперше в історії, дозволяють людям спілкуватися один з одним, минувши канали зв'язку, встановлені громадськими інститутами.

Мережеве суспільство є соціалізованою комунікацією поза системою засобів масової інформації, яка раніше служила відмінною ознакою індустріального суспільства. Проте мережеве суспільство не є світом свободи, оспіваним лібертаріанською ідеологією інтернет-пророків. Мережеве суспільство складається як з системи олігополістичного (олігополія (від грец. оліго – мало хто і полео – продавець) медіа-бізнесу, яка управляє гіпертекстом, що збільшується по висхідній, так і з нестримно зростаючих горизонтальних мереж автономної локальної/глобальної комунікації.

Мережеве суспільство також слугує доказом перетворення комунікабельності. Все ж те, що ми спостерігаємо, не є зникненням «фізичної» міжособистісної комунікації або збільшенням ізоляції людей, які здійснюють акт комунікації через комп'ютер. З досліджень різних співтовариств відомо, що Інтернет-користувачі є більш соціальними членами суспільства, мають більше друзів і контактів, більш соціально-політично активні, ніж ті, хто не користується Інтернетом. Крім того, чим більше вони використовують Інтернет, тим більше вони беруть участь в процесі комунікації лицем до лица в усіх сферах їх життя. Так і нові форми радіозв'язку, від голосового повідомлення мобільного телефона до SMS, WiFi і WiMax, істотно збільшують комунікабельність, особливо серед молодих груп населення.

Мережеве суспільство – гіперсоціальне суспільство, а не суспільство ізоляції. Люди, загалом і в цілому, не стикаються зі своєю ідентичністю в Інтернеті, за винятком деяких підлітків, що експериментують зі своїм життям. Люди впроваджують технології у своє життя, поєднують віртуальну реальність і реальну віртуальність; вони здійснюють акт комунікації в різних технологічних формах спілкування, ясно формулюючи їх, оскільки вони потребують комунікації. Проте з'явилася істотна зміна в комунікабельності, що не є наслідком приходу в життя Інтернету або нових комунікаційних технологій. Ця зміна, яка повністю ґрунтована на логіці, присутня в комунікаційних мережах.

На сьогодні цією зміною є поява мережевого індивідуалізму, оскільки соціальна структура і історичний розвиток викликають появу індивідуалізму як домінуючої культури наших співтовариств, і нові комунікаційні технології відмінно вписуються в спосіб будівництва комунікабельності на підставі автономних комунікаційних мереж, залежно від потреб і забаганок кожної людини. Таким чином, мережеве суспільство – товариство людей мережі.

Головним у цих змінах є те, що культура мережевого суспільства в основному сформована повідомленнями, які були передані шляхом складного електронного гіпертексту, сформованого з технічного погляду об'єднаними мережами різних комунікаційних моделей. У мережевому суспільстві віртуальність – основа дійсності, що проходить через нові форми соціалізованої комунікації. Суспільство створює технології згідно зі своїми потребами, проводячи оцінку інтересів людей, які використовують технологію. Історія Інтернету надає досить відомостей про те, що користувачі, особливо перші тисячі користувачів, були, великою мірою, творцями технологій. Проте технологія – необхідна, хоча не достатня умова для появи нової форми громадської організації, ґрунтованої на мережевій взаємодії, тобто на поширенні комп'ютерної мережі в усіх сферах діяльності за допомогою цифрових комунікаційних мереж [441].

Певний вид інформації, що циркулює в мережах, кристалізується в мережеві канали. Як зазначає І. Чайка: «Зв'язана інформація є змістом базової структурної підстави, завдяки якій система постає не як статичне, а як динамічне утворення, що змінюється в просторі і часі, однак зберігає якісну визначеність. У випадках, коли система виконує певні стандартні реактивні операції, у відповідь на виклики зовнішнього середовища, результат яких не призводить до структурних змін у системі, актуалізується особливий стан зв'язаної структурної інформації, яка постає як організаційна. Структурній інформації притаманна універсальність, оскільки вона має регулювати функціонування всіх елементів системи, визначаючи їхню особливість, належність саме до конкретної системної цілісності. Вільна інформація є змістом інформаційної взаємодії системи та зовнішнього середовища (міжсистемної взаємодії), і сприяє структурній трансформації системи (розвитку). Значимою є взаємодія зв'язаної та вільної інформації, оскільки суттєві,

прийнятій системою елементи вільної інформації, є джерелом поповнення та оновлення зв'язаної (структурної) інформації» [401, с. 300].

Отже, зробимо основні висновки з вищевикладеного матеріалу щодо оцінки провідної тенденції в онтологічній основі планетарного суспільства.

По-перше, формалізовано тенденцію кількісного і якісного онтологічного оновлення морфології планетарного світу або організаційного буття планетарної спільноти, оскільки доведено, що завдяки атрактору Світового ринку товарів, послуг, капіталу, технології, інформації і міжнародному пересуванню людей, насамперед робочої сили, вона кількісно змінюється в бік укрупнення організаційних структур (ЄС, Південноамериканський Союз, ЄАЕС), а якісно – завдяки зміні властивостей структури, що від стану стільникової, тобто утвореної сукупністю окремих національних держав, переходить до стану мережовості.

По-друге, встановлено, що кінцевим продуктом фазового переходу є мережеве суспільство, яке може бути визначене як соціальне формування з інфраструктурою соціальних мереж і медіамереж, що активує їх основний спосіб організації на усіх рівнях (на особистому рівні, груповому, колективному і громадському). Експоненціально ці мережі пов'язують усі системи або частини цього формування. У західних суспільствах людина, пов'язана мережами, стає основним вузлом мережевого суспільства. У східних суспільствах це могло б все ще бути групою (сім'я, співтовариство, трудовий колектив), пов'язаною мережами. У сучасному процесі індивідуалізації основним вузлом мережевого суспільства стала людина, яка пов'язана мережами. Це викликано одночасним розширенням масштабу (націоналізація і інтернаціоналізація) і скороченням масштабу (погіршення рівня життя і умов праці на робочих місцях) [435].

По-третє, визначено, що параметрами порядку онтологічного розвитку структури Світового суспільства є, на нашу думку, соціальні мережі – Internet, Facebook, LinkedIn, Twitter, Vkontakte, нові форми радіозв'язку, від голосового повідомлення мобільного телефона до SMS, WiFi і WiMax та ін.

По-четверте, учені повинні визначити стійкі форми організації буття планетарної спільноти, щоб правителі країн не намагалися вирішувати світові проблеми, жертвуючи десятками мільйонів життів у війнах, у концтаборах, заганняючи суспільство в якусь форму, що здається стійкою, але потім руйнується повністю. Це принципово можливо, оскільки в живих систем, до яких ми відносимо й планетарну спільноту, є спектр стійких морфологічних форм, існує самолокалізація, зрештою, присутній інстинкт самозбереження. У певному розумінні, це має бути когнітивний механізм відродження, але на іншому рівні організаційного буття.

2.2. Інформаційна єдність планетарної спільноти як провідна засада становлення цілісної світсистеми

Завданням цього підрозділу є вивчення тенденції саморозгортання інформаційної основи організаційного буття планетарної спільноти, у горизонті якої дослідити дію як атрактора – соціальну комунікацію (соціальну взаємодію); параметрів порядку – планетарне знання, що організоване в інфосферу, яка поступово еволюціонує в ноосферу, і планетарна мова як технологічний інструмент використання знання; як кінцевих продуктів – інформаційний обмін або інформаційний метаболізм, що веде до становлення інформаційної єдності нового світоустрою, який ми називаємо інформаційним суспільством.

Специфічними засобами дослідження другої тенденції планетарної спільноти можуть бути допоміжні гіпотези про інформаційну єдність:

- по-перше, як підставу структурної цілісності суспільства як соціальної системи,
- по-друге, як нематеріальну форму існування генетичної цілісності суспільства (у цьому сенсі інформаційна єдність постає як системна пам'ять),
- по-третє, як цілісний образ майбутнього стану системи, до якого вона еволюціонує.

Тут «важливо звернути увагу на те, – пишуть В. Налімов і Ж. Дрогаліна у праці «Реальність нереального», – що семантичне поле, як і поле фізичне, відіграє роль того середовища, через яке відбувається взаємодія. Людина взаємодіє з самою собою або з іншими людьми за допомогою дискретів слів або символів. Цей процес здійснюється шляхом породження слів (або символів) і їхнього розуміння. І те, і те здійснюється через взаємодію з семантичним полем. Мовою фізики можна було б, мабуть, сказати так: відбувається випромінювання та абсорбція квантів семантичного поля» [257, с. 93].

Наразі ми можемо відповісти на питання, що таке пам'ять системи (неважливо, свідомості або комунікації). Пам'ять – це зовсім не сховище записів. Це структура переваг, диспозицій, умова відбору інформативного, це система очікувань, а іноді – дуже довільний механізм відбору подій, що «запам'ятали», і спосіб конструювання фіктивних історій. В еволюції стався перехід від соматичної пам'яті (ремінісценції, що вимагають буквального відтворення) до адаптивної, конструктивної пам'яті [219, с. 211]. Вдалою ілюстрацією щодо цього є пам'ять Баудоліно – героя однойменної книги Умберто Еко.

Ці автори розглядають непроявний Семантичний Всесвіт або семантичний вакуум як те, що в філософії отримало найменування Ніщо, і що так сильно хвилювало як Схід (нирвана), так і Захід (згадаємо

гностиків, Екхарда, Беме, Шеллінга, Сартра, Хайдеггера, Юнга, Тилліха та ін).

Механізм породження інформаційного рівня соціального розвитку, на наш погляд, наочно змальовується в праці П. Тейяра де Шардена «Феномен человека». Дослідник описує перебіг еволюційного процесу психогенезу, що призвів до формування людини як рефлектуючої мислячої істоти і перейшов з того часу у свою нову фазу – ноогенез, фазу зародження і розвитку духу. «Навколо іскри перших рефлектуючих свідомостей став розгоратися вогонь. Точка горіння розширилася. Вогонь розповсюдився все далі і далі. Зрештою, полум'я охопило всю планету...» [359, с. 293].

Це цілком природний процес, оскільки інформаційність є об'єктивною характеристикою буття природи та соціуму. Виникнення інформаційного рівня буття є наслідком ускладнення матерії, набуття матеріальними суб'єктами здатності до віддзеркалення, яке іноді набуває властивостей випереджаючого.

Ясно, що для реалізації мети дослідження, яка полягає у відтворенні тенденції до становлення інформаційної єдності наявного соціального світу, важливо встановити сутність поняття «інформація», що розглядається нами як засіб субстанційного упорядкування організаційного буття планетарної спільноти. Субстанційність полягає в тому, що інформація, разом з речовиною і енергією, лежить в основі Всесвіту. Цей момент може бути темою низки окремих спеціальних досліджень, оскільки на сьогодні ще немає її філософського визначення. Її вживання є більш інтуїтивним, ніж логічно обґрунтованим.

За нашими спостереженнями, коли дослідники звертаються до цієї категорії, то вони більше оперують її окремими атрибутивними характеристиками. Уявлення про неї можуть дати праці науковців, зокрема тих, що працювали в горизонті системного, кібернетичного і синергетичного знання. До них ми відносимо праці К. Шеннона,

Н. Вінера, У. Росс Ешбі, Л. Бріллоена. Серед їхніх послідовників – А. Урсул, І. Новік, В. Пушкін, В. Цонєв, А. Берг, В. Глушков, Н. Жуков. Дослідження інформації в межах синергетичної парадигми здійснювалося в працях Г. Хакена, В. Стюпіна, О. Скородумової, Д. Чернавського, В. Бранського, Ж. Бакаєвої.

Системна методологія ґрунтовно розроблена в працях Л. Берталанфі, А. Холла, Р. Фейджіна, У. Росс Ешбі, В. Афанасьєва, В. Садовського, І. Блауберга, Е. Юдіна. Згадані науковці зосереджували свої дослідницькі зусилля передусім на проблемах складних соціальних систем, як суспільство. Водночас, вирішення проблеми людини як біосоціальної системи пропонується в працях В. Беха, С. Максименка, В. Петькова, Н. Скотної, І. Хомича.

Феномен світової спільноти розглядався в працях І. Канта, Й.-Г. Гердера, О. Конта, К. Ясперса, В. Соловійова, У. Бека, М. Уайта, Х. Булла, Б. Бузана, І. Валлерстайна, А. Г. Франка.

Звісно, що ми тут відсилаємо дослідників, які зацікавлені у всебічній характеристиці явища інформації, до низки описових концепцій, викладених як у працях класиків, так і сучасних авторів. Саме в них представлені достатньо широкі погляди на інформацію, як, наприклад, вислів основоположника кібернетики Н. Вінера, який зазначав, що «інформація є інформацією, а не матерією і не енергією» [57, с. 208] або подається перелік її властивостей: генетична (внутрішньосистемна), фенотипна, атрибутивна, функціональна, структурна, вільна, статична, динамічна, актуальна, соціальна, політична, кібернетична, управлінська, економічна, військова, технічна, наукова, об'єктивна, суб'єктивна, проявлена, не проявлена, інструктивна, організаційна, технологічна, статистична та ін.

Ми не критикуємо існуючі підходи і визначення, існуючі погляди на інформацію, оскільки це має бути предметом аналізу теорії інформації. Ми лише хочемо зазначити, що це явище, глибоко утаємничене

і складне, знаходиться в субстанційній основі Всесвіту, а тому ще не освоєне планетарною науковою і філософською думкою.

Але нам потрібно вже тут і зараз вирішувати поставлені вище завдання науково-пошукової роботи. Оож, для поглиблення нашого аналізу ми чинимо так, як до нас вчиняли інші дослідники, тобто обираємо те її визначення, що нам імпонує з погляду реалізації поставленої мети і завдань нашого дослідження. Для нас принципово важливо, що інформація віддзеркалює стан і динаміку соціального тіла планети.

Г. Хакен, наприклад, розглядає, проблему інформації крізь призму сигналу як найпростішої інформаційної одиниці. Смысл сигналу вчений пояснює через поняття «атрактора» (від англ. attract – притягати). У синергетиці як атрактор розуміється, як відомо, стан системи, який ніби притягає до себе всю безліч траєкторій розвитку, можливих після точки біфуркації.

На думку Г. Хакена, «смысл сигналу можна приписати тільки в тому випадку, якщо ми візьмемо до уваги відгук того, хто прийняв сигнал. Так ми приходимо до поняття відносної значущості сигналів» [391, с. 35]. Якщо система, отримуючи сигнал, залишається в початковому стані, не переходить в новий атрактор, то такий сигнал безглуздий. В іншому випадку, якщо сигнал стимулює перехід системи в новий атрактор, то можна говорити про виникнення смислу. Якщо ж різні сигнали приводять систему в один і той же атрактор, виникає надмірність сигналів. Г. Хакен вважає, що запропонована ним модель може пояснити, як виникає інформація. Таким чином, інформаційний процес, який виникає між зовнішнім середовищем і системою, постає як переважно односпрямований, системний розвиток також постає як зовнішньодетермінований процес.

Не маючи наміру відволікатись на спеціальне дослідження інформації з метою розкриття провідної тенденції в організаційному бутті планетарної спільноти, ми звертаємось до онтологічного визначення

поняття інформації, що наведене в монографії І. Чайки: «Інформація – це феномен, що описує особливості структурної організації систем різного рівня складності (в єдності її статичного (актуального) та динамічного (розвиток) проявів та виступає змістом особливих внутрішньосистемних та міжсистемних взаємодій і водночас є невід’ємною складовою процесів матеріального та енергетичного обміну, визначаючи розподіл матерії та енергії в просторі. Інформація має властивість проявляти себе, уречевлюючись у предметах матеріального світу (зокрема, у продуктах людської діяльності), і водночас існувати в непроявленій потенційній формі» [401, с. 31].

Окрім того, нас цікавлять такі її визначення, як: генетична, структурна, вільна, зв’язана, управлінська, оскільки ці визначення відповідно мають нам пролити світло на онтологію, життєдіяльність і управління, ширше, саморегуляцію світсистеми, що народжується протягом ХХІ століття. Саме в цьому контексті ми виокремили і досліджуємо три провідні тенденції в організаційному бутті планетарної спільноти. Це зовсім не означає, що інші її визначення нас не цікавлять. Просто вони відіграють допоміжну, як правило, пояснювальну роль.

Тож, передусім, нас цікавить генетична інформація. Синергетичний підхід є достатньо продуктивним при дослідженні проблеми виникнення нового смислу. З погляду Г. Хакена, самозародження смислу пов’язане з виникненням нових системних якостей в складноорганізованих динамічних системах. Процес зародження смислу, за Г. Хакеном, стає можливим, коли виникає особливого роду інформаційне середовище, існування якого підтримується окремими частинами системи. Ці частини, вступаючи у взаємодії, породжують нову системну якість: можливість когерентної, кооперативної діяльності. Саме таке інформаційне середовище і поставляє їм конкретну інформацію: яким чином можлива підтримка колективної (кооперативної) діяльності. Колективна поведінка виявляється найбільш вигідною для всієї складноорганізованої системи. Система може

переходити в різні стани, і їй необхідна інформація про те, як здійснювати вибір. Вибір поведінки системи може бути зумовлений генетичною інформацією, впливом навколишнього середовища. Корисність інформації чи її непотрібність перевіряється тільки шляхом взаємодії з навколишнім середовищем [391, с. 45-54].

Таким чином, Г. Хакен описує феномен внутрішньосистемної (генетичної) інформації, яка є продуктом її власної життєдіяльності, втім він знову підкреслює той факт, що інформаційний відбір є функцією не самої системи, а наслідком її взаємодії із зовнішнім середовищем. Отже, основною функцією інформації (генетичної чи тієї, що надходить із зовнішнього середовища) є побудова певної нематеріальної моделі наступного стану системи, яка, у випадку її реалізації, дає можливість визначити інформацію, що її спонукала, як наділену смыслом. А наслідком процесу інформаційної взаємодії системи та зовнішнього середовища стає множина образів майбутнього системи.

Першу закономірність глобалізації організаційного буття ми прояснили завдяки структурній інформації. Структурна інформація може бути охарактеризована як умовна інформація, зокрема, про таку характеристику інформації пише Д. Чернавський, стверджуючи, що «приклад умовної інформації – код, яким користуються, щоб зашифрувати повідомлення. Кодом називається відповідність між умовними символами і реальними предметами (та/або діями). Вибір варіанту коду проводиться випадково і запам'ятовується як стороною, що передає, так і тією, що приймає. Умовною є також інформація, що міститься в алфавіті і словниковому запасі мови. Кодовою є і умовна генетична інформація» [402, с. 19]. Тобто структурна інформація володіє властивістю універсальності, оскільки має регулювати функціонування всіх елементів системи, визначаючи їхню особливість, належність саме до конкретної системної цілісності.

Структурну інформацію описує Р. Абдєєв, вважаючи її такою, що властива «об'єктам неживої і живої природи природного і штучного походження. Останні (знаряддя праці, предмети побуту, твори мистецтва, наукові теорії і т. ін.) виникають шляхом об'єктивування («осідання», «опредметнення») циркулюючої інформації...» [2, с. 184]. Так створюються організаційні структури, особливо це наочно видно на прикладі соціальних мереж.

Специфіку другої тенденції, що нас цікавить, пояснює комунікативна інформація. Це інформація, що визначає зміст комунікативного чи більш широкого процесу взаємодії в природних та соціальних системах, що має форму знаків чи сигналів, та дослідження, в яких інформація розглядалася не лише як феномен, пов'язаний із перебігом матеріальних та енергетичних процесів, але й як самостійна субстанція. Тут комунікативний процес ми розглядаємо як соціальну і організаційну взаємодію. Це простір прояву другої тенденції, що покладена нами в основу дослідження.

У межах першого напрямку можна виокремити ідеї Ю. Канигіна, на думку якого інформація є об'єктивованою ідеєю, відокремленою від голови, що породила її, і перетвореною на повідомлення. Це зв'язки в організованій системі, які здійснюються у вигляді комунікації – передачі значущих сигналів від суб'єкта до об'єкта та навпаки. У соціальних системах ці значущі сигнали виступають як осмислені повідомлення. Інформаційна робота спрямована на зміну первісного стану об'єкта з метою досягнення певного результату, показником досягнення якого є новий якісний стан об'єкта [144, с. 50-52]. Отже, у межах цієї концепції підкреслюється значення інформації в процесі розвитку системи і підкреслюється внутрішня детермінація цього процесу.

М. Бочаров вказував, що матерія несе не інформацію, а лише зміст інформації, який повинен бути витягнутий і виражений у певній формі. У цьому випадку змістом інформації природно вважати відомості про предмети і явища природи, суспільства і мислення, а формою

існування і передачі змісту інформації – будь-які системи знаків або сигналів [39].

Інший різновид інформації, який постає як зміст міжсистемного та внутрішньосистемного інформаційного процесу, може бути названий вільною інформацією. Н. Жуков визначає вільну інформацію як відносну інформацію, «яку іноді іменують робочою, оперативною, інформацією-повідомленням, інформацією у власному сенсі цього слова.

Крім зв'язаної інформації, у системі суб'єкт–об'єкт можна завжди бачити інформацію іншого типу, яка циркулює між суб'єктом і об'єктом каналами прямого і зворотного зв'язку. Це і є незв'язана, вільна інформація, що припускає функціональне відношення між підсистемами вказаної системи» [116, с. 13-14].

Д. Чернавський говорить про безумовну інформацію, як різновид вільної інформації, що має зовнішнє щодо системи походження: «Безумовною є інформація про події, що реально відбуваються. Вона не потребує узгодження і може рецепіюватися інформаційною системою навіть без участі людини. Ця інформація не виникає випадково, бо вона рецепіюється з навколишньої дійсності» [402, с. 20].

Вільна інформація може розглядатися як зміст інформаційного процесу, що відбувається переважно між системою та зовнішнім середовищем. Наявність інформаційного обміну (поряд з енергетичним та речовинним) виступає однією з умов розвитку систем. Таким чином, вільна інформація сприяє структурній трансформації системи (розвитку), у той час, як зв'язана інформація є змістом базових структурних підстав, що не змінюються і визначають системну ідентичність.

Особливості зв'язаної інформації розглядає М. Жуков, стверджуючи, що «інформація характеризує організованість, впорядкованість системи і називається у філософській, біологічній і технічній літературі початковою, зв'язаною, «апріорною» інформацією. Інформацію цього типу дуже часто ототожнюють із структурою. Так, наприклад, М. Амосов називає таку

інформацію «застиглою структурою». Прикладом зв'язаної інформації служить інформація генетичного апарату клітини...» [116, с. 12-13].

Управлінська (організаційна) інформація має відтворити зміст і специфіку третьої тенденції – організаційної взаємодії як управлінського процесу. В. Романенко та Г. Нікітіна так описують управлінську інформацію: «На різних ієрархічних рівнях інформації, якщо вона надходить до приймача (суб'єкта) у великій кількості, виникає необхідність впорядкувати її для зберігання і мати певну програму використання. Таку управлінську інформацію можна назвати організаційною інформацією. Організаційна програма використання інформації передбачає наявність стандартних дій (операцій), що запускаються різноманітною інформацією, яка надходить ззовні. Сама організаційна інформація може характеризуватися різним ступенем жорсткості. В одних випадках, наприклад, при передачі спадкової інформації, вимоги до відтворення (копіюванню) суворі» [318].

Р. Абдєєв вважає, що: «Активна роль інформації у виникненні і розвитку нових форм руху і інформаційних структур, а також єдність і взаємозв'язок структурної і оперативної інформацій особливо чітко виявилися у двох переломних стрибках розвитку матерії – від неживої природи до життя і від вищих тварин до людини, до людського суспільства: віддзеркалення просторово-часового континууму світу (тобто структури неживої природи) сприяло появі випереджаючого віддзеркалення і елементарних форм психічного віддзеркалення – дратівливості (*irritabilitas*), перетворенню її в чутливість (*sensibilitas*), у здатність відчуттів. Ця оперативна інформація за допомогою механізму зворотного зв'язку і природного відбору «кристалізувала» і розвивала біологічні структури. Еволюція живої природи і становлення найбільш високоорганізованої біологічної (і соціальної) структури – людини з її якісно новим рівнем віддзеркалення – свідомістю, у свою чергу, сприяли різкому підвищенню інтенсивності оперативної інформації і взаємному спілкуванню людей в

процесі їх трудової діяльності. З'явилася безліч нових взаємозв'язків, взаємодій, що, зрештою, привело до утворення нової метаструктури – людського суспільства.

Останнє зумовило різке зростання соціальної, науково-технічної, технологічної, статистичної і іншої оперативної інформації, використовуваної в цілеспрямованій діяльності людей зі створення безлічі нових штучних структур (знарядь праці, машин, предметів побуту, наук, творів мистецтва і т. ін.)...» [2, с. 185].

У іншому випадку, Р. Абдєєв розглядає вільну інформацію як оперативну, або робочу, ту, що циркулює між об'єктами матеріального світу, використовується в процесах управління в живій природі, у людському суспільстві. Спадкоємність цих двох форм інформації очевидна. «Генетично структурна інформація неживої природи виявилася необхідною передумовою виникнення оперативної інформації і функціональних систем живої природи. Об'єкти можуть породжувати процеси, тому що в об'єктах міститься інформація, яка за певних умов може реалізуватися в частину віддзеркалення, що «передається».

Суб'єкт витягує з об'єктів неживої природи інформацію, включає її в контур пізнання і (або) управління. При цьому виявляється зміст інформації, вона набуває цінності, тобто розкриваються семантичний і прагматичний аспекти інформації» [2, с. 185].

Аналізуючи цю тенденцію, варто визначитись з інформаційною складовою людини і суспільства, інакше їх не можна «звести» у цілісну світсистему. Людина як інформаційна система позитивно представлена в наявній науковій літературі. Ми не стверджуємо, що це зроблено вичерпно, але достатньо аргументовано, щоб помітити в її структурі генетичну, структурну і оперативну інформацію і здатність до смислопородження, що робить її джерелом руху в горизонті нашого аналізу.

З'ясовуючи особливості людини як біосоціальної системи, варто виокремлювати її біологічний та соціальний компоненти, взаємодія яких породжує особливі системні якості. Існування людини як частини природного світу необхідно доповнюється її соціальним буттям, оскільки людина отримує змогу реалізувати потенціал своєї розумності лише у взаємодії з іншими людьми, у процесі соціалізації; водночас, інтеграція людини в суспільство стає можливою лише завдяки базисним біологічним структурам (насамперед, мозку), які виступають своєрідною інструментальною підставою розвитку людини як представника біологічного виду *homo sapiens* у соціальну істоту.

Таким чином, генетична цілісність людини як біосоціальної системи постає як цілісність її генотипу, що має семантичну природу. Інформаційна єдність генотипу визначає можливість існування конкретної людини як біологічного утворення в момент народження і в процесі подальшої життєдіяльності, і водночас виступає підставою для становлення людини як носія розуму і реалізації себе як соціальної істоти.

Структурна цілісність людини як біосоціальної системи виступає, насамперед, характеристикою особистості. На кожному етапі розвитку людини як члена суспільства, її особистісні характеристики відрізняються. Це, зазвичай, пов'язано із віковими особливостями, дією зовнішнього середовища, які впливають на специфіку ціннісної системи і, відповідно, моральних норм, що сповідаються; на спектр соціальних ролей, що реалізуються; на особливості емоцій, що переживаються, і т. ін. Наявність усталеної системи цінностей, усвідомлення свого місця в соціальному середовищі, адекватне сприйняття соціальної дійсності, виправдані емоційні реакції в різноманітних ситуаціях соціальної взаємодії можуть, на нашу думку, свідчити про цілісність особистості. Вся сукупність особистісних характеристик, у свою чергу, визначає особливості поведінки та спрямованість дій людини. Отже, беручи до уваги цей факт, можна стверджувати їхню нематеріальну інформаційну природу. Тоді структурна

цілісність людини визначатиметься інформаційною єдністю її особистості, що інтегрує гено- і фенотипну складові.

Який стан на початок XXI століття має людина і які перспективи вона може отримати протягом століття, ми маємо обов'язково розглянути далі більш конкретно, оскільки особистість складає суб'єктивований інгредієнт цілісної світсистеми.

Суспільство як інформаційна система має скласти протилежність людині, оскільки без доведення його інформаційного походження принципово не можна аналізувати їх соціальну взаємодію у складі соціального цілого – інформаційного суспільства. Європейську програму дій з формування інформаційного суспільства часто називають «ініціативою Бангемана» за прізвищем одного з керівників Комісії Європейського співтовариства, який очолив групу високопоставлених експертів, що підготували рекомендації Комісії про вживання термінових заходів для забезпечення входження країн ЄС в інформаційне суспільство. У відповідь на появу «Ініціативи Бангемана» у всій Європі почалася підготовка національних програм побудови інформаційного суспільства.

Якщо ж звернутися до розгляду інформаційної єдності як виміру структурної цілісності соціальної системи, то можна проаналізувати її в чотирьох основних аспектах, що визначаються компонентним складом суспільства як соціальної системи, а саме: політичному, економічному, соціальному і духовному.

У 1995 році Фінляндія підготувала свою програму «Фінський шлях в інформаційне суспільство» (Finland's Way to the Information Society. The National Strategy) [46, с. 6], у лютому 1996 року в уряд ФРН була представлена програма дій «Шлях Німеччини в інформаційне суспільство» (Germany's Way to the Information Society).

З урахуванням вже досягнутого, перед країнами ставляться нові завдання:

1 Поліпшити умови для бізнесу за допомогою ефективною і узгодженою лібералізації телекомунікацій, створити необхідні умови для впровадження електронної торгівлі.

2 Забезпечити перехід до навчання протягом усього життя. У цьому напрямі працює ініціатива «Навчання в інформаційному суспільстві».

3 Значні наслідки інформаційного суспільства для конкретної людини спонукали дискусію, спрямовану на те, щоб помістити людей у центр перетворень, що відбуваються. За наслідками обговорення була видана Зелена книга «Життя і робота в інформаційному суспільстві: спочатку люди». У ній ідеться про створення нових робочих місць, охорону прав і свобод громадян, передусім, недоторканності особистого життя.

4 Усвідомлюючи важливість глобальної співпраці, встановити правила створення інформаційного суспільства. Вони повинні стосуватися права на інтелектуальну власність, захист даних і таємницю особистого життя, розповсюдження шкідливого і незаконного контенту, проблеми обкладання податками, інформаційної безпеки, використання частот, стандартів.

Ясно, що ми маємо в подальшому виходити з інформаційних характеристик головних сфер сучасного суспільства: політичної, соціальної, економічної і духовної. Детально ми їх подали в монографії «Дрейф планетарного світу: погляд у третє тисячоліття» [325].

Інформаційна єдність політичної підсистеми суспільства визначається достатнім рівнем розвитку політичної свідомості всіх груп політичних акторів, що передбачає здатність останніх до адекватного відображення політичного буття і формування: цілісної системи знань про нього, політичних цінностей, що пов'язані з інтересами цих груп, які, у свою чергу, визначають настанови, що детермінують особливості політичної поведінки та діяльності, і почуття та емоції, які їх супроводжують. Оскільки однією із основних ознак цілісної системи є переважання внутрішньої

взаємодії її елементів над їх зовнішніми зв'язками, то інформаційна єдність політичної підсистеми може бути забезпечена лише за умови наявності в усіх учасників політичного процесу (і керівного, і керованого рівня) орієнтації на здійснення політичної взаємодії (і внутрішньої, і зовнішньої) в інтересах тієї системи, частиною якої вони є. Будь-яка діяльність, і політична зокрема, має бути регламентована відповідними нормами.

У політичній підсистемі регулятивну функцію виконує система нормативно-правових актів держави. У цьому випадку інформаційна єдність політичної підсистеми проявляється у відсутності протиріч у букві та дусі законів, їх взаємній узгодженості. Інформаційна єдність знаходить свій вияв також у відповідності практики політичної взаємодії очікуванням її учасників (наприклад, очікування громадян, що є законослухняними, щодо виконання державою своїх зобов'язань).

При цьому звернемо увагу на те, що держава в інформаційному просторі виступає як каталізатор соціального розвитку. Французький уряд, зокрема, так визначає роль держави в інформаційному суспільстві: «Роль держави потрібна. Діючи як каталізатор, вона має сприяти формуванню компаній та громадян, що були б уже часткою Інформаційного суспільства. Як регулятор, вона має гарантувати повагу до правил, за якими діє Мережа. І як головний гравець на цьому полі, вона може модернізувати свої експлуатаційні методи, а також стосунки між комунальним обслуговуванням та громадськістю» [468].

У 70-х рр. ХХ ст. в розвинених країнах світу склалася унікальна ситуація.

По-перше, послуги, що ексклюзивно належали державі, перестали бути тільки публічними (почав розвиватися сектор ринкових послуг у сфері соціального забезпечення, вищої професійної освіти, надання комунальних і інших інфраструктурних послуг, зберігання і обробки інформації і т. ін.). Держава могла не просто передати частину своїх

функцій суспільству, але і вступити в конкуренцію з приватними інститутами останнього. Щоб зберегти свою цінність для громадян, державі довелося перетворюватися на «клієнтоорієнтовану» організацію.

По-друге, у всьому світі змінилося розуміння ефективності державного управління: її почали розглядати як здатність влади вступати у взаємодію з іншими суб'єктами суспільства, домагаючись стійкості і динамічності розвитку соціальної системи за найменшої затрати суспільних ресурсів. І тоді виявилось, що зразком державної ефективності виступають гнучкі мережеві структури на кшталт англо-саксонських країн, де державне управління будується за принципом ринку публічних послуг.

Теоретичним ґрунтом констатації провідної ролі держави в розвитку підстав і формуванні інститутів інформаційного суспільства можна вважати концепції Д. Белла та Й. Масуди. Д. Белл, наприклад, вивчав переваги використання інформаційних технологій для вдосконалення механізму управління країною, регіоном і іншими інституційними елементами суспільного організму [10]. Концепція Й. Масуда змальовувала перспективи формування компактної, ефективної суспільної системи, заснованої на гнучкій взаємодії добре інформованої державної еліти. Наголошувалося, що ця стратегія створює передумови для формування безконфліктного суспільства [10]. О. Журавльова вважає, що свобода інформації «веде до політичного процесу, який відрізняється зростаючою участю в ньому різних класів і соціальних верств населення і консенсусом між ними. Побудова організації суспільства заснована на добровільності і пріоритеті особистих прав. Влада, за концепцією інформаційного суспільства французької соціологічної школи, заснована на інформації про локальні підсистеми. Влада також прозора для демократичних інститутів. Новим джерелом влади стає володіння інформацією і контроль над нею. Може виникнути новий правлячий клас тих, хто володіє інформацією» [117].

Про інформаційну єдність соціальної підсистеми (тобто тієї підсистеми, у межах якої забезпечується відтворення людини як соціальної істоти (виховання, освіта), підтримання міжособистісних контактів) можна говорити, якщо в суспільстві функціонує мережа соціальних інститутів (інститут сім'ї, інститут освіти, інститути громадянського суспільства, що стосуються цієї сфери тощо), які об'єднують значимі суспільні цінності, процедури та норми, що регулюють їхнє виконання, які розділяються переважно більшістю членів суспільства, що здійснюють інституціональну діяльність. Кожен член суспільства, приймаючи певну інституційну роль, і, у відповідності з нею, беручи участь у соціальній взаємодії, сприяє підтриманню та відтворенню визначеного суспільного порядку.

Інформаційна єдність економічної підсистеми може проявлятися в орієнтації всіх учасників економічного процесу на приріст суспільного блага як наслідку внутрішньої та зовнішньої економічної взаємодії (наприклад, переважання експорту над імпортом, сплата податків на території країни тощо); наявності сформованої ділової етики як системи цінностей і норм економічної взаємодії, яка забезпечує відповідність її результатів очікуванням її учасників.

Духовна підсистема суспільства як соціальної системи може бути розглянута як єдність духовного виробництва, суспільної свідомості та духовної культури. Особливістю функціонування цього виміру суспільства як соціальної системи є його переважно інформаційний характер. Інформаційна єдність духовної підсистеми полягає в узгодженості змісту елементів суспільної свідомості (емпіричної та теоретичної свідомості, ідеології та суспільної психології) та відсутності радикальних протиріч у культурах представників різних суспільних груп, які б не дозволяли утворитися інтегральній духовній культурі суспільства.

Генетична цілісність суспільства як соціальної системи є наслідком наявності механізму «системної пам'яті», що має інформаційну

природу, і таким чином постає як динамічний аспект інформаційної єдності, забезпечуючи розвиток суспільства із збереженням його самоідентичності. М. Моїсєєв писав, що «теперішнє і майбутнє будь-якої системи не визначається, а залежить від минулого. Ця залежність – «пам'ять системи» [249, с. 4]. Проблему соціальної пам'яті розглядає й А. Соколов, який вважає, що вона складається із двох пластів: «соціальне несвідоме, успадковане генетично, зокрема, етнічна психологія, архетипи, соціальні інстинкти («потреба в іншій людині», співчуття, підпорядкування лідеру і т. ін.); культурна спадщина, що включає, по-перше, неопредметнену частину, що є суспільною свідомістю у вигляді національної мови, звичаїв, знань і умінь, одержаних від попередніх поколінь або створених цим поколінням, і опредметнену частину, що складається з пам'ятників культури у вигляді артефактів (штучно створених виробів), документів (спеціальних комунікаційних повідомлень) і освоєної суспільством природи: рілля, корисні копалини, худоба і т. ін. Неопредметнену частину культурної спадщини (суспільна свідомість) можна назвати духовною культурою, а уречевлену – матеріальною культурою» [341, с. 231].

Пам'ять є характерною для всіх систем (механічних, біологічних та соціальних). У соціальній системі як така системна пам'ять, на нашу думку, виступає «етнокультурне» ядро, що включає сукупність традиційних норм, цінностей, звичаїв, форм поведінки, характерних для представників кожної нації, які дозволяють їм визначати себе як окрему самодостатню спільноту, що відокремлює себе від інших аналогічних спільнот.

Цей термін споріднений із термінами «культурне ядро» А. Грамші та «система культури» Т. Парсонса. За А. Грамші, «культурне ядро» суспільства включає сукупність уявлень про світ і людину, про добро і зло, прекрасне і жахливе, велику кількість символів і образів, традицій і забобонів, знань і досвіду багатьох століть [Цит. за: 146, с. 64].

Т. Парсонс вважає, що основною функцією культурної системи є збереження і відтворення зразка, культурні системи формуються навколо комплексів символічних значень – кодів, на основі яких вони структуруються, особливих поєднань символів, що використовуються в них [279, с. 18]. А також, що культурні системи неповністю збігаються з соціальними системами, включаючи суспільства. Найбільш значні культурні системи, зазвичай, бувають інституціоналізовані у багатьох суспільствах, в яких наявними є і субкультури [279, с. 22].

З останнім положенням ми не можемо погодитися, оскільки, навіть за наявності певних спільних рис, культура кожного етносу є унікальною, тому можливим є використання все ж таки терміна «етнокультурне ядро». В. Алтухов пише з цього приводу: «Руйнуються системи та держави, але зберігаються народи та нації як цілісні соціальні організми, зберігається і розвивається – через ланцюг якісних перетворень – їх соціально-родовий та культурний генотип» [6, с. 22].

Отже, етнокультурне ядро виступає як підстава соціальної системи, наявність якої забезпечує можливість розгортання конкретно-часової структури із збереженням соціосистемної ідентичності. Водночас, наявність системної пам'яті виступає умовою розвитку суспільства як динамічної цілісності. Наступною проблемою є питання спрямованості розвитку та змісту того нового стану, до якого еволюціонує система.

Таким чином, інформаційна єдність може бути розглянута:

- по-перше, як підстава структурної цілісності суспільства як соціальної системи,
- по-друге, як нематеріальна форма існування генетичної цілісності суспільства (в цьому сенсі інформаційна єдність постає як системна пам'ять),
- по-третє, як цілісний образ майбутнього стану системи, до якого вона еволюціонує.

Наявність інформаційної людини і інформаційного суспільства створює інформаційну сферу, в якій відбувається їх інформаційна

взаємодія. Оскільки когнітивний процес, в ході якого його суб'єкти здійснюють інтеріоризацію інформації, що перетворюється завдяки операціям свідомості на знання, передбачає одночасну інформаційну взаємодію між ними, то доцільним є аналіз соціальної комунікації. Тому процес комунікації сьогодні дедалі частіше розглядається не лише як атрибут сфери міжособистісного або групового спілкування, будь-які соціальні взаємодії постають як комунікативні за своєю природою.

Ще у 40-і роки ХХ ст. в США набула поширення технічна концепція комунікації. Її основоположники – автори книги «Математична теорія комунікації» – інженери У. Уївер і К. Шеннон. Згідно з їхнім підходом, систему комунікації утворюють: 1) джерело; 2) послання; 3) перетворювач сигналу (засіб кодування і декодування інформації); 4) одержувач сигналу (інформації); 5) мета комунікації [479].

Механізм комунікації полягає в інформаційному обміні між його учасниками або інформаційним метаболізмом, оскільки одна і та ж субстанція, що перебуває у двох формах, має вступати в органічну взаємодію. Тому цілком закономірно, що відомий соціолог Н. Луман розглядав комунікацію як сутнісну характеристику самого суспільства, стверджуючи, що «людські відносини, та і саме суспільне життя неможливе без комунікації» [218]. Методологічним підґрунтям нового осмислення комунікації стають теорія комунікативної дії Ю. Габермаса, комунікативної спільності К.-О. Апеля, комунікативної раціональності (Ю. Габермас, К.-О. Апель, Н. Луман), в яких розкривається сутність комунікативності, комунікативної спільноти, комунікативного простору, комунікативного середовища, комунікативної дії, комунікативного процесу.

Характерною рисою сучасного комунікативного дискурсу є переважний акцент на міжособистісній, внутрішньогруповій, міжгруповій взаємодії та навіть взаємодії між соціальними макросуб'єктами. Особливості формування ідеї соціальної комунікації досліджуються

в працях В. Конецької [170], В. Плахова [286], А. Соколова [341], Ф. Шаркова [411], які аналізують соціологічні та соціально-психологічні концепції, що були сформовані переважно в ХІХ – ХХ століттях. Проте є підстави виокремлювати соціально-комунікативну проблематику і в працях філософів більш раннього періоду.

Прагматичний напрямок у дослідженні комунікації, таким чином, акцентує увагу на допоміжному, службовому статусі комунікативного процесу, який не має самостійного значення і виступає лише як засіб організації практичних дій. У межах постмодерністської філософії проблема соціальної комунікації отримала декілька досить відмітних інтерпретацій. Важливе місце в переліку концепцій соціальної комунікації займають теорії масової комунікації, що характеризують особливості соціально комунікативних практик у сучасному світі.

Зазначимо, що в концепції соціальної комунікації, сформованої в межах лінгвістичної парадигми, акцентовано роль комунікативних процесів як важливого системоутворюючого фактора відносно суспільства. Соціальна комунікація є невід'ємною складовою всіх соціальних взаємодій і виступає не лише засобом їх оптимізації, але й реальним чинником, що визначає їх перебіг та результат.

Другим напрямком є етнологія комунікації, яка розглядається іноді як частина етносоціології – наукової дисципліни, формування якої відноситься до другої половини 60-х років ХХ ст. У межах етнології комунікації досліджуються зв'язки соціокультурного знання і мовних одиниць. При цьому реалізуються два принципи якісного аналізу – власне соціологічний (виокремлюються соціологічні домінанти комунікації – категорії) і власне етнологічний (аналізуються етнологічні чинники, що обумовлюють соціальну диференціацію в комунікації) [170, с. 16-18].

Для нас ці висновки принципово важливі, оскільки далі відпрацьовується робоча гіпотеза про те, що знання і мова є параметрами

управління або, скромніше, – параметрами нашого впливу на саморозгортання інформаційної єдності планетарної спільноти.

Для нас принципово важливо констатувати, що структура соціальних комунікацій відповідає рівням ієрархії соціальних систем. Саме тому нам здається доцільним розглянути особливості комунікаційних процесів на рівні особистості, суспільства та міжкультурну комунікацію.

На нашу думку, деякі внутрішньоособистісні процеси мають комунікативну природу і являють собою унікальний приклад взаємодії «Я» та інших проявів особистості. Подібні характеристики має явище рефлексії. Рефлексія стає предметом вивчення переважно в працях філософів (зокрема, А. Гуссейнова, Д. Дубровського, Р. Сатибалдієвої, В. Століна) та психологів (Н. Алексєєвої, І. Берлянд, М. Боцманової, Н. Уткіної, К. Даниліна, А. Зака, А. Захарової, М. Муканова, О. Петровського, Л. Петровської, В. Рубцової, О. Тюкова). У філософських концепціях рефлексія переважно розглядається в контексті її місця в структурі самосвідомості особистості. У психологічних концепціях рефлексія постає в чотирьох основних аспектах: кооперативному, комунікативному, особовому і інтелектуальному. При цьому перші два аспекти виокремлюються в дослідженнях колективних форм діяльності і процесах спілкування, що опосередковують їх, а інші два – в індивідуальних формах прояву мислення і свідомості.

Рефлексія у вузькому сенсі може бути розглянута як спроба самозаглиблення, відстороненого і водночас співчутливого аналізу власних думок, вчинків, запланованих дій.

На основі вивчення наявної літератури можна виокремити наступні визначення рефлексії [Див.: 62]: 1) здатність розуму звертати свій «погляд» на себе; 2) осмислення мислення; 3) аналіз знання для одержання нового знання або перетворення неявного знання на явне; 4) вихід з поглинання життєдіяльністю; 5) самоспостереження за станом розуму або душі; 6) дослідницький акт, спрямований людиною на саму себе

[272]; 7) відображення людиною власної внутрішньої психічної діяльності, психічних якостей і станів; 8) усвідомлення людиною того, як вона сприймається іншими людьми [148, с. 274]; 9) здатність утримувати в свідомості вихідну ситуацію, позицію і водночас перебувати в рефлексивній позиції, тобто задавати собі запитання, аналізувати матеріал вихідної позиції [307, с. 243]; 10) унікальна властивість, притаманна лише людині, стан усвідомлення чогось, процес репрезентації психіці свого власного змісту [153, с. 47].

Узагальнюючи наведені визначення рефлексії, ми цілком можемо погодитись з її визначенням, що наводить Н. Волянюк у статті «Рефлексивність як детермінанта суб'єктності тренера-викладача». Ця дослідниця пише: «під рефлексією ми розуміємо свідомий і довільний процес осмислення та переосмислення суб'єктом сутнісних власних ознак, можливостей і досягнень, а також своїх відносин із соціальним світом, що виявляються в ході його спілкування з іншими людьми та активного засвоєння ним норм і засобів різних діяльностей» [62, с. 115].

Отже, соціальна взаємодія на всіх рівнях має комунікативну природу. Необхідною умовою когнітивного процесу є трансформація інформації в знання, або безпосередня трансляція знання між його суб'єктами: людиною і суспільством. Ефективність комунікаційного процесу визначається його смисловою цілісністю. Аналізуючи специфіку процесу соціальних комунікацій, розуміємо, що можливим є розгляд її горизонтальних рівнів (внутрішньоособистісна, міжособистісна, групова, міжгрупова, міжкультурна) та комплементарних вертикальних рівнів (гендерна, ритуальна і т. ін.).

Каталізатором, або атрактором, що спонукає цю тенденцію до саморозгортання, є соціальна взаємодія, головним технологічним засобом якої є мережа Інтернет і ЗМІ. Саме наявність розвиненої інформаційної системи стає необхідною умовою самого існування не тільки сучасної держави, а й її Світового аналога. Тож далеко не випадково сучасні

дослідники вважають, що найбільш очевидною і ефективною формою розширення ноосфери сьогодні є Інтернет [450].

Можна сказати по-іншому. Інтернет – це технологічна глобальна інфраструктура виробництва ноосферної реальності. Це, безперечно, одна з найбільших технологічних подій рубежу ХХ і ХХІ століть. Деякі історики Всесвітньої павутини починають хронологію подій з середини ХІХ століття[466]. Генезис Всесвітньої інформаційної павутини досліджують Кеті Хефнер [453], Дженет Еббейт [432], Ієн Грехем [452]. Становлення і ефекти Інтернету, чинники, що впливають фактично на всі аспекти соціального життя сучасності, висвітлені в працях Окіна [470].

Англійський фізик і інженер Тім Бернерс-Лі 12 березня 1992 року вперше сформулював ідею Всесвітньої павутини (World Wide Web, WWW), започаткувавши інтернет-комунікацію в тому вигляді, який ми знаємо зараз, повідомляє «РБК». Саме з появи World Wide Web і розпочався триумфальний хід Інтернету як засобу інформації і комунікації для кожного з нас. Інтернет зародився набагато раніше [66]. Звернення по допомогу до «усього Інтернету» стало настільки популярним серед користувачів способом вирішення проблем, що в Павутині з'явилися спеціалізовані сайти питань і відповідей, такі як WikiAnswers.

Ініціатива зі створення Інтернет-конституції є частиною великого проекту сера Бернерса-Лі під назвою «Web we want» («Мережа, яку ми хочемо мати»). Ініціатива приурочена до 25-річчя з дня презентації ідеї глобальної Мережі Бернерсом-Лі у березні 1989 року. На спеціальному Інтернет-ресурсі проекту відкрита вільна реєстрація для усіх, хто хоче взяти участь у розробці цифрової Хартії вольностей. Як основні її принципи сайт вказує свободу доступу, гарантію захищеності персональної інформації, свободу самовираження, децентралізацію і нейтральність (відмова від дискримінації користувачів або контенту).

У грудні 2013 року з подібною ініціативою виступили також 500 письменників зі всього світу. Письменники надіслали до ООН листа із закликом розробити міжнародну хартію, яка обмежила б контроль спецслужб за Мережею і захистила б громадянські права в онлайн-сфері. Серед тих, хто підписав листа, були Орхан Памук, Гюнтер Грасс, Тумас Транстремер, Джуліан Барнс, Віктор Єрофєєв, Іен Мак'юен, Маргарет Етвуд, Умберто Ач і інші письменники.

Параметром порядку, що упорядковує соціальну взаємодію учасників інформаційного обміну, є наукове планетарне знання, що обслуговує інфосферу і прагне до ноосфери, а мова спілкування тут виконує роль інструмента впливу на її перебіг. Завдяки мові, духовний світ самовиражається в об'єктивній реальності. Мова виступає, як свідчить О. Богданов, як організаційний процес, причому як такий, що має універсальний характер [37, с. 110]. Це означає, що мова, матеріалізуючись, породжує текст. У залежності від того, який тезаурус мається на увазі, тезаурус якої сфери застосовується та сфера й скеровується, наприклад, економічна, політична чи інша.

Тож в основі планетарного розвитку лежить процес відбору, факторами якого є тезаурус, детектор та селектор. «Тезаурус – це множинність варіантів для відбору. Виникнення цих варіантів є наслідком біфуркації.... У соціальній сфері глобальна біфуркація є наслідком дії кризових ситуацій (локальних біфуркацій). Невідповідність виникає між старими соціальними структурами і новими соціальними елементами, це породжує у свідомості уявлення про можливі варіанти іншого структурування суспільства.

Функцію соціального детектора виконує боротьба («взаємодія») різних, зокрема, альтернативних соціальних ідеалів. Боротьба ідеалів може вилитися у формування нової соціальної структури, яка не буде відповідати жодному з них, тому що буде суперпозицією їх усіх. Відбір відповідної біфуркаційної структури визначається соціальним детектором і

соціальним селектором, тобто співвідношенням сил взаємодіючих ідеалів і принципом, якому підкоряється їхня взаємодія» [40, с. 115-121].

Таким чином, соціально комунікаційний процес, у першому випадку, може бути охарактеризований як ефективний, ознакою чого виступає смислова цілісність його змісту, а, отже, і сам процес постає як смислова цілісність. Така комунікація може бути охарактеризована як діалогічна.

У другому випадку, у процесі соціальної комунікації відбувається утворення паралельних комунікаційних процесів, у кожному з яких другим суб'єктом виступає не реальний партнер по взаємодії, а уявний інформаційний образ, що є наслідком невірної інтерпретації смислів, які містяться в утвореному реальним суб'єктом тексті. Комунікація, по суті, стає монологічною, а її змістом є інформація, не уособлена в тексті як смисловій цілісності.

Використання концепції смислової цілісності тексту, як змісту комунікаційної взаємодії, дозволяє актуалізувати важливу проблему, яка виникає в процесі творення знання. Суб'єкти когнітивного процесу, вступаючи до комунікативної взаємодії, і навіть виявляючи готовність до сприйняття знання, що вироблене партнером із взаємодії, можуть отримати особисте знання, яке буде мати суттєві смислові відмінності, що нівелюватиме значення такої взаємодії. Системне знання не буде формуватися, що, зазвичай, ускладнюватиме трансформацію інфосфери в ноосферу. Саме тому смислова цілісність процесу соціальної комунікації справляє суттєвий вплив на формування інформаційної єдності соціальних систем різного рівня складності.

Використання поняття «смислова цілісність», вочевидь, вимагає з'ясування змісту його детермінуючої складової, а саме: смислу. У контексті нашої розвідки доречним є звернення до концепцій смислу, які створені в руслі філософського аналізу комунікативних процесів. Зокрема, це стосується концепцій смислу П. Рікера та Ж. Дельоза. П. Рікер відходить від

позицій Е. Гуссерля, який вбачає джерелом смислу чисту свідомість. Смысл у П. Рікера набуває наповнення в комунікативній діяльності, лінгвістичні закони виступають водночас посередницьким інструментом. Щоб зрозуміти самих себе, – вважає філософ, – ми намагаємося тоталізувати не лінгвістичні закони, а смысл слів. Щодо смислу, то лінгвістичні закони є завжди несвідомим посередницьким інструментом. Пізнання себе є оволодіння смыслом, що виходить з афективних та вольових проявів.

Перетворення інфосфери на ноосферу передбачає активну інформаційну взаємодію між суб'єктами соціального світу з метою формування системи знань кожної особистості, які не обов'язково будуть наслідком її власних пізнавальних зусиль, а можуть стати наслідком дзеркального відображення знання іншого суб'єкта, що здатен до більш адекватного перетворення конкретної інформації. Знання, що набувається таким чином, може бути визначене як неявне знання, що сприймається на свідомому рівні. Використання «чужого знання» як віддзеркалення не передбачає проміжного переходу його до статусу інформації і, відповідно, можливих викривлень, які відбуваються під час інтеріоризації. Можливою небезпекою може бути використання такої когнітивної операції для здійснення маніпуляцій свідомістю.

Тож у процесі життєдіяльності людей формується і стійко функціонує специфічне утворення, – за висловом В. Налімова і Ж. Дрогаліної, – семантичне поле, що утворює зміст інфосфери. «Раніше припускалося, – пишуть вони, – напевно, багато термінів для позначення того проблемного поля, яке ми розглядаємо зараз з позицій концепції несвідомого, і різне словесне оформлення вже вказує на те, що автори надавали більш прийнятне значення окремим складовим цього безмірно широкого поля, розставляючи свої акценти. У Фрейда це було підсвідоме; у Юнга – колективне несвідоме; у Джеймса – потік свідомості; у Бьюка – космічна свідомість; у Бергсона – інтуїція; у Гуссерля – трансцендентальна феноменологія; в Уайтхеда – категорія вічних об'єктів; у

Поппера – третій світ, світ інтелігібелій; у Ассаджіолі – субперсональність; у Лейбніца – уява про темну душу, в якій дримає зміст нашого розуму; у Гегеля – дух, що саморозвивається... У Платона – світ ідей» [257, с. 365-366]. До цього треба додати мислеформи (архетипи) нашого співвітчизника С. Кримського.

У семантичній темряві інфосфери й виробляється науковцями – наукове, а пересічними громадянами – емпіричне знання. Процес перетворення інформації на знання передбачає здійснення взаємодії між учасниками пізнавального процесу, що актуалізує значення комунікативного компонента суспільних взаємодій.

Дослідження феномена «знання» вимагає попереднього з'ясування його співвідношення з поняттям «інформація». Формулювання поняття «знання» здійснювалося в працях П. Друкера, І. Нонаки, Т. Девенпорта, Е. Брукінга, К. Фраппаоло, К. Вііга, П. Сенге, Б. Мільнера, Г. Гольдштейна, М. Марінічевої, Т. Гаврилової, В. Геєця, І. Журавковської та ін.

Загальною рисою наведених визначень є підкреслюваний зв'язок між поняттями «інформація» та «знання», розгляд знання переважно як наслідку перетворення інформації, що здійснюється людиною як активним суб'єктом пізнавального процесу, і сам інформаційний процес розглядається переважно як когнітивний. Іншою характерною рисою є використання поняття інформації як такого, що дозволяє визначати інші поняття, зокрема, і знання. Здійснення подібного детермінування можливе лише у випадку категоріальної визначеності інформації, тобто існування такої її дефініції, що має статус філософської чи наукової категорії.

Управління знаннями сьогодні – це управління інформаційним обміном у просторі інфосери. Управління знаннями (англ. knowledge management), також використовується термін «Менеджмент знань» – це систематичні процеси, завдяки яким знання, необхідні для успіху організації, створюються, зберігаються, розподіляються і застосовуються.

Особливістю інформаційних процесів у соціальних системах є те, що соціальна інформація набуває знакової форми. Інформація, яка циркулює в семантичному континуумі, повинна мати форму. Такою формою є текст – система знакових елементів, що має на меті вирішення завдання конкретної взаємодії. «Текст є одиницею спілкування... і взаємодії... його призначення нести смисл, організувати соціальний простір у модусі знакового спілкування, координувати діяльність людей» [398, с. 246]. Текст виступає формою, в яку організовується інформація, а смисл – її змістом, бо він відбиває знання і установки людини, визначається нормативним змістом пануючих в семантичному світі значень.

Механізм взаємодії можна пояснити на основі гено- і фенотексту [141, с. 251-252]. Взаємодію в структурі генотексту варто наділити, насамперед, характеристиками дискурсу узагальнення, а фенотексту, відповідно, – упорядкування. Мається на увазі, що фенотекст, який продукується ЗМІ, постає перед суб'єктом як обов'язковий або майже обов'язковий зразок для наслідування, як сукупність критеріїв, що нав'язуються йому об'єктивно і визначають його життєдіяльність згідно з установленим порядком. Натомість генотекст, що кожного разу активізує телеглядач, є ніби заздалегідь призначений для різноманітних узалежнень суб'єкта від конкретних умов, узгодження ним своєї життєдіяльності з нормами й зразками фенотексту.

Фенотекст – це порядок, який існує до індивідуального суб'єкта та існуватиме після нього, порядок, до якого потрібно приєднатися і якого необхідно досягти. Генотекст – це те, як індивідуальний суб'єкт – телеглядач, виконує цю функцію, як він постає перед іншими і перед самим собою, які зв'язки встановлюються між ним та іншими суб'єктами в процесі спільного із медіа створення і перетворення фенотексту.

Н. Луман у своїй відомій праці «Влада» пише: «Влада стає більш могутньою, якщо вона виявляється здатною домагатися визнання своїх

рішень при наявності привабливих альтернатив чи дії бездіяльності. Зі збільшенням свободи вибору підлеглих вона підсилюється» [217, с. 17-18]. Владу Інтернету і ЗМІ за силою впливу на людину можна прирівняти до таких потужних мотивацій, як істина і гроші. Саме це й зазначає Н. Луман: «Теорія засобів комунікації в якості теорії влади володіє тією перевагою, що відкриває можливість порівняння влади з комунікативними засобами інших видів, наприклад, з істиною або грошима» [217, с. 11].

Далі можна уявити собі, що в суспільстві знань основу складає генотип, що має стільникову будову, оскільки елементами генотипної інформації виступає окрема особистість. Разом вони, окремі джерела людського розуму, здатного до творчої рефлексії, складають Планетарну особистість. Така особистість перетвориться дійсно на одноосібного, тобто Планетарного суб'єкта, що зможе ефективно рефлексувати лише на стадії введення у дію штучного інтелекту.

Великі надії у сфері реалізації нової стратегії розвитку планетарної спільноти покладають, як відомо, на програму «Росія-2045» (англ. Strategic social initiative «Russia 2045»), що має на меті створити штучне тіло з інтелектом людини [320]. Рух був створений у лютому 2011 року ініціативною групою російських учених на чолі з президентом холдингу New Media Stars Дмитром Іцковим. За станом на 27 вересня 2013 року на сайті руху зареєструвалося 30 500 чоловік з Росії, США, Європи та ін. Штаб-квартира руху розташована в Москві (Росія).

Число 2045 у назві руху означає рік настання технологічної сингулярності. Представники руху вважають, що не пізніше цього року штучне тіло не лише значно перевершить існуюче за своїми функціональними можливостями, але і досягне досконалості форми і зможе виглядати не гірше, ніж людське. Основою для такого прогнозу є множинні моделі процесів розвитку людства і біосфери Землі, що вказують на

гіперболічну швидкість цього розвитку. Наприклад, прогнози відомого американського винахідника і футуролога Рэймонда Курцвейла.

Водночас, праці Олександра Панова говорять про абсолютно протилежне, зокрема, на думку цього автора, світ пройшов пік швидкості розвитку в 70-х роках ХХ століття, про що свідчить «крива Снукса-Панова» [238].

У жовтні 2011 року Д. Іцков виступив на шостому Саміті Сингулярності в Нью-Йорку, ставши першим представником від Росії на цьому заході. У своїй доповіді – «Безсмертя 2045. Російський досвід» – Д. Іцков презентував рух «Росія 2045», його цілі і план технопроєкту досягнення кібернетичного безсмертя, а також успіхи, що вже має рух, і плани на майбутнє (перекладений текст виступу доступний на сайті руху [136]). Він заявив: «Щоб зробити проєкт реальним, необхідно просувати ідею публічно і формувати соціальне замовлення» [81; 457; 471]. У доповіді також було оголошено про плани трансформації руху на загальносвітовий з новою назвою «Неолюдство 2045», були позначені цілі і передбачувана структура світового руху [189].

Наскільки серйозними є такі пошуки – свідчать повідомлення з наукових лабораторій світу. Наприклад, в 2014 році ученим Массачусетського технологічного інституту уперше вдалося виростити в лабораторних умовах біоінженерний м'яз, здатний до самовідновлення. Про це повідомляють іноземні ЗМІ з посиланням на журнал PNAS. «Для створення м'яза були використані м'язові волокна, вирощені ученими з міогенних клітин щура. Щоб м'яз міг скорочуватися, рости і оновлюватися, дослідники додали до цих волокон клітини сателітів м'язової тканини, активація яких запускає процеси регенерації м'яза» [376], – говориться в повідомленні.

Стимулювання біоінженерного м'яза електричним струмом дозволило встановити, що він скорочується приблизно в 10 разів сильніше, ніж раніше вирощені м'язові тканини. У рамках одного з останніх

експериментів учені пересадили м'яз живої миші і за допомогою флуоресцентних поміток спостерігали за його розвитком, а також за тим, як він обростає нервами і кровоносними судинами (виділено – О. Р.). Це крок до створення штучного живого інтелекту!

За такої умови, мислення окремої людини інтегрується з мисленням інших, і планетарна спільнота, досягнувши 15–20 мільярдів осіб, набуде принципово іншого стану і досягне, за Тейяром де Шарденом, точки «Омега». У цьому йому має сприяти Планетарна свідомість, що, за Тейяром де Шарденом, має сприйматися як ступінь розвитку свідомості, що прогресує від філогенезу до колективної свідомості.

З огляду на це нововведення, варто передбачати, що буде введена планетарна мова [285], оскільки цього потребує застосування штучного інтелекту. Наразі інтенсивно створюються штучні мови [185].

Обміном, на думку більшості вчених, є і соціальний метаболізм, який аналізують як міжсистемний обмін у ресурсній, економічній, інформаційно-культурній сферах (В. Василькова) і визначають як інформаційний обмін, не вивчаючи або ж ігноруючи речовинно-енергетичний обмін, що лежить в основі метаболізму в біології. Як показує побіжний огляд стану наукової розробленості проблеми, аналіз штучних мов і соціального метаболізму здійснюється в розрізі теорії комунікації, теорії обміну та символічного інтеракціонізму.

Якщо ж розглядати соціальний метаболізм з мовної позиції, то цей термін можна, на наш погляд, віднести до штучних мов, а саме: до інформаційних, тобто до мов, що використовуються в різних системах обробки інформації. Але прийшовши з мови до соціальних наук і філософії, соціальний метаболізм перетворив штучну мову на свій засіб обміну. Не дивлячись на велику кількість досліджень із зазначеної теми, залишається питання взаємозв'язку і взаємовпливу штучних мов і соціального метаболізму один на одного. Саме визначення взаємодії і взаємозалежності цих понять є ключовою проблемою нашого дослідження.

Оскільки штучні мови більше презентовані в різних науках і теоріях, то звернемося до узагальнення існуючих сьогодні класифікацій та основи їх формування.

Продуктом такої тенденції – становлення інформаційної цілісності світсистеми – є інформаційне суспільство. ЮНЕСКО вважає, що поняття єдиного глобального інформаційного суспільства, що найчастіше використовується для опису нинішніх тенденцій або характеристики бажаного майбутнього, не враховує повною мірою потенційної ролі інформаційної і комунікаційної революції в розвитку людства, не відображає того бачення соціального і гуманітарного розвитку, який став можливим завдяки застосуванню інформаційно-комунікаційних технологій.

Вирішенням цього методологічного казусу, на думку експертів ЮНЕСКО, стало використання концепції «суспільств знань» або «суспільств, заснованих на знаннях». Сьогодні міжнародні гуманітарні організації схильні вважати «суспільство знань» важливою ідеєю, на якій можуть ґрунтуватися програми розвитку сучасного суспільства.

Найчіткіше позиція ЮНЕСКО щодо питання співвідношення інформаційного суспільства і суспільства знань представлена в інтерв'ю заступника Генерального директора ЮНЕСКО з питань комунікації і інформації пана Абдул Вахід Хана. У відповідь на запитання, чим концепція «суспільства знань» відрізняється від концепції «інформаційного суспільства», і чому у світі, де 80% людей не мають доступу до базових структур телекомунікацій, суспільства знання є ключем до кращого майбутнього, він сказав: «Насправді ці два поняття є взаємодоповнюючими.

Інформаційне суспільство є функціональним блоком суспільства знань. На нашу думку, концепція інформаційного суспільства пов'язана з ідеєю «технологічних інновацій», тоді як поняття «суспільство знань» охоплює соціальні, культурні, економічні, політичні і економіко-

правові аспекти перетворень, а також більш плюралістичний, пов'язаний з розвитком, погляд на майбутнє. З мого погляду, концепції «суспільства знань» варто надати перевагу відносно концепції «інформаційне суспільство», оскільки вона краще відображає складність і динамізм змін, що відбуваються» [259, с. 23-24].

Неважко побачити, що саме застосування терміна «суспільства знань» в програмних документах ЮНЕСКО і в доповідях її найвпливовіших речників має виразні ідеологічні цілі і спрямоване на розв'язання протиріч, що притаманні саме інформаційній стадії розвитку людства, і тісно пов'язаних з нею процесів глобалізації. Проте «суспільства знань» все ще залишаються новим суспільним ідеалом.

Дотичною до ідеї «суспільства знань» є концепція «суспільства, що навчається» (learning society). Зазначена ідея увійшла до наукового обігу завдяки працям Р. Хатчинсона і Т. Хусейна, позначивши новий тип суспільства, де набуття знань не обмежується ані стінами освітніх установ (у просторі), ані завершенням початкової освіти (у часі) – концепція навчання впродовж усього життя.

Як зазначає Едгар Фор у доповіді «Вчитися існувати: світ освіти сьогодні і завтра» (1972 р.), «освіта більш не є привілеєм будь-якої еліти, ні фактом приналежності до будь-якої вікової категорії: вона, швидше за все, відноситься до всього співтовариства в цілому і до тривалості існування індивідуума» [137, с. 59].

Основну увагу дослідників було спрямовано не стільки на тих, хто володіє знаннями, скільки на тих, хто прагне їх набути, не тільки в рамках формальних освітніх систем, але також в професійній діяльності і неформальному навчанні, де аудіовізуальні засоби масової інформації грають важливу роль.

Тією ж мірою, якою основою «демократичного» суспільства є державні і міжособистісні стосунки, а основою «суспільства достатку» – економіка, корені суспільства, що має знання, сягають епістемології і

логіки пізнання» [462, с. 650]. Такі визначення не є ні правильними, ні побічними; вони швидше встановлюють певні межі використання термінів.

Життєдайність суспільства знань залежить від інтенсивності інформаційного обміну, тобто інформаційного метаболізму, що забезпечує життєдайність світсистеми шляхом перетворення її на планетарний соціальний організм. Потреба в ньому є цілком закономірною, оскільки трансформація традиційних і виникнення нових функцій держави викликали необхідність появи якісно нової морфології планетарного світу або нових організаційних форм, зокрема, Електронного уряду.

Зазвичай, постає питання про критерій зрілості цієї тенденції, що веде до зменшення ентропії світової системи. Саме за цією ознакою можна робити висновок щодо досягнення інформаційної єдності світової спільноти в теперішньому (часовий вимір) та здатності окремих суб'єктів світової спільноти до функціонування як компонентів соціальної супер-системи (просторовий вимір).

Нагадаємо, що «ентропія» (від грец. Entropia – перетворення) розвивається в дисипативних структурах і являє собою міру внутрішньої неупорядкованості системи, міру невизначеності випадкової величини. Ентропія є свого роду «мірою ступеня неупорядкованості», що вживається як синонім хаосу, дезорганізації і безладу. Категорія «хаос» у дисипативних структурах соціальних систем – (від грец. Chaos – безладдя) – емпіричний і неупорядкований рух елементів, повний безлад; в інтерпретації хаосу соціальна система робить акцент не на аспекті відсутності наявної упорядкованості, а на аспекті потенційної еволюційної креативності, іманентної можливості становлення нового «порядку» (упорядкованості) у пошуках полікультурних детермінант поведінки.

На організованість системи, тобто на її ентропію, впливають, як відомо, два параметри:

- 1) інтенсивність зростання числа елементів;

2) інтенсивність використання елементів у процесі функціонування системи.

Зростання числа елементів у системі може привести її до нестійкого стану і створити передумови для відбору найбільш цінних для її розвитку елементів. Чим вища інтенсивність зростання числа елементів у системі, тим швидше вона прямує до нестійкого стану, наближаючи момент стрибкоподібних змін.

Перехід на новий якісний рівень структурної організації відбудеться лише тоді, коли інтенсивність використання відіграє роль організатора в системі, яка буде достатньо великою для того, щоб зменшити ентропію в системі і перевести її в новий стійкий стан, сприяти формуванню порядку з хаосу, – зазначає І. Пригожин [301].

Але існує і протилежний підхід, що представлений, наприклад, у працях Ж. Еллюля, в яких обґрунтовується, що провідною ознакою інформаційного суспільства є його анархічний характер щодо традиційних суспільних інституцій [10]. Дослідження Р. Барбрука, Дж. Барлоу, Е. Камерона, Х. Шрадера, Д. Іванова і інших показують, що ідея зниження статусу державності і всіх традиційних комунітарних форм є точкою напруги в ідеологемі інформаційного суспільства.

Інформатизація суспільства – це процес, у межах якого соціальні, технологічні, економічні, політичні і культурні механізми тісно пов'язані між собою. Інформатизація є процесом прогресивно наростаючого використання інформаційних технологій з метою виробництва, переробки, зберігання і поширення інформації, особливо знань. Наслідком цього є виникнення інформаційного суспільства, що знаменує радикальне перетворення не лише виробничих структур і технології, але, головним чином, соціальних і економічних стосунків, а також побуту, культури і духовного життя. Своєрідним підпроцесом інформатизації є медіатизація.

На нашу думку, наявність розвиненого інформаційного суспільства не означає повного руйнування держави, а лише трансформацію її ролі і традиційних методів впливу: від патерналістської держави до держави партнерського типу, від жорстокого розподілу ресурсів до клієнтоорієнтованої (сервісної) держави. Необхідно зазначити, що, оцінюючи рівень розвитку інформаційного суспільства крізь призму ступеню публічності представників державної влади та прозорості функціонування її органів, що виражається, зокрема, і мірою представленості інформації про них в комунікаційних мережах (зокрема, електронних ЗМІ – телебачення, Internet), можна простежити наявність значної кількості авторитарних режимів, диктаторських урядів, що підтримують тероризм, які охоче використовують інформаційно-комунікаційні технології для пропаганди своїх сумнівних цінностей та здійснення акцій залякування. Інформаційні технології використовуються ними і для здійснення різних терористичних операцій.

Отже, виникає питання: яким чином можна виокремити критерії розвитку інформаційного суспільства в його політичному вимірі. На думку авторів «10 фундаментальних принципів інформаційного суспільства», є переконання, що «використання цифрових технологій повинне підсилувати роль підприємств як освітніх організацій, що сприяють підприємництву, акумуляції знань, оновленню навиків, і таким чином збільшити продуктивність, доходи і зайнятість. Підприємства повинні використовувати інформаційно-комунікаційні технології для стимулювання інновацій, скорочувати вартість операцій і отримувати вигоду від використання мереж. Для підтримки цього процесу уряду необхідно стимулювати послуги, прикладні програми, засновані на широкодоступній інфраструктурі широкосмугової мережі, і стимулювати партнерство державно-приватного сектора» [300].

Отже, можна погодитися, що інноваційність є провідною характеристикою виробничої та управлінської діяльності в інформаційному

суспільстві, а інформація набуває статусу капіталу і обертається на ринку інформації. Проте, поки навряд чи можна прогнозувати руйнування основ капіталістичної ринкової економіки, оскільки використання інформації, втіленої в ідеї, залишається предметом регулювання права інтелектуальної власності, а ідея як продукт інтелектуальної праці найчастіше відчужується від свого виробника, втілюючись у свою матеріальну форму чи перетворюючись на інформаційний продукт внаслідок діяльності ринкових агентів, які не втрачають свого впливу.

За таких умов, ефективність комунікаційного процесу визначається його смисловою цілісністю. У ході аналізу специфіки процесу соціальних комунікацій можливим є розгляд її горизонтальних рівнів (внутрішньоособистісна, міжособистісна, групова, міжгрупова, міжкультурна) та комплементарних вертикальних рівнів (гендерна, ритуальна і т.ін.).

Інформаційна єдність світової спільноти на генетичному рівні визначається наявністю соціальної пам'яті, що функціонує також як інформаційний потік, який, проте, спрямований не лише між учасниками соціальних взаємодій, що перебувають в одному часовому вимірі, але й між поколіннями, і визначає можливість функціонування людської спільноти та виступає передумовою її розвитку; на структурному рівні підставою утворення цілісної надсистеми стає принцип мережовості; спільний образ майбутнього для світової спільноти може сформуватися внаслідок трансформації інфосфери в ноосферу, що сприяє пошуку спільних підстав існування світової спільноти, яка об'єднує суб'єктів, що є представниками різних культур, належать до різних цивілізаційних типів і, з огляду на це, є носіями різних, інколи прямо протилежних ціннісних систем. Названі рівні інформаційної єдності утворюють її систему.

Становлення інформаційної єдності світової спільноти забезпечується завдяки її інфраструктурним підставам, що включають розгалужену систему

інститутів та відповідних їм організацій, що забезпечують можливість найбільш повної реалізації принципу інформаційності в житті сучасного соціуму.

На фенотипному рівні – це визначається мірою використання ноосфери. Основоположники концепції ноосфери не залишили після себе закінченого вчення – звідси численні і часто суперечливі тлумачення самого поняття. Разом з терміном «ноосфера» для позначення усієї сукупності процесів, пов'язаних з розумною діяльністю людини на планеті, пропонувалися також і терміни: «Інтелектосфера» (А. Гумбольдт), «Техносфера» (А. Ферсман), «Пневматосфера» (П. Флоренський), «Семіосфера» (Ю. Лотман), «Антропосфера» (Д. Анучин) [19].

Проте саме термін «ноосфера» виявився найбільш змістовним і перспективним. Учені по-різному визначають поняття «ноосфера»: це і «новий покрив», «мислячий пласт», який, зародившись у кінці третинного періоду, розгортається над світом рослин і тварин, – поза біосферою і над нею (П. Тейяр де Шарден); це вища стадія розвитку біосфери, пов'язана з виникненням і становленням у ній цивілізованого людства, з періодом, коли розумна людська діяльність стає головним визначальним чинником розвитку на Землі (В. Вернадський); це такий стан біосфери, за якого розумна діяльність людини стає вирішальним чинником її, біосфери, розвитку (С. Залигін). Аналізуючи уявлення В. Вернадського про ноосферу, Е. Гірусов (1986) висловив думку, що це перетворена людьми біосфера відповідно до пізнаних і практично освоєних законів її будови і розвитку.

Відсутність чіткого визначення ноосфери обумовлена тим, що дослідження цієї проблеми не були завершені авторами [123]. З іншого погляду, поняття «ноосфера» дуже багатозначне: це і мрія, і надія, і «ера світлого майбутнього людства» (В. Вернадський), і «епоха ноосфери» (Н. Моїсеєв), і «острови», і «регіони» (А. Урсул), і «культура радості» (Г. Аксьонов), і «висоти ноосфери» (С. Трофімов). Така сила ідей

видатного співвітчизника В. Вернадського: від його вчення про геологічну діяльність людини до цілої епохи майбутнього часу.

Ноосферні дослідження нині будуються на основі еволюційно-синергетичної парадигми. Ми поділяємо думку учених про те, що для забезпечення нашого майбутнього потрібне виконання умов коеволюції (єдність суспільства і природи), бо людина може існувати тільки в біосфері, параметри якої відповідають дуже жорстким умовам.

Перехід у ноосферу означає кардинальну перебудову не лише самої громадської структури людства, але і усього характеру його еволюції. Людям доведеться підпорядкувати своє життя новим і дуже жорстким обмеженням. По суті, створити нову (ноосферну) моральність, культуру, побудувати ноосферні стосунки, сформувати ноосферний світогляд і наслідувати їх у своєму повсякденному житті.

Це буде абсолютно новий етап еволюційної історії виду *Homo sapiens*, оскільки основою пристосування людини стає її вміння жити у злагоді з природою. А це, як ми вважаємо, непросто завдання для людства, що зруйнувало ці зв'язки досить швидко і без жалю. Тому проблема переходу в ноосферу нам уявляється процесом складнішим, ніж його бачили творці цього вчення. Адже саме зараз, на зламі історії цивілізації, на порозі нової ери, розуміння логіки історичного процесу, його філософського осмислення, вироблення нової парадигми планетарного і космічного світогляду потрібне людям більше, ніж коли б то не було.

Людині потрібна нова інформаційна культура, тобто вміння цілеспрямовано працювати з інформацією і використовувати для її отримання, обробки і передачі комп'ютерну інформаційну технологію, сучасні технічні засоби і методи. Для вільної орієнтації в інформаційному потоці людина повинна володіти інформаційною культурою як однією зі складових загальної культури» [86, с. 287]. Особливості інформаційної культури розглядає також В. Кущерець [197, с. 17].

Формування нового типу цілісності сучасного людства на засадах інформаційної єдності, яка є атрибутивною властивістю інфосфери, нині є ще недосяжною метою, оскільки процеси інформаційного руху та інформаційного обміну в усіх соціальних системах, незалежно від рівня їхньої складності, опосередковуються когнітивними операціями. Когнітивний процес передбачає не автоматичне сприйняття інформації, а усвідомлення її, тобто сприйняття крізь призму наявного соціального досвіду, ціннісної системи, настанов та стереотипів свідомості.

Ефективність когнітивного процесу, тобто здатність засвоїти певну інформацію, визначається ступенем розвитку психічних структур, зокрема мислення та пам'яті. Наслідком цього процесу виявляється нарощування знання на кожному рівні соціального світу, проте знання не завжди можна розглядати як еквівалент засвоєної інформації, оскільки воно може відрізнятися як за об'ємом, так і за змістом – навіть до повної втрати вихідного смислу інформації, що засвоюється.

Знання, розглянуте як наслідок індивідуальної когнітивної діяльності особистості («текстотворчої» діяльності, за В. Налімовим), не може розглядатися як об'єктивна інтерпретація інформації у всіх без винятку інформаційних транзакціях, які вона здійснює. Існування в людській свідомості жорстких фільтрів, що визначаються психофізіологічними характеристиками особистості, а також системи фільтрів, що здатні до трансформації в процесі її розвитку, визначає формування індивідуального знання, що не завжди виступає адекватним відображенням системно організованої інформації, а постає як сукупність наслідків когнітивного процесу, що можуть бути: 1) відображенням інформації в контексті її змісту, смислу, наявних зв'язків з іншими інформаційними одиницями (збігу інформації та знання); 2) відображенням інформації поза її системним контекстом (неповне знання); 3) формальним відображенням інформації (особистісне знання, що об'єктивно є не-знанням). Власне, тому еволюція інфосфери в ноосферу не відбувається стихійно, як наслідок

зростання загальної сумативної маси знання, що стало результатом виникнення широких можливостей та відповідних інструментів у кожного суб'єкта, який є частиною інформаційного суспільства.

Перетворення інфосфери на ноосферу передбачає активну інформаційну взаємодію між суб'єктами соціального світу з метою формування системи знань кожної особистості, які не обов'язково будуть результатом її власних пізнавальних зусиль, а можуть стати наслідком дзеркального відображення знання іншого суб'єкта, що здатен до більш адекватного перетворення конкретної інформації. Знання, що сприймається таким чином, може бути визначене як неявне знання, що сприймається на свідомому рівні. Використання «чужого знання» як віддзеркалення, не передбачає проміжного переходу його до статусу інформації, і, відповідно, можливих викривлень, які відбуваються під час інтеріоризації. Можливою небезпекою може бути використання такої когнітивної операції для здійснення маніпуляцій свідомістю.

Зростання ролі інформаційного виміру суспільних взаємодій в процесі історичного розвитку дозволяє розглянути інформаційний чинник як провідний у функціонуванні сучасного суспільства.

Як висновки до цього підрозділу можна зазначити, що тенденція до становлення інформаційної цілісності відіграє ключову роль у становленні нової цілісної світсистеми, оскільки:

– по-перше, цілісність є атрибутивною властивістю планетарного інформаційного семантичного поля, що утворюється природним шляхом у просторі інфосфери, більше того, у просторі ноосфери. Структурно вона, інформаційна цілісність, утворюється завдяки інформаційному обміну смислами, в якому беруть участь людина і суспільство, що артіогі є цілісними утвореннями, оскільки перебувають у суб'єктивованій і об'єктивованій формі, а тому вступають в органічну соціальну взаємодію шляхом обміну фенотипною інформацією за сприяння мережовості і мережевого суспільства;

– по-друге, рушійною силою і джерелом перетворень є Планетарна особистість як головний виконавець і як системоутворюючий чинник нового планетарного буття, зокрема, організатор і виконавець системи управління соціальним розвитком світової спільноти. Це привело до того, що соціальний вплив спадкової аристократії поступається впливу менеджерів і експертів;

– по-третє, атрактором інформаційного метаболізму є соціальні комунікації, що забезпечують соціальну взаємодію людей між собою за допомогою обміну текстами, що циркулюють каналами соціальних комунікацій, особливо Інтернету і ЗМІ, і сила їх кратологічного впливу на людину дорівнює впливу істини і грошей;

– по-четверте, параметром порядку в такому горизонті структурних і функціональних перетворень є наукові знання про планетарне буття, універсальним інструментом – планетарна мова завдяки смислам, що закладені у її семантичні одиниці, а саме: ідеали суспільного розвитку. Посилення організаційної ролі знаннєвого компонента буття планетарної спільноти протягом ХХІ століття настільки відчутне людиною, що мова зайшла про формування суспільства знань як першого етапу становлення інформаційного суспільства;

– по-п'яте, кінцевим продуктом цієї тенденції є інформаційний метаболізм, що забезпечує життєдайність світсистеми, перетворення її на органічну цілісність, планетарний соціальний організм, що вже сьогодні ставить питання про кристалізацію особливого прошарку населення планети, здатного до наукового управління соціальним розвитком. У літературі йдеться про менеджмент планетарного масштабу: меритократію, ноократію, раціократію, інетократію, інтернетократію, нетократію, езократію та ін.

Далі ми логічно маємо перейти, зрештою, до аналізу третьої провідної тенденції ХХІ століття, що саморозгортається в площині організаційного буття планетарної спільноти, предметом якої є управління організаційною

взаємодією двох вищерозглянутих тенденцій структурного і функціонального спрямування, оскільки тільки разом вони системно відтворюють ландшафт глобалізаційного перетворення морфології нашого повсякденного буття.

2.3. Тенденція до становлення організаційної цілісності планетарної спільноти і потреба в глобальному управлінні світсистемою

Завданням цього підрозділу є вивчення тенденції саморозгортання організаційної основи буття планетарної спільноти, у горизонті якої дослідити дію як атрактора організаційно-владних перетворень – демократію, параметрів порядку – Світову владу, кінцевих продуктів – розподіл Світової влади між гілками законодавчої, виконавчої, судової і недержавної влади, що свідчать про становлення кратологічної єдності нового світоустрою.

Ми маємо намір довести, що в організаційній площині життєдіяльності планетарної спільноти існує гостра потреба глобалізації влади аж до повного саморозгортання Світової влади, що означає створення світових органів управління, а саме: Світової держави і Світового уряду за безпосередньої участі Світового громадянського суспільства і під тиском кратологічної активності Планетарної особистості. Це означає, що демократія виступає параметром управління в синергетичному процесі становлення організаційної єдності планетарної спільноти.

Соціальна потреба нового світового порядку загострювалась давно, а тому далеко не випадково, що упродовж усього ХХ століття були зафіксовані футуристичні пориви до нового організаційного устрою світового ладу: їх діапазон – від ідеї і практики перманентної комуністичної революції, що реалізувала себе, врешті-решт, в аморфному організмі «світової

соціалістичної системи», до не занадто виразних, але досить похмурих планів встановлення на планеті нацистського «Ordnung'a» [262].

До цього його підштовхували світові кризи, що потребували ціле-раціонального організаційного втручання з боку планетарної спільноти. Всеохопні катаклізми ХХ ст., що його газета «Нью-Йорк Таймс» назвала «століттям Сатани», спричинили стрімке наростання різнопланового духовного і соціально-політичного досвіду людства. Вчитуючись у невитравний слід часу, бачимо злу систему речей: «У старому світовому порядку з'явилися розлами, і він розповзається» під дією «безприкладних економічних, соціальних і культурних струсів» [214, с. 9].

Про структурну кризу світсистеми по-різному пишуть відомі експерти. Хав'єр Перес де Куельяр вбачає джерело конфліктів у цинічному й негнучкому ставленні до розмаїття, «за що безвинні люди платять страшну ціну відчаю та гніву»; Сергій Аверінцев (Росія) наголошує на абсурдному синкретизмі капіталістичних і марксистських реліктів, «коли «Форд», «Фрейд» і «Маркс» – рівною мірою сакральні слова безбожного людства»; Збігнев Бжезинський переконаний, що «світ відучився творити, думати, народжувати ідеї», він «озлиднів духовно»; Федеріко Майор закликає «відтворити людину, якщо ми хочемо відтворити нову світову спільноту»; Ейсюке Сакакібара говорить про кінець прогресу і про те, що «колишній Радянський Союз і США можна класифікувати як експериментальні держави, які забезпечували світ чітко обмеженими альтернативними ідеологіями прогресу»; Ернесто Сабато (Аргентина) вдається до ширших узагальнень: «Неподільне панування Науки й Прогресу протягом більшої частини ХІХ і ХХ століть перетворило індивідуума на трибок у величезній машині. Теоретики як капіталізму, так і марксизму, сприяли поширенню сумної слави карикатурних поглядів на особистість як невід'ємну частку маси, таємниця душі якої зводиться до фізичних випромінювань, що піддаються обчисленню»; Євген Сверстюк у властивій йому метафоричній манері ставить точний діагноз

століттю, що минуло: «XX вік вражений недугою моральної та духовної слабості, що дрібнить його розумові сили і спотворює наукові ідеї. Кажуть, що морально-етичний розвиток людства відстає від бурхливого науково-технічного прогресу... Якби-то так... Він заморожений. Мораль деградує в полоні засобів без високих цілей. Страшна епідемія XX віку – насильство, породжене втратою віри і миру в душі, виплід занепаду і відчаю» [Цит.: 214, с. 9-10].

При цьому варто зазначити, що «моральну та екологічну кризу людства породив матеріалізм, який є, на думку К. Ясперса, втіленням егоїзму та насильства. Витяги з концептуальних публікацій знаних у світі вчених, політиків, письменників і водночас блискучих публіцистів дають нам уявлення, наскільки знищено цінності, які є підставовими не тільки для окремих осіб, спільнот, а й для усього людства – відтак недалеко до «цивілізаційної смерті»; з іншого боку – бачимо чітке розуміння причин і шляхів подолання зла. Раціональний принцип життя (успіх і ефективність). Цивілізація кількості і простору, «зовнішня» людина поступово витіснили на периферію свідомості органічний принцип життя (любов до ближнього, служіння «єдиній Правді», від якої походить усяка правда) [330, с. 191], цивілізацію якості, «внутрішню» людину, тобто визначальні духовні та інтелектуальні чинники. Як наслідок, вперше в історії найстрашнішу загрозу для людини й людства становить сьогодні сама людина, здрібніла, збайдужіла і спростачена. «Небачена донині порожнеча буття» [456, с. 127] витворила ситуацію, коли людська істота розглядається як частина спадщини, що їй належить зберегти.

Проблему становлення глобального управління планетарним розвитком окремо розглядав М. Шепелєв. Він зазначив, що «на користь ідей глобалізму та глобального управління приводяться різні аргументи, серед яких можна виокремити наступні:

- світове співтовариство являє собою функціонально взаємозалежну цілісну систему, що складається з безлічі підсистем різного рівня і конфігурації;
- у людства в ХХ столітті, особливо зі вступом в ядерну еру, з'явилися спільні інтереси, що вищі за будь-які приватні інтереси;
- спільні інтереси одержують моральну санкцію в новій універсальній системі таких цінностей, як мир, економічне благополуччя, соціальна і політична справедливість, екологічна безпека, самореалізація особистості;
- ці інтереси і цінності можуть бути виражені як загальні цілі людства, усвідомлення яких, насамперед, політичною елітою, є необхідною передумовою розумного втручання в стихійні процеси суспільного розвитку» [415, с. 95].

Не дивно, що саме кінець ХХ століття ознаменований новим сплеском космополітичного універсалізму. Один з провідних його представників Зб. Бжезинський уперше висунув тезу про необхідність створення системи глобального планування і довгострокового перерозподілу світових ресурсів, формування глобальної еліти і наднаціональної світової влади під політичним керівництвом США. Апофеозом космополітичного універсалізму можна вважати Хартію Землі, текст якої розроблявся десять років і був схвалений Міжнародною комісією з Декларації Землі при ЮНЕСКО в березні 2000 року. У ній викладені основні принципи сталого розвитку як «загальноприйняті стандарти, якими повинні керуватися всі люди, організації, ділові кола, уряди і транснаціональні інститути і за якими повинна оцінюватися їхня діяльність» [395, с. 400].

Одним із засобів досягнення соціальної справедливості у сфері розподілу Світової влади ідеологи «нового гуманізму» вважали відмову від національного суверенітету. Зокрема, Я. Тінберген писав, що «справжню взаємозалежність не можна відокремити від суверенної незалежності, але надмірний упор на національний суверенітет, що існує в теорії і дуже

обмежений на практиці, сіє паростки конфронтації, антагонізму і, в остаточному підсумку, війни» [361, с. 70].

На їхню думку, «планетарна єдність глобальної технології» буде великати і стимулювати паралельний розвиток політичної, економічної і культурної єдності людства. Щоб адаптуватися до цих змін, спрямувати їх на користь людині, їй необхідне глобальне мислення у всіх сферах. «Ми повинні учити людей думати глобальними чи планетарними термінами. Ми повинні сформулювати новий комплекс глобальних ідей: ідея планетарної торгівлі, етичної відповідальності, грошей, тарифу, боргів, сировинних матеріалів, технології і т.ін.» [473, Р. Х.].

Ідеологи «нового гуманізму» як сучасного космополітизму висунули концепцію глобальної солідарності, загальної долі людства. Суть проголошеної ними революції «світової солідарності» полягає в трансформації свідомості, переорієнтації людей на гуманістичні цінності, унаслідок чого повинен з'явитися певний «новий глобальний етос», заснований на відповідальності і солідарності, а також має виникнути «новий стандарт гуманізму» як норма поведінки людини і характерна риса державної політики. Як наслідок – буде створено новий міжнародний порядок і побудовано нове світове співтовариство.

Будучи прихильниками ідеї конвергенції, «нові гуманісти» вважали, що прийдешня універсальна цивілізація повинна буде поєднати риси різних політичних, економічних і релігійних систем. Основою для конвергенції бачилися принципи гуманізму. Вони стверджували, що світ спершу потрібно підготувати до десуверенізації як першого кроку на шляху створення нового світового порядку, а згодом великі країни повинні показати приклад, в односторонньому порядку відмовившись від визначених специфічних аспектів свого суверенітету, а, зрештою, перейти до створення світового уряду» [18, с. 138-139].

Далі ми маємо дати погляд С. Юрченка на те, які підходи до становлення організаційної єдності планетарної спільноти, що має взяти

на себе управління соціальним розвитком світсистеми, викладені у його статті «Противоречия глобализации и взгляд в будущее» [428]. На думку цього автора, нині ідеї глобального управління структуруються в межах декількох основних підходів: 1) управління світом єдиною наддержавою; 2) міжнародною організацією; 3) світовим урядом; 4) сукупністю зусиль держав; 5) міждержавних утворень; 6) недержавних акторів. Тому нині існує декілька моделей організації глобального управління, яке, за наявності різних механізмів і рівнів, корелюють з геополітичною структурою світу, представленою декількома моделями.

Специфіку американського світопорядку історики Ч. Мейер і Г. Люндстад акцентували в категоріях «консенсусної імперії» і «імперії запрошення». Про «ліберальну гегемонію» говорить Джоуль Айкенберрі, підкреслюючи, що США «формують світопорядок і очолюють його, гарантуючи певні переваги іншим країнам в обмін на їх мовчазну згоду. На відміну від імперського, цей американський світовий лад визначається договорами, що регламентують правила гри між лідером і усіма іншими [130].

Країни тісно пов'язані економічно. Разом вони формують політичний порядок, який тримається на взаємовигідних торгових стосунках, щонайтіснішій взаємодії, цілій низці міжурядових інститутів і спеціальних робочих зв'язках. Це не імперія, це Новий світопорядок з лідерством США, який не має назви і історичних аналогів».

Більшість дослідників солідарна і в тому, що Pax Americana – «світ по-американськи» – у часовому відношенні буде менш тривалим, ніж декому здавалося. Ще в 1994 р. Г. Кіссінджер зазначав, що в XXI столітті «Америка залишиться великою і могутньою країною, але нацією, на яку будуть рівнятися; «першою серед рівних», але проте однією з ряду подібних» [163, с. 737].

«Сьогоднішні імперії – власне, якщо вони не визнають себе такими – німецні, але з особливих причин, що відрізняють нашу епоху від

попередніх, – підкреслює гарвардський професор Н. Фергюсон. – У випадку з американською імперією, її ефемерність пов’язана, насамперед, не з ворожістю скорених народів або загрозою з боку держав-конкурентів, а з внутрішньополітичними обмеженнями. Ці обмеження проявляються в трьох головних формах. Першу можна назвати «дефіцитом військ»... Другим стримуючим чинником для американської «неофіційної» імперії слугує бюджетний дефіцит США. Зрештою, і це, мабуть, найважливіше, американське суспільство сприймає імперську політику без ентузіазму» [379].

Дослідник Ч. Джонсон побоюється, що США перетворилися на «військову машину, що прагне до світового панування», і їх імперсько-мілітаристські амбіції приведуть до виродження демократії, спровокують протидію і, врешті-решт, увінчаються банкрутством і розвалом Америки, подібним до колапсу Радянського Союзу. М. Менн застерігає від небезпечної імперіалістичної тенденції в зовнішній політиці США, згідно з якою одностороннє застосування Америкою військової сили сприяє пануванню США і наведенню ладу на світовій арені, але мілітаризація політики призводить до формування «рихлої імперії», яка дискредитує країну як світового лідера.

Захід впродовж п’яти віків розвивався по висхідній. Починаючи з епохи великих географічних відкриттів, він завойовував усе нові і нові висоти. Зараз перед ним постала інша проблема – як відступити, щоб зберегти головне. Цієї традиції немає на заході, але її немає і в американській культурі» [187, с. 12].

Ще одна модель глобального управління пов’язана з формуванням світу, в якому роль арбітра виконує всесвітня організація, якою може виступити реформована ООН. Міркуючи про можливості формування світового уряду, І. Бестужев-Лада зазначає: «Якщо світовий уряд стане ширмою-маріонеткою вашингтонських бюрократів, то не варто і город городити. Але чи немає і тут реальної альтернативи такій перспективі? На

наш погляд, така альтернатива є і зводиться до розвитку структур ООН так, щоб підвищити ефективність цієї організації без перетворення її на знаряддя американського диктату» [24].

Проте, зауважує В. Іноземцев, «історія показує, що, втрачаючи здатність обмежувати дії своїх найбільш могутніх членів, міжнародна організація втрачає і сенс свого існування. З ООН це вже сталося, і вона вступила в період повільного вмирання, яке до 2020 року може завершитися і формальним розпуском» [134, с. 34]. Як тут не провести паралель з планами легалізації Таємного Світового уряду, що деякими акторами світової політичної арени пов'язується саме з цим роком?

Тому в реаліях сучасного світу, за послаблення ролі ООН в рішенні багатьох міжнародних проблем, практична реалізація цієї моделі уявляється досить проблематичною. Тут, проте, варто згадати про резерви і варіанти розвитку ситуації, зазначені американським футурологом Е. Тоффлером : «Чим менш чуйними стають уряди і міжурядові структури до потреб транснаціональних фірм, тим більше вірогідності, що останні відвернуться від урядів і зажадають прямої участі в глобальних інститутах» [366, с. 565].

Нову парадигму організації глобального управління запропонували російські дослідники В. Іноземцев і С. Караганов: «Суть її полягає в наступному: передові і найбільш потужні нації повинні нав'язати неблагополучним державам елементарний порядок» [135, с. 20]. Це «колективне управління, здійснюване групою провідних демократичних держав», яку складуть США, ЄС, Японія, Росія і, можливо, Китай і Індія, матиме основним завданням «цивілізувати «периферійні» території, допомогти їх народам досягти рівня розвитку, що дозволяє їм реалізуватися як повноправним суверенним державам. Лише для деяких держав, що падають і не відбулися, доведеться відновити статус підмандатних територій із зовнішнім управлінням, використовуючи для цього норми, подібні до тих, що були прописані в Статуті ООН. Тому

«світовий лад ХХІ століття не буде схожий на колишній, такий звичний для політиків минулого століття. Основна його відмінність буде полягати в тому, що непорушний упродовж останніх трьохсот років принцип балансу сил втратить своє минуле значення. Зниження вірогідності конфлікту між великими державами і зближення їх позицій щодо більшості спірних міжнародних проблем приведуть до формування альянсу розвинених країн, потужність якого не може бути урівноважена жодним об'єднанням сил «периферійних» держав» [135, с. 25].

Ще однією моделлю організації планетарного світоустрою виступає багатополярний світ, в якому низка держав – США, Японія, Китай, Росія, Німеччина, Індія, Бразилія – матимуть свої сфери впливу. «Глобальний світ, – підкреслює В. Кувалдін, – будується на базі великих політико-економічних блоків, макрорегіонів, що об'єднують групи держав. Навіть найбільші і впливові країни беруть участь у створенні різного роду інтеграційних угруповань, прагнучи посилити свої позиції у світі глобальної конкуренції» [186, с. 31].

При цьому, вочевидь, вестиметься пошук альтернативи концепціям, що постулювали імператив інтеграційних процесів держав з однаковим рівнем економічного розвитку, що дасть перспективи значного розширення масштабів інтеграції і її переходу на континентальний і трансконтинентальний рівні. У характеристиці цієї моделі світоустрою виокремлюються: географічна близькість країн, що формують оточення відповідного регіонального лідера; здійснення скоординованої військової і економічної політики; замкнутість на рішення внутрішньорегіональних проблем і відносно інертна реакція на більшість питань міжнародного життя [126, с. 208].

Ще одна модель організації геополітичного устрою світу представлена «цивілізаціями» американського дослідника С. Гантінгтона, який вважає, що культури, які структуруються на основі спільності релігії і мови, у світі взаємодіятимуть: західна, синська, японська, індуїстська, ісламська,

православна, латиноамериканська і, можливо, африканська цивілізації. «У виникаючому світі, – зауважує він, – стосунки між країнами і групами з різних цивілізацій не будуть тісними і частенько будуть антагоністичними» [394]. «Сценарій «зіткнення цивілізацій» маловірогідний, – вважає, у свою чергу, К. Кайзер, – але обмежений конфлікт між радикальним ісламом і Заходом почався, і, ймовірно, він тільки наростатиме» [140, с. 13].

Фахівцями розглядається і модель нового біполярного протистояння організаційних конструкцій планетарного світу. Оригінальний підхід до проблеми формування біполярності продемонстрував А. Панарін, який підкреслював, що «принципова неадекватність стратегічного аналізу, що нині переважає в середовищі професійних експертів і розробників доктрин, полягає в зневазі до гуманітарного виміру і духовно-гуманітарної підоснови сучасних епохальних зрушень. Експерти, говорячи про розклад світових сил, залишаються в полоні техно- і економікоцентризму. Усе це, власне, і означає позитивістську деформацію мислення, що розучилося брати до уваги власне гуманітарні цінності і духовні чинники» [277, с. 230].

У його розумінні, США – наддержава, що «перемогла в холодній війні, не задовольняючись цією перемогою, продовжує свій наступ на усі незалежні держави в ім'я здійснення гегемоністської програми повного контролю над світом». «Війна, яку вже фактично почала наддержава, – це світова громадянська війна, що розділяє експропрійованих і експропріаторів», яка видається за «боротьбу світової цивілізації зі світовим варварством», прихований зміст якої полягає у війні тих, що «досягли успіху, проти тих, що не досягли успіху, вимоги яких надто надокучили» [277, с. 50, 234].

«Ставкою новітнього світового протиборства є уся планета як середовище життя і запасу ресурсів. Тому і стратегічна відповідь на виклик глобального агресора повинна передбачати глобальну солідарність потерпілих» [277, с. 62-63].

Таким чином, прийдешня біполярність інтерпретується «не в геополітичній, а в соціальній і моральній логіці. Дійсним опонентом гегемоністської наддержави може виступити не нова наддержава-гегемон, така, що змагається у фізичній величі, а держава – соціальний антипод, що представляє інтереси принижених і ображених» [277, с. 374].

У практико-політичному плані «наддержава знедолених» може виникнути або у формі нового червоного інтернаціоналу, або у формі нової червоної наддержави. Сумарні оцінки майбутнього світової політики і міжнародних відносин також відтворюють широкий діапазон думок. Мейнстрім (у перекладі з англійської Main Stream означає «основна течія») – це прогнозування світової ситуації зі значною мірою турбулентності і некерованості, регіональними конфліктами, які виникають, але що не призводить до світових катаклізмів.

В умовах зростаючої турбулентності і зниження рівня керованості міжнародними процесами значну стабілізуючу роль в організаційній площині може зіграти неформальне колективне лідерство провідних держав світу, що буде, певною мірою, компенсувати відому недосконалість створених у другій половині ХХ століття міжнародних інститутів. Розвиток цифрових технологічних процесів стане одним із чинників формування більш конкурентного середовища, найважливішою ознакою якого стане взаємодія різних моделей соціально-економічного розвитку і забезпечення національної безпеки.

Прикладом може бути протистояння США і Європейського Союзу, що віддзеркалюється доктриною «нових правих» і кореспондується з ідеями бельгійця Ж. Тіріара, лідера руху «Юна Європа». Сутність його теорії зводилася до того, що держава повноцінно може розвиватись тільки тоді, коли володіє достатнім геополітичним простором, великими територіями. Для такого міжконтинентального протистояння держави Європи мають створити єдину імперію, що протистоїть США.

Сучасні дослідники зазначають, що в ході глобальної трансформації структури планетарного організаційного простору змінюється зміст організаційного протистояння. Це явище детально аналізує О. Неклеса у статті «Логика глобальной трансформации» [262]. Він пише: «Те, що відбувається зараз на планеті, – це зміна звичної траєкторії людської діяльності, зміна колишньої системи політичної і економічної мови, трансформація соціальної семантики і синтактики (з грец. – що будує за порядком, упорядковує). А простіше кажучи, має місце криза світового управління. І наразі ми спостерігаємо своєрідний момент істини – те, як цей процес виходить назовні. Нам уявляються набагато виразнішими, іноді очевидними, внутрішні механізми і спонукальні мотиви глобальної трансформації, на наших очах зримо втілюються правила гри, що змінилися, на планеті, новоспечені прописи проєкції сили, а новий світопорядок зі сфери інтелектуальних лекцій стає владною політичною реальністю» [262].

Далі він звертає нашу увагу на те, що останніми роками ця проблема активно обговорювалася, але, зазвичай, під кутом формування поствестфальської системи – протистояння національних держав певній глобальній структурі, що виникає. Водночас, сама структура тлумачилася досить по-різному: то як така, що регулює правила поведінки на планеті, міжнародний ареопаг, то як світовий уряд, то як транснаціональна олігархічна влада, що діє на основі розгалуженої системи ТНК і ТНБ, то якось інакше. І наразі, здається, найбільш актуальною виявляється саме тема конкуренції цих різних версій глобалізації, різних моделей глобальної топології і схем світового управління.

В анналах ХХ століття [262] вибудовується контур загальносвітової, глобальної системи управління і контролю в контексті поколінь «світових регулюючих органів», що змінили один одного: від експериментального дизайну Ліги Націй до цілком універсалістської ООН на чолі з елітарною Радою Безпеки, що володіє унікальним статусом

і надає право на легітимне використання сили. Упродовж століття були зафіксовані, проте, і інші футуристичні пориви до нового світового ладу: їх діапазон – від ідеї і практики перманентної комуністичної революції, що реалізувала себе, врешті-решт, в аморфному організмі «світової соціалістичної системи», до не занадто виразних, але досить похмурих планів встановлення на планеті нацистського Ordnung'a.

При цьому О. Неклеса звертає увагу на те, що до кінця століття, проте, дедалі більш зримими ставали зародки стійкої системи світової олігархії як об'єднання транснаціональної еліти і бюрократії, «давоської культури». Причому не останню роль у цьому процесі грали такі міжнародні інститути, як Міжнародний валютний фонд або Всесвітній банк, які з якогось моменту стали достатньою мірою самостійними і автономними утвореннями, відійшовши від колишніх задумів відносно їх долі і від самої системи ООН. Як наслідок, в історії останнього десятиліття основними колективними політичними акторами на світовій арені виявилися, передусім, інститут «Великої сімки» і Організація північноатлантичного договору (НАТО) – клуби домінуючих суб'єктів світового управління.

Проте з приходом до влади в США команди Дж. Буша-молодшого, на початку XXI століття, запанувало дещо інше бачення історичних перспектив і інше практичне цілепокладання у сфері управління світовим розвитком. Або, можливо, правильніше буде сказати, що певна зацікавленість у зміні моделі глобалізації привела до влади адміністрацію президента Буша. Він пише: «Модель глобалізації, яку запропонувала республіканська адміністрація, створює владне, військово-політичне, силове прокладання для діючих систем транснаціонального фінансово-правового регулювання, національної транспарентності в рамках «вашингтонського консенсусу», тобто для тієї глобальної системи перерозподілу ресурсів і світового доходу, яка складалася на попередньому етапі. Інакше кажучи, раніше був побудований швидше образ і робоча модель глобальної

регуляції, ніж реально функціонуюча політико-силова структура глобальних пропорцій. Адміністрація ж США створює наразі під гео економічний світоустрій, що формується, свою версію його владного забезпечення» [262].

Адже коли йдеться про політичну систему, ми, по суті справи, ведемо мову про форми, методи і механізми проекції влади. Влада базується на силі, але ефективно діючих транснаціональних інститутів і механізмів для глобальної проекції сили доки не існує. Цю роль і узяли на себе Сполучені Штати Америки. Звідси виникає тема «глобальної імперії», образ «четвертого Риму», або країни-системи, що проектує свої «життєві інтереси» практично на весь світ. Тобто Сполучені Штати, строго кажучи, вже не є національною державою, а є певним новим соціально-політичним феноменом.

Але існує і інша проблема, або інший аспект глобалізації. Він полягає в тому, що основний історичний конфлікт лежить наразі навіть не в площині конкуренції між моделями глобалізації адміністрації Клінтона і команди Буша і не між образами глобального світу по-американськи або по-європейськи, але між тією політикою і стратегією, що оперують більш-менш звичними, добре відрефлексованими соціополітичними реаліями сучасності, і якоюсь іншою метрикою глобалізації, пов'язаної з «новими організованостями» (різноманітними НВО, амбітними корпораціями, астероїдними групами, тіньовими консорціумами і т. ін.), що діє по той бік постмодернізаційного бар'єру. Тобто у світі інтенсивно розвиваються соціальні організми, які остаточно руйнують колишню систему політичної авторегуляції, генетично пов'язану з епохою Модерніті.

Ситуація, що склалася, досить нещадна щодо самих Сполучених Штатів. США з різних причин узяли на себе зараз тягар глобальної політичної і економічної відповідальності і регуляції. Але при цьому, ставши перед необхідністю активно затверджувати свій новий статус, вони близькі до стану фрустрації, бо зіткнулися з суб'єктами, для взаємодії з

якими у них, по суті, немає ні відповідних інститутів, ні механізмів. У світі, таким чином, під флером широко обговорюваних і переживаних драматичних подій водночас розгорнулася інша, не занадто явна і не цілком виразна боротьба за статус глобального суб'єкта, що ведеться до того ж за новими, зовсім не очевидними і до кінця не пізнаними правилами «великої гри».

Той стан речей, що виник, вимагає глибшого прочитання, ніж те, яке демонструє нинішня адміністрація США. Ключове питання, що стоїть перед Америкою, формулюється приблизно таким чином: яким шляхом рухатися країні – адаптації до нової реальності, що тільки складається, або розвитку дедалі більш могутніх механізмів превентивних дій зі зняття проблем, що множаться, і загроз нового світу? Природно, реальна політика намагається уникнути однозначної відповіді на це і подібні питання, будучи певною прагматичною амальгамою, що більш-менш відповідає історичному моменту. До того ж частина неприємних питань, що надмірно ускладнюють загальну картину, з бюрократичних і інших причин нерідко відкладається «у довгий ящик» (як, наприклад, деякі аспекти воєнно-стратегічного розвитку Китаю або відсутність стратегії планетарного розвитку). Це, так би мовити, політологічний аспект проблеми встановлення нового організаційного буття, або світоустрою планетарної спільноти, що може привести до Світової влади як таємні, так і цілком легальні структури глобального управління.

Тут варто пояснити, що ми розуміємо під терміном «Світова влада», оскільки організаційне буття планетарної спільноти чітко проявляє тенденцію до її становлення, а значить автоматично ставить питання про її перерозподіл у контексті вищерозглянутих тенденцій до створення Мережевого суспільства, в якому функціонує матеріалізований Світовий ринок на основі планетарної соціальної комунікації, зав'язаної на ІТ-технології, з одного боку, а з іншого, – тенденції до інформаційної єдності

планетарної спільноти на основі смислогенезу з його планетарним знанням і планетарною мовою.

Оскільки Світова влада є атрибутом Світового політичного процесу [56], то вона є стійким явищем, що породжене і детерміноване життєвими інтересами планетарної спільноти. Вона породжується, як відомо, організаційними потребами людей і організованих форм їх буття в управлінні соціальною взаємодією, тобто вона є природним атрибутом глобальної соціальної комунікації людей з використанням інформаційного субстрату. Ми це вже розглянули вище.

Почнемо їх уточнення з терміна «влада», оскільки прикметник «світова» вказує лише на масштаб явища. Смысл її полягає в тому, що цей термін у наявній літературі розглядається через призму процесу цілераціональної організації, наприклад, з боку Світової держави, а це дещо інше, ніж розглядати його у вимірі самоорганізаційних процесів, притаманних Світовому громадянському суспільству. Різниця тут полягає, на наш погляд, у тому, що в першому випадку влада формує й підтримує взаємодію по лінії «суб'єкт – об'єкт», а в нашому випадку – це має бути алгоритм «суб'єкт – суб'єкт».

У наявній літературі, насамперед у довідниковій, ми знаходимо цілу низку визначень терміна «влада». Так, наприклад, В. Халіпов у праці «Кратология – наука о власти» пише, що влада, «є соціальним суспільно-політичним явищем, як важлива, невід'ємна ланка, що є визначальним структурним елементом у житті суспільства з усіма своїми перевагами, можливостями і недоліками, як система в суспільному організмі, що потребує постійного аналізу, розвитку і удосконалення» [393, с. 140]. Однак не можна не звернути уваги на те, що поряд з цим терміном він подає й інший, а саме : «інститути влади», до яких він відносить – «найважливіші структурні утворення, що складають систему влади (влад) як ціле (вищі, виконавчі, законодавчі, судові, контрольні органи і т.ін.) [393, с. 140].

Але найбільш опрацьованим є, на нашу думку, тлумачення цього терміна в кратологічному словнику «Влада» цього ж автора. Тут зазначено, що влада [Див.: 393, с. 70-71] (англ. право управління – power authority; панування – rule; грецьке – kratos; лат. – auctoritas imperium; нім. – macht; ісп. – poder; італ. – dominio, potere; португ. – poderio; фр. – pouvoir; есперанто – potenco): 1) здатність, право і можливість розпоряджатися ким-небудь, чим-небудь, здійснювати рішучий вплив на долю, поведінку і діяльність, удачу і традиції людей за допомогою різного роду засобів – закону, права, авторитету, волі, суду, примусу; 2) політичне панування над людьми, їх спільнотами, організаціями, над країнами та їх угрупованнями; 3) система державних органів; 4) особи, органи, що наділені відповідними державними, адміністративними повноваженнями, або як такі, що володіють різного роду впливом, повноваженнями за звичаєм, або як такі, що привласнили їх собі.

У такому вимірі подаються й владні функції (power functions), що нас теж не зовсім влаштовує, оскільки ми їх бачимо в дещо іншому світлі. Нагадаємо, що у тлумаченні В. Халіпова, владні функції – це обов'язки, покладені на певних посадових осіб, державних службовців і органи (організації), що пов'язані з їх приналежністю до сфери влади, обслуговування і розвитку цієї сфери, її гуманізацією, забезпеченням реалізації повноважень органів державної влади [393, с. 70].

У «Короткому енциклопедичному словнику», що виданий у 2004 році колективом вітчизняних авторів, знаходимо більш ґрунтовно опрацьоване тлумачення цього терміна. Тут записано: «Влада (слово грец. походження, означає панування, управління, володіння, володарювання) – право і можливість розпоряджатися чимось і кимось, підкорюючи своїй волі. Вона існує скрізь, де є стійке об'єднання людей: в сім'ї, виробничих

колективах, різноманітних організаціях і установах, в усій державі» [385, с. 121]¹.

Є сенс навести всю характеристику феномена, що подана у цьому філософсько-політологічному джерелі. Це допоможе нам уникнути необхідності збирати окремі елементи її характеристики, що розпорошена у літературі. Отже, влада – форма соціальних відносин між суб'єктами соціальної взаємодії на підставі приписаної зовні (суспільством) чи взаємно визнаної рольової і функціональної залежності одного об'єкта від іншого, де один з учасників має можливість підкорювати своїй волі інших суб'єктів.

Влада – спосіб організації системи суспільних відносин, побудованих на принципах субординації взаємодіючих суб'єктів. Влада існує на всіх історичних етапах буття суспільства і пронизує усі сфери його життєдіяльності. Характерними атрибутами влади є панування, управління, розпорядження, підпорядкування (підлеглість), вплив, підкорення, авторитет, престиж та інші ознаки, без яких вона не може існувати.

Влада, як система відносин між людьми, обов'язково включає двох безпосередніх її учасників: суб'єкт влади (її носіїв, представників) і об'єкт влади (тих, на кого спрямована діяльність суб'єкта, підвладних). Залежно від історичних обставин, типів суспільства, сфери життєдіяльності, специфіки соціальної спільності людей та ін., суб'єктами влади можуть бути окремі особи (найстарша жінка роду, вождь, монарх, диктатор, лідер групи, глава сім'ї та ін.), певні колективні уповноважені (представники, депутати), а також відповідні групи, організації, установи (держава, соціальні інститути, політичні партії, громадські організації тощо).

Влада може виникнути на підставі взаємно узгоджених (або взаємно визначених) її суб'єктами систем підпорядкування людей та можливостей

¹ Філософія політики : хрестоматія : у 4 т. / ред. кол. : Губерський Л. В. (керівник) та ін.; авт.-упоряд. Андрущенко В. П. (керівник) та ін. – К. : Знання України, 2003. – Т. 1. – С. 121.

розпоряджатися одних іншими (неформальна, неінституалізована влада або це може бути офіційно встановлений порядок з чітко визначеними інституційованими правилами й нормами розподілу прав і обов'язків за типом «панування – підкорення» (підпорядкування) чи «розпорядник – виконавець». Панування може уособлюватися у формах абсолютного, беззастережного підкорення підвладних носієві влади завдяки безпосередньому використанню примусу або у формі відносного підкорення на основі взаємного узгодження та визнання суб'єктами владних відносин необхідності форми підпорядкування, що ґрунтується на демократичних (свідомо визнаних як розумні) нормах регулювання системи влади, її авторитеті й загальному визнанні. У такому випадку діяльність суб'єкта влади повинна здійснюватися з використанням форм і засобів, очікуваних підлеглими (об'єктами влади).

Влада як особливий тип взаємовідносин між соціальними суб'єктами передбачає домінуючу роль суб'єкта влади:

1) здатність впливати на підвладних індивідів, спільності, нав'язувати їм свою волю, визначати форми, засоби й напрямки діяльності та поведінки інших людей, соціальних груп або ж суспільства;

2) надання можливостей носієві влади визначати та використовувати відповідні форми і засоби її реалізації (авторитет, право, заохочення, насильство в різноманітних формах – від соціально доцільного в разі потреби й обумовленого відповідними етичними та правовими нормами до використання свавілля);

3) здатність визначати зміст і форми соціальної субординації між членами суспільства (абсолютного панування і підкорення чи взаємодії владних структур з підвладними на основі демократичних, конституційних або моральних норм, традицій тощо).

Державна влада – домінуюча в сучасному суспільстві, може офіційно використовувати примус за допомогою наявного апарату насильства, оскільки прояви різних форм насильства в інших сферах владної діяльності

можливі лише на законній основі, а в демократичних системах влади – зводяться до мінімуму. Безпосереднє насильство в крайніх формах у цивілізованому суспільстві поступається перед використанням гуманніших, «м'яких» форм примусу, завдяки системі виховання, пропаганди й засвоєння соціальних норм, використанню соціального контролю й профілактики соціально небажаних форм поведінки.

Зміст, форми й характер влади відбивають рівень розвитку суспільства та його культури. Вивчення феномена влади та пов'язаних з нею проблем має давню історію, починаючи від Платона, Аристотеля, Н. Макіавеллі, Ж. Бодена, Т. Гоббса, Д. Локка, Ж.-Ж. Руссо, Ш. Л. Монтеск'є, К. Маркса, В. Паретто, М. Вебера, Г. Ласуела та інших. В умовах розбудови державної незалежності України проблеми влади на всіх рівнях набувають особливого значення як у прагматичному відношенні, так і з погляду необхідності теоретичних розробок найбільш доцільних та ефективних моделей влади, що відповідають новим історичним обставинам і потребам суспільства.

Отже, ми маємо достатньо широке і аргументоване визначення феномена влади, що нав'язане під тиском атрибутивних характеристик державної влади, і тільки в окремих випадках ми стикаємося з фрагментами характеристик влади громадянського суспільства (громадська, батьківська).

Далі є сенс звернутись до того, як подається в літературі сутність влади. Тут, знов таки, домінують такі її визначення, що притаманні феномену державної влади. Нагадаємо, що під сутністю влади варто розуміти регуляцію і саморегуляцію в ході процесів творення і відтворення Світового громадянського суспільства, тобто необхідно розуміти вираження самоупорядкування його внутрішнього змісту, що виявляє себе в єдності всіх багатоманітних і суперечливих форм його буття та цільового втручання в цей процес Світової держави. Категорії сутності і явища

влади висловлюють перехід від розмаїття наявних форм самоорганізації соціального світу до його внутрішнього змісту й єдності, до поняття.

У сучасній політичній літературі поняття влади ототожнюється з поняттями «держава» і «політика». Однак Фрьонд робить дуже важливий для нас висновок про те, що владні відносини, як і політичні, мають відносно самостійний характер існування. Словом, на його думку, сутність влади є конкретна політична діяльність. Тут великий вплив на нього справляє настанова, що влада – це держава, а держава – це влада. Нагадаємо, що наша дослідницька позиція полягає в дещо іншому, а саме: ми визнаємо, що будь-яка держава – це дійсно завжди влада, але не всяка влада – це держава. Громадянське суспільство – це теж потужна влада, і помаранчева революція це переконливо довела.

Водночас, ми згодні з тезою Фрьонда про те, що універсальний початок влади – відношення командування (розпорядження) і підпорядкування (виконання). Саме вони утворюють категорію всезагальності, яку він визнає домірною будь-якому рівню політики як специфічної, іманентної суспільному життю діяльності. Для нас важливо те, що Фрьонд не пов'язує владу з будь-якими іншими суспільними явищами, навіть з політикою. Влада – незалежно від політики існуюче явище. Навпаки, політика може бути спрямованою на отримання або посилення влади.

Отже, сутність влади – це підкорення одного суб'єкта іншому або одних суб'єктів іншим. Універсальний і всезагальний організаційний принцип влади: командування. Влада не існує без командування і покори. Не політика, а власне, тільки внутрішньо притаманне владі відношення – командування – визначає владу. Командуванню влада зобов'язана своїм існуванням. Її присутність у суспільстві апріорна: «Влада – це соціальне зосередження командування, що спирається на один або декілька прошарків або класів суспільства» [Цит. за: 61, с. 39]. Висновок явно

зроблено в конфліктній світоглядно-методологічній парадигмі, що належить представникам марксизму.

Тепер можна перейти до аналізу віддзеркалення в літературі змісту влади. При цьому зміст влади, формою прояву якої є регуляція та саморегуляція родового життя людей, у дослідженні розглядається не як сам по собі субстрат влади як соціального явища, а як його внутрішній стан, сукупність процесів, що характеризують взаємодію її елементів між собою і з середовищем та зумовлюють їхнє існування, розвиток і зміну; у цьому сенсі сам зміст влади виступає як процес локалізації соціальної взаємодії людей у просторі та циклізації в часі.

Його, зміст влади, варто розглядати як специфічну комунікацію. Цікаво, що інструментом підкорення об'єкта управління суб'єкту управління виступає управлінська інформація, управлінська дія та управлінська мова. Про особливість інформаційного забезпечення регуляції та саморегуляції соціального процесу свідчить той факт, що на практиці виникла спеціальна мова, якою обслуговується регуляція соціальної взаємодії людей. Продемонструвати цю закономірність легко на прикладі КПРС, яка виконувала в соціальному організмі СРСР функцію системи управління. Й. Сталін, наприклад, виступаючи від імені політичної партії, вдається до виразів як антропоморфного («партія говорить своєю мовою»), так і техніцистичного, навіть військово-техніцистичного (преса – «найсильніша зброя», «гостра зброя») характеру [42].

Як аргумент на користь такого твердження можна навести і факт видання спеціальних словників, в яких концентрується специфічний тезаурус для управління соціальним розвитком [347; 348]. Виходячи з вищевикладеного, є сенс припустити, що владні процеси обмежуються смислом, тобто енергетичним потенціалом інформаційного повідомлення. Водночас, ця обставина прямо вказує на духовну природу феномена влади.

Оцінюючи на основі публікацій зміст влади, не можна не звернути уваги на ідеї такого авторитетного вченого в цій галузі, як Н. Луман. У своїй відомій праці «Власть» він пише: «Теорія засобів комунікації в якості теорії влади володіє тією перевагою, що відкриває можливість порівняння влади з комунікативними засобами інших видів, наприклад, з істиною або грошима» [217, с. 11].

Цікавими є й інші спостереження Н. Лумана щодо змісту прояву влади. Він, наприклад, пише: «Фундаментальна умова усякої влади в тому, що стосовно селекції (вибору альтернатив у ході прийняття рішення – О. Р.), здійснюваної Альтером, який володіє владою (суб'єкт влади – О. Р.), виникає деяка невизначеність. Альтер завжди вибирає – байдуже на якій підставі – з декількох альтернатив. Здійснюючи свій вибір, він може викликати в партнера непевність або усунути її. Цей постійний перехід від появи невизначеності до її усунення є основною передумовою існування влади, умовою, що утворить простір генералізації і специфікації особливого комунікативного засобу, а ажніж не являє собою якогось, начебто особливого джерела влади нарівні з іншими.

Також і щодо Его (об'єкта влади – О. Р.), що підкоряється чужій владі, ця влада припускає відкритість іншим можливостям дії. Влада припускає наслідки початого нею добору і завдяки цьому має здатність впливати на селекцію дій (чи бездіяльності) підлеглих перед вірогідністю інших можливостей. Влада стає більш могутньою, якщо вона виявляється здатною домагатися визнання своїх рішень за наявності привабливих альтернатив чи дії бездіяльності. Зі збільшенням свободи вибору підлеглих вона зміцнюється» [217, с. 17-18].

Далі він продовжує, що владу варто відрізнити від примусу до будь-якої конкретної дії. У того, хто піддається примусу, можливості вибору зводяться до нуля. У своєму крайньому варіанті примус зводиться до застосування фізичного насильства і тим самим підміни власними діями дій інших людей, які влада не в змозі викликати. У міру засвоєння

функцій примусу, влада втрачає свою функцію наведення мостів між полюсами подвійної обумовленості. Примус означає відмову від переваг символічної генералізації, відмову від того, щоб управляти селективністю партнера. У міру здійснення примусу, той, хто викорисовує його, покладає на себе тягар селекції і прийняття рішень. У більшості випадків можна говорити про те, що до насильства вдаються через брак влади.

Ми тут явно стикаємося з двома видами регуляції родового процесу, а саме: саморегуляцією, що забезпечується громадянським суспільством, яке використовує власний організаційний потенціал, і регуляцією, що забезпечується завдяки інтелектуальним можливостям корпусу державних службовців. Розуміння регуляції і саморегуляції як специфічної діяльності людини є важливим моментом в аналізі предмета дослідження, оскільки цей факт підводить нас до розуміння співвідношення в процесі стихійності та планомірності. Ми хочемо сказати, що саморегуляція соціального процесу – відтворення родового життя людини – це не тільки стихійні прояви, що відбуваються за синергетичними законами, що власне і носить назву саморегуляції, але, водночас, це і цілеспрямована (управлінська) діяльність людей – державних службовців, до якої їх можна і навіть треба цілеспрямовано готувати, що приводить до регуляції.

Важливим моментом для подальшого аналізу влади громадянського суспільства є визнання її атрибутивних властивостей. Серед останніх ми вважаємо найбільш суттєвими: по-перше, волю, що на засадах підстави детермінує поведінку суб'єкта владних відносин; по-друге, мету влади або прояв її цільового призначення; по-третє, підпорядковуючу силу, вплив якої на людину здійснюється завдяки існуванню різновидів влади і багатоманіття засобів її реалізації; по-четверте, соціальну відповідальність за зміст, форму існування і наслідки функціонування влади в суспільстві.

Коротко подамо кожен з вищеподаних атрибутивних характеристик влади. Воля суб'єкта владного впливу є найважливішою характеристикою

влади, оскільки саме вона визначає зміст підстави, що викликає саморух цього явища. Це, власне, той внутрішній «механізм» владного відношення, завдяки якому стають можливими підпорядкування і реалізація приватних цілей членів громадянського суспільства. Цей «пружинний механізм» розкривається шляхом розгляду внутрішнього аспекту влади і його безпосереднього елемента – волі суб'єкта. Осмислення цього аспекту було розпочате ще мислителями Середньовіччя, Відродження, Нового часу і продовжене вітчизняною кратологічною думкою (А. Анікевич та ін.).

Іншою атрибутивною властивістю влади є мета функціонування Світової влади в соціальному середовищі. При цьому середовище розуміється, за поданням О. Богданова, як «сукупність зовнішніх впливів, під тиском яких знаходиться система, але взятих саме по відношенню до неї. Тому інша система – інше середовище» [37, с. 110]. Саме ця властивість влади допомагає осмислити те, заради чого реалізовується воля її володаря, наприклад, держави щодо громадянського суспільства або міжсуб'єктну поведінку в горизонті громадянського суспільства.

Сучасна кратологічна література не дає чіткого формулювання поняття «мета влади» з філософського і політологічного погляду. Наприклад, кратологічний словник «Влада» визначає цілі влади як «те, до чого прагне влада, чого вона домагається» [393, с. 391]. Тому виникає необхідність в уточненні змісту цього поняття. Якщо взяти за основу філософське поняття мети як передбачення в свідомості (суспільній або індивідуальній) результату, на досягнення якого спрямована діяльність (суспільства або окремих індивідів) [254, с. 236; 380, с. 512], тоді під поняттям «мета влади» потрібно розуміти передбачення у свідомості результату, на досягнення якого спрямоване функціонування влади в соціальному середовищі.

З огляду на те, що виникнення влади як сили, що підпорядковує, зумовлене загальними потребами громадянського суспільства як

соціальної системи, які зводяться, головним чином, до забезпечення ним стійкого стану, або гомеостазу, або його подальшого вдосконалення, оптимізації. При цьому загальна мета влади, яка відповідає загальній меті соціуму, з неминучістю вступає в протиріччя з різноманітними приватними цілями, що складають сутність будь-якого громадянського суспільства.

Тепер звернемося до третьої атрибутивної ознаки влади – підпорядковуючої сили. Саме цей аспект влади отримав своє осмислення в кратологічній думці ще в період Стародавнього світу. Однак як елементарна «клітинка» влади підпорядковуюча сила була розглянута тільки в працях Л. Байрачної і О. Ледяєвої [17; 205; 206]. Зупинимося більш детально на аналізі поняття «підпорядковуюча сила», починаючи з розгляду самого поняття «сила», тим більше, що цей термін («сила») відповідає семантичній сфері слова «влада» («власть») [266, с. 492; 337, с. 184; 338, с. 701].

Зазначимо, що філософське поняття сили, незважаючи на широке вживання останньої, досі не має ясного і чіткого змісту. Наприклад, у сучасному «Філософському енциклопедичному словнику» (1999) сила визначається у фізичному значенні як якась здатність змінювати форму матеріальної маси, спричиняти її рух, міняти напрямок і швидкість руху або приводити тіло в стан спокою. Однак за такого визначення поняття сили залишається неясним, що саме зумовлює вказану здатність, а без цього дане поняття виглядає не досить змістовно.

На основі позитивної частини аналізу поняття сили, проведеного Г. Гегелем і Ф. Енгельсом, Л. Байрачна стверджує, що «сила – це, передусім, взаємодія сторін відношення, які взаємопередбачають одна одну» [17, с. 95]. До аналогічного тлумачення поняття сили приходять у своїх міркуваннях і В. Муляр [253, с. 240]. Враховуючи, що відношення – це поняття, яке виражає одну з форм або момент взаємозв'язку всіх предметів і явищ, таке тлумачення поняття сили уявляється цілком правомірним.

Тож у сучасних працях з проблеми влади немає чіткого визначення підпорядковуючої сили. Автори лише констатують той факт, що вона, сила, передбачає переважання однієї сторони соціального відношення і залежність іншої [17, с. 96; 205, с. 7-8].

Таким чином, загальні потреби Світового громадянського суспільства як соціальної системи зумовлюють виникнення і формування сутнісної характеристики влади – підпорядковуючої сили. Влада, як підпорядковуюча сила, – це, передусім, суспільне відношення у формі переважання однієї сторони (суб'єкта) і залежності, підпорядкування іншої сторони (об'єкта). Ясно, що в горизонті родового життя людей вона, влада, має іншу природу і інші інструменти, ніж у стосунках «державна – суспільство». Вона ґрунтується на таких абстрактних носіях підпорядковуючої сили, як «сенси життя» і «здоровий глузд».

Інакше кажучи, підпорядковуюча сила має семантичну природу, функціонує на практиці у формі архетипів і сукупності символів [106]. Більше того, вона має специфічні механізми управління родовим процесом, що створюють у системі загальної системи саморегуляції соціального організму країни так званий архетипний рівень. Його досить ґрунтовно дослідила і подала в літературі Н. Крохмаль у праці «Історичні форми саморегуляції соціального процесу» [Див.: 184].

Сучасний етап соціального розвитку, особливо з огляду на широку демократизацію сучасного суспільства під впливом глобалізаційного процесу, виводить на передній край принципово іншу атрибутивну властивість, яка має бути притаманною владі, а саме: соціальну відповідальність. Тут ми поділяємо думку деяких вітчизняних дослідників, зокрема Л. Байрачної, А. Плахотного, О. Черниша, О. Краснокутського [17; 287; 403; 404], згідно з якою влада як соціальне відношення повинна здійснюватися на основі соціальної відповідальності.

Тому з погляду реалізації основної мети нашого дослідження нас більш функціонально влаштовує визначення влади, що наводить Н. Луман, який

пише: «Влада є комунікація, що керує медійним кодом», тобто цей авторитетний дослідник влади розглядає її як засіб комунікації [Див.: 217]. Нагадаємо, що й Т. Парсонс розглядає владу як символічно генералізований засіб. Цей автор ототожнює її з легітимною владою, *establishment power*, і вважає таке ототожнення суспільно нормальним випадком, що викликало, як відомо, незадоволення з боку Е. Гоулднера.

По-перше, природа Світової влади – духовна. Її онтологію складають смисли. Є смисли, що існують поза будь-яким суб'єктом історичної дії, а є смисли, що їх виробляють особистості чи колективні особистості, наприклад, Європейський Союз, політичні партії чи корпорації.

По-друге, дві форми існування смислів, що утворюють онтологію влади, забезпечують на практиці два види підкорення. Ясно, що у першому випадку відбувається підкорення принципам свободи, справедливості, добра, щастя або певного типу ідеології, зрештою, здоровому глузду, і це притаманне саме громадянському суспільству, а у другому – відбувається підкорення волі певного суб'єкта, що може бути спрямована проти розвитку особистості, носити насильницький характер, стримувати соціальний прогрес, бути людиноненависницькою ідеологією, наприклад, як фашизм, що притаманне державній владі.

По-третє, владні відносини мають два різновиди: у царині Світової держави вони реалізуються за принципом «суб'єкт – об'єктних відносин», а в горизонті Світового громадянського суспільства виникають і функціонують за принципом «суб'єкт – суб'єктних відносин».

Об'єкт Світової влади – Світове громадянське суспільство, що володіє недержавною владою. Це означає, що воно, Світове громадянське суспільство, позначене як протилежність суб'єкту Світової влади. У свою чергу, Світове громадянське суспільство володіє недержавною формою влади. Небагато є досліджень, в яких кратологічна сутність громадянського суспільства досліджувалася б в аспекті здійснення свободи та демократії. Сучасний досвід країн-учасниць Об'єднаної

Європи свідчить про те, що на європейському просторі складається новий тип цивілізації, життєвий простір якої окреслений вартостями, що покладені в основу суспільного добробуту, високих стандартів життя і вільного розвитку особистості людини. У центрі цих вартостей перебуває свобода і гуманістичні й демократичні норми її самоздійснення.

З приводу цього німецький політолог Г. Роде слушно підкреслює, що з поняттям «громадянське суспільство» пов'язується «боротьба за громадянські права і свободи, за демократичну участь в управлінні не лише державою, але й економікою, містами, общинами і інституціями, що регулюють соціальне життя» [313, с. 27]. Крім того, проблематика волі й свободи особистості має своїх дослідників й сьогодні [Див.: 223; 288 та ін.].

Тож об'єкт Світової влади водночас є й суб'єктом соціального контролю (за винятком форм влади в девіантних та інших групах, які засуджуються суспільством, наприклад, мафії). Кожна форма влади має спеціалізовану систему соціальних норм, контролю й санкцій, а у взаємодії вони доповнюють, контролюють одна одну, переплітаються в системі соціальних зв'язків, утворюючи складну систему владних відносин, – систему Світової влади.

Суб'єкт Світової влади – Світова держава. Наразі ми не будемо розгортати аргументацію цієї тези, оскільки в подальшому маємо необхідність дати детальну характеристику цього явища. Ми лише наводимо аргументи на користь присутності в організаційному просторі реальних організаційних структур або квазіструктур, здатних виконувати роль організаторів життєустрою людини. Вони впливають з наявної планетарної наукової спадщини про організаційне буття планетарної спільноти.

Орган Світової влади – Світовий уряд. Це ще одна теза, яка має бути розгорнуто доведена в подальшому аналізі. Позначимо тільки те, що Статус суб'єкта Світової влади, як і його виконавчого органу, може визначатися

традицією, авторитетом, громадською думкою, засобами використання безпосереднього насильства в різних формах (зброя, знаряддя катування) або за допомогою стійких формальних органів – інститутів, організацій, установ, наділених нормативними владними функціями, що офіційно визначають представників влади і норми владного підпорядкування їм. У залежності від цього ми можемо мати на практиці легітимний або нелегітимний суб'єкт Світової влади.

Самоупорядкування Світової влади відбувається за законами синергетики завдяки так званим параметрам порядку. Параметр порядку у фізиці – термодинамічна величина, яка характеризує далекий порядок в середовищі, що виникає внаслідок спонтанного порушення симетрії за фазового переходу. Рівноважний параметр порядку дорівнює нулю в нерегульованій фазі і відмінний від нуля у впорядкованій [200].

У соціології і політології цей інструмент організаційного самоупорядкування відкритих систем також використовується [392]. Параметри порядку грають домінуючу роль в концепції синергетики. Вони «підпорядковують» окремі частини, тобто визначають поведінку цих частин. Зв'язок між параметрами порядку і окремими частинами системи називається принципом підпорядкування. З визначенням параметрів порядку практично описується поведінка системи. Замість того, щоб описувати поведінку системи за допомогою опису окремих її частин, нам треба мати справу або описувати поведінку тільки параметрів порядку. Іншими словами, ми отримуємо величезне інформаційне стискування. Таке інформаційне стискування, між іншим, типове для будь-якої мови.

Параметр порядку діє як лялька, який задає танець маріонеток, але вирішальна відмінність між лялькарем і параметром порядку полягає в тому, що окремі частини, у свою чергу, самі генерують параметр порядку своєю колективною поведінкою. Йдеться про круговий причинний зв'язок. У технічних системах такий круговий причинний зв'язок відомий як зворотний зв'язок. Проте на відміну від технічних систем, в яких параметр

порядку фіксований із самого початку (інженером), наприклад, у формі облаштування управління, у синергетичних системах параметри порядку створюються окремими частинами системи.

Нижче ми розглянемо деякі конкретні приклади для параметрів порядку в науках про людину. Для систематичного уявлення опишемо спочатку поведінку параметрів порядку, оскільки від них ідуть типові види поведінки систем. Поняття інформаційного стискування, згадане вище, виходить з принципу підпорядкування і дає величезну перевагу для опису поведінки складної системи у відносно простих умовах.

Як показала синергетика, існує фундаментальна відмінність між поведінкою параметрів порядку і підпорядкованих частин з часом. Параметри порядку реагують на обурення ззовні повільно, а частини – швидко. Можна було б навіть сказати: параметри порядку живуть довше, частини ж живуть менше (у своїй поведінковій динаміці).

На основі вищевикладеного постає питання про те, як планетарна спільнота може впливати на переструктурування організаційної сфери і формування системи глобального управління світовим розвитком. Ми вважаємо, що впливати на ці процеси можна тільки завдяки прояву в самоорганізаційному процесі такого явища, як параметр управління, а саме: демократії. Вище ми вже подали робочу тезу про те, що таким інструментом управління процесом самоорганізації у сфері організаційних відносин планетарної спільноти є демократія.

Демократія [101] – політичний режим, за якого єдиним легітимним джерелом влади в державі визнається її народ. При цьому управління державою здійснюється народом, безпосередньо (пряма демократія) або опосередковано через обраних представників (представницька демократія).

Іноді демократію визначають також як набір ідей і принципів, що стосуються свободи, власне, вона і являє собою інституціональну свободу. У формулюванні 16-го президента США Авраама Лінкольна, демократія – врядування «іменем народу, силами народу і для народу».

Запозичення з грецької мови: грец. δῆμοςράτῖα етимологічно «народне управління» є складним словом, утвореним з основ іменника грец. δῆμος «народ» і χράτέω «правити, володіти; бути сильним», пов'язаного з χράτος «сила, влада».

У новогрецькій мові грецьке Δημοκρατία отримало нове значення і використовується на позначення республіки як форми державного правління.

Саме слово «δημοκρατία» сформувалося наприкінці VII ст. до н. д. – на початку IV століття до н. д. на позначення політичної системи, яка тоді існувала в деяких грецьких містах-державах, зокрема, у Мегарах та Афінах («Необмежена свобода», Афінська демократія).

Справжня демократія є альтернативою як тоталітарно-авторитарному централізму, так і анархізму, децентралізму. Це такий стиль соціальних відносин, коли їхні учасники здатні свідомо й відповідально покласти на себе функції «центру», долати відчужене ставлення до всезагального інтересу; коли авторитет сили чи майна витісняється авторитетом людяності, освіченості, компетентності тощо. Демократія – «це не тільки вільні вибори і верховенство народу, не тільки плюралізм політичних інтересів, а ще й жорстка система державної субординації із чітким розподілом повноважень, що дотримуються не тільки завдяки декретам і постановам, а й через силові структури верховних органів, обраних народом і підтримуваних ним» [291, с. 139].

Отже, демократія, як ефективний феномен політичної сфери, є параметром управління організаційного буття планетарної спільноти, тільки зараз він вживається, головним чином, у політиці національних держав, але має набути протягом XXI століття розквіту і набрати потужної сили в організаційному бутті планетарної спільноти.

Демократія є параметром управління тому, що саме вона обумовлює принципи, на яких має ґрунтуватись глобальне управління, тому що існування демократії неможливе без здійснення принципів плюралізму,

гласності, поділу і децентралізації влади. Саме через застосування цих та інших принципів влада має народний характер, і можливими є прогресивні перетворення. Передача повноважень з центру на місця здійснюється шляхом децентралізації й деконцентрації влади, що дає змогу будувати демократію знизу вгору [275, с. 281–321]. Ці ж інструменти демократії повинні застосовуватись і у випадку розбудови системи Світової влади.

Для розбудови системи глобального управління планетарним розвитком вона, демократія, має наступні інститути [101].

Виборні державні посади. Сучасні демократії є представницькими: згідно з основними законами, безпосередній контроль над прийняттям нормативних актів та політичних рішень здійснюють обрані громадянами особи.

Вільні, чесні і такі, що регулярно проводяться, вибори, в яких має право брати участь кожен громадянин (як виборець і як кандидат), у поєднанні з безперервною відкритою політичною конкуренцією між громадянами та їх об'єднаннями.

Чуйність уряду. Проведена політика залежить від результатів виборів і від уподобань виборців.

Свобода самовираження. Громадяни мають право безкарно висловлювати свої думки, зокрема, критикувати владу, політичну систему, суспільно-економічний лад і домінуючу ідеологію.

Доступ до альтернативних і незалежних джерел інформації. Громадяни мають право шукати та отримувати інформацію від інших громадян, з книг, ЗМІ тощо. Альтернативні джерела інформації повинні існувати, бути доступними і непадконтрольними будь-якій одній політичній групі.

Автономія громадських організацій. Громадяни мають право засновувати відносно незалежні спільноти або організації, зокрема, політичні партії.

Загальне охоплення громадянства. Кожен дорослий мешканець, що постійно проживає в країні і підкоряється її законам, повинен мати всі права громадянина.

У просторі національних держав політична система, що включає наведені вище сім інститутів, називається «поліархією». Головними особливостями поліархії є можливість політичної конкуренції, забезпечення права на участь в політиці і управління на основі коаліції. Таке правління протилежне диктатурі, коли при виборі політичного курсу домінують переваги однієї групи. Важливу роль відіграє потреба конкуруючих еліт, які повинні заручитися підтримкою з боку широких верств населення, що властиво олігархії.

Протягом ХХ століття політологи схилилися до думки, що значна кількість країн підтримувала перелічені вище інститути належною мірою, а тому на практиці вони можуть вважатися демократичними. Водночас, країна може відповідати стандарту поліархії, навіть якщо в ній відсутнє пропорційне представництво, референдуми, попередні вибори партій, соціальна рівність або демократія на рівні місцевого самоврядування.

Водночас, у горизонті розподілу Світової влади, як зазначає Роберт Даль, ідеал демократії ставить у край високі вимоги, і, ймовірно, з часом поліархія почне вважатися недостатньо демократичною системою.

Демократія зворотним боком має пряме відношення до свободи особистості і колективних утворень на кшталт національних держав.

При цьому зазначимо, що форми концептуалізації свободи ґрунтовно проаналізовані в працях М. Адлера й підтримані Дж. Макліном. М. Адлер визначив три основні значення і рівні свободи: 1) обставинна свобода самоздійснення як вибір того, що людина бажає чи хоче зробити; 2) набута свобода самовдосконалення як здатність вибирати за принципом присвоєння вартостей: варто, або слід чинити саме так, а не інакше; 3) натуральна (природна) свобода самовизначення за принципом відповідальності перед іншим, коли людина створює саму себе і свою

дійсність. У праці доведено, що сприйняття свободи на рівні (3) передбачає такого ґатунку активність людини, коли вона, маючи здатність до свободи вибору, набуває водночас здатності відчувати себе потрібною в якості свого «культурного членства», або вкоріненості в конкретний соціокультурний етос.

На головну ідею нашого дослідження працюють визначення свободи, що подані у вітчизняних та російськомовних джерелах. Так, наприклад, у кратологічному словнику І. Халіпова «Власть» поняття свободи тлумачиться, як: 1) можливість виявлення суб'єктом своєї волі; 2) незалежність, відсутність будь-яких утисків або обмежень для влади або для членів суспільства; 3) всезагальна відсутність обмежень; 4) стан того, хто не знаходиться у неволі [Див.: 393, с. 341].

Більш «тонку» картину методологічного забезпечення вирішення проблемної ситуації цього дослідження подає «Философский энциклопедический словарь», в якому термін «свобода» подається як «здатність людини до активної діяльності відповідно до своїх намірів, бажань та інтересів, коли вона досягає поставлених перед собою цілей» [Див.: 384, с. 569]. Для реалізації мети дослідження дуже важливим є визначення атрибутивних характеристик явища свободи, що викладається в цьому джерелі. Тут мається на увазі те, що «практична реалізація внутрішньої свободи (тут і далі виділено – О. Р.) особистості здійснюється завдяки об'єктивній можливості або зовнішній свободі для такої діяльності.

Особливий внесок у тлумачення свободи як атрибуту соціальності ми знаходимо у філософії Г. Гегеля. Проблема полягала в тому, щоб вияснити параметри практичного узгодження традиції, культури або *ethos* (у) з тим, що поставало як нова, модерна свобода індивіда. Г. Гегель вперше провів чітке теоретичне розмежування між громадянським суспільством та державою на основі інтерпретації індивідуального й колективного значення свободи. На його думку, особа не народжується з повнотою свободи, а набуває її у процесі самоусвідомлення. Людина

народжується вільною лише у можливостях власного саморозвитку і самоусвідомлення. Вивільнення від обмежень, накладених традицією чи звичаєвістю, на думку Г. Гегеля, мало носити розумний характер, підлягаючи раціональним нормам суспільного життя. Властиво індивідуальна свобода людини набувала інституалізованих соціальних форм у контексті росту громадянського суспільства.

Контекстуальністю свободи стає розум, який Г. Гегель пов'язує зі значенням Абсолютного духу. Він вважав, що Дух є латентним для історії, а сутністю духу є свобода, що інституалізується у звичаєвих, – етичних нормах. Етичне життя він інтерпретує винятково як соціально значуще. Ніхто з індивідів не може відокремити себе від «духу народу». Гегелівська інтерпретація соціальності в категоріях моральних устоїв, або звичаєвості (сім'я, громадянське суспільство, держава), відходить від попередньої дихотомії приватного – публічного. Соціальність тепер поєднує елементи одного й другого і набуває завершеності в політичній сфері. Г. Гегель, на відміну від І. Канта, вперше свідомо розмежовує мораль і етику, пов'язуючи другу зі звичаями і традиціями.

Парадокс теорії Г. Гегеля в тім, що розквіт індивідуальної свободи він вивершує лише на основі здатності індивіда свідомо реалізовувати себе в державних інституціях, які фактично обмежують його свободу.

Реалізація волі особистості, як і політична участь суб'єктів громадянського суспільства в самовідтворенні інституту влади, ґрунтується на певній політичній культурі. Воля особистості або свобода суб'єкта громадянського суспільства принципово може реалізуватись, як у вимірі його внутрішнього простору – тоді ми маємо процес самоорганізації або саморегуляції, так і у зовнішньому – у процесі взаємодії з державною формою влади завдяки так званому механізму політичної участі.

З цього погляду цікавим є визначення громадянського суспільства, яке запропонував вітчизняний дослідник В. Скворець: «Громадянське суспільство – це форма суспільної самоорганізації, що відображає сферу

недержавних (приватних) відносин, зумовлених взаємодією індивідуальних і колективних потреб та інтересів, які детермінуються реалізацією свободи особистості та вирішально впливають на формування суспільних відносин і соціальних цінностей» [333, с. 71]. Для нас важливим моментом є посилення автора на суспільну самоорганізацію і роль у цьому свободи особистості.

Однак тут не усе так просто, оскільки гіперболізація прав людини має негативні наслідки для суспільства і веде до накопичення сутнісних протиріч у соціальному організмі країни і регіонів. Тому далеко не випадково в останні роки все помітнішою стає тенденція посилення боротьби навколо прав людини та прав етнонаціональних меншин. Як слушно зазначає професор Школи права Нью-Йоркського університету Т. Френк, ця боротьба розгорілася у трьох площинах:

- 1) юридичній (у національному законодавстві та міжнародному праві);
- 2) мілітарній (на полях боїв у Чечні, на Балканах, на Близькому Сході тощо);
- 3) науковій.

Наголошуючи на останньому, Т. Френк зазначає, що «вирішальна інтелектуальна боротьба точиться між силами Локківської індивідуальної свободи й тими силами, що захищають комунітаристські (колективні) цінності» [Цит. за: 155, с. 3]. Цю позицію відстоює ще з 1997 року прем'єр-міністр Малайзії Махатіар бін Махамед, який виступив з вимогою «ревізії або скасування» Загальної Декларації ООН з прав людини, оскільки «її норми прав людини сфокусовані винятково на індивідуальних правах, тоді як ігноруються права суспільства і спільного добра» [Цит. за: 155, с. 5].

Приблизно таких поглядів дотримуються й деякі вітчизняні політики, вважаючи, що це є «боротьбою двох цивілізацій – індивідуалістської європейсько-атлантичної та колективістської православно-слов'янської» або «вселенським протистоянням Добра (Ми) зі Злом (Я). При цьому до

колективістської цивілізації, окрім слов'янської, вони зараховують «китайсько-конфуціанську та ісламську» [Див.: 345].

Як висновок до цього підрозділу варто зазначити, що Світова влада – це спосіб організації системи суспільних відносин, побудованих на принципах субординації взаємодіючих суб'єктів у планетарному масштабі. Світова влада існує на всіх історичних етапах організаційного буття планетарної спільноти і пронизує усі сфери її життєдіяльності, але тільки в ХХІ столітті вона виступила на планетарній арені як явище, що практично застосовується у сфері упорядкування планетарних мегапроцесів або упорядкування територіальних конфліктів між державами чи народами, і тому потребує з боку глобалістики свого більш обґрунтованого теоретичного визначення. Характерними атрибутами Світової влади є панування, управління, розпорядження, підпорядкування (підлеглість), вплив, підкорення, авторитет, престиж та інші ознаки, без яких вона не може існувати.

Глобальне управління на цьому тлі виступає системою елементів, що використовують Світову владу як субстрат раціонального організаційного упорядкування соціальної взаємодії національних держав. Для реалізації цієї функції за синергетичними законами нині на вимогу потреб Світового громадянського суспільства стихійно формуються і починають проявлятися в повсякденному організаційному бутті планетарної спільноти Світова держава і її виконавчий орган – Світовий уряд.

Висновки до другого розділу

Тенденція до онтологічної єдності планетарної спільноти полягає в тому, що вона кількісно змінюється в бік укрупнення організаційних структур (ЄС, Південноамериканський Союз, Євразійський Економічний Союз

та ін.), а якісно – завдяки зміні властивостей структури, що від стану стільниковості, тобто утвореної сукупністю окремих національних держав, переходить до стану мережевості.

Атрактором становлення онтологічної єдності планетарної спільноти виступає Світовий ринок, що завдяки своїм компонентам, а саме: ринку товарів, послуг, капіталу, технології, інформації і міжнародному пересуванню людей, передусім робочої сили, сформує протягом XXI століття нові зони економічного розвитку, насамперед, йдеться про структури геополітичного походження, а саме: Південноамериканський Союз, Євразійський Економічний Союз і низку інших організаційних утворень, що претендують на особливий статус у політико-економічному просторі планети.

Параметрами управління (порядку) онтологічним розвитком структури Світового суспільства є, на нашу думку, соціальні мережі Internet, Facebook, LinkedIn, Twitter, Vkontakte, нові форми радіозв'язку, від голосового повідомлення мобільного телефона до SMS, WiFi і WiMax та ін. Це означає, що сьогодні ми ще не уявляємо повною мірою структуру і обсяг параметрів порядку, завдяки яким можемо впливати на структуру і властивості мережевого суспільства. Бурхливий розвиток ІТ-технологій ще не завершився, і не усі новинки інструментарію інформаційної доби реалізовані. Поява в просторі Інтернету телеканалів, наприклад, «112 Україна», «Россия 24» та інших, є чи не найбільш яскравим тому підтвердженням.

Кінцевим продуктом фазового переходу є мережеве суспільство як соціальна структура, утворена на мережах, керованих інформаційно-комунікаційними технологіями, що ґрунтуються на мікроелектроніці і мережах комп'ютера, які генерують, обробляють і розподіляють інформацію через системи мереж. Воно, мережеве суспільство, на сьогодні ще не охоплює увесь планетарний простір, але складає ядро світової соціальної структури і проявляє тенденцію до швидкого поширення.

Тенденція до інформаційної єдності планетарної спільноти полягає в переході від локально замкнених інформаційних обмінів між учасниками планетарного життя до створення органічної єдності у формі універсального суспільства знань, органічна цілісність якого забезпечується інформаційним метаболізмом, що живиться семантикою ноосфери. Структурно вона, інформаційна цілісність, утворюється завдяки інформаційному обміну смислами, в якому беруть участь людина і суспільство, що обмінюються між собою і зовнішнім середовищем генетичною, фенотипною, структурною, комунікативною, управлінською інформацією.

Атрактором цієї тенденції є соціальні комунікації, що забезпечують соціальну взаємодію людей між собою за допомогою обміну текстами, що циркулюють каналами соціальних комунікацій, особливо Інтернету і ЗМІ, і сила їх кратологічного впливу на людину прирівнюється до впливу істини і грошей. Це веде до того, що соціальний вплив спадкової аристократії поступається впливу менеджерів і експертів, і у просторі організаційної діяльності з'являються менеджери планетарного масштабу: йдеться про меритократію, ноократію, раціократію, інетократію, нетократію, езократію та ін.

Параметром порядку в цьому горизонті структурних і функціональних перетворень є наукові знання про планетарне буття, універсальним інструментом – планетарна мова завдяки смислам, що закладені в її семантичні одиниці, а саме: ідеалам суспільного розвитку. Мова Інтернету нині є більш впливовим засобом організаційного мислення і організаційної поведінки, ніж традиційні силові методи управління поведінкою людини. Посилення протягом XXI століття організаційної ролі знаннєвого компонента в бутті планетарної спільноти настільки відчутне, що коли науковці заговорили про формування суспільства знань як першого етапу становлення інформаційного суспільства, то його сприймають нині без будь-якого заперечення з боку пересічної людини.

Кінцевим продуктом цієї тенденції є інформаційне суспільство. Його становлення реалізується завдяки інформаційному метаболізму, що притаманний якісно новим утворенням, а саме: живим системам, оскільки забезпечує їх життєдайність і аутопоезис, тобто самовідтворення, а це характерно для функціональних (польових) систем, наприклад, соціальних організмів окремих країн. Свідченням становлення якісно нової польової структури – цілісної світсистеми – є самопородження окремих її органів, наприклад, Світового громадянського суспільства, Світової держави, Світового уряду, Світового банку, МВФ, Світового Суду та ін.

Н. Крохмаль з цього приводу пише: «У сучасній соціальній науці, соціальній психології та філософії значного поширення набуває термінологія, пов'язана з поняттям інформації – інформаційний обмін, інформаційна взаємодія, інформаційний метаболізм тощо. Хоч психологи і не забувають про те, що в окремій людині концентрується, крім інформаційних, ще й речовинні та енергетичні обмінні процеси, але вони сьогодні відходять на другий план, що пояснюється, на наш погляд, швидкими процесами глобалізації та бурхливим розвитком комп'ютерних та телекомунікаційних технологій.

Усі обмінні процеси, що відбуваються в людині і в соціальних спільнотах, групах, системах, які утворюють окремі люди, можна назвати соціальним метаболізмом, який може включати всі види метаболізмів, притаманних соціальним системам.

Отже, соціальний метаболізм – це міжсистемний обмін, представлений у соціальній системі трьома основними потоками: обмін природними багатствами, територіями, сферами життєвого простору, людськими ресурсами (ресурсна сфера); обмін товарами, капіталом (економічна сфера); обмін ідеями, інформацією, цінностями (інформаційно-культурна сфера)» [185].

Тенденція до організаційної єдності планетарної спільноти полягає в переході від нині діючих національних систем державного управління і

місцевого самоврядування до становлення органічної системи Світової влади, що розкладається на чотири складові: недержавну владу Світового громадянського суспільства, Світову законодавчу владу, Світову виконавчу владу і Світову судову владу; на демократичних засадах породжує Світову державу з головним виконавчим органом – Світовим урядом, єдиною нормативно-правовою системою у формі загальноцивілізаційної системи цінностей, планетарної моралі, і Світовим правом.

Права і свободи особистості людини є лакмусовим папірцем демократичності глобалізаційного процесу у сфері організаційного буття планетарної спільноти. Як нові види Світової влади технологічно народжуються і закріплюються в організаційному бутті планетарної спільноти на початку XXI століття, ми розглянемо далі, але ця тенденція однозначно веде до становлення якісно нової системи управління соціальним світовим розвитком і сприяє подальшому саморозгортанню алгоритму саморегуляції цілісної світсистеми.

Демократія проявляє себе в такому контексті як параметр управління в ході самопородження нового світоустрою. Саме вона забезпечує поки що стихійний розподіл Світової влади в організаційній матриці планетарного життя між матеріальним і духовним виробництвом, між монопольно вибудуваними і агресивно налаштованими на світове панування господарськими утвореннями, між окремими національними державами і їх військово-політичними блоками. Зворотним боком за таких умов загострюється проблема переусвідомлення в контексті глобалістики явищ свободи і волі людини і її колективних утворень.

Кінцевим продуктом є організоване суспільство (за В. Андрущенком), в якому раціонально розподілена Світова влада якісно новим поділом Світової влади між Світовою державою (державною владою: законодавчою, виконавчою і судовою) і Світовим громадянським суспільством (недержавною владою).

Ясно, що усі три вищерозглянуті нами процеси, які відбуваються в горизонті структури, функціональних можливостей і організаційної взаємодії, зливаються в єдиний процес трансформаційних перетворень світсистеми, в основі якої лежить процес соціального метаболізму. Саме він, метаболізм, утворює момент її життєдіяльності.

Якщо ж розкласти цей мегапроцес на складові, то картина прояву в планетарному бутті трьох провідних тенденцій глобалізаційного походження буде мати три виміри:

- 1) онтологічний (структурний, генетичний) з кінцевим продуктом – мережеве суспільство (за М. Кастельсом);
- 2) функціональний з кінцевим продуктом – інформаційний метаболізм і інформаційне суспільство (за П. Дракером і Р. Лейном);
- 3) кратологічний з кінцевим продуктом – організоване суспільство (за В. Андрущенко).

Таким чином, ми проаналізували спадкоємність і взаємну узгодженість фазових переходів організаційного буття планетарної спільноти на трьох рівнях, а саме:

- 1) на рівні «процесу самозбирання світсистеми»;
- 2) на рівні «знання про процес оновлення її структури»;
- 3) на рівні організації взаємодії учасників соціальної комунікації, що утворюють світсистему.

Іншими словами, тут присутні онтологічні, гносеологічні і організаційні моменти, що гарантують інтегративний характер і високу якість результатів дослідження.

Суб'єктами становлення цілісності планетарної спільноти або організаційних перетворень у літературі не даремно називають Світове громадянське суспільство, Світову держава і Світовий уряд, що мають всебічно забезпечити ефективну життєдіяльність Планетарної особистості. До розгляду цих питань ми й переходимо, оскільки це є суб'єктивована і

об'єктивована складові світсистеми, організація взаємодії яких має набути аутопоезисного, тобто самовідтворювального характеру.

Як епілог до другого розділу наведемо думку старого польського філософа, футуролога, літературознавця Станіслава Лема [207] щодо ризиків ідеологізації інформатизації нашої свідомості, що може статися на основі вищевикладеного матеріалу. У статті «Два сценарії екстремального майбутнього», що надрукована в журналі «Новый мир» (2000), він звертає нашу увагу на те, що «сліпа курка в порівнянні з комп'ютером виглядає А. Ейнштейном».

Французький дослідник Філіп Бретон (Filip Breton), що працював у французькому «Centre National de Recherche Scientifique» (CNRS), у статті «Комунікація між Добром і Злом», її можна знайти в одному з останніх номерів науково-популярного щомісячника «Science et Vie» за 1996 рік, робить висновок про поліваріантність майбутніх можливостей, які мають не лише ідеологічний, економічний, але навіть політичний характер, як спрямовані до радикальної зміни всього навколишнього світу.

Спостерігаючи стрімку експансію Інтернету і інших мереж, їх спонтанну «самоорганізацію» або розширення, Бретон потрапляє у здавна відомий гріх вузького утопічного мислення. Як ті, хто більше століття за кожної чергової технічної революції вірив то в «авіаційне», то в «парове», то «космічне» майбутнє усієї Землі. В одному різновиді діянь допоміжного характеру вони бачили прийдешнє всього світу, «усі свої надії і побоювання» пов'язуючи з певним єдиним полем глобальної футурологічної рулетки, і раз по раз помилялися, бо не існує і не може існувати ні єдиного поля, ні єдиного шляху для усього людства. Проте варто поговорити про передбачену ідеологізацію інформатики.

З одного боку, у нас свого роду анархія: тотальне поширення потенційного зв'язку усіх з усіма: освіти, що вбирає в себе економіку, медицини разом з ціннісними протиріччями (які могли б носити

характер міжцивілізаційних зіткнень). Зрівнювання «усіх рівних» завдяки інтеркомунікації, аж до усунення будь-якої центральної влади, урядів, нівелювання державної або індустріальної могутності, поки, зрештою, планета не стане цілком «обмереженою», комп'ютеризованою, а індивіди, що перебувають у вузлах і осередках мережі як в коконах, живуть водночас і спільно, і нарізно. Це тому, що будь-хто може відчувати присутність кожного або кожної.

Альтернативний сюжет виглядає трохи інакше. Замість занурення в глобальну анархію, ми спрямовуємося до Інформолоха, який, внаслідок того, що з його допомогою можна контролювати зв'язок усіх з усіма, починає панувати вже не лише в інформаційному плані – як ультрапоштар-посильний і датчик усіх почуттів, але, зрештою, стає володарем, деміургом, оскільки здатний контролювати навіть геноми, вирішувати, які саме люди ще тільки мають народитися. Цей шлях веде до того, що робить можливим пришествя орвеллівського Хазяїна Планети, всюдисущого і всепроникного Спостерігача, Слухача, Диспетчера, Наглядача, хоча він не обов'язково стане втіленням власне зла.

У обох версіях суть справи здається мені однаково неправдоподібною. Істина в тому, що історія сучасних мережевих технологій – це наслідок конфліктів і союзів, що виникають між названими напрямками. Наразі перед нами картина, парадоксальна у своїх крайнощах: суспільство комунікаційно об'єднане, а водночас украй індивідуалізоване, в якому справа доходить до усебічної умиротвореності, а ціна цьому – фактична самотність в електронному кокони.

У будь-якому разі, не варто довіряти досвідченим фахівцям, що загрузли з головою в гущі інформаційної електроніки. Рано чи пізно занадто односторонні захоплення і очікування зблякнуть, мільярдні прибутки розтануть. Можливо, ефективний на якомусь історичному відрізку капіталізм, що відлагоджено впрягає винахідницькі новації в колісницю доходів, перед цією черговою революцією встоїть і навіть

значну її частину зуміє обернути собі на користь. Проте буде занадто одностороннім перебільшенням проголошувати істинне Нове Століття. Принаймні три чверті, якщо не чотири п'ятих усього людства майже цілком залишаться за межами «мережевого охоплення», і розрив, що поширюється між цією бідною і голодуючою більшістю і уявним мережевим світом (Worldweb), явить свої масштаби.

Опрацювання даних не повинне перетворюватися на мономанію розваги і праці, дійсності і сновидінь, ми не можемо допустити, щоб усі цінності необ'єднаних культур виявилися б похованими у провайдерів. Тим більше, що все одно не можна ні поглинути, ні переварити, будучи окремою особою, величезну кількість інформації, яку людство вже встигло накопичити. Та все ж з певною долею скептицизму, хоча і не без деякої обережності, варто придивитися до перетворень цього монстра, що ледве тільки зароджується, Мережі, що жадає зловити нас усіх.

Тож продовжимо нашу пошуково-дослідну роботу в горизонті оцінки реального стану і перспектив подальшого розвитку організаційного буття планетарної спільноти, що має простиратися, на нашу думку, аж до кінця XXI століття. Для цього розглянемо його суб'єктивовану і об'єктивовану складові.

РОЗДІЛ 3

АНАЛІЗ ПЛАНЕТАРНОЇ ОСОБИСТОСТІ ЯК СУБ'ЄКТИВОВАНОГО ЧИННИКА ОРГАНІЗАЦІЙНОГО БУТТЯ ЦІЛІСНОЇ СВІТ-СИСТЕМИ

Метою цього розділу є уточнення місця і ролі людини в глобалізованому світі. Як позитивний момент у розгляді цього питання необхідно виокремити дуже важливу тенденцію. Вона полягає в тому, що на зміну моделі стандартизованого світу (єдиного і одноманітного) приходять концепції, що містять у собі ідею збереження різноманіття в житті людей [335]. Але все ж у величезній більшості аналітичних публікацій роль своєрідності культур, релігій і етнопсихології мінімізована, а дуже часто цей аспект цілком відсутній.

Причину замовчування названих аспектів у характеристиці майбутнього стану планетарного світу ми вбачаємо у відсутності адекватного новій добі бачення особистості людини. За такого найбільш широкого глобально-еволюційного підходу реалізується перехід від цілісно-глобальної «картини всесвіту» до глобального знання і глобальної освіти, у процесі освоєння яких формується особа нового типу, яку можна було б іменувати «глобальною особистістю», «громадянином світу», «планетарною людиною», «жителем ноосфери», Людиною Всесвіту, Постлюдиною, «колективною особистістю», «корпоративною особистістю», «умовною особистістю», «народною особистістю», «соборною особистістю», «збірною особистістю» (колективне «Я»), «живою Всеросійською Особистістю», «особистістю держави», «територіальною особистістю», «вселюдством» та ін. [Див.: 44, с. 159–160, 209, 228–229, 235–236, 243, 249, 290, 463 та ін.]. Подібних найменувань є вже немало, але доки ще немає того, що встановилося як загальноприйнятий смисл у сучасній філософії і суспільній науці.

Ми ж будемо дотримуватися терміна «Планетарна особистість», визначаючи тенденції саморозгортання людини майбутнього, оскільки терміни «Світова особистість», «Громадянин світу», «людина Всесвіту» мають для нас інший, більш широкий зміст.

3.1. Планетарна особистість та її роль у саморозгортанні соціального світу

Завданням підрозділу є встановлення місця і ролі особистості людини у створенні, становленні, функціонуванні і розвитку існуючої світсистеми. Планетарна особистість та її атрибутивні характеристики – ось ключ до відповіді на більшість запитань щодо глобалізації світового розвитку та її наслідків. Далі ми маємо довести цю робочу гіпотезу про організаційне буття планетарної спільноти протягом ХХІ століття, тобто підкріпити її вагомими аргументами.

Тому, перш ніж розпочати подальше відтворення місця і ролі особистості людини в саморозгортанні соціального світу, варто зробити, як мінімум, три відступи і пояснити значення таких понять, як: 1) «суб'єктивоване» і «об'єктивоване» та їх іманентний зв'язок з такими поняттями як «об'єктивне» і «суб'єктивне». Як «об'єктивне» у дослідженні розуміється все, що існує поза індивідуальною свідомістю і незалежно від неї, а як «суб'єктивне» – все, що пройшло через свідомість і існує в ній як суб'єктивований зміст об'єктивного. При цьому, якщо поняття «об'єктивне» і «суб'єктивне» являють собою найбільш загальні рівні людської природи, то категорії «об'єктивоване» і «суб'єктивоване» описують процеси взаємопроникнення цих рівнів.

І суб'єктивоване, і об'єктивоване мають загальний об'єктивний зміст, основопокладаючи субстанцію соціального світу, першу природу. У процесах опосередкування, які ми аналізуємо, суб'єктивована людиною

перша природа трансформується в об'єктивовану форму і існує далі у формі найдрібніших неподільних частинок (морфи) соціального тіла. Морфа далі має самостійну долю, що описується закономірностями морфогенезу [283]. Але якщо суб'єктивований зміст переходить в об'єктивовану форму, то буде можливим, і навіть необхідним, зворотний перехід, оскільки це видоутворення одного і того ж універсуму. У цих взаємопереходах і складається органічна єдність не тільки онтологічного, але і функціонального аспектів першої і другої природи.

Другий відступ пов'язаний із з'ясуванням смислу терміна «планетарна особистість». Сучасна філософія вже усвідомила і відобразила цілісність явища «людська особистість». Так, наприклад, О. Спіркін пише: «Людина є цілісною єдністю біологічного (організованого), психічного і соціального рівнів, які формуються з двох: природного і соціального, спадкового і прижиттєво набутого. При цьому людський індивід – це не проста арифметична сума біологічного, психічного і соціального, а їх інтегральна єдність, що призводить до виникнення якісно нового ступеня – людської особистості» [349, с. 457].

Якщо цю тезу поширити на планетарний рівень, то це означає, за нашим баченням, що уся планетарна спільнота сприймається як органічний суб'єкт історичної дії, що творить і відтворює планетарне життя в повному обсязі усіх форм – економічних, політичних, культурних, організаційних, зокрема, суб'єктивованих і об'єктивованих [115; 309; 356; 357].

Тож, на нашу думку, Планетарна особистість – це єдиний універсальний Суб'єкт планетарного розвитку з усім багатством атрибутивних властивостей людини XXI століття [306; 414]. Звернемо увагу на деяке зміщення акцентів у визначеннях «Планетарна людина» і «Планетарна особистість». Якщо в першому випадку йдеться про тяжіння її до першої природи, тобто до природного тваринного світу, або Фізичного

Всесвіту, то у другому – про тяжіння до третьої природи, тобто до Семантичного Всесвіту.

Третій відступ – це пояснення змісту терміна «саморозгортання планетарного світу», що є, на нашу думку, складовою соціального світу. Відповідь знаходимо в монографічній праці Ю. Бех «Саморозгортання соціального світу». Дослідниця пише: «Алгоритм саморозгортання соціального світу являє собою самовідтворювальний, космологічний за походженням, енергетикою й спрямованістю, багатоетапний процес, що за змістом утримує зародження соціального світу, тобто в глибині розумної живої речовини – людини, а конкретніше – планетарної людської спільноти, знаходить продовження шляхом виходу в самостійне й незалежне від особистості людини та її стихійних й організованих форм буття й, зрештою, завершується переходом в іншу площину, в якій існує у формі надколективних утворень і безособистісних форм соціальної суб'єктивності, що розчиняються в безмежному космосі» [28, с. 35].

Отже, саморозгортання планетарного світу ми розуміємо як процес озовніщення змісту потенційного соціального світу, продуцентом якого є окремі особистості або колективи людей, за нашою термінологією – Планетарна особистість. При цьому нас цікавить тільки одна складова алгоритму саморозгортання соціального світу, а саме: планетарний рівень, на якому має панувати негентропія, тобто соціальний порядок, що підтримується Світовим громадянським суспільством, Світовою державою і Світовим урядом.

Водночас, криза соціального життя кінця XX – початку XXI століть виразно продемонструвала, що Всесвіт не тільки інтенсивно переструктурується, а й заявляє про себе в галузі політичної практики, оскільки ООН поставила за мету сприяти становленню єдиного соціального світу, Європа заявила, у свою чергу, про формування Єдиного європейського простору. При цьому ми маємо усвідомлювати,

що планетарне середовище, в якому проривається назовні зміст соціального, що продукує Планетарна особистість, може його видозмінювати, тому останнє може отримувати не тільки принципово нові життєздатні форми в ході гомеорезу, а й мутантні форми завдяки явищам гомеоклазу.

Тож Особистість людини породжує планетарний соціальний світ і несе за нього відповідальність. Вона робить це завдяки біологічним і соціальним властивостям свого біологічного тіла. Діючи разом, вони, властивості, забезпечили процес породження оригінального за формою і змістом процесу саморуху універсуму, названого дослідниками соціальною або другою природою.

Спочатку соціальний світ набуває потенційної форми і до певного часу прихований у структурі особистості. Механізм цього перетворення розкритий у праці В. Беха «Людина і Всесвіт» [26]. Механізм виникнення і підтримки потенційного соціального світу в структурі людської особистості став зрозумілим завдяки побудові повної моделі семантичної структури особистості.

Теоретичний аналіз суті соціального світу показав, що творцем її справжньої форми, тобто реального соціального світу, може бути тільки колективний суб'єкт – планетарна спільнота, оскільки за своєю природою соціальність є реалізованим корпоративним принципом. Від себе додамо тільки те, що це має бути активний суб'єкт.

Тому цілком мав рацію А. Тойнбі, який писав: «Проведений нами аналіз виявив суттєвий момент, який має важливе значення для подальшого дослідження (історії – О. Р.). Аналіз «полів дії» і «носіїв дії» передбачає не тільки те, що «речовина або матеріал Всесвіту» є «діяльністю, а не матерією, але також і те, що ця діяльність організована і чітко спрямована. Мікрокосм вносить цілеспрямовану дію в макрокосм; а дія, будучи головною темою людської історії, є тиском окремих людей на загальну основу відповідних полів дії, основу, яку ми і

називаємо суспільством. Поле дії – і до того ж перетин деякої безлічі полів – не може саме бути джерелом дії. Джерелом соціальної дії не може бути суспільство, але ним може бути окремий індивід або група індивідів, поля дій яких і складають суспільство. Суспільство не є і не може бути нічим іншим, окрім як посередником, за допомогою якого окремі люди взаємодіють між собою. Особистості, а не суспільства, створюють людську історію» [363, с. 253-354].

Як зазначив президент Суспільної академії наук геоекономіки і глобалістики, доктор економічних наук, академік РАЕН Е. Г. Кочетов, нині «з особливою силою заявили про себе дві проблеми: 1) проблема суб'єкта змін; 2) проблема фазового переходу. Коли проблеми назріли (і перезріли!), то неминуче народжуються нові парадигми, що перетворюють світ, а також неминуче виходять на світову арену суб'єкти світового розвитку. Хто візьме на себе головну роль «рушія» світових перетворень: «Світова система», «Світова спільнота», «Людина»? Відповідь на це питання в ясній і чіткій формі могутньо сформулювали Нові люди» [179].

Наука висвітлює подібний прорив як дорогу до Всесвіту нового Ренесансу, як зародження і вихід на світову арену «Нових людей». Нові люди вже реально формують ескіз нового Всесвіту і освітлюють дорогу до нього. І цей ескіз являють світові з високих інтелектуальних майданчиків. Серед них – високі парадигмальні установки Родоса, озвучені на Світових громадських форумах «Діалог цивілізацій» [179].

Нові люди (The New People) – люди із спокійним поглядом на речі, здатні до інтелектуального їх «обмацування», тобто близькі до їх сутностей; люди, що не дали себе обдурити і захопити ідеологічними догмами і іншими галюцинаціями, а тому – рідкісні навіть серед вільних; люди, озброєні новим, об'ємно-мережевим методом пізнання світу, дозрілі і підготовлені для того, щоб зорганізувати і облаштувати наш світ, – всесвіт нового Ренесансу, тим самим забезпечити буття, гідне своєї сили, краси, життєлюбності і інтелекту. «Нові люди» проголошують

вищою цінністю «Людину», її життя і свободу. Саме «Людина» виступає суб'єктом історії, активним суб'єктом великих справ і великих вчинків.

Виникнення глобальних проблем у процесі вичерпання соціальної домінанти М. Чешков розглядає як передумову для становлення нового суб'єкта – людства в цілому, що виявляє себе в активності різних неформальних рухів, підйомі релігійно-духовних шукань, розробці різних проектів світоустрою, діяльності світових інститутів. Усі ці явища М. Чешков розглядає і як тенденцію до «становлення індивіда, що прагне до самореалізації через знаходження «уселюдності» і реалізує тим самим свою «постійну присутність в історії» [407, с. 49]. З огляду на це, ми поділяємо погляд тих дослідників, які вважають, що суб'єктом є групи, колективи, етноси, народи, тобто планетарна спільнота.

Про те, що планетарна спільнота розпадається на людей минулого, сьогодення і майбутнього, відомо давно. Ось цитата з книги Е. Тоффлера, написаної та опублікованої в 1970 році, і зовсім недавно перекладеної російською мовою за назвою «Шок будущего». Е. Тоффлер писав: «70% мешканців Землі живуть полюванням, збиранням чи сільським господарством – це «люди минулого». Більш 25% населення Землі живе у промислово розвинених країнах – це «люди сьогодення». Решту, 2–3% населення планети не можна назвати ані людьми минулого, ані людьми сьогодення...про мільйони чоловіків і жінок можна вже сказати, що вони живуть у майбутньому» [367, с. 27]. Це було написано близько 45 років тому. Сьогодні це розшарування вже проявляє себе як об'єктивна тенденція розумового розвитку планетарної спільноти.

Оскільки дослідження Планетарної особистості проводиться нами на основі ідеології наукової школи ноосоціогенезу, самоорганізації і саморегуляції соціальних систем, то її властивості ми маємо відтворити саме в цьому дискурсі. Почнемо з аналізу вітальних і соціальних потреб Планетарної особистості, які вона має придбати протягом XXI століття.

Вітальні потреби Планетарної особистості ми сприймаємо в їх класичному вигляді, тобто стан здоров'я індивіда є первісним чинником ефективності діяльності, а також об'єктивним обмежувачем можливих сфер самореалізації конкретної особистості. Звісно, у процесі життя людина може нехтувати станом свого здоров'я чи працювати над його покращенням, але вроджена фізична неповноцінність робить недосяжною продуктивну діяльність у певних сферах. Життя людини загалом можливе тільки за умови задоволення нею вітальних потреб, властивих їй як живій істоті: первісних біогенних потреб у повітрі, воді, їжі, житлі тощо.

У сучасній системі потреб вітальні потреби посідають перше місце, але поряд з ними такою ж життєво необхідною виявляється потреба особистості в самореалізації, зміст якої полягає в необхідності творчої діяльності та певної організації соціальної поведінки. Мірою гармонійності сполучення цих видів потреб визначається рівень ефективності об'єктивації сутнісних сил особистості. Спрощено кажучи, одні люди здатні створювати нове тільки будучи ситими, а інші не можуть їсти, доки не створили чогось нового, але максимальна ефективність самореалізації особистості досяжна винятково за умови гармонійного поєднання задоволення вітальних потреб з творчістю.

Природні задатки особистості – це її родові здібності: фізичні, інтелектуальні, емоціональні тощо. Будучи отриманими від природи сутнісними силами, сукупність природних задатків створює базу для розвитку цілісної структури особистості і визначає спектр здібностей, які мають шанс реалізуватися. Люди не владні над своїми природними засадами – навпаки, вони плоттю, кров'ю та розумом належать природі. І хоча все біологічне в особистості соціологізується, але до певної межі: біологічна організація людини є щось самоцінне, і жодна соціальна мета не може виправдати свідомого знищення природних задатків.

Ефективна самореалізація особистості можлива лише за умови відповідності вчинків людини її внутрішнім нахилам.

У цій площині варто зауважити, що біологічне тіло планетарної людини протягом ХХІ століття навряд чи набуде значних змін. Хоча процес визрівання і виходу назовні атрибутивних властивостей біологічного організму не зупинити. Уже на початку ХХІ століття видно, як швидко в наше життя прориваються нові якості людини. Про це можна судити на основі зростання наших знань про дітей індиго і людей-кристалів. Ще зовсім недавно ми про це зовсім нічого не знали, але сьогодні нові типи *homo sapiens* вже є реальністю, і нею цікавиться сучасна наука [82; 339; 352; 396; 397; 407; 410].

Для задоволення вітальних потреб розробляються спеціальні технології, до яких можна віднести використання знань у вивченні паранормальних явищ і паранормальних якостей людини, а також психотехнологій за допомогою так званих сліперів, парапсихологів, військових екстрасенсів або «космоенергоспеціоператорів». Нагадаємо, що сліпер [419] – це оператор сенситив (парапсихолог), що використовує себе як різні стани для входження в будь-який образ, незалежно від того, предмет це, людина або якась тварина, дістаючи при цьому можливість цілком опанувати предмет входження, повністю контролюючи предмет, до якого він увійшов.

Сліпер – людина, здатна з легкістю проникати в думки іншої людини. При цьому йому не заважають «стіни» і насильницьке блокування пам'яті. У стані трансу сліпер може проникати в найвіддаленіші частини пам'яті і знайти інформацію, яку не може згадати навіть сам піддослідний.

Крім того, сліпер може так само заміщати, видаляти або задавати спогади випробовуваного на необхідні. Уперше сліпер використовувався в 1943 році німецькими спеціальними військами. 16 жовтня 1944 року такий фахівець був випадково захоплений британськими військами.

Як свідчать сучасні інформаційні джерела [419], підготовкою незвичайних пси-спеціалістів, яких, зазвичай, називають ясновидцями, нині займаються для Головного розвідувального управління Російської Федерації (ГРУ) – військової розвідки, що з погляду ортодоксальної науки в принципі неможливе. Але цього мистецтва, як свідчать фахівці, можна навчитися. Відбувається це в засекреченому спецвідділенні однієї підмосковної військової академії. Це відділення було створене для підготовки військових екстрасенсів або «космоенергоспецоператорів», як іменувалася ця військово-облікова спеціальність. З метою конспірації їх називають просто спецоператорами.

На практиці доведено, що середня вірогідність отримання правильних результатів за допомогою далекобачення складає 82%. Останні 18% припадають на стреси, від яких будь-яка людина не застрахована, зокрема й парапсихолог [419].

Наприклад: людина йде вулицею і повз неї проїжджає автомобіль. Сама людина не звертає особливої уваги і йде далі, але автомобіль потрапив у поле зору на мить. Сліпер, прозирнувши в її пам'ять, може розглянути автомобіль у найдрібніших деталях (точніше, ту частину, що була в полі зору людини).

З практики спецслужб майже усіх провідних країн відомо, що вони цілеспрямовано практикують кодування людини. Наприклад: людину можна закодувати на вбивство, крадіжку, насильство, самогубство, зраду в національних масштабах. На відміну від гіпнозу, кодування діє жорсткіше і, як правило, здійснюється за допомогою електроніки і наркотичних засобів. При цьому в поведінці «закодованого» немає нічого дивного, немає жодних змін до критичної точки. Але як і в гіпнозі, потрібна точка відліку і точка завершення. Певний код, слово, набір цифр, звук або ситуація, яка діє як спусковий гачок. Сліпер може проникнути в мозок закодованої людини, знайти і розшифрувати код, після чого з'являється можливість зняти кодування ще до критичної точки.

І. Муравйов стверджує, наприклад, що сьогодні, щоб бути здоровим, здорового способу життя вже замало. Здоровий спосіб життя як ефективний засіб його збереження і зміцнення має перейти на значно вищий якісний рівень, а саме: трансформуватися в культуру здоров'я, остання, будучи сукупністю знань філософського, педагогічного, медичного та соціально-педагогічного спрямувань, збагачує духовне, психічне, фізичне життя індивіда, формує особисте ставлення до здоров'я та життєдіяльності, допомагає людині осмислювати парадигми буття. Саме від самопізнання та усвідомлення здоров'я як головної життєвої цінності залежить здоров'я як окремого індивіда, так і всього суспільства (і людства в цілому) [241, с. 126].

Соціальні потреби Планетарної особистості нас цікавлять значно більше, оскільки, власне, завдяки цим якостям вона породжує, творить і відтворює планетарний соціальний світ. «Соціальні потреби, що змінюються, виражають, зрештою, природу людини, детермінують розвиток когнітивної сторони історико-філософського процесу і культури в цілому» [236; с. 169].

Концептуально ми зводимо соціальні потреби, що мають сформуватися у Планетарної особистості і розвинутися протягом ХХІ століття, до двох принципових моментів, а саме: 1) вихід на перший план інформаційних потреб, що детермінується вступом світової спільноти в етап інформаційної цивілізації; 2) загострення потреби в якісно іншому соціальному спілкуванні або соціальній взаємодії, що має бути побудована на раціонально організованих смислах. На цій основі має сформуватися навіть новий тип особистості – Інтермен [98; 99, с. 233-269], що приведе до появи якісно нової кратологічної спільноти – Інтерократії на вищому організаційному рівні. В Україні, наприклад, на президентських виборах 2014 року Інтернет партія України на своєму V з'їзді висунула кандидатом у президенти Дарта Вейдера. «За результатами тих, що пройшли внутрішньопартійний праймериз, упевнену перемогу отримав Владика

Ситх Дарт Вейдер, отже, саме він стане кандидатом на пост президента України від нашої партії», – заявив лідер Інтернет партії України Дмитро Голубов [97]. Пояснимо це більш детально.

Спочатку про інформаційну людину та її потреби і ризики. Як зазначає російський дослідник В. Устьянцев, «інформатизація повсякденного життя і поява нового інформаційного поля людського буття не проходить безслідно для життєвого світу людини. У електронному просторі змінюються поведінкові стандарти та ціннісні орієнтації особистості» [375, с. 6].

Американський соціолог М. Маклюен у своїх дослідженнях характеризує інформаційне суспільство як епоху «інформаційного індивіда» в умовах перемоги електронної (аудіовізуальної) комунікації, що підвищує інтелектуальні здібності і творчий характер особистості. Він вважав, що електронна революція перекраює життя [225].

Об'єктивно, під впливом нових інформаційних і телекомунікаційних технологій формується новий образ людини: її новий світогляд, нові потреби і новий спосіб життя. Тому можна сказати, що інформатизація сучасного суспільства породжує новий образ людини – Інформаційна людина. Зміни, що відбуваються в стилі життя та системі цінностей, а саме: можливості поєднання всіляких інтересів та ролей, виокремлення нових принципів структуризації часу протягом життя в цілому, потенціал розвитку, надлишок інформаційних комунікацій, – все це та багато іншого сприяє становленню людини, що володіє специфічними характеристиками.

Сучасна людина стикається з проблемою простору симуляції, що створюється новітніми технологіями. Усяке людське життя стверджується як проста віртуальна видимість. Індивіду в цьому світі відводиться лише одна можлива роль – відчуженого спостерігача.

Таким чином, змінюється свідомість людини. Витіснена на периферію «нудна» побутова реальність слугує лише деяким неприємним

доповненням віртуальної гіперреальності. Людина епохи постмодерну, занурена у віртуальну реальність, захоплено «живе» в ній, усвідомлюючи її умовність, керованість її параметрів і можливість виходу з неї.

Можна стверджувати, що сьогодні явно виокремилися дві альтернативні тенденції впливу мережі Інтернет на сучасну людину:

– позитивний вплив дозволяє говорити про принципово новий рівень розвитку техніки, науки і культури, який збагачує планетарну спільноту можливістю проявити себе; працювати, не виходячи з будинку, що досить актуально для інвалідів; розширювати географічні зони економічної співпраці; мати доступ до шедеврів світового мистецтва тощо;

– негативний вплив – обумовлений зміною свідомості сучасної людини, пов'язаної зі специфічною залежністю від Інтернету; з проблемами анонімності, вседозволеності, безкарності кіберзлочинності та мережевого шахрайства. З'явилися й порівняно «нові» проблеми – у Мережі виникають клуби самогубців, наркоманів, терористів-початківців тощо. Спостерігаються порушення адекватності людської поведінки в реальності, втрата життєвих орієнтирів, «розшарування» структури особистості, віртуалізація її свідомості. Найбільш складні проблеми деструктивного впливу Інтернет-пристрастей на людину стосуються моральних принципів: явний дефіцит поваги до думки віртуальних співрозмовників, ігнорування авторських прав на матеріали, що представлені в Інтернеті; тотальний плагіат, нетерпимість до інакомислення; захоплення мережевим хуліганством тощо [34].

Є. Касперський, засновник антивірусної компанії «Лабораторія Касперського», у своєму виступі на конференції Counter Terror Expo в Лондоні виокремив п'ять основних, на його думку, загроз для звичайних користувачів, що існують у кіберпросторі [8]. Першою з них, на думку Є. Касперського, є кіберзброя, створена спеціально з метою атак на будь-які об'єкти. Другою важливою небезпекою, з погляду російського

фахівця, є використання соціальних мереж для масового маніпулювання людьми. Ще однією потенційною небезпекою Є. Касперський вважає дітей інтернет-покоління і те, як вони взаємодіятимуть з політикою. Також небезпека для користувачів полягає в звичайних хакерських атаках, які стають дедалі більш поширеними, переходячи з настільних комп'ютерів до смартфонів і інших мобільних пристроїв. Останньою важливою небезпекою для сучасних користувачів є зникнення конфіденційності внаслідок розвитку соціальних мереж і інших сервісів такого роду.

Загалом помітним у філософії став зсув у сприйнятті образу людини. В індустріальній добі створюються теоретичні моделі людини, в яких розглядається залежність людини від знеособлених соціальних сил. Це образи – моделі «Людини самотньої» (Д. Рісмен), «Людини бунтуючої» (А. Камю), «Людини, представника класу», (К. Маркс), «Людини маси» (Г. Ортега-і-Гасет), «Одномірної людини» (Г. Маркузе), «Людини замкненої» (Н. Еліас), «Людини споживаючої» (Е. Фромм) тощо. Що їх об'єднує, не зважаючи на відмінність в узагальненні щодо якостей людини? Підкреслення залежності людини від суспільства, первинності суспільства за постійної взаємодії людини та суспільства. Головне – адаптуватися під вимоги суспільства, тобто забезпечити гомеостаз. У соціології поняття соціальної адаптації було висвітлене в працях Л. Буєвої, Т. Дичева, І. Кона, Г. Царегородцева, А. Дмитрієва, С. Іконнікової, В. Лісовського, М. Руткевича, Ф. Філіппова, А. Чередниченко, В. Шубкіна.

У той час, як сучасні концепції взаємодії людини та суспільства суттєво змінюються, людина має забезпечити сталий розвиток суспільства, тобто досягти гомеорезу. Як результат, з одного боку, у соціальних науках існують образи людини, які відображають суперечність сучасного індивіда, що живе в епоху перехідного суспільства. Це «Лукава людина» Ю. Левади [201], «Загублена людина» В. Ядова [429], «Людина – кентавр», «Парадоксальна людина» Ж. Тощенко [368], «Катастрофічна

людина» В. Шубкіна. У когнітивній психології існує тип «Людини – комп'ютера», «Людина реактивна» представлена у біхевіористичній концепції моделлю людини як стимульно-реактивної машини. «Людина – споживач», що знаходиться під впливом власних потреб, інстинктів, потягів, представлена в мотиваційних теоріях особистості та в психоаналізі. А людина, що реалізує себе, власний «індивідуальний проект» – у гуманістичній психології. З іншого боку, дедалі більш актуальними стають концепції, які підкреслюють активну, визначальну роль людини в її взаємодії із суспільством. З'являються типи «Людини – актора» [195], «Людини дієвої» [208].

Британський соціолог та антрополог Е. Ліч у своїй ґрунтовній праці «Моделі людини» [463] ставить завдання простежити зміни соціально-філософських моделей людини протягом останніх століть. Кожна з них відповідає певному історичному етапу в соціальній філософії. Розглянувши ці моделі, Е. Ліч приходить до висновку, що жодна з них не може вичерпно представити людину, і, на його думку, це пов'язано з наявністю у неї свободи волі, а тому він принципово ставить питання про можливість побудови «моделей людини» загалом. У дослідженні термін «модель» використовується ним у значенні жорсткої спрощеної концептуальної схеми, яка слугує допоміжним засобом для пізнання (саме в такому значенні філософи та соціологи ХХ ст. – Т. Парсонс, Е. Дюркгейм, М. Вебер, К. Леві-Строс будували свої моделі). Е. Ліч виокремлює чотири моделі людини: 1) «декартівська»; 2) «дарвіністська» (контівська); 3) модель «молодого Маркса»; 4) «Маусса (Малиновського)».

З другого боку, у випадку оцінки майбутнього стану людини, науковці виокремлюють людину-челенджера (challenge), людину мережі, або networker, людину – понтіфіка, людину – навігатора, які в сумі, за словами російського дослідника С. Смирнова, являють собою «Людину переходу», або homo ludens [339]. Не варто також забувати про людину-кіборга, модель якої активно обговорюється багатьма дослідниками [405].

Ці «моделі людини» існують згідно з «фігурою ідентичності», і в залежності від історичного процесу розвитку для кожного періоду характерна власна модель людини.

Особливо нас цікавить віддзеркалення в літературі так званої Постлюдини, оскільки ми розуміємо, що це її образ з кінця ХХІ століття. С. Хорунжий, розглядаючи проблему формування Постлюдини, зазначає, що на сьогодні антропологічний «сплеск» принципово відрізняється від попередніх: «Вперше в історії Людини повна трансформація нею самої себе, власної природи та конституції, стає технічно здійсненою, і Людина визначеним чином, неухильно починає вже вибудовувати відповідні практики.

На цьому рубежі виникає необхідність поставити заново майже всі базові питання антропології: про існування «природи» та можливість «визначення» людини, про особистість, про ідентичність індивідуальну та видову, про ціннісні та етичні основи людського буття і last but not least, про критерії вибору та оцінки трансформативних стратегій, межах дозволеності трансформацій» [397]. Водночас, подібна рефлексія – тільки на стадії становлення, оскільки сьогодні обговорюються, головним чином, самі практики, їх деталі, шляхи, сам образ Людини, а вже менше за все – обговорюються безпосередні наслідки такої трансформації.

Дослідник зазначає, що хоча слово «постлюдина» давно вживається в літературі, сам термін досі не має прийнятого наукового визначення, ні як філософський концепт, ні як поняття науково-технологічної сфери.

Водночас, у серйозній науковій літературі загалом уникають цього терміна, віддаючи перевагу прикметнику *posthuman*. Але, на думку дослідника, за цим стоїть ґрунтовна причина – у Постлюдини немає справжньої дефініції, тому що її самої ще немає, вона тільки «на підході». І існує два шляхи, які виявляють безперечну тенденцію до зближення і зімкнення, але вони поки що різні.

Комп'ютерні технології входять в антропологію, здійснюючи кардинальне розширення інтерфейсу «мозок – машина» (ИММ). Коли ИММ захоплює певну критичну долю активностей і здібностей людини – є підстава говорити, що людина перетворюється на гібрид людини і машини, тобто Кіборга (термін, введений ще в 1960 р., який позначає будь-який гібрид людського тіла, включаючи мозок, і штучних механізмів). Отже, Кіборг – це перший вигляд Постлюдини, і до його появи ведуть стратегії, що розвивають всі форми поєднання і зрощення людини з комп'ютерною технікою.

Далі, генотехнології входять в антропологію, просуваючись до можливості практичного маніпулювання генетичною програмою, геномом людини. Коли генетичні зміни перевищують певну критичну долю генетичного матеріалу людини, є підстава стверджувати, що людина перетворюється на іншу, відмінну від людини живу істоту. У цих істот немає сьогодні єдиного загальноприйнятого імені; але С. Хоружий використовує досить адекватний термін «Мутанти». Таким чином, на його думку, Мутант – другий вигляд Постлюдини, до появи якого ведуть певні стратегії розвитку генотехнологій.

Ці ж стратегії ведуть до можливості ще однієї екзотичної істоти – Клона, тобто точної генетичної копії іншого людського організму. Клон – генетично нормальна людська істота і, тим самим, не Мутант, проте, маючи характер «копії, а не оригінала», він виявляє глибокі антропологічні відмінності, через які також, на думку вченого, може розглядатися як Постлюдина. «Отже, Кіборг, Мутант, Клон – три версії Постлюдини, до кожної з яких ведуть певні антропо-технологічні практики, що сьогодні вже активно розвиваються (хоча і не досягли фінальних плодів), але викликають при цьому настільки ж активні заперечення та сумніви» [397].

«Людина Мережі – Інтермен» також є одним з проєктів стану майбутньої людини. Ми не маємо наміру детально передавати висновки

інших авторів з цього приводу [Див.: 99, с. 242-243]. Наведемо лише визначення І. Девтеровим феномена Інтермена, оскільки це потенційно знайома нам особа, мається на увазі його особисті якості і суспільне середовище, під яке він має адаптуватися протягом ХХІ століття. «Інтерменом можна назвати людину ХХІ-го століття, життя якої тісно пов'язане (зав'язане на) з Інтернетом. Особистість інтермена формується в Мережі і належить мережевим співтовариствам. Інтермен буде плани, виходячи лише з можливостей, що відкриваються Мережею, інтелектуально і емоційно прив'язаний до неї, залежить від процесів, що відбуваються в кіберпросторі, переживає захоплення і потрясіння у зв'язку з подіями, що відбуваються в Мережі, закохується і ненавидить через Мережу, шукає допомоги, підтримки через Мережу. І лише Мережу. Психологічно Інтермен прив'язаний до процесів у Мережі, що мають до нього безпосереднє відношення, бо лише їх вважає справжніми, вартими його уваги та часу. На нашу думку, сутністю Інтермена є його здатність реалізовуватись у такій локальній особистісній системі, що визначається поняттями: Інтермен-маргінал (звичайний користувач інформацією), Інтермен-хакер (користувач прихованою інформацією) і Інтермен-креативщик (творець інноваційних інформаційних проєктів) [98].

Ми вважаємо, що характер соціальної діяльності Інтермена визначається не тільки тим, що чинник тілесності відходить на задній план (виділено – О. Р.) разом з наочно-матеріальною дійсністю, покликаною лише забезпечувати його електронну особистість та її успіхи у самореалізації. За характером соціальної діяльності Інтермен з необхідністю набуває креативності, що й забезпечує його новаторське існування. Серед особливостей соціальної діяльності Інтермена в сучасних умовах на чільне місце виходить його активізація в Мережі через блогосферу, самотворення і самоконструювання, з побудовою бажаного образу

Самості, який максимально гармонізується із наявною соціальною дійсністю.

Відомий дослідник психології Інтернету Дж. Сулер в одній із своїх статей [352] перелічує не тільки специфічні риси віртуального простору, але й агентів, що діють у ньому та створюють його. Це питання також було розглянуте, зокрема, у статті Є. Горного «Онтологія віртуальної особистості» [82]. Багато властивостей віртуального простору автор атрибує віртуальній особистості. Особистість, у його розумінні, безтілесна, анонімна, але при цьому автономна у своїх діях і в цілому існує в парадигмі самовинайдення. Є. Горний помічає, що через відсутність у віртуальної особистості тілесності ми змушені розуміти її як щось створене винятково із знаків та дій. А оскільки для передачі знаків можуть використовуватися не лише електронні носії, властивості віртуальної особистості можуть і не бути прямо пов'язані з властивостями середовища. У такому випадку «важлива не природа носія, але ефект, що виробляється у психіці відповідним комплексом знаків» [83].

Підкреслимо окремо ідею цитованих авторів про відокремлення свідомості від особистості і її самостійне віртуальне буття. На цю закономірність звертає увагу й О. Гомілко. Аналізуючи феномен тілесності в мережі, О. Гомілко наголошує, що віртуальні реальності, які створюються комп'ютерною технікою, неминуче мінімізують реальний досвід живої людської тілесності, активно продукуючи ілюзію його повноти. Відбувається своєрідна десоматизація особистості. «Живе тіло», що навіть для найбільш радикального філософського міркування (наприклад, у феноменології Е. Гуссерля) є основою самоідентифікації людини, перестає виконувати цю базову роль. Рух у віртуальній реальності заміщує досвід чуттєвого контакту, дотику, тілесного переживання й реагування [80].

Завдяки комп'ютерним технологіям людина здобуває можливість пережити багато різних почуттів, зокрема й такі, що є найбільш

інтимними. По суті, це вихід у нове – електронне – середовище існування, де особистість має можливість ідентифікуватися з будь-якими нею обраними віртуальними тілами, що віддаляє її від власної живої тілесності. Це складає одну з головних проблематизацій сучасної культури. Можна зробити висновок, що віртуальний простір розрахований на «живе» тіло, а не на запропоновану проектом модерну його знекровлену версію, «цифрове тіло», де воно прирівнюється до інших, фізичних об'єктів з їх характеристиками матеріальності та просторовості.

Отже, потреби Планетарної особистості кардинально видозмінюються, і якщо вітальні залишаються достатньо скромними, оскільки націлені на забезпечення біологічного організму головним чином речовиною і енергією, то соціальні потреби майже миттєво «вибухають» і ставлять під загрозу буття фізичного тіла людини. Чи не є це першим кроком до променистого людства К.Цюлковського? Це – по-перше.

По-друге, потенційні соціальні світи, що їх породжують Інтермени, не залишаються осторонь від породженого ними планетарного соціуму, а продовжують активно з ним співпрацювати. Таким чином, складається принципово інша картина, оскільки зміст потенційного соціального світу, що виривається назовні, неминуче вступає у взаємодію із змістом актуалізованого соціального світу. У нових умовах ХХІ століття ці дві частини соціального наразі здатні отримати принципово нову якість, яка називається цілісністю. Тому ми повинні підходити до польової форми людини (а тим більше, до польової форми планетарного людства) як до виявленої зовні якісно нової тотальності, це зобов'язує до відповідного погляду на неї зсередини як на конкретне, яке «є таким, що розгортається в самому собі і зберігає єдність, тобто тотальність» [72, с. 100].

По-третє, є усі підстави висунути робочу гіпотезу про те, що планетарна спільнота завдяки активізації атрибутивних властивостей здатна набути протягом ХХІ століття перехідного стану від планетарного до космічного буття. До цього висновку нас підштовхує й ідея

К. Ціолковського про перехід людства в майбутньому у фазу існування чистої енергії, яку він назвав «променистим людством». Зокрема, це повністю відповідає древнім езотеричним вченням, які стверджують, що людство в процесі своєї еволюції проходить фази поступового втілення чистого духу в матерію, згодом, з розвитком інтелекту і здатності активної дії на світ грубої матерії, починається новий виток розвитку духовності і перехід на енергетичний рівень життя. Чи не в цьому полягає сенс виходу планетарної спільноти у «точку Q» Тейяра де Шардена?

Соціальна взаємодія у вимірі ХХІ століття набуває, завдяки вищевикладеним тенденціям, форми соціальної комунікації, що є сьогодні предметом теоретичного аналізу [211; 276; 100; 107]. При цьому більшість дослідників погоджуються, що соціальна комунікація – це рух смислів у соціальному просторі та часі. Такий рух, що можливий лише між суб'єктами, які залучені до соціальної комунікації, робить неймовірну революційну за змістом і характером справу, оскільки перетворює ноосферу планети на життєдайний простір для буття планетарної спільноти.

Інакше кажучи, предмет нашого дослідження – організаційне буття планетарної спільноти протягом ХХІ століття – оволодіває якісно новим простором, а саме – ноосферою. Виникає гостра суперечність між біологічним тілом людини, що потребує перебування її в планетарному просторі, і її соціальним життям, що проникає в ноосферу, яка накопичує окультурені людським розумом смисли.

І це цілком закономірно, оскільки свідомість людини є перетворювачем і джерелом сенсів. Для цього людина з'явилась у Всесвіті, вона його живить сенсами, і тому саме сенс життя людини визначає її поведінку, оскільки, як зазначив В. Налімов, «у пошуку сенсу й полягає, передусім, сенс нашого життя» [258, с. 20]. Д. Нідлеман у книзі «Втрачене християнство» (1980) щодо пошуку сенсу людського життя пише: «Пошук у його дійсному розумінні є тією властивістю частки особистості – її розуму,

який не визнає ні сучасна психологія, ні релігійність... Заглибленість у пошук означає, насамперед, потребу в Бутті та Істині» [258, с. 20].

За таких умов біологічний організм планетарної людини може зреагувати декількома способами, а саме:

1) найбільш бажаною є ситуація, в якій проявляться якісно нові властивості організму людини, що перебувають у його структурі у формі не проявлених атрибутів;

2) біологічне тіло пересічного землянина увійде в негативну фазу і планетарна спільнота вимушено обмежить своє буття можливостями планетарного простору;

3) найбільш вірогідний, коли викристалізується філа розумно обдарованих людей, що будуть здатні освоїти ноосферний простір на основі опанування ноосферного мислення, ноосферного світогляду, ноосферної свідомості і ноосферної поведінки.

Отже, фундаментальним чинником, що міняє світ, виступає настання нової ери, про яку американський дослідник Ч. Капхен писав: «Нині на порозі нова епоха – цифрова ера. Індустріальне суспільство руйнується дедалі очевидніше в міру того, як відбувається впровадження цифрових технологій. «Світанок» ери цифрових технологій і занепад індустріальної епохи чинять значну дію на основні політичні і соціальні інститути, що стали плодами індустріалізації. Занепад індустріальної епохи і перехід до цифрової економіки здатні серйозно похитнути основи демократичної державності», бо «перехід від епохи до епохи, як правило, супроводжується «смутними часами», з чого виходить, що завершення нинішнього історичного циклу ознаменується не стільки демократичним світом і глобальним консенсусом, скільки грандіозними змінами в політичному і геополітичному житті», і ця турбулентність супроводжуватиме повернення до мультиполярного світу і забезпечуватиме зростаючу напругу між лідерами і аутсайдерами цифрової технологічної гонки» [145, с. 526].

За такого розвитку подій, який ми тут описали, організаційне буття планетарної спільноти протягом XXI століття сформує і надасть владу Інтерократії, тобто тим, хто здатен управляти за допомогою медіаресурсу. Interocracy [449] є однією з форм безпосередньої демократії в її найбільш інтерактивній формі, використовуючи при цьому в усьому світі підключення до Інтернету для просування громадянської волі і дотримання народного суверенітету.

Свобода вираження політичних поглядів і свобода слова в Interocracy отримують свою якнайповнішу форму. Interocracy розширює динамічну і постійну форму референдуму до абсолютно нової парадигми буття.

Принципи Interocracy : а) свобода вираження політичних поглядів і свобода слова для усіх; б) безпосередня дія волі; в) конфіденційність і безпека даних; г) плюралізм.

Інфраструктура Interocracy системи (IIS) є усеосяжною основою для технічної підтримки влади. IIS є необхідною основою, нерозривно пов'язаною з усіма принципами Interocracy на усіх її рівнях.

Багатофункціональні IIS мають підкреслити кожен з цих принципів, безперервно оцінювати і покращувати, щоб зробити голос кожної людини почутим, дати можливість впливати і змінювати своє життя в головному питанні. Система дає можливість ініціювати і змінювати мінімуми, вибрати і управління представників. Вторинні характеристики IIS: соціальний обмін, історичне представлення і відстежування даних, персоналізація, коригування по сегментах (наприклад, мови, шрифтів, видаленого доступу), універсальність.

Ми, навіть в Україні, рухаємось у цьому напрямі. Про це яскраво свідчить практика реалізації у вітчизняному медіапросторі концепції Кабінету Міністрів України про Електронне врядування і про Електронний уряд України [317]. Серед наукових праць варто вказати на перші публікації з цього приводу [111]. Далі ми ще повернемося до цієї проблеми.

Отже, ми розглянули основні риси і тенденції розвитку Планетарної особистості, до яких вона буде прагнути протягом ХХІ століття. Тепер можемо зробити певні висновки з вищерозглянутого. Відбудеться, на наш погляд, перерозподіл акцентів у співвідношенні і розвитку біологічних і соціальних потреб планетарної спільноти на користь соціальних. Це – перше.

По-друге, вона, планетарна спільнота, почне інтенсивно освоювати засобами соціальної комунікації ноосферу, як середовище для повсякденного буття за рахунок збереження планетарного простору, як середовища підтримки в нормі біологічного організму.

По-третє, на певному етапі, а швидше за все, це буде кінець ХХІ – початок ХХІІ століть, Планетарна особистість виявить перші ознаки переходу до енергетичної фази буття планетарного людства, тобто проявляться перші ознаки променистого людства.

По-четверте, організаційна потреба буття планетарної спільноти на перехідному етапі викристалізує особливу філу людей-землян, здатних оволодіти ноосферним простором.

По-п'яте, сформується певний прошарок Інтерократії, що здатна керувати соціальним розвитком в якісно нових умовах буття планетарної спільноти. Сьогодні перші паростки Електронного врядування розробляються у формі Електронного уряду.

Далі є сенс перейти до аналізу специфіки нового, як з'ясовується, ноосферного світогляду, мислення, свідомості і поведінки в умовах наростання глобалізаційних тенденцій і інформатизації буття планетарної спільноти.

3.2. Космополітизм як засіб формування планетарного світогляду і ідеології поведінки Планетарної особистості

Завданням цього підрозділу є з'ясування умов та механізмів, завдяки яким пересічні громадяни планети можуть стати спершу планетарною спільнотою, а згодом – і Планетарною особистістю. Це викликано тим, що духовний простір планетарної цивілізації формується на новому рівні інтегрального синтезу, що перевершує існуючі форми цивілізаційного розвитку. «Глобальний світ, – пише російська дослідниця І. Василенко, – необхідно творити в діалозі цивілізацій як загальний простір багатогранної духовності – завжди відкритий і такий, що вічно удосконалюється в процесі розуміння іншого» [47, с. 18].

Таким чином, найважливішим завданням людства, що об'єднується, є пошук і реалізація духовної складової процесу об'єднання, тобто синтез цінностей різних народів, націй, етносів та інтеграція їх у щось єдине, цільне, планетарну свідомість людства в цілому й кожної людини окремо. Адже якщо високі духовні ідеали не освітлюють життя людей, то людство неминуче впаде в пільму й ентропію. «Потрібно, щоб усі зрозуміли, – писав російський мислитель П. Новгородцев, – що не механічні будь-які вибори й не зовнішні форми влади виведуть наш народ з найбільшої безодні його падіння, а лише новий поворот суспільної свідомості» [264, с. 580]. Такий поворот необхідний сьогодні й на глобальному рівні. Процес цей, на наш погляд, надзвичайно складний та тривалий, але він уже розпочався, і власне цей факт вселяє надію на його успішне завершення.

Усі існуючі дотепер цивілізації мали регіональний (локальний) характер, планетарна ж цивілізація буде першою загальнолюдською цивілізацією. Головними передумовами її виникнення, на наш погляд, є, з одного боку, єдність біологічної природи всіх людей, з іншого, – соціокультурна цілісність людства. Іншими словами, фундаментальна ідея

планетарної цивілізації полягає у визнанні того факту, що людина й людство внутрішньо єдині, що вони є взаємовідображенням один одного. Тільки те, що необхідне для розвитку індивідуальності людини, є цінним для людства в цілому, й навпаки. На нашу думку, справжнє значення планетарної цивілізації полягає в тому, що вона гуманізує (олюднює) процес глобалізації та глобалізує людську природу.

Планетарна цивілізація діє на користь глибинної природи людини, й у цьому сенсі вона виступає як дійсно гуманістична цивілізація. Якщо зараз творча природа людини певною мірою обмежена порівняно вузькими рамками національних традицій, релігійних обмежень і державних кордонів, то планетарна цивілізація покликана зняти ці обмеження.

Розвиток людини, незалежно від національної чи релігійної приналежності, стане (вже стає!) головним пріоритетом суспільства, що стоїть вище за будь-які родоплемінні і державні інтереси. Про це писав К. Ясперс відразу ж після закінчення Другої світової війни. Він вважав, що нова ситуація являє собою реальну єдність людей на Землі.

Завдяки технічним можливостям сучасних засобів сполучення наша планета стала певною цілісністю, повністю доступною людству, стала «меншою», ніж колись Римська імперія. «З такої точки зору вся попередня історія здається низкою розкиданих, незалежних одна від одної спроб, множиною різноманітних витоків людських можливостей. Тепер проблемою й задачею став увесь світ у цілому» [431, с. 141]. Дуже влучно, на наш погляд, висловився з цього приводу Г. Померанц: «Атомна енергія та екологічна криза нав'язують нам глобальну солідарність» [294].

Якщо виходити з того, що глобальна людська загальнопланетарна цивілізація є об'єктивною неминучістю й необхідністю, то постає питання про глобальну підготовку її становлення. З цією метою ми маємо намір відпрацювати робочу гіпотезу про те, що перехід пересічного мешканця

землі спочатку до складу планетарної спільноти, а згодом у стан Планетарної особистості має забезпечити три чинники, а саме: перший – це якісно нова загальнонаукова картина світу; другий – це космополітизм, що тлумачиться нами: 1) як світогляд; 2) як ідеологія; 3) як принцип розбудови нового світоустрою; зрештою, третій і головний – формування нового мислення людини.

При цьому потенційний стан існування соціального суб'єкта і світу в цілому залежить, як виявляється, від соціально-філософського визначення поняття «образ майбутнього», яке треба розглядати як темпоральний зріз світогляду і картини світу соціального суб'єкта, що відіграє важливу роль у соціальному передбаченні організаційного буття світсистеми.

Отже, на формування Планетарної особистості впливає світогляд і загальнонаукова картина світу, якої дотримується людина. Вона, як суб'єктивована ціннісно-сміслова матриця, утримує увесь когнітивний потенціал особистості і уважно реагує на нові збудження її свідомості і підсвідомості. На початку XXI століття, а саме: після соціальної кризи, загальнонаукова картина світу стала принципово іншою.

Це пояснюється зверненням філософів, науковців і практиків до синергетики і цивілізаційної призми аналізу того, що планетарна спільнота бурхливо переживає сьогодні у світосприйнятті. Соціальна реальність набула високої рухливості, ґрунтовності алгоритмів самоорганізації і саморегуляції.

Відповідно до цього нині йде пошук не загально-філософських, як це було раніше, а універсально-загальнонаукових законів і тенденцій розвитку (універсалій), причому не всякого виду розвитку і еволюції, а лише тих з них, які не уриваються, а безперервно тривають, існують упродовж усього темпорального буття Всесвіту.

Вона, загальнонаукова картина світу початку XXI століття, приваблює вже тим, що в ній дедалі більше й вагомніше місце займає ідея Космосу, що означає «порядок», організованість, гармонію, досконалість, красу.

Першочергово його використовували, як відомо, для характеристики військових лав та державного устрою (Аристотель, Геродот, Горгій, Демокріт, Протагор) (соціально-політичний аспект), до зовнішньої краси речей та вигляду людини, яка «привела себе до ладу» (орфіки, Парменід, Демокріт, Платон) (естетичний аспект) [3], а також до пристойності та порядності індивідів (Геракліт, Демокріт, Біант) (етичний аспект) [383].

Описуючи природу космосу, Т. де Шарден звертається до «невразливої цілісності його ансамблю», а саме: системи (космос – за своєю множинністю), цілого (космос – за своєю єдністю) та кванту (космос – за своєю енергією), який розгортається «в середині необмеженого контуру». Всесвіт представляється певною масою, яка знаходиться в процесі перетворення [417].

Планетарна особистість має знайти своє місце в цих перетвореннях Космосу хоча б для того, щоб уникнути з третьою природою екологічних колізій, які планетарна спільнота мала через недолуге поводження з першою природою – багатством земних надр, лісів, морів і океанів.

Іншим чинником, як ми зазначали вище, є космополітизм у трьох його іпостасях. На користь такого вибору спрацьовують й ідеї глобалізму і глобалізації управління соціальними системами. Хоча варто віддати належне й критикам позитивного погляду на організаційну функцію космополітизму. Серед інших критикують космополітичний світогляд А. Сміт та С. Гантінгтон; космополітичну демократію – Дж. Боман, С. Гьорг, Г. Хірш, П. Шміттер, А. Вендт, Д. Золо та інші.

Оскільки прибічників космополітизму значно більше, ніж противників, то ми залишаємось на обраній дослідницькій позиції. Як правило, на користь цього наводяться дуже різні аргументи, серед яких можна виокремити наступні [415, с. 95]:

- світове співтовариство являє собою функціонально взаємозалежну цілісну систему, що складається з безлічі підсистем різного рівня і конфігурації;
- у людства в ХХ столітті, особливо зі вступом в ядерну еру, з'явилися спільні інтереси, що вищі за будь-які приватні інтереси;
- спільні інтереси одержують моральну санкцію в новій універсальній системі цінностей, як світ, економічне благополуччя, соціальна і політична справедливість, екологічна безпека, самореалізація особистості;
- ці інтереси і цінності можуть бути виражені як загальні цілі людства, усвідомлення яких, насамперед, політичною елітою, є необхідною передумовою розумного втручання в стихійні процеси суспільного розвитку.

Вище наведена позиція М. Шепелева нас цілком влаштовує, оскільки він апелює до інтересів світового співтовариства, а ми, коли обґрунтовували організаційне буття планетарної спільноти як соціальну проблему, сформулювали головну суперечність цієї проблеми, що полягає в розірваності соціальних потреб і інтересів світсистеми.

Далеко не дивно, що саме кінець ХХ століття ознаменований новим сплеском космополітичного універсалізму. Один з провідних його представників, Зб. Бжезинський, вперше висунув тезу про необхідність створення системи глобального планування і довгострокового перерозподілу світових ресурсів, формування глобальної еліти і наднаціональної світової влади під політичним керівництвом США. Апофеозом космополітичного універсалізму можна вважати Хартію Землі, текст якої розроблявся десять років і був схвалений Міжнародною комісією з Декларації Землі при ЮНЕСКО в березні 2000 року. У ній викладені основні принципи сталого розвитку як «загальноприйняті стандарти, якими повинні керуватися всі люди, організації, ділові кола, уряди і

транснаціональні інститути і за якими повинна оцінюватися їхня діяльність» [395, с. 400].

Ідея космополітизму не є новою, оскільки вона виникла ще в Античні часи. Сократ, Діоген Синопський, Зенон з Кітіону, Антифонт, Гіппій були першопрохідцями у створенні ідеї єдиного соціального світового устрою. Кініки, стоїки, киренаїки та софісти продовжували пошуки своїх ідейних лідерів. Цими мислителями була закладена центральна ідея космополітичного світогляду. Героклій Стоїк своєю «моделлю концентричних кіл» змалював оточення космополіта та заклав основи механізму реалізації досліджуваного принципу.

І. Кант – визнаний ідеолог космополітизму класичної німецької філософії. У своєму трактаті «Про вічний мир» він відобразив основні засади існування держав, які у своїй реалізації створять єдиний космополітичний світ. У «Критиці практичного розуму» Майстер декларує основи спільного співіснування. В «Ідеї всезагальної історії у всесвітньо громадянському праві» розкриває механізм реалізації досліджуваного принципу. Ідея вічного миру також розвивалася у творчості таких літераторів, соціологів, філософів, як Л. Толстой, Е. Роттердамський, Я. А. Коменський, В. Пені, Ш. Ірине де Сен-Пьер, Ж. Ж. Руссо, І. Фіхте, І. Гердер, В. Малиновський та ін.

Сучасні дослідники розглядають космополітизм як нову парадигму буття, як необхідний крок планетарної спільноти до свого ідеального існування. Загальну концепцію космополітизму відображено в працях закордонних сучасників: У. Бека, Д. Арчібугі, Д. Хелда, Х. Брігхауза і Г. Брока, Р. Коена і Р. Файна, М. Фезерстоуна, Д. Холлінгера, С. Малколмсона, С. Поллока, Х. Бхабха, С. Брекенріджа, С. Шевлера, Дж. Валдрона та ін. Генезу космополітичного світогляду через історію досліджували І. Браун, Х. Харріс, Д. Хітер, Дж. Молес, Т. Шлерет, С. Тоулмін.

Концепцію космополітичної демократії формували Д. Арчібугі, Д. Хелд, М. Кьохлер, Р. Баубьок, У. Бек, С. Бейтз, Т. Бреннан, Дж. Габермас, Б. Холден, Т. Погг, Дж. Росенау, М. Шоу, Дж. Томлінсон, М. Зюрн.

Космополітичне право та правосуддя досліджували С. Андерсон-Голд, Б. Баррі, Д. Бітам, С. Коней, Р. Фалк, Н. Фрезер, А. Хоннет, Р. Гудін, Д. Хелд, Д. Хірш, С. Джонс, А. Купер, Т. Погг, Дж. Роулс, М. Зюрн, С. Джорджес. Явище глобальної культури розглядали У. Бек, С. Брекенрідж, Х. Баба, Д. Чакраборті, У. Конноллі, М. Нава, Б. Жержинські, Дж. Уррі, Б. Тьорнер, Г. Захарі, М. Реджев, Дж. Томлінсон, Дж. Уррі.

Космополітизму присвячені праці Дж. Дерріда, Д. Леві, Н. Шнайдера.

Деякі автори прогнозували перспективи Європи в дискурсі реалізації принципу космополітизму: І. Балібар, У. Бек, І. Гранд, Н. Бреннер, Г. Деланті, С. Румфорд, М. Гревер, Л. Паулі, М. Кілдор.

Розвиток постколоніального світу зображали Т. Бреннан, І. Чамберс та Л. Кьорті, П. Чіа, А. Дірлік, М. Майоші, С. Рандеріа, У. Робертсон, П. Ван дер Веєр, С. Зубайда.

Пошуки в площині нормативного космополітизму здійснювали К. Аппія, Д. Арчібугі, Дж. Боман, М. Лутз-Бакман, Т. Бреннан, Г. Каваллар, С. Ковел, С. Кронін, Р. Де Грейф, Р. Фалк, Р. Файн, У. Сміт, Дж. Габермас, Л. Харріс, Д. Хелд, А. Купер, Т. Мартенс, Р. Міллер, М. Нассбаум, Р. Рорті, Н. Стівенсон, Дж. Валдрон, А. Вуд.

З-поміж українських мислителів ідеологом космополітизму визнаний М. П. Драгоманов, який у своїх працях та поглядах надав йому «українське обличчя». Дослідженню планетарної єдності присвячені праці та філософські пошуки В. Беха. Аналіз сучасних змін та трансформації здійснено в працях В. Воронкової [63-64], О. Похльовської [298], М. Шепелева [415], Є. Суліми [353] та ін.

Якщо виходити із вчення В. Вернадського про ноосферу, то людина – закономірний наслідок планетарної еволюції. У такому разі, актуальною стає його ідея про те, що ноосферна свідомість повинна

мати глобальний характер: «Людина уперше реально зрозуміла, що вона житель планети і може – повинна – мислити і діяти в новому аспекті, не лише в аспекті окремої особи, сім'ї або роду, держав або їх союзів, але і в планетарному аспекті» [51, с. 28].

У 1992 році відбулась конференція ООН з довкілля та розвитку. Лідери 179 країн прийняли модель сталого розвитку, а у 2012 – уточнили генеральний шлях руху світового розвитку і перейшли до створення алгоритму зеленої економіки. Ідеологічним фундаментом стратегії сталого розвитку повинна стати концепція В. Вернадського про перетворення біосфери на ноосферу. Сьогодні ми маємо визнати «збагачення планетарного устрою ноосферою, що породжується біосферою Землі». Тут доречним буде посилення на принцип коеволюції в співвідношенні між планетарною спільнотою, біосферою і ноосферою. «Сьогодні, коли люди, творячи ноосферу, неймовірно розширюють межі, масштаби штучно створеного середовища існування, змінюють навколишню біосферну дійсність так і до такої міри, що остання у своїй адаптаційній функції «не встигає» за еволюцією, усвідомлення принципу ко-еволюції як вищої цінності є життєво важливим для людства і перетворюється на його основний вектор і головну стратегію життєдіяльності. Ноосфера може існувати тільки на принципі ко-еволюції з біосферою» [268, с. 101].

Вище ми вже довели, що планетарна спільнота налаштована на соціальні комунікації, що розташовані в ноосфері, тому і виводять її в Космос. Планетарна особистість, це планетарна людина, що спрямована у Космос. Внутрішній потяг до нового середовища буття настільки потужний, що понад 200000 мешканців Землі погодилися назавжди покинути планету і переселитися без повернення на Марс.

Набуття Планетарною особистістю властивостей для опанування ноосферного простору можливе за декількох умов. Перша умова – вона має навчитися но-новому мислити; по-друге, філософія повинна забезпечити наш світогляд відповідними модусами і символами; по-третє,

наука повинна накопичити наукові знання про буття людини у ноосферному просторі, а культура і освіта спрямують їх в інтелектуальне поле планетарної особистості.

Тож проблема зміни мислення спершу пересічної людини, а згодом і планетарної спільноти, як цілісності, є найскладнішою і найбільш проблемною. Це має бути планетарне мислення Планетарної особистості, щоб з часом вона змогла піднятися до стадії Ноосферної особистості і ноосферного мислення. Індійський представник соціального глобалізму – Р. Амара – вважає, наприклад, що драматичні технологічні зміни, зростання населення і швидкий індустріальний розвиток ставлять нас, подекуди завдаючи болю, перед необхідністю думати систематично про довгострокові наслідки нашого вибору в різних ситуаціях, тобто мислити глобально. Ми змушені мислити глобально, бо наслідки задоволення потреб нашої природи стають дедалі небезпечнішими для всієї планети [355, с. 219].

Ми маємо на увазі загальну атрибутивну можливість людини творчо мислити, тобто продукувати принципово нове вирішення проблеми, що приводить до нових ідей, відкриттів і рішень, тобто те, що відповідає новим реаліям буття планетарної спільноти в ноосфері. Оскільки мислення – це пізнавальний психічний процес узагальненого і опосередкованого віддзеркалення зв'язків і стосунків між предметами об'єктивної дійсності. Мислення – процес, пов'язаний з обробкою інформації, або отриманої через відчуття, або збереженої в пам'яті внаслідок особистого досвіду з тим, щоб бути в змозі реагувати в новій ситуації. Планетарне мислення є сходинкою в розвитку ноосфери [95].

Планетарне мислення здатне взаємодіяти зі всіма великими релігіями, але найбільш виразно планетарний аспект є видимим, на думку дослідників, у трьох із них: даосизмі, дзен-буддизмі та християнстві. Даосизм (релігійний і філософський) зводиться до пошуку серединного шляху розвитку природи й людини. Тут у неявному вигляді поставлене питання

про природну систему координат, про кореляцію між усіма природними процесами та їх рівнями – онтологічними, гносеологічними, аксіологічними тощо. Дзен-буддизм сходиться до повноти й цілісності природи через щоденну медитацію. Цей метод дозволяє людині стати богоподібною на основі найпростіших підручних засобів: за мінімального використання інформації та енергії. Християнство довело до логічної досконалості потрійний погляд на природу, розвиваючи гнучку та всеосяжну ідею особистісного Бога. Найбільш просто вона інтерпретується через сталу взаємодію між рівноважною людиною й фундаментальними рівновагами природи, добре корелюючи і з планетарним мисленням.

В. Данилова та М. Кожевников також стверджують, що планетарне мислення є першим рівнем мислення ноосферного, на якому починаються процеси самоорганізації ноосферогенезу, але його значення, у міру поглиблення, слабшати не буде [95] Ноосферное мислення характеризується переконанням у здатності людини управляти природою, вірою в безмежні можливості людського розуму і орієнтацією на людину майбутнього, здатну перетворити природу, саму себе відповідно до вимог свого розуму (це позиція космізму), а планетарне мислення визначає здатність людини пов'язувати образи, уявлення, поняття за допомогою природного поєднання відносних рівноваг, що сформувалися у філософських системах, релігіях, природничо-наукових концепціях, творах літератури і мистецтва, в яких ці рівноваги взаємно доповнюють одна одну, і утворює, з погляду планетарного масштабу, єдиний світогляд [95].

Подібний синтез має багато різних граней, серед яких основними є :

- аналіз взаємодій людини і того, що оточує її – природного і соціального середовища;
- аналіз планетарного мислення через призму рівноважних взаємодій в науці, релігіях;
- дослідження взаємозв'язку літератури і мистецтва з філософією [95, с. 28].

Тому далеко не випадково Є. Зеленов вважає «планетарне виховання одним з головних напрямків виховної роботи у вищому навчальному закладі. На наш погляд, цей напрямок відповідає головній тенденції розвитку вищої освіти у світі. Адже дедалі більше фахівців з педагогіки вищої освіти, філософів, культурологів доходять висновку, що основним завданням системи вищої освіти має стати формування в майбутньої інтелектуальної еліти якостей інтелігентності. Інтелігентність при цьому розуміється як міра відповідальності за оточуючий світ, міра культурності й вихованості людини, міра відповідальності за своїх ближніх, за їх етичний і духовний стан, за їх матеріальне благополуччя. При цьому вважається, що інтелігентність – це найвищий ступінь усіх згаданих якостей. Саме ці якості, на наш погляд, і становлять ядро змісту планетарного виховання. Тобто, іншими словами, планетарне виховання – це виховання інтелігентності» [120, с. 24].

Щоб це сталося, мається на увазі початок формування планетарного, а згодом і ноосферного мислення у планетарної спільноти, необхідно, щоб сучасна філософія і культурологія, а ширше – наука загалом, не лякали її апокаліптичними сценаріями омніциду, екологічними сентенціями кінця світу, а пропонували більш оптимістичні сценарії Майбуття планетарної цивілізації.

Сформуванню нове мислення Планетарної особистості на практиці можливо трьома шляхами: 1) планетарною освітою [268] (навчанням у космополітичній парадигмі); 2) планетарним вихованням у суспільстві; 3) практичною повсякденною діяльністю у сфері організації взаємобуття планетарної спільноти.

Перший шлях – формуванням філософсько-релігійного [Див.: 154; 342; 343; 344, с. 174], планетарного, космічного [Див.: 79; 125; 131; 138; 139; 344], ноосферного [65] або космополітичного світогляду шляхом космічної [Див.: 11], глобальної [374], ноосферної освіти [237] (навчання).

«Поширення наукового знання і освіти є найбільшим чинником поєднання людства в єдине ціле» [54, с. 126], – справедливо писав В. Вернадський.

Найбільш привабливою є ідея ноосферної освіти (О. Базалук, І. Владленова, М. Курочкіна, Н. Маслова, Ю. Олейников, Ю. Плетников та ін.). Один із організаторів її, а саме: доктор психологічних наук Н. Маслова, отримала патент РФ № 53199 (пріоритет 24.11 – 2000 р.) на концепцію і методику ноосферної освіти. Розвиток ідей Яна Амоса Коменського дозволив їй розробити концепцію ноосферної освіти як еволюційно необхідного етапу освіти. За ці розробки вона нагороджена орденами «Зірка Вернадського», «За заслуги» РАЕН. Фонд Нобелівського лауреата Ж. Алферова в 2002 році нагородив Н. Маслову Золотою медаллю за розробку концепції ноосферної освіти і двома срібними медалями – за розробку нового типу підручників. У структурі Російської Академії Природничих Наук існує навіть відділення «Ноосферної освіти» [237].

Дещо пояснимо більш детально. Концепція ноосферної освіти [173] – це система науково-теоретичних, гносеологічних, методологічних і практичних поглядів на природу освіти і можливості її ефективного досягнення в суспільстві. Ключовими поняттями в концепції є: знання, природовідповідність, екологічний імператив, ноосфера, ноосферний розвиток, планетарне мислення. Існують також праці, присвячені єдиному освітньому простору (Я. Колкер, А. Лиферов, Е. Устинова та ін.); глобальній освіті (В. Анненков, В. Ільїн, А. Овсейцев та ін.).

В. Данилова й М. Кожевников виділяють у ноосферному мисленні декілька основних понять: планетарне мислення, формування нообіогеоценозів, усвідомлення ноосферогенезу в цілому [95].

Ноосферна освіта, базуючись на високих досягненнях науки початку ХХІ століття, обґрунтовує і пропонує інструментарій до оволодіння нейросоматичними можливостями головного мозку, який дозволяє особі реалізувати свої вищі позитивні спрямування. Метою ноосферної освіти є мотивація гармонійного, цілісного, екологічно здорового типу мислення,

грунтованого на усвідомленому сукупному володінні логічним і образним мисленням. Це той тип мислення, який може дати людині цілісну картину світу і здатний стати інструментом рішення глобальних проблем у період переходу до стійкого розвитку суспільства [237]. Впровадження ідей ноосферної освіти в навчальний процес допомагає розвивати планетарне мислення.

З боку незаангажованого погляду однозначно видно, що усі ці види освіти майбутнього часу інтегруються терміном «планетарна освіта», що замішана на космополітизмі. Сутністю і метою усіх цих інноваційних підходів до освіти є пошук образу людини майбутнього. Підходи і аргументація – різні, а мета – одна. Уявити собі образ Планетарної особистості [114].

Образ досконалої людини у філософії всеєдності був визначений В. Соловйовим : «Істинна індивідуальність є деякий певний образ всеєдності... Утверджуючи себе поза усім іншим, людина тим самим позбавляє сенсу своє власне існування, забирає в себе істинний зміст життя і перетворює свою індивідуальність на порожню форму» [342, с. 506].

І, більше того, «як божественні сили утворюють один цілісний, безумовно універсальний і безумовно індивідуальний організм живого Логосу, так і усі людські елементи утворюють такий же цілісний, разом універсальний і індивідуальний організм... загальнолюдський, як вічне тіло Боже і вічна душа світу» [343, с. 149].

Лев Карсавін, говорячи про особу, так само підкреслював її спрямованість до єдності і неминуче спустошення поза існуючою цілісністю світу: «Індивідуальне тіло існує не саме по собі, але – як момент соціального і симфонічного тіла. Саме по собі воно – абстракція» [154]. Колективні суб'єкти Л. Карсавін називає, як відомо, «симфонічними особистостями».

Аналізуючи низку схожих за сенсом антропологічних положень у релігійно-філософських вченнях, можна виокремити певну послідовність у

розвитку ідей, пов'язаних з ідеалом досконалої людини. Ці ідеї не виникають спонтанно, вони є необхідним наслідком метафізичного пошуку. Ідеал цілісності, єдність усіх елементів космічного, природного і божественного світу з необхідністю включає і світ людський, що, врешті-решт, задає усі основні антропологічні характеристики.

Таким чином, ідеал досконалого людського буття є не що інше, як його цілісність, завершеність, що відбиває загальну гармонію світопорядку. Питання про те, що є ця досконала, цілісна людина і який шлях її перетворення, як правило, приводить мислителів до серйозних соціальних розробок, хоча вони і залишаються, частенько, лише на рівні утопічних проєктів.

Тож для з'ясування сутності, змісту і форм поняття «космополітизм» доречно звернутись до його етимології. Ми проаналізуємо варіанти написання слів космополітизм, космополіт (який виступає носієм космополітизму) та Космополіс (як мета реалізації досліджуваного принципу). Зустрічаємо наступні варіанти написання центрального концепту дослідження: κοσμοπολίτης – kosmopolitismus – cosmopolitanism – cosmopolitism – космополітизм; його німецький варіант – Weltbürgertum та його похідні – kosmopolítēs – cosmopolitan – cosmopolite(s) – kosmopolitus – cosmopolitus – космополіт та Космополіс – Kosmopolis / Cosmopolis.

Неодноразово практично в усіх джерелах зазначалося, що в основі поняття «космополітизм» лежать дві категорії, а саме: «космос» (cosmos) та «громадянин» (polite (s) / «громадянство» (politismus, politanism, poilitism). Саме ці складові є прийнятими у світовій теорії. Вочевидь, таке твердження бере свій першопочаток із давньогрецького варіанту Космополітизму, а саме: κοσμοπολίτης (kosmopolítēs – kosmo + pól (місто) + ítēs): Κόσμος – всесвіт, космос та Πολίτης – громадянин / громадянство [176, с. 288].

Космополітизм як світогляд – ідентифікація себе унікальною одиницею живої матерії в сукупності та єдності з іншими рівноправними відмінними індивідами та оцінка об'єктивної реальності як цілісної

системи взаємозалежності та взаємозв'язків у контексті (все)єдності (все)відмінностей.

М. Епштейн визначає Універсалізм як світогляд, який базується на універсальних загальнолюдських цінностях, тому він критично ставиться до ідей расово-етнічної, класової, гендерної, сексуальної та будь-якої іншої замкненості культур [425]. Зазначимо, що в цьому космополітизм та універсалізм збігаються. Але в Універсалізмі одиничне / індивідуальне виводиться з Цілого (Платон, Аристотель, Ф. Аквінський, Гегель), а в деяких концепціях виступає проти індивідуалізму загалом (А. Мюллер, О. Шпанн) [372], у той час, як основною сутнісною рисою космополітизму постає той факт, що він «вбирає» в себе відмінності / індивідуальне, і з цього індивідуального формується Єдине ціле.

Узагальнюючи наявні дані, можемо окреслити основні напрями дослідження явища космополітизму, аби не втратити жодну з ключових позицій, визначальних для нього, як для принципу. Так «Принцип космополітизму» – це система взаємопов'язаних між собою елементів, яка розгортається в єдину соціальну концепцію та світогляд людини, впорядковує буття соціальної системи та кожного окремого індивіда; космополітизм як принцип – це закон буття та рушійна сила організації живої матерії; космополітизм – це внутрішні переконання людини, які лежать в основі її поведінки та пояснюють її участь в інтерсуб'єктних зв'язках.

У словнику іншомовних слів про «космополіта» вказано, що це людина, яка ставиться однаково до всіх людей, не зважаючи на їх національність, тобто належність конкретної особи до тієї чи іншої держави [292]. Фактично, космополітизм постав перед нами як світогляд – система поглядів на світ та місце людини, суспільства та людства в ньому, на ставлення людини до світу та до самої себе, а також відповідні цим поглядам основні життєві позиції людей, їх ідеали, принципи діяльності, ціннісні орієнтації [247].

Тут представлений ще один аспект світогляду, а саме: самоідентифікація себе у світі та бачення світу як таке. Космополітом може і має бути людина, яка свій обов'язок перед вітчизною розглядає як обов'язок перед всім людством [239]. Космополітизм у такому розумінні – це не «політичний проміскуїтет», а цілком раціональний та розумний союз в межах усього людства [239].

Другий шлях – формуванням Планетарної особистості шляхом планетарного виховання в суспільстві. Для цього космополітизм використовується як ідеологія – позиція визнання єдності планетарного суспільства на основі загальнолюдських цінностей та побудова такої системи взаємозв'язків, які б забезпечили його адекватне існування та функціонування.

Отже, планетарне виховання є іншим магістральним напрямом формування Планетарної особистості [120; 121]. Підбиваючи підсумки аналізу сутності планетарного виховання студентської молоді, Є. Зеленов пише: «Планетарне виховання – це самоорганізований педагогічний процес культурної ідентифікації, соціалізації, духовного розвитку особистості студента, що має екологічний, креативний, діалектичний, інтегральний характер, спрямований на виховання інтелігентної, ноосферної, духовної особистості, фахівця, здатного до прийняття відповідальних рішень з урахуванням інтересів усього людства на основі нелінійного, синергетичного мислення. Крім того, це створення умов для самовиховання, самовдосконалення особистості студента, вектор якого спрямований на усвідомлення людиною себе як частки людства, сприйняття його проблем як своїх власних» [120, с. 39].

На думку цього дослідника, система виховання людини єдиної планетарної цивілізації повинна мати наступний вигляд [120, с. 10].

На першому етапі – це має бути родинне виховання. Тут закладається фундамент національних і етичних цінностей. У дитячому садку основна увага повинна приділятися національному вихованню, закладанню в

маленькій людині підвалин національної самосвідомості, етнічної ідентифікації людини у світі.

У початковій школі поряд з національним постає громадянське виховання (поки що на елементарному рівні, відповідно до вікових особливостей молодших школярів). Воно ускладнюється в процесі дорослішання людини, набуває певної глибини усвідомлення прав та обов'язків громадянина.

Ідеалом цього виховання повинні стати сформовані у випускників середньої школи основні громадянські якості, брак яких може стати на заваді виконання молодого людиною громадських обов'язків і користування нею своїми громадянськими правами.

У вищій же школі молодь, опановуючи знання, уміння й навички, що необхідні для компетентного виконання професійних обов'язків за обраним фахом, водночас розширює світогляд, набуває толерантності у стосунках із соціумом, здатності до глобальності у вирішенні загальнолюдських проблем, тобто ознак планетарної свідомості.

Виховання має історичний характер, тобто його параметри завжди повинні відповідати замовленню саме сучасного соціуму, сучасної цивілізації. Як писав український педагог Григорій Ващенко: «Виховання можна визначити як формування особистості людини з метою наближення її до більш-менш чітко визначеного виховного ідеалу, кожен народ, кожна епоха мали й мають свій виховний ідеал, бо без нього неможливе саме виховання» [49, с. 20]. Проте (і в цьому закладене певне протиріччя, що, як відомо, є рушійною силою процесу) наслідки виховання спрямовані в майбутнє, адже виховний процес призначений для підготовки до життя саме майбутніх поколінь людства.

Тобто, відповідаючи на виклики сьогодення, процес виховання повинен завжди мати певну прогностичну складову, а в підготовці конкретних виховних заходів вихователь має передбачати їх сьогоденний вплив і вплив у довгостроковій перспективі. Тому для педагога (як в теоретичному,

так і в практичному плані), на нашу думку, так важливо враховувати у своїй діяльності тенденції розвитку не тільки безпосереднього оточення вихованця, але й тенденції розвитку нації, держави, і, зрештою, людства загалом.

Далі Є. Зеленов зазначає, що «основну складність у визначенні педагогічного використання знання світових тенденцій розвитку людства становить їх гранична узагальненість (що закономірно), великі розбіжності у визначенні термінів активного прояву впливу тих чи інших факторів (наприклад, часу вичерпання різних видів корисних копалин) у різних авторитетних фахівців, а також велика частка «незнання» (якщо можна вжити такий ненауковий термін), тобто припущення дій невідомих ще факторів та подій, що можуть суттєво вплинути на долю людства. Цими складнощами, на нашу думку, і пояснюється різний рівень врахування тенденцій світового розвитку в різноманітних виховних системах, теоріях, концепціях. Вони ґрунтуються на різних методологічних засадах (що природно), а тому по-різному бачать майбутнє людства (якщо загалом зорієнтовані на нього)» [120, с. 13].

Саме в контексті людина-держава-нація ми бачимо космополітизм як ідеологію – систему поглядів та ідей, в яких осягаються та оцінюються ставлення людей до дійсності і один до одного, соціальні проблеми та конфлікти, а також програми соціальної діяльності, спрямованої на закріплення або зміну (розвиток) суспільних відносин [160].

У німецькій мові космополітизм пишеться як *Weltbürgertum*, тож та частина слова, що відповідає за частку «громадянин» – це *bürger*. У часи Середньовіччя це слово використовувалось для визначення громадян міст, які мають особливі права, порівняно із підданими сюзеренів; у Новий та Новітній час – це громадяни країн, які мають права, що закріплені конституцією [45, с. 129-130]. Але також це слово використовують для визначення мешканця міста – містянина, на відміну від мешканців селищ та передмість.

Таким чином, можна говорити про космополіта як про людину, яка проживає в певних умовах, відмінних від інших існуючих (не кращих або гірших, а якісно відмінних). Аналогічне визначення громадянина знаходимо в тлумачному словнику В. Даля, де космополіт представлений як житель міста [83]. У цьому контексті космополіт виступає жителем / мешканцем космосу. Напевне звідси і витікають загальноприйняті визначення – «громадянин світу» та «теорія світового громадянства», як життя на планеті без кордонів та держав.

Ідеологія космополітизму приводить нас до світового громадянства, планетарного суспільства та всеєдності людства на основі загальнолюдських цінностей. Так, у сучасних словниках найчастіше зустрічаємо наступне тлумачення: космополітизм (від давньогрецької κοσμοπολίτης – космополіт, громадянин світу) – ідеологія світового громадянства, система поглядів, яка надає пріоритетного значення загальнолюдським цінностям і другорядного – національним проблемам [127].

В енциклопедичному словнику Брокгауза-Ефрона представлена стаття «Космополітизм» (її автором вважають Володимира Соловйова). У ній подане наступне тлумачення – це «усвідомлення єдності людського роду та солідарності інтересів окремих народів та держав, як частин єдиного цілого людства». Автор продовжує: «думка про ціле не скасовує реального значення частин, як і любов до вітчизни не суперечить неодмінно прихильності до більш тісних соціальних груп, наприклад, до своєї родини, так і відданість загальнолюдським інтересам не виключає патріотизму». Автор каже, що «Питання лише в кінцевому чи найвищому мірілі для оцінки того чи іншого етичного інтересу; і, без сумніву, рішуча перевага тут має належати благу цілого людства, як такого, що включає в себе і істинне благо кожної частини» [177].

В основі процесу планетарного виховання, на нашу думку, лежить поняття культури, що і є головним засобом формування кроскультурних цінностей взаємобуття Планетарної особистості [27]. Серед численних

визначень культури й підходів до її аналізу найбільш плідним визнається аксіологічний, який інтерпретує культуру як систему цінностей, що відображають її якісний стан. Наприклад, Г. Ріккерт визначає культуру як «процес реалізації загальних цінностей протягом історичного розвитку» [311, с. 68]. С. Франк пояснює сутність культури як «сукупність здійснюваних у суспільно-історичному житті об'єктивних цінностей» [387, с. 177].

Планетарна спільнота здатна не тільки змінювати ціннісні орієнтації у рамках однієї культури, але й напрацювати кроскультурні цінності. І цей процес, на наш погляд, має об'єктивний характер. Він також може й повинен бути прогресивним, але за умови збереження й закріплення тих фундацій, що відповідають вимогам і викликам часу, як абсолютів і святинь. Таким є, на нашу думку, закон розвитку планетарної цивілізації.

У культурології існує положення про «ядро культури», яке складає стабільна цілісність провідних ціннісних орієнтацій, її основоположний принцип, що виражається в основних формах економічної, політичної й соціальної організації, у науці, мистецтві, етиці, праві, релігії, менталітеті й способі життя [193, с. 51].

Саме ціннісне ядро забезпечує специфіку, неповторність кожної культури. Можна погодитися з Г. Вижлецовим у тому, що саме цінності виокремлюють зсереди, з глибин індивідуального й соціального життя те, що ми називаємо культурою народу й суспільства, саме вони стають ядром цієї культури. Культура зберігає єдність нації, держави й суспільства, оскільки вона визначається ступенем здійснення цінностей і реалізації ціннісних відносин у всіх сферах людської життєдіяльності, й тому культура кожного народу первинна щодо її економіки, політики, права й моралі [67, с. 64, 65].

Час від часу в тій чи іншій культурі під впливом соціально-політичних чинників може відбутися розмивання її ціннісного ядра, підміна «своїх» цінностей «чужими». Таке сьогодні відбувається з огляду на «американізацію

слов'янської культури», про що свідчать численні соціологічні та культурологічні дослідження.

На думку багатьох фахівців, спроби представити цінності західної цивілізації як універсальні, прийнятні для всіх народів, не витримують критики. Порівняльне дослідження значущості 100 ціннісних установок показує, що «цінності, які мають першорядну вагу на Заході, значно менш важливі в решті світу» [93, с. 102]. Проте проблема «вестернізації чи «американізації» слов'янської (і не тільки слов'янської) культури реально існує. Ці питання ми розглянемо в наступному розділі дослідження.

Третій шлях – формування Планетарної особистості шляхом практичної повсякденної діяльності. Саме у такому випадку ми приходимо до його бачення як принципу організації взаємобуття планетарної спільноти. Це можливо зробити в той момент, коли з'являється суспільна потреба в організації буття планетарної спільноти, тобто за досягнення «космополітизму» як фактичної соціальної реальності.

Тоді космополітизм постає як принцип діяльності, тобто закон організації Універсуму на основі гармонійної вседності всевідмінності, який розкривається через визнання відмінностей усього суцього та поєднання його в єдине (Універсум) на основі цього чинника.

Саме реальності в контексті реалізації космополітизму присвячена більшість праць сучасного соціолога та політичного філософа Ульріха Бека [21, с. 445-453]. Він розглядає космополітизм як актуальну дійсність, «космополітизацію зсередини», яка пронизує сучасний транснаціональний простір співіснування. У. Бек говорить про «повсякденний космополітизм», як характеристику стану життєвого світу, єдиного та загального для всіх. Таким чином, космополітизм постає як основа організації актуальної реальності, побудови сучасного світу.

Та, на нашу думку, У. Бек торкається лише «верхівки айсберга», розглядаючи сучасну дійсність. Космополітизм присутній не лише в сучасній реальності, не тільки в політичному чи соціальному житті. Звернемо

увагу на положення, вказане Ст. Тулміним у книзі «Космополіс»: «Коли Олександр Великий розширив горизонти елліна за межі окремих міст-держав, з'явилися філософи стоїки, які поєднали «природний» та «соціальний» порядки в єдине ціле. Вони стверджували, що все у світі різним чином свідчить про «порядок», що являє собою Розум, який поєднує всі речі в єдине. Соціальні та природні системи виступають двома сторонами єдиного та всеосяжного *cosmos + polis* – тобто (*cosmopolis*) Космополіса» [482, с. 68]. У цьому визначенні ілюструється дуже важливий аспект, а саме: акцентування уваги на єдності соціальної та природної систем. Таким чином, космополітизм стосується не тільки винятково людей, а включає всі одиниці, які складають біосферу Землі та Універсальну живу матерію. Саме в цьому контексті космополітизм постає принципом організації живої матерії та Універсуму загалом.

Більше того, «у становленні сучасної планетарної цивілізації також немалу роль відіграє експорт цивілізованих форм із одних суспільств в інші» [104]. У свою чергу, принцип космополітизму стверджує цінність мультинаціональності, мультикультурності, мульти-індивідуальності та мульти-Іншості [378, с. 452], які в сукупності, взаємозв'язку та співпраці і є базисом для зазначеного вище морально-інтелектуального новоутворення – цілісної світсистеми.

Осягнення цієї моделі дозволяє розширити межі свідомості до масштабів усього універсуму та визнання себе та Іншого самостійними та невідривно між собою пов'язаними мікро-універсумами. М. Бердяєв називає особистість людини універсумом, що є незалежним цілим, яке має куди більшу цінність, ніж нація чи держава [422, с. 150], а принцип космополітизму пов'язує всі ці Одиниці в загальне планетарне суспільство, планетарну Єдність.

Отже, ми переконались, що питання про становлення Планетарної особистості це на початок ХХІ століття практично не є вже проблемою, оскільки існують засоби її вирішення. Але як завдання її національні

держави і культури, що борються за своє самозбереження, не ставлять. Вона вирішується нібито сама по собі, тобто ненав'язливо має вирішитись у сучасній світсистемі. Не можна не помітити, що з'являються численні гіпотези, якою власне категорією її слід визначити: громадянин світу, планетарна людина, планетарна особистість та ін. У будь-якому випадку, її відкрито хоча і не ставлять на порядок денний, але всі інструменти її формування обговорюються, розробляються і вводяться в дію.

При цьому достатньо чітко визначено, що саме в структурі атрибутивних властивостей її, людської особистості, має змінитися. Наголос зроблено на формуванні планетарного/ноосферного мислення, а такі речі, як формування нової наукової картини світу, внесення в її свідомість космополітичних ідей та інших елементів, виступають лише умовами зміни мислення пересічного мешканця Землі.

Інтенсивно відпрацьовується система засобів формування нового світогляду як виконавчого механізму нового планетарного/ноосферного мислення. Йдеться про планетарну/глобальну/ноосферну освіту, планетарне виховання і відповідну продуктивну діяльність людини, що має носити космополітичний характер.

Власне, на цій основі і за допомоги вищеназваних засобів впливу на свідомість людини має сформуватись Планетарна особистість, що здатна буде налагодити соціальну взаємодію і соціальну комунікацію в просторі ноосфери нашої планети. Вона має прийти на зміну гармонійно розвиненої особистості і стати містком до формування Ноосферної особистості, середовищем життєдіяльності якої вже має бути ноосфера в її чистому вигляді, тобто як середовище повсякденного користування смислами, що утримує ноосфера у своїй ціннісно-смісловій матриці.

Висновки до третього розділу

По-перше, на основі всебічного аналізу ми дійшли висновку, що багатоманітність визначень особистості можна звести до одного поняття, яке нині віддзеркалить момент поетапного становлення пересічної людини планетарної спільноти – Планетарної особистості в контексті інформаційної цивілізації, а на етапі інтелектуальної цивілізації – Ноосферної особистості.

По-друге, Планетарна особистість – це єдиний універсальний Суб'єкт планетарного розвитку з усім багатством атрибутивних властивостей людини XXI століття. Звернемо увагу на деяке зміщення акцентів у визначеннях «Планетарна людина» і «Планетарна особистість». Якщо в першому випадку йдеться про тяжіння її до першої природи, тобто до природного тваринного світу, або Фізичного Всесвіту, то в другому, – про тяжіння до третьої природи, тобто до Семантичного Всесвіту.

По-третє, Планетарна особистість постійно визріває з надр першої природи і удосконалює своє тіло і, особливо, функціональні можливості, на перший план виходять соціальні потреби, що формують якісно нову людину – Інтермена і Інтерократію в управлінні світсистемою, що безпосередньо залежить від соціальної комунікації і Інтернету. Планетарна спільнота завдяки активізації атрибутивних властивостей здатна набути протягом XXI століття перехідного стану від планетарного до космічного буття. До цього висновку нас підштовхує й ідея К. Е. Ціолковського про перехід людства в майбутньому у фазу існування чистої енергії, яку він назвав «променистим людством».

По-четверте, становлення Планетарної особистості забезпечується трьома чинниками, а саме: перший – це якісно нова загальнонаукова картина світу; другий – це космополітизм, що тлумачиться нами:

- 1) як світогляд,
- 2) як ідеологія,

3) як принцип розбудови нового світоустрою; зрештою, третій і головний – формування нового мислення людини. Причому проблема формування нового мислення є найскладнішою і найефективнішою технологією переходу планетарного людства в якісно новий стан, що відповідає Планетарній особистості.

Сформувати нове мислення Планетарної особистості на практиці можливо трьома шляхами:

- 1) планетарною освітою (навчанням у космополітичній парадигмі);
- 2) планетарним вихованням у суспільстві;
- 3) практичною повсякденною діяльністю у сфері організації взаємобуття планетарної спільноти.

По-п'яте, для впливу на організаційне буття планетарної спільноти Планетарна особистість повинна мати певну організаційну культуру, до складу якої входять організаційні почуття, емоції, організаційне мислення, пам'ять, свідомість, самосвідомість, а також напрацьовані в ході освіти і практики: організаційний світогляд, організаційна ідеологія і вміння діяти у сфері організаційних відносин.

По-шосте, як логічний висновок щодо ризиків становлення і функціонування Планетарної, а ще пізніше і точніше Ноосферної особистості, ми звертаємо увагу дослідників на потенційну можливість виникнення гострого нооконфлікту між Особистістю і ноосферою. Він буде значно гострішим і драматичнішим, ніж сьогоденні екологічні конфлікти людини і першої природи, оскільки буде протікати в структурі свідомості людини. Отже, планетарна спільнота потужно котиться до масового психозу планетарного масштабу, наслідком якого може бути катастрофічна віртуалізація свідомості людини. Свідомість відривається від свого носія. Перші ознаки цього явища вже з'явилися на початку XXI століття.

Таким чином, ми достатньо детально проаналізували потенційний стан планетарної спільноти, що протягом XXI століття буде еволюціонувати і

набирати властивостей Планетарної особистості, а далі можемо логічно перейти до оцінки об'єктивованого стану світсистеми і розглянути феномени Світового громадянського суспільства, Світової держави і Світового уряду.

РОЗДІЛ 4

АНАЛІЗ ОБ'ЄКТИВОВАНОГО ЧИННИКА ОРГАНІЗАЦІЙНОГО БУТТЯ

Метою цього розділу є відтворення об'єктивованих у зовнішнє середовище продуктів глобалізованих змін у морфології планетарного світу. Це означає, що ми маємо розглянути і оцінити трансформацію стану головних соціальних інститутів, що утворюють морфологію сучасного планетарного світу з метою встановлення міри їх конфліктності або ступеня схильності до подолання ентропії соціального буття, укрупнення і створення в подальшому цілісної планетарної світсистеми.

Дійсно, особливістю сучасної міжнародної системи є флюїдності (плинності) – стабільність з розпадом біполярної системи замінюється масштабними і нескінченним змінами. «Ми вступили в період великих потрясінь, і незрозуміло, як довго він триватиме, – підкреслює американський політолог Т. Грем. – Хоча біполярна система закінчилася, формування нової світової системи тільки почалося» [91, с. 49].

За таких умов, ми маємо опрацювати робочу гіпотезу про те, що глобалізація планетарного світу, як геологічний процес, веде до переструктурування організаційного устрою світової спільноти і створення оригінальних і відповідних за масштабом продуктів: Світового громадянського суспільства, Світової держави і Світового уряду, з яких тільки й має виникнути планетарна цілісна світсистема. Доведення її почнемо з аналізу становлення Світового громадянського суспільства.

4.1. Світове громадянське суспільство як продукт саморозгортання планетарної спільноти

Завданням цього підрозділу є уточнення наявності в існуючій світсистемі такого явища, як громадянське суспільство, можливість набуття ним властивостей Світового громадянського суспільства і сталого виконання в новій конфігурації світсистемі притаманних йому функцій джерела влади і функції соціального контролю в системі саморегуляції соціального цілого [165].

Ми не маємо наміру вдаватися до аналізу визначень вихідних понять «суспільство» і «громадянське», оскільки ці визначення постійно аналізуються вітчизняними авторами, як і походження, і історія концепту «громадянське суспільство». У науковій літературі сьогодні визначається термін «громадянське суспільство», що має, за свідченнями Є. Бистрицького, 57 варіантів свого тлумачення [175, с. 14].

З огляду на притаманне йому розмаїття учасників, проблематики й форм діяльності, на планетарному рівні громадянське суспільство є уособленням соціально-культурної різноманітності світового співтовариства народів, націй і держав й потужним чинником заохочення багатосторонньої парадигми дій. Соціальна взаємодія в його просторі відбувається переважно в горизонтальній площині на договірній основі і за принципом «суб'єкт-суб'єктних відносин» [38; 87; 142].

Картина проблемного поля нашого дослідження ускладнюється, можна навіть сказати покривається мороком, коли йдеться про аналіз становлення Світового громадянського суспільства, оскільки тут виникають як методологічні, так теоретичні і практичні проблеми, вступають в протистояння песимістичні і оптимістичні підходи до цього явища. Мимохідь зазначимо для уточнення авторського підходу до використання терміна «світове громадянське суспільство», що вживається нами як синонім таких понять, як: «глобальне громадянське суспільство»,

«планетарне громадянське суспільство», «світове суспільство», «універсальне громадянське суспільство», «міжнародне суспільство», «суспільство держав», «анархічне суспільство» «цивілізаційно-територіальне суспільство», «континентальне, наприклад, європейське громадянське суспільство», «міжконтинентальне громадянське суспільство», «транснаціональне громадянське суспільство» та деякі інші, що присутні в сучасній науковій літературі, тобто вживаються конвенціонально.

Космополітичному громадянському суспільству присвятили свої праці Х. Анхеер, М. Гласіус, М. Калдор, Р. Кoen, С. Рай, Г. Деланті, М. Кек, К. Сіккінк, Р. О'Брейн, Дж. Сміт, С. Чатфілд, Р. Пагнуччо, Г. Співак. Глобальне місто у своїх працях розглядали М. Алброу, Н. Бреннер, Дж. Ід, Д. Хейберт, С. Сассен, Б. Тьорнер.

Особливості громадянства в космополітичній системі зв'язків досліджували Г. Деленті, Н. Дауер, Дж. Вільямс, Р. Фалк, К. Хітчінг, Р. Данрейтер, Н. Папастерджіадіс, А. Лінклейтер, Ю. Прусс, Дж. Ротблат, І. Сойсал, Дж. Томпсон, Б. Тьорнер, Дж. Уррі.

В Україні проблематика громадянського суспільства і його становлення була в центрі уваги багатьох вітчизняних дослідників. Але вони не вивчали його світовий потенціал, а зосереджувались, головним чином, на його владному потенціалі і можливості його формування в нових для організаційного буття України умовах. Тут варто назвати праці Ф. Рудича [88], В. Беха [87], М. Бойчука [38], В. Буряка [43], Г. Зеленько [122], М. Калініченка [142], І. Кального [143], А. Карся [89; 90; 149; 150], І. Кресіної [181], А. Колодій [167; 168], Ю. Криворучко [182], А. Кудряченка [290], В. Купрія [194], Б. Кузьменко [190], Ю. Левенця [204], О. Рябеки [324], В. Цвіха [400], Г. Щедрової [420], О. Чувардинського [409] та ін.

За кордоном ця проблематика після 2000 року стала провідною. Дослідники тут вивчають явище з багатьох боків і створюють тим самим детальний його портрет. Надзвичайно корисні свідчення про стан

глобального громадянського суспільства у працях закордонних дослідників подає В. Буряк у ґрунтовній праці «Глобальное гражданское общество и сетевые революции» [43]. Саме до неї ми й будемо звертатись далі, аналізуючи предмет нашого дослідження.

Джон Кейн у своїй праці «Громадянське суспільство» [458] показав, як термін «громадянське суспільство» за останні два століття трансформувався в популярне поняття, оскільки воно виявилось затребуваним і навіть необхідним у професійному середовищі політиків, академічних дослідників, журналістів, «капітанів бізнесу» і, звичайно ж, у колах громадських активістів. При цьому реалізація ініціатив створення глобального громадянського суспільства безпосередньо залежить від просування ідеї свободи слова і здійснення прав людини в глобалізованих соціальних мережах. Проекти і дискусії відносно реальності нової «цифрової демократії» аналізує Метью Хіндмен [455].

Окрім теоретичних досліджень феномена громадянського суспільства і глобального громадянського суспільства, також з'являються спроби емпіричних досліджень цієї проблеми. Однією з вдалих спроб «відсікання» реального стану справ від спекуляцій і корисливої риторики «з приводу громадянського суспільства» є система емпіричного виміру властивостей і специфіки громадянського суспільства. Таким комплексним дослідженням стала праця Хельмута Енхієра «Громадянське суспільство: вимір, оцінювання, методика обробки даних» (2004) [434].

Яка ж картина постає перед нами, коли ми сьогодні аналізуємо наукові джерела, що присвячені становленню Світового громадянського суспільства? Яка його природа? Який статус воно має? По-перше, питання про природу і сутнісні особливості глобального громадянського суспільства вирішити непросто через об'єктивні обставини. Річ у тому, що явище громадянського суспільства і його актуальна теоретична рефлексія пов'язані з народно-демократичними рухами, які відбувалися в східно-європейських країнах в 1989–1991 роках. Феномен «глобалізації» став

предметом теоретичних досліджень в 1990–2000 роках. Тобто за історичними мірками ці явища ще недостатньо розвинені і знаходяться в процесі становлення, різноспрямованості і суперечливості.

По-друге, варто визнати, що дослідники односайні в тому, що фундаментальним чинником, який міняє світ, виступає настання нової ери, про яку американський дослідник Ч. Капхен писав : «У теперішній час на порозі нова епоха – цифрова ера..... Занепад індустріальної епохи і перехід до цифрової економіки здатні серйозно похитнути основи демократичної державності», бо «перехід від епохи до епохи», як правило, супроводжується «смутними часами», з чого виходить, що завершення нинішнього історичного циклу ознаменується не стільки демократичним світом і глобальним консенсусом, скільки грандіозними змінами в політичному і геополітичному житті, і ця турбулентність супроводжуватиме повернення до мультиполярного світу і забезпечуватиме зростаючу напругу між лідерами і аутсайдерами цифрової технологічної гонки» [145, с. 526].

Саме з початком цифрової епохи, експоненціальним зростанням електронних засобів комунікації, появою глобальної інформаційної мережі (Інтернет) як локальні цивільні організації, так і планетарні цивільні мережі отримали потужний комунікативний ресурс для пропаганди демократичних ініціатив, самоорганізації і формування найглобальнішого громадянського суспільства. Але є також і «темний бік» інформаційної ери, про який пише Євгеній Морозов: цифрова нерівність, порушення авторських прав, порушення конфіденційності, мультиплікація дезінформації і зневаги до особи, економічні збитки, тотальна піднаглядність та ін. [465]. Це стара дилема, зважування переваг і негативних наслідків технічних інновацій.

Таким чином, має йтися про оптимальне поєднання засобів впливу і засобів примусу. Про це говорить і С. Московічі: з одного боку, – насильство в різних формах, а з другого, – легітимність, яка виправдовує та освячує

панування. Внутрішня віра, що доповнює зовнішнє насильство, – формула легітимності влади [252, с. 283].

Поступово вимальовуються атрибутивні характеристики Світового громадянського суспільства. Суспільно-політичним «ядром» громадянського суспільства є, як відомо, цивільні групи (асоціації громадян), консолідовані в неурядові, некомерційні, незалежні організації. Найбільш важливим напрямом вивчення інститутів громадянського суспільства є дослідження глобалізованого інформаційного середовища і мережевої активності (social networking) як основної детермінанти формування глобального громадянського суспільства.

Тож дискусії про те, якою є природа глобального громадянського суспільства, наскільки воно реальне, які його параметри і властивості, були, є і триватимуть. Щоб внести ясність у це питання, дослідники прагнуть довести, що «глобальне громадянське суспільство» дійсно існує, йому властива емпірична очевидність, і тому воно вимірне. Шляхом введення численних кількісних і якісних соціально-економічних характеристик експерти показують, що цей новий тип суспільства – не абстрактне словосполучення і не соціально-політичний конструкт. Особлива увага приділяється обчисленню ознакам існуючих благодійних організацій (charity).

Загальними рисами такого суспільства є: відкритість, рух до розширення демократії, прагнення до загальнолюдських (універсальних) цінностей. Громадянське суспільство, більше того, глобальне громадянське суспільство, не існує саме по собі. Є історико-культурний, соціально-політичний і економічний контексти. Саме економічному, а точніше, фінансовому аспекту формування громадянського суспільства в планетарному вимірі присвячена книга під редакцією Албрехта Шнейбела і Яна Аарта Шолте (до речі, всесвітньо визнаного експерта у сфері глобальних досліджень, contemporary globalisation studies) «Громадянське суспільство і глобальні фінанси» [478].

Домінуючі функції організуються, як справедливо підкреслюють ці дослідники, у мережні структури в просторі потоків, що єднає їх у всьому світі, і водночас розділяє другорядні функції та людей в іншому просторі, який складається із локалій, дедалі більше відірваних одна від одної. Соціальні розбудови нових форм простору і часу ведуть до розвитку метанемержі, яка відключає другорядні функції, підкорює соціальні групи та призводить до знецінення цілих територій.

За визначенням М. Мунтяна, «глобальне громадянське суспільство – сфера ідей, цінностей, інститутів, організацій, мереж і громадян, розташована між родиною, державою й ринком, що діє поза національними суспільствами, політиками і економіками». Влада глобального громадянського суспільства має неявно виражений характер. Він полягає, наприклад, у тому, що воно може дискутувати, вносити пропозиції, експериментувати, викривати або бути прикладом. Ця влада не передбачає прийняття рішень. Її легітимність формується у сфері суспільних дебатів і вимагає постійного відновлення й пожвавлення.

Межі «глобального» онтологічно розмиті, «глобальне громадянське суспільство» в дійсності злокалізоване в діяльності громадських груп і нерівномірно проявлене на різних континентах нашої планети. У першому тому компаративного дослідження «Глобальне громадянське суспільство: виміри некомерційного сектора» під редакцією Лестера Селмона, Регіни Лист і Войцеха Соколовські [475] масштабується «карта» глобального громадянського суспільства, проводиться порівняльний аналіз планетарного руху до самостійності, автономності і правової забезпеченості громадських ініціатив. Міжнародний масштаб формування Світового громадянського суспільства добре віддзеркалив О. Полтароків [293], який зазначив, що масштаби подібної (організаційної – О.Р.) активності стають дедалі глобальнішими.

Окреме місце займає проблематика регіонального виміру громадянського суспільства – як проміжного (але винятково в структурному

сенсі) між національними громадянськими суспільствами і глобальним громадянським суспільством як таким. (На наявність у глобального громадянського суспільства «цивілізаційно-територіального» – як проміжного між «глобальним» та «державно-національним» – рівня вказують і українські дослідники, зокрема Л. Дегтярьова та ін. [103]. Дискусії щодо регіональної специфіки розвитку «громадянських суспільств» (в Африці [94] чи Латинській Америці, на Балканах чи в просторі СНД [48]) точаться вже давно.

Крім того, опосередкований (але достатньо суттєвий) вплив на формування «європейського громадянського суспільства» зробили, як вважає О. Полтароків, такі міжнародні організації, як Рада Європи («простір демократії») та, частково, НАТО (що спирався на суспільну підтримку). У контексті останнього актора (НАТО), показовою є діяльність таких суспільно-політичних структур, як Парламентська асамблея НАТО та Асоціація атлантичного договору, орієнтовані на підтримку діяльності Альянсу в євроатлантичному масштабі.

Перспективи розвитку міжнародних громадянських суспільств в інших регіонах світу (окрім Північної Америки) залишають простір для серйозних сумнівів. Адже навіть експерти небезпідставно застерігають, що «глобальне мислення та активність, тією мірою, якою вони засновані на переконанні в існуванні універсально-глобальних (тобто західних) рішень конкретних місцевих проблем, можуть призвести до руйнування національних і місцевих підходів і ініціатив» [454, с. 13].

Варто окремо розглянути питання про значення і роль акторів глобального громадянського суспільства (global civil society actors). Необхідно знати, що є «рушійними силами» і «мотиваторами» розгортання інтенсивної діяльності і стратегій глобалізації громадської активності в різних країнах і регіонах. Необхідно зрозуміти, чи координований цей рух з яких-небудь організаційних центрів, або усі дії спочатку спонтанні, але з розвитком справи синхронізуються і інтегруються в

певний світовий рух. Інше питання пов'язане з виробництвом технологій конструювання громадянського суспільства і їх дієвості, результативності на локальному і на глобальному рівнях. Тут доречно говорити про специфічну «топологію громадянського суспільства», тобто про «локальні простори civil society» і «глобальні простори civil society». Завдяки методологічному «масштабуванню» уявлення про феномен «громадянського суспільства» стає відчутнішим і конкретизованим.

Розвитку глобальної участі людей сприяють [354, с. 235]:

- нові можливості забезпечення захисту особистості, суспільства й держави;

- нові моделі сталого розвитку, що дозволяють кардинально збільшити інвестування в людський потенціал і в створення соціального середовища і, таким чином, постійно відкривати людські здібності;

- нові форми партнерства між державою й глобальними ринками;

- нові принципи й схеми національного й глобального управління, що уможливають задоволення зростаючих потреб людей за скорочення участі в цьому держави.

При цьому важливою ознакою сучасного Світового громадянського суспільства стає, як зазначають майже усі дослідники, індивідуалізація соціальної активності в планетарному просторі. «Вона фактично означає перехід людства до унікальної історичної ситуації, в якій воно ще ніколи не було. Це можливість для певного числа людей діяти поза авторитарними – соціальними і ідеологічними – структурами. Зараз з'являється не просто вільно діюча особистість або група особистостей, але й нові організації, утворені на цьому тлі, які володіють доступом до фінансових, економічних, технологічних, культурних, кадрових ресурсів в масштабі всієї планети» [354, с. 235].

Суб'єктами формування Світового громадянського суспільства є також масові соціальні/політичні рухи і неурядові організації. Окреме місце займає

діяльність системи «лівих рухів», інституціоналізованих у міжнародні Інтернаціонали (зокрема, Четвертий та похідні від нього).

Організатори і учасники масових соціально-політичних рухів у творенні Світового громадянського суспільства дедалі більшу роль відводять інформаційним технологіям і глобальним соціальним медіа. Їх організаційний, позитивний і деструктивний потенціал проявився в ході «твіттерних революцій» 2009 року (Молдова, Іран), «арабської весни» і «британського літа» 2011 року, Євромайдану в Україні (кінець 2013 – 2014 рр.). Ресурс соціальних мереж далеко не вичерпаний, тому міждисциплінарне вивчення мережевої активності потрібне для підтримки національної безпеки. Баланс між свободою і цензурою не новий для Інтернету. Але в умовах Web.1 – це проблема доступу до повноти інформації, а в умовах Web.2 і Web.3 – це здійснення реальних громадянських прав або посилення ризиків соціально-економічної стійкості суспільства.

Легітимізаційна сила суспільних рухів ґрунтується на достовірності свідочств про дії, що своєю надійною інформацією викривають «порушників». Це яскраво продемонстрував Євромайдан в Україні кінця 2013 – початку 2014 років. Якщо все складається вдало, глобальні соціальні рухи впливають експериментальним випередженням на космополітичну мораль і реформу. «Вони повідомляють світову громадськість про далекі від реальності ідеї, перевіряють ці ідеї на відповідність дійсності, а також наділяють правом голосу громадян і борців за громадянські права» [21, с. 121], – слушно зазначає У. Бек.

Що ж до неурядових організацій (НУО) як суб'єктів творення і відтворення Світового громадянського суспільства, то варто зазначити, що їх роль постійно зростає, а чисельність – швидко збільшується. Їх ґрунтова класифікація подана в колективній праці науковців драгомановського університету «Громадські організації у дискурсі демократизації суспільства» [87, с. 470-497].

Світове громадянське суспільство передбачає встановлення елементарного соціального зв'язку між індивідами, що одреметнюється у функціонуванні різноманітних громадських організацій. Діяльність і розвиток таких організацій має вагому значимість, оскільки вони є однією з найефективніших артерій взаємодії держави і суспільства [180]. Є. Суліма і М. Шепелєв виокремлюють три типи акторів глобального громадянського суспільства [354, с. 239]:

Організації захисту проблеми (*Advocacy organizations*), які намагаються вплинути на процес вироблення й проведення політики відповідно до своїх програмних завдань.

Обслуговуючі організації (*Service organizations*), які концентруються на наданні послуг іншим організаціям або групам громадян і на виконанні конкретних програм.

Незаконні самоврядні організації, які намагаються створити сферу дій, де норми й правила встановлюють вони самі й на які вплив державної й міжнародної систем права є обмеженим. Хоча вони намагаються впливати на уряди згідно зі своїми конкретними інтересами, це, швидше, є допоміжною стратегією.

А. Карась обґрунтовує, що громадянському суспільству притаманні наступні структурні елементи: а) добровільні об'єднання громадян або неурядові (недержавні) організації; б) місцеве самоврядування; в) спільні цінності, що є підґрунтям національної ідентичності; г) громадянські рухи і політичні партії, які не перебувають на жодному рівні влади; д) незалежні засоби масової інформації; е) громадська думка; є) прозорі і підконтрольні громадськості вибори і референдуми; ж) сформовані на основі громадян форми судових та правоохоронних органів (колегії присяжних, муніципальна виборна міліція); з) дискурсивно-етична практика здійснення свободи людини у сфері культури, освіти, повсякденних норм спілкування і поведінки, громадської і політичної активності [149; 150].

На думку цього автора, структурні чинники громадянського поступу розгортаються: а) через формування громадського самоврядування у всіх сферах соціокультурної активності: від місцевої спілки, організації, корпорації – до релігійної і територіальної громади; б) через диференціацію від влади господарсько-економічних організацій і визнання права на приватну власність; в) через продукування відповідних документів, у яких фіксуються юридично-правові відносини і форми регулювання конфліктів, спорів та намірів врядування; г) через піднесення свободи і гідності людини в артефактах культури, що здійснюються в особливостях мови і мовлення, у фольклорі, пісенності, літературі, образотворчості, освіті, науці; д) через звичаї, традиції, етичні устої, форми державного врядування або його документально засвідчені наміри відносно демократичних, горизонтальних навичок тощо; ж) через толерування плюралізму етнічних меншин та релігійних громад, визнання за індивідом вільної участі в них.

Морфологічну структуру будь-якого громадянського суспільства розуміють, як відомо, його внутрішню будову, що характеризується різноманіттям складових, які забезпечують його цілісність та динамічний розвиток. Структуру громадянського суспільства визначають як сукупність суб'єктів, що представляють недержавну сферу життєдіяльності. Окрім того, громадянське суспільство є сукупністю недержавних суспільних відносин у різних сферах життєдіяльності людей. Відповідно до структури входять різні види суспільних відносин: політичні, економічні, релігійні, соціальні, інформаційні, сімейні тощо.

У структурному плані глобальне громадянське суспільство є очевидною гетерогенністю груп, видів соціальної активності і соціальних мереж. Незважаючи на явну аморфність такого «строкатого» «суспільства суспільств» (*society of societies*), Кейн (Keane), автор книги «Глобальне громадянське суспільство»? (2003) [459], усупереч реальній дисоціації (відокремленості) громадянських суспільств на глобальній шкалі,

наполягає на тому, що ця очевидна мозаїчність і неконсолідованість, широка «асамбляжність» (*vast assemblage of groups*) все ж можуть розглядатися як певне наддержавне специфічне громадянське утворення, – *society of societies*. Для нас це важливо, оскільки ми в подальшому аналізі маємо визначити не тільки його функції, але й місце в цілісній світсистемі.

Структури в мережевому світі є, як зазначають Є. Суліма і М. Шепелєв, «мінливими, вони не живуть довго. Змінюються завдання – розпадаються вчорашні союзи і створюються нові. У таких умовах неймовірно зростає здатність енергійної особистості впливати не тільки на свою долю, але й на життя цілих країн – і все завдяки мережевій організації. Саме мережі є найбільш успішними та конкурентоспроможними проектами в економіці, фінансах, культурі, військовому середовищі. Вони є доволі дієвими для руйнації старої системи та проникнення нового в старий світ. Але мережеві системи самі по собі є абсолютно безпорадними щодо закріплення завойованих позицій. Вони не можуть перетворити нове на панівний устрій, однак це стає можливим, якщо мережа доповнюється ієрархією» [354, с. 232].

Далі перевіримо, чи спостерігаються в наявній науковій літературі вищеназвані елементи, що їх дослідники пов'язують зі Світовим/ глобальним громадянським суспільством? По-іншому, ми маємо опрацювати наступну робочу гіпотезу: якщо структура Світового громадянського суспільства збігається зі структурою національного громадянського суспільства, тобто має соціальний, економічний, політичний і духовний компоненти, то є сенс перевірити його функціональні можливості в структурі цілісної планетарної світсистеми, оскільки вони мають бути подібними. Це означатиме, що в структурі новоутвореної цілісної світсистеми Світове громадянське суспільство буде здатне виконувати дві свої головні функції: 1) породження влади і Світової держави, як її

носія; 2) соціального контролю за застосуванням державної влади на практиці.

Тож деталізацію цього процесу почнемо з аналізу літератури щодо віддзеркалення в ній світового родового життя населення планети або соціальної сфери (у вузькому сенсі) життєустрою людини. Для отримання об'єктивних результатів необхідно врахувати інтенсивність глобальних багаторівневих трансформацій, наприклад, «індекс глобалізованості» країн. Також велике значення має аналіз культурного контексту у формуванні локального історично певного громадянського суспільства [433].

Набагато більш складний процес створення Світового громадянського суспільства, оскільки вимагається синхронізувати дії культурних і громадських об'єднань, що історично розрізняються. Це, мабуть, одна з істотних причин, з огляду на які, «світове громадянське суспільство» швидше проект, ніж реальність. Проте завдяки безперервній планетарній циркуляції фінансових потоків, технологій, товарів, ідей (зокрема політичних), культурних стереотипів і існуванню єдиного глобального інформаційного простору, принципи, цінності і способи соціальної активності громадян поступово уніфікуються. Це істотний «крок» у напрямі створення «глобального соціуму» зі своїми проблемами, нормами і практиками.

Тенденція до демократизації інститутів глобального управління, розширення рухів боротьби за громадянські права в міжнародному правовому полі, поява потреби в глобальному громадянстві (*global citizenry*), розширення громадської сфери висловлювання і активізму до всесвітніх масштабів вимагають підтримки і інвестицій (часу, фінансів і політичної підтримки). У цьому випадку трансформації громадянського суспільства в напрямку до Світового громадянського суспільства будуть ефективними.

Отже, родове життя усупільнюється, формується нова міжетнічна спільність планетарного зразка, посилюються міграційні потоки, повсюдно

створюються міжнаціональні сім'ї, виникають нові види громадянства, наприклад, європейського зразка, що означає Світове громадянське суспільство має власну соціальну сферу.

Далі звернемось до оцінки наявності і стану економічної сфери в структурі Світового громадянського суспільства. Згідно з Дж. Кіном, це недержавна система соціоекономічних інститутів, об'єднаних на глобальному рівні, що динамічно розвивається; діяльність цих інститутів відчутна в глобальному масштабі. Їх характеризує плюралізм влади й незастосування сили у сферах соціальної, ділової й політичної активності [459, с.8-9].

Виявляється, що в інформатизованому суспільстві промислова діяльність як суто економічна складова втрачає своє власне значення. Експерти обґрунтовано говорять про «економіку знань», «суспільство знань», «індустрії знань». Вочевидь, суспільство знань потребує постійного вдосконалення і посилення інформаційних технологій і розширення системи дистанційної освіти [484].

Необхідно зазначити, що суспільство знань асоціюється зі зростанням рівня науково-технологічного знання і повсюдністю інформаційних технологій. Соціальні процеси і інтенсивність соціальних стосунків безпосередньо залежать від інформаційної забезпеченості індивідуумів і організацій, як зауважують Беме [436] і Штир [481].

Багато в чому вдало використовуються інновації, інноваційні стратеги створюють технологічно інтенсивну економіку. Динамічна взаємодія між менеджментом знань і інноваціями дозволяє реалізувати економічно і соціально успішні проекти, як демонструють Марнотратник і Форей [467].

На початку 1990-х років С. Сассен переконливо довела, що вже на той час економічна діяльність була організаційно розкиданою, але інтегрованою глобально [476]. Нині ж така специфіка спостерігається і щодо соціальної, соціально-політичної та соціально-гуманітарної діяльності.

Економічна глобалізація до теперішнього часу має, на думку російського аналітика О. Ігнатова, риси, які, в основному, зберуться і в майбутньому [128].

У цілому становлення світ-економіки відбувається достатньо болісно і супроводжується цілою низкою ризиків і негараздів. На це цілком слушно звертає нашу увагу М. Шепелев, який серед головних негативних рис існуючої системи глобалізму, що піддаються жорсткій критиці, виокремлює понад два десятки негараздів і ризиків [415, с. 149-150]. Серед них: 1) збільшення розриву в рівнях економічного і соціального розвитку між багатими і бідними країнами; 2) новий цивілізаційний розкол – на тих, хто має високий рівень професіоналізму, і тих, хто відповідними знаннями і навичками не володіє, що є наслідком розшарування населення планети на тих, хто володіє новими технологіями, і тих, хто ними не володіє; 3) негативні наслідки для навколишнього середовища, що ведуть до глобальної екологічної кризи; 4) неготовність країн пристосуватися до політичних і ідеологічних аспектів мондіалізації, таких як нові вимоги до освіти, посилення позицій громадянського суспільства і т.ін.

Як висновок з оцінки стану і наслідків глобалізації економічної сфери Світового громадянського суспільства наведемо, знову таки, тезу М. Шепелева: «Залучення в систему глобалізму об'єктивно покликане сприяти формуванню такої системи зв'язків, що стала б основою «універсального світу», реалізувавши тим самим вікові сподівання космополітів про «вічний мир». На це націлені також існуючі інституційні механізми всеосяжної системи колективної безпеки в межах ООН і тенденції щодо наділення НАТО поліцейськими функціями глобального характеру, посилення регулюючої ролі самітів «великої вісімки» у сфері глобальної соціально-економічної безпеки, ініціативи зі створення Ради Економічної Безпеки ООН» [415, с. 148].

Духовна сфера Світового громадянського суспільства також стрімко формується під впливом ідеї космополітизму, що інтенсивно набуває функцій світогляду і ідеології. Космополітизм як світогляд – ідентифікація себе унікальною одиницею живої матерії в сукупності та єдності з іншими рівноправними відмінними індивідами та оцінка об'єктивної реальності як цілісної системи взаємозалежності та взаємозв'язків у контексті (все)єдності (все)відмінностей. Космополітизм як ідеологія – позиція визнання єдності планетарного суспільства на основі загальнолюдських цінностей та побудова такої системи взаємозв'язків, які б забезпечили його адекватне існування та функціонування.

Сьогодні духовна сфера Світового громадянського суспільства інтенсивно формується на основі взаємопроникнення науки, культури, освіти і релігії. Геокультура, за І. Валлерстайном, – це культурний базис правлячої світсистеми. Комунікаційний елемент геокультури дедалі помітніше характеризує сутність процесу глобалізації, що є неперервним і безперервним. Цей процес охоплює всі сфери соціального буття: політику, економіку, промисловість, торгівлю, освіту, масову культуру тощо. До цього ми ще повернемося у наступних розділах дослідження.

Далі зазначимо, що заклики повернутись до загальнолюдських цінностей, здебільшого релігійного походження, є саме тим глибинним процесом, що водночас об'єднує світову спільноту в цілісність і протиставляє їх одне одному, оскільки ціннісне і ідеологічне протистояння в цій сфері найбільш жорстоке. Доречно згадати про намагання і наслідки Карла V об'єднати європейський християнський світ проти Османської імперії на основі єдиної континентальної європейської католицької імперії [152]. Суперечливу роль геокультурних цінностей як засобів інтеграції культури планетарної спільноти в органічну цілісність в умовах сучасного світового розвитку розглядає В. О. Нікитенко в спеціальному дослідженні [263].

Таким чином, сьогодні ідея «світового громадянського суспільства» у духовному просторі планети є суспільно значимим позитивним проектом [Див.: 165, с. 15; 167, с. 17], а в реальності «тут і зараз» – це конгломерат груп і рухів, що об'єднується деякими ідеалами побудови справедливих стосунків громадян і держави. З огляду на відмінності в розумінні соціальних, етичних, культурних і релігійних цінностей, специфічні окремі групи, що відносяться до «громадянського суспільства», поки що неможливо поєднати функціонально і організаційно в цілісне «світове громадянське суспільство».

Політична сфера у широкому значенні, тобто як атрибутивна властивість держави, звісно, у структурі Світового громадянського суспільства відсутня, але вона тісно примикає до неї і взаємодіє з нею: по-перше, самоорганізаційною діяльністю територіальних і регіональних громад і, по-друге, контролем за використанням державою влади примусу. Це доречно мати на увазі зважаючи на те, що національне громадянське суспільство володіє правом і інструментами недержавної влади у позитивному значенні цього терміна.

Тому варто говорити про організаційну сферу Світового громадянського суспільства, або, точніше, сферу його самоорганізації і систему місцевого самоуправління окремих регіонів і конкретних територій, життєдіяльність яких упорядковується засобами недержавної влади. Питання про національну і Світову державу ми розглянемо у наступному підрозділі. Загальною тенденцією політичного розвитку всіх елементів світового співтовариства можна вважати їх демократизацію. Демократизація – це залучення великих мас людей до політики, це неперервний розвиток громадянського суспільства. Демократизація – це процес. Його головний зміст – зростання обсягу свободи.

У світовому політичному процесі – це розвиток народів і держав шляхом демократії, розвиток, який став нездоланим та інтернаціональним. За всієї несхожості конкретних форм і наслідків демократичного

процесу в окремих країнах і регіонах загального значення набуло намагання народів, ліквідувавши авторитарно-бюрократичні й тоталітарні режими, побудувати сучасне розвинуте громадянське суспільство й правові держави, які забезпечують реальний політичний плюралізм; поділ влади; національно-культурну автономію і місцеве самоврядування; економічні, політичні, соціальні й індивідуальні свободи і права; високий рівень добробуту населення, його надійний соціальний захист.

Концептуалізація світового суспільства як універсального глобального суспільства заснована на розумінні суспільства як *de facto* мережі соціальних відносин із взаємними очікуваннями, що вимагає *de jure* нормативного консенсусу – у формі набору космополітичних інституцій, які відокремлюють легітимну політичну владу від традиційно фіксованих територій [472, с. 47].

Цей підхід «представлений прихильниками загальнолюдської (космополітичної) демократії, але, якщо погодитися з таким визначенням суспільства, потрібно визнати, – на думку Є. Суліми і М. Шепелева, – що на початку ХХІ ст. світове суспільство як універсальне глобальне суспільство не існує й навряд чи буде існувати в доступному для огляду майбутньому. Почуття вселюдської ідентичності й уявлення про світове громадянство ще підпорядковані національним локальним, етнічним, релігійним і іншим ідентичностям окремих країн. За настільки сильної культурної розмаїтості в плані нормативного консенсусу світове суспільство не може не бути плюралістичним» [354, с. 246].

В організаційній сфері Світового громадянського суспільства виникла оригінальна сила, що намагається керувати його життєустроєм. Для демонстрації динамічних і організаційних характеристик суспільства, де «інтелектуальні натовпи» грають дедалі більшу роль, Рейнгольд використовує неологізм «адхократія» [474]. Термін *adhocracy* походить від латинського вислову *ad hoc* – тобто ситуація, влаштована для якогось ексклюзивного випадку, для реалізації певної мети (з коннотацією

у Рейнгольда – «спеціальна, епізодична, надзвичайна акція»). Адхократія «працює» протилежним чином, ніж веберівська бюрократія. Головне те, що в адхократії немає очевидного «начальника», що легітимізується, відсутнє ясне розділення функцій і відсутня сувора (і несувора, втім, теж) ієрархія.

Отже, потрібно визнати, що, незалежно від маніпуляцій цінностями і ідеалами, ключові цілі формування Світового громадянського суспільства – ефективні практики – змушують державні інститути і структури дедалі частіше враховувати чинник піднаглядності чиновників у здійсненні їх діяльності щодо громадян і громадських груп. Це знижує прес панування державної влади і збільшує вплив гегемонії громадянського суспільства.

Органи самоорганізації населення мають, як виявляється, великий потенціал з огляду на їх участь у розгляді скарг, заяв та пропозицій громадян, оперативного волевиявлення громад, думки щодо тих чи інших рішень органів влади та управління. Вони входять з клопотаннями до відповідних органів державної влади та місцевого самоврядування про надання допомоги інвалідам, ветеранам війни і праці, малозабезпеченим громадянам та іншим особам, які потребують соціальної допомоги; сприяють правоохоронним органам у здійсненні заходів, спрямованих на дотримання законності, забезпечення правопорядку, запобігання правопорушень серед неповнолітніх; скликають збори громадян за місцем проживання для обговорення питань, що належать до їх відання тощо.

Нагадаємо тільки те, що історично склалися дві моделі місцевого самоврядування: англосаксонська та континентальна (європейська). Вони пов'язані з пануванням однойменних правових систем і відрізняються принципами, на яких вибудовується система стосунків між органами місцевої влади та центральним урядом. Провідним принципом самоврядування є організаційне й функціональне відокремлення його органів від органів державної влади; взаємовідносини між ними регулюються

лише законом. Передача повноважень з центру на місця відбувається шляхом децентралізації й деконцентрації влади, що дає змогу будувати демократію знизу догори [275, с. 281-321]. Особливо потужно «працює» механізм взаємодії влади і держави у залі правосуддя, коли справи розглядаються за участю присяжних. «Право самосвідомості, момент суб'єктивної свободи, може розглядатись як суттєвий погляд з питання про необхідність публічного здійснення правосуддя і так званих судів присяжних» [Цит. за: 386, с. 89] – писав Г. Гегель.

Становлення Світового громадянського суспільства супроводжується перешкодами його формуванню і відповідними ризиками, оскільки воно несе реальну загрозу національним державам і національній політичній еліті. «Твіттерні революції» супроводжуються соціально-політичними і економічними ризиками, чого побоюються владні режими, незалежно від географічного положення і соціальної системи (західна демократія, абсолютна монархія або соціалістичний державний устрій). Щоб уникнути подвійних стандартів в оцінці ролі соціальних мереж у революційних подіях «на Сході» і «на Заході», потрібне об'єктивування подій, компаративний підхід до вивчення культурно-історичних чинників і дослідження зовнішньополітичного впливу на виникнення «революційних ситуацій».

Висновком до цього підрозділу може бути наступне: громадянське суспільство – система інститутів поза межами державних та комерційних, що забезпечує самоорганізацію та розвиток населення; це сукупність громадянських і соціальних інституцій і організаційних заходів, які формують базис реально функціонуючого суспільства на противагу і доповнення виконавчих структур держави (незалежно від політичної системи).

Зважаючи на цю концептуальну розмитість, варто обмежити смислове поле «Світового громадянського суспільства» ключовими характеристиками, з необхідними і достатніми коннотаціями. Як Світове (глобальне)

громадянське суспільство (global civil society) розуміється таке громадянське суспільство, яке постійно трансформується в умовах інформаційної революції на глобальній соціально-політичній шкалі в напрямку створення специфічної планетарної структури – цілісної світсистеми з посиленням атрибутивних функцій: 1) контроль державно-адміністративної системи з боку громадських об'єднань; 2) формування і реалізації проектів ефективного демократичного суспільства.

Влада Світового громадянського суспільства є відносно самостійним явищем, що виникло природним шляхом і спонукає індивідів у різні часи і епохи вступати у договірні стосунки, підкорятися один одному без примусу, а згідно зі здоровим глуздом і бажанням досягти конкретної мети на шляху реалізації своїх приватних інтересів. Вона охоплює усі сфери планетарного громадського життя, що співпадають зі структурою планетарного соціального організму, протистоїть державній владі і владі негромадянського суспільства, контролюється самими учасниками родового процесу за допомогою санкцій і моральних норм.

Якщо звернутись до іншої атрибутивної властивості Світового громадянського суспільства – явища демократії або так званої «політичної участі» у функціонуванні механізму Світової державної влади, то Світове громадянське суспільство постає як солідаризований вплив планетарної громадськості на формування та реалізацію рішень влади щодо дотримання прав людини та гарантії її вільного розвитку на основі визнання субсидіарного самовизначення кожної особи. При цьому демократичні процедури залучають його суб'єкти, якими є вільні і рівноправні індивіди, до включення владних потенцій Світового громадянського суспільства у загальний процес саморегуляції соціального організму країни.

Таким чином, по-перше, доведено, що Світове громадянське суспільство дійсно має кратологічну потребу, що проявляється назовні як свобода індивіда або набуває недержавної форми влади. По-друге, воля

Планетарної особистості не тільки упорядковує власну життєдіяльність Світового громадянського суспільства, а й реалізується за його межами, тобто у проблемному полі державної влади завдяки політичній участі. По-третє, недержавна влада, як соціальне явище, має морфологічну і функціональну характеристики. По-четверте, реалізація волі Планетарної особистості, як і політична участь суб'єктів громадянського суспільства в самовідтворенні інституту влади, ґрунтується на певній політичній культурі. По-п'яте, воля Планетарної особистості, або свобода суб'єкта Світового громадянського суспільства, принципово може реалізуватись як у вимірі його внутрішнього простору – тоді ми маємо процес самоорганізації або саморегуляції, так і у зовнішньому – у процесі взаємодії зі Світовою державною формою влади завдяки так званому механізму політичної участі.

При цьому недержавна влада Світового громадянського суспільства, як продукт природного походження, має системний характер, морфологічний і функціональний виміри, має органічно взаємодіяти з державною владою Світової держави, утворюючи систему саморегуляції планетарного соціального організму, має специфічний механізм саморуху, що опирається на біфуркаційні властивості специфічних атракторів, що структурують планетарне соціальне життя завдяки використанню оригінальних параметрів управління.

Вона, влада Світового громадянського суспільства, має ті ж самі характеристики, що й державна влада (семантична природа, відношення «командування-підкорення», комунікативна діяльність, самоорганізаційна свідомість особистості, каталітичний вплив на родове життя), але має й принципові відмінності, головними серед яких є: панування принципу верховенства приватних інтересів, горизонтальна площина їх функціонування та договірний характер їх взаємореалізації.

Онтологічну основу цього соціального інституту варто пов'язувати з існуванням смислогенезу як геологічного процесу, який забезпечує

існування такого явища на мікро-, макро- і мегарівнях, що обумовлює його можливість у ході творення і відтворення планетарного родового життя здійснювати тиск водночас на підсвідомість, свідомість і надсвідомість Планетарної людини.

Інститут влади Світового громадянського суспільства морфологічно існує у формі системи регіонального і місцевого самоврядування, що відповідно до трьох вищезгаданих рівнів саморуху універсуму має архетипний, нормативний і семантичний або інформаційно-знаковий вид. Водночас, це означає, що недержавна влада здатна здійснювати тиск, як на окрему людини, так і на групи людей, завдяки локалізації в просторі і часі смислового поля, що утримує норми і зразки поведінки людей.

4.2. Світовий уряд як суб'єкт глобалізованого управління соціальним розвитком планетарної спільноти

Завданням цього підрозділу є аналіз наявності руху світової спільноти, що перебуває в стані формування Світового громадянського суспільства до породження Світового уряду як органу управління соціальним розвитком планетарної спільноти. Це означає, що соціальну, економічну і культурологічну глобалізацію цілком логічно доповнити «політичними структурами відповідного масштабу і сили» [164]. У такому контексті Світовий уряд – це концепція єдиної політичної влади над планетарним людством [246].

У дискурсі генетичного аналізу не можна не бачити явної суперечності, оскільки Світовий уряд має сформуватись і функціонувати в структурі Світової держави, про яку поки що не йшлося. Це ми пояснюємо тим, що проблема оперативного управління світовим розвитком є більш гострою, ніж становлення такого органу, як держава, і тому

орган, що безпосередньо відповідає за задоволення соціальної потреби в управлінні, виходить на перший план. Питання ж про формування Світової держави в наявній літературі ставиться, але його не відокремлюють від проблеми становлення Світового уряду. У цьому полягає, до речі, складність аналізу проблемного поля нашого дослідження.

Ідея Світового уряду сама по собі не нова. До неї, свого часу, зверталися: Данте Аліг'єрі (1265–1321) у трактаті «Монархія» (1310–1313); Імануїл Кант (1724–1804) у трактаті «До вічного миру» (1795), Фердинанд Тенніс (1855–1936) у працях «Спільнота» і «Суспільство» (1887); Торстейн Веблер (1857–1929) у праці «Дослідження природи миру і умов його підтримки» (1917), а також Бертран Рассел (1872–1970); Альберт Ейнштейн (1879–1955) у праці «Методи досягнення миру в цілому світі» (1948); Андрій Сахаров (1921–1989) у праці «Проект Конституції Союзу Радянських Республік Європи і Азії» Ч. 4 (1990) та ін. Величезну роль у впровадженні ідеї світового панування відіграли погляди Адама Вайсхаупта, що заснував орден Ілюмінатів у Європі (1776). Ілюмінати об'єдналися з масонами. Згодом орден був заборонений в Європі, але ідеї засновника отримали відгук у масонських ложах Америки.

У практичному сенсі, не одне покоління людей поклало своє життя за її реалізацію. З відкритими домаганнями на практичне світове панування виступили Олександр Македонський, Ченгіз-хан, Наполеон, німецький фашизм, у наш час – Сполучені Штати Америки. Усі війни з XV до XIX століття мали явно виражений загарбницький характер з метою встановити Світове панування тієї чи іншої держави або групи держав-союзників над планетарним світом.

Наша робоча гіпотеза полягає в тому, що гострі соціальні потреби в якісно новому організаційному бутті планетарної спільноти викликали становлення Світового уряду. Тут про себе заявляють, як мінімум, дві суспільні потреби: з одного боку, потреба управління процесом глобалізації організаційного перетворення морфології планетарної

спільноти, а з іншого, – потреба в управлінні новими організаційними структурами планетарного масштабу, що набувають зрілості і вимагають іншого алгоритму впорядкування і розвитку.

При цьому Ф. Хайєк вважає, що в умовах спонтанної упорядкованості не потрібно знати про всі цілі, що мають індивіди або окремі національні держави та їх локальні організаційні утворення, адже ці цілі «формуються самі по собі» [389, с. 38]; наші цінності та інститути є складовою частиною процесу несвідомої самоорганізації певної структури або моделі [389, с. 20]. Такий інститут збирання та передавання інформації, як ринок, дозволяє застосовувати це розсіяне невидиме знання для формування надіндивідуальних схем або патернів, які значною мірою програмують поведінку великих груп людей [389, с. 30].

Ця глибока й фундаментальна думка Ф. Хайєка, однак, має бути доповнена, на думку вітчизняних дослідників, певними застереженнями. «По-перше, зростання ролі свідомості, як індивідуальної, так і колективної, відбувається у сьогоденні надзвичайно різко, ледь не карколомно, що зумовлено тим, що вплив людини на біосферу досяг критичної межі. По-друге, суспільство дедалі більшою мірою може впливати на ключові параметри власного функціонування – соціальні інститути та моральні цінності – шляхом їх цілеспрямованого вдосконалення» [355, с. 236-237].

Ідея створення системи глобального управління на основі діючої Організації Об'єднаних Націй існує й сьогодні, оскільки на певному етапі вона довела свою життєздатність і роль у вирішенні таких питань, як попередження різних (збройних) конфліктів, гуманітарної кризи на різних континентах, нерозповсюдження зброї масового знищення, у боротьбі за права людини та ін. Організація Об'єднаних Націй залишається загальним форумом для національних держав, «об'єднаних» формальним членством у цій організації.

Але вона, ідея Світового уряду, поступово визрівала в другій половині ХХ століття і загострилась на початку ХХІ століття. У нас є відчуття того, що її становлення відбувається саме зараз, і що онтологічної зрілості і функціональної спроможності вона набуде саме протягом ХХІ століття. У цьому ще раз проявляється актуальність нашого дослідження загалом.

Каталізатором становлення Світового уряду є територіальна глобалізація планетарної спільноти. Ось як, з позицій аналітиків Російської Федерації, найближчим часом вона розвиватиметься і в яких напрямках [128]: а) зміцнення держав традиційного типу в Латинській Америці, Південно-східній Азії, країнах колишнього СРСР; б) створення союзів і об'єднань держав в Європі, Північній Америці, ісламському світі; в) поява континентальних територіальних структур – Північноамериканської, Південноамериканської, Європейської, Далекосхідної (Тихоокеанської) і Ісламської; г) укрупнення континентальних територіальних структур до трьох (Американська, Європейсько-ісламська і Далекосхідна) або навіть до двох (Атлантична і Тихоокеанська). Утворення єдиної цивілізації, за якої буде відсутній поділ на національні держави або інші територіальні утворення, є справою віддаленішого майбутнього. Уявляється, що така ситуація стане можливою тільки на етапі, коли етнічні і культурні відмінності будуть стерті достатньою мірою, а для цього процесу знадобиться не менше 200–250 років.

Таким чином, процеси територіальної глобалізації, глобалізації економічних форм і урбанізації вже сьогодні зливаються в єдиний процес глобалізації управління [128].

Потреба планетарної спільноти в органі управління соціальним розвитком настільки гостра, що 2013 рік оголошений роком Світового уряду. Приватні глобальні світові еліти, що впровадилися в уряди, рішуче налаштовані на введення Світового уряду. Лондонська «Financial Times» відкрито сформулювала цей погляд у статті свого коментатора

зовнішніх стосунків Гідеона Ракмана, опублікованій 8 грудня 2009 року, і де заголовок говорить сам за себе – «А тепер про Світовий уряд». Цим цілям вторить Трестороння комісія, CFR (Комітет з міжнародних відносин; прим. mixednews) і Більдерберзькі інсайдери – навіть Ватикан. Ще у 1999 році Рей Курцвель (Ray Kurzweil) прогнозував, що Світовий уряд буде створений до 2020 року. Вже створення Ліги Націй у 1919 році розглядали як прообраз Світового уряду, негатив якого відчували керівники інших країн світу і, не погодившись з цією ідеєю, масово не підтримали її. Саме на її основі згодом була створена, як відомо, ООН.

Понтифік Бенедикт XVI закликав до створення світової політичної влади. Зокрема, Папа Римський запропонував світовим фінансовим і економічним організаціям об'єднатися для вирішення світових проблем, викликаних кризою. Він переконаний, що подібна організація «повинна визнаватися усіма в обов'язковому порядку і служити ефективною світовою владою заради безпеки, поваги і прав кожного» [278]. За словами Бенедикта XVI, «організація повинна узяти на себе вирішення питань роззброєння, продовольчої безпеки й імміграційної політики». Свою пропозицію він виклав у третій енцикліці – папському документі, який вийшов на 150 сторінках.

Ініціатива Папи Римського є дуже знаковою, оскільки в ній ідеться про єдину всесвітню політичну владу, тобто про Світовий уряд. З погляду Православної Віри та і усіх християн загалом, Світовий уряд – це один з епізодів останніх часів Апокаліпсису, і відповідно до Одкровення Іоанна Богослова, цей світовий уряд очолить Антихрист. Папа Римський не може не знати про це, тому що одкровення Іоанна Богослова – невід'ємна частина Нового Заповіту – канонічне і для католиків.

Цікаво, що ще в лютому і березні 2009 року Папа Римський публічно заявляв про те, що в нинішній кризі винен егоїзм світових фінансистів, а сьогодні він пропонує саме цим світовим фінансистам, які винні в кризі, створити Світовий уряд з тим, щоб надалі можна було

уникнути подібних речей. Більше того, понтифік вважає, що влада, утворена з цих світових фінансистів, має бути обов'язковою для усіх країн і народів. Але дивуватися з подібної ініціативи Римського Папи не варто, тому що багато Православних святих у своїх пророцтвах про останні часи і про настання влади Антихриста на чолі Світового уряду вказували на важливу і вирішальну роль римсько-католицької церкви і особисто її глави – папи – у справі встановлення світової влади і панування Антихриста.

Для обґрунтування цієї мети вони, Трестороння комісія, CFR (Комітет з міжнародних відносин), Більдерберзькі інсайдери, Ватикан, наводять 12 мегапроцесів [1], що свідчать на користь цієї ідеологеми: 1) фінансовий розвал; 2) економічні кризи; 3) соціальні потрясіння; 4) пандемії; 5) глобальне потепління; 6) відволікаючі мегатеракти «терористів»; 7) війни на Близькому Сході; 8) екологічні «аварії»; 9) вбивство великої політичної або релігійної фігури, щоб звинуватити ворогів еліт; 10) напад на «держави-ізгої»; 11) релігійне диво, що здатне відтворити «друге пришествя» Месії; 12) постановочний «контакт з прибульцями». Усі вони служать, щоб показати, що з ними не можна мати справу інакше, як у рамках Єдиної держави, тим самим виправдовуючи необхідність Світового уряду.

У наявних публікаціях йдеться про два види Світового уряду, що переслідують діаметрально протилежні цілі: організаційна структура першого типу – Таємний Світовий уряд і його присутність і вплив на світові процеси, віддзеркалені в численних публікаціях, стривожених долею планетарної спільноти; другого типу – Легітимний Світовий уряд, тобто той, що формується еволюційним або природним шляхом у ході організаційної взаємодії національних держав і міжнародних організацій, налаштованих на створення позитивних умов для життєдіяльності планетарної спільноти в нових умовах. Різні теорії заколоту наділяють функціями Світового уряду різні реальні і видумані структури [246],

наприклад, ООН, Велику вісімку (G 8), G 20 – Групу двадцяти, масонство, жидомасонство, Більдерберзький клуб, Комітет 300, ілюмінатів та ін.

Матеріали відкритого доступу, що знаходиться в нас на робочому столі, свідчать про гостре суперництво між цими двома різновидами Світового уряду. Виявляється, що до висвітлення протиріч між паралельними структурами світової влади, що свідчать про їх жорстке протистояння, причетні провідні політики, дипломати, виробники, фінансисти, військові, зрештою, науковці світу, наприклад, Зб. Бжезинський, Г. Кіссінджер, Е. Тоффлер, Ф. Фукояма, О. Зінов'єв, Г. Попов, Г. Шахназаров, О. Ігнатов та ін.

Спершу декілька позицій щодо Світового уряду деструктивного типу. На Таємний Світовий уряд можна було б і не звертати багато уваги, якби його вплив був незначним на формування цілісної світсистеми. «Таємний світовий уряд» – один з основних термінів теорії змови, що означає вузьку групу осіб, наприклад, власників найбільших міжнародних корпорацій, яка, за твердженням прибічників таких теорій, визначає виникнення і здійснює контроль за розвитком основних подій, що відбуваються у світі, на шляху до «нового світового порядку».

Таємний Світовий уряд існує з глибокої давнини. Перша згадка була про єгипетських жерців, що володіли таємними знаннями, за допомогою яких вони контролювали фараонів і народ.

У середні віки Таємний уряд в Європі був під виглядом духовенства; пап, кардиналів, які ініціювали хрестові походи і інквізицію. Прикриваючись ім'ям Христа і Бога, знищували усіх інакомислячих і освічених людей. Вібувалися війни, справжньою метою яких було привласнення матеріальних цінностей. Церква була багатша, ніж королі і правителі країн. Вона контролювала політику держав. Це за часів її існування виникла і панувала над долею людей найжорстокіша міжнародна каральна структура – папська інквізиція.

Станом на початок ХХІ століття Таємний Світовий уряд напружував декілька власних механізмів регулювання поведінки планетарної спільноти. Наприклад, ідеї міжнародних неурядових організацій як важелів створення світової держави були властиві європейським і особливо англійським соціалістам і комуністам. Проте від слів до діла першими перейшли капіталістичні західні фінансово-промислові угруповання. Організації зі світовими амбіціями створювалися вже з кінця ХІХ століття знаковими фігурами у світовому бізнесі – наприклад, сером Сесілом Родсом, засновником Родезії, що організував групу «Круглий стіл», члени якої повинні були «сприяти встановленню системи безперешкодної торгівлі у всьому світі і створенню Єдиного Світового Уряду. Як це не дивно, дуже часто соціалістичні мотиви перепліталися з ліберально-капіталістичними, і керівництво комуністів нерідко було сусідами в цих організаціях з представниками найбільшого фінансового капіталу.

Щодо планів Таємного Світового уряду на ХХІ століття, то вони фрагментарно відомі нам з класичної книги Зб. Бжезинського «Технотронная ера» [438], що російською мовою не перекладалась, а видавалася тільки для ЦК КПРС накладом 500 примірників. У ній, розглядаючи різні проблеми переходу до технотронної ери, Зб. Бжезинський робить дуже цікаві прогнози майбутнього. Національні держави, за його прогнозами, впродовж найближчих десятиліть (книга написана в 1970 році) втрачатимуть політичну вагу. Також він прогнозує можливість посилення контролю і управління населенням за допомогою нових технологій в галузі електроніки і біохімії. На думку Зб. Бжезинського, технотронна ера створить транснаціональну еліту, що опікуватиметься світовими проблемами, зі своєю мовою міжнаціонального спілкування, єдиним інформаційним середовищем, єдиною культурою.

Наше уявлення про стратегічні плани Таємного Світового уряду поглиблюється при ознайомленні з низкою його пізніших праць,

наприклад, таких як «Велика шахівниця» [32], «Выбор. Мировое господство или глобальное лидерство» [33], а також з працями засновника «Римського клубу» Ауреліо Печчеї, особливо з його книгою «Перед безоднею». Цікаві мотиви майбутнього Таємного Світового уряду зустрічаємо в праці директора Європейського банку реконструкції і розвитку, члена Більдерберзького клубу Жака Атталі – «Лінії горизонту» («Lignes d'horizons», в англійському перекладі – «Millennium», що перекладається українською мовою, у цьому випадку, як «Золоте століття») [202].

Легітимний Світовий уряд, що формується стихійно, складається і націлений на зменшення ентропії соціального світу, є більш відкритим для сприйняття Світовим громадянським суспільством, керівниками національних держав і наддержавних/міждержавних локальних структур, створених на основі міжнародних, двох- і багатосторонніх міждержавних угод. Нині контури і перспективи цього наднаціонального утворення невизначені, тому існує чимало питань щодо його природи. Цьому сприяє, на думку М. Магадієва, низка об'єктивних і суб'єктивних причин [222].

Передусім, питання стосується законності суб'єктів, які братимуть активну і безпосередню участь у створенні системи глобального управління і у формуванні її головних засновників.

По-друге, нині механізм утворення такого органу не є зрозумілим: на основі якої існуючої міжнародної організації (установи) він буде сформований, і чи буде зародження відбуватися відповідно до рівня розвитку глобалізації світового суспільства. З цього приводу є різні погляди.

По-третє, у процесі формування органів глобального правління виникне питання місця розташування, ролі і функцій національних держав та обґрунтованості їхнього існування в системі глобального управління. Коли йдеться про глобальне управління, необхідно наголосити, що, на думку деяких учених, повинно бути, насамперед, управління глобальними

процесами, а не територіями. Управління не «замість» національних держав, а разом з ними. Подальше зміцнення інституту держави – найголовніша умова більш стабільного та врегульованого світового порядку. Вагомі аргументи на користь цієї тези дає відомий американський філософ, соціолог і футуролог Ф. Фукуяма в книзі «State-Building: Governance and World Order in the XXI st Century» («Створення держави: управління і світовий порядок в XXI столітті»).

З іншого боку, необхідно розуміти, як і в якій кількості національні держави увійдуть до системи глобального управління в довгостроковій перспективі; чи вони не будуть структурно і функціонально дублювати його головні складові елементи (що існуватимуть внаслідок еволюції).

По-четверте, яким чином прийматимуться рішення щодо головних проблем глобального значення. З одного боку, важко уявити, що в процесі прийняття рішень братимуть участь усі країни (чи більшість з них), оскільки згадані вище рішення будуть прийматися впродовж тривалого часу, і глобальному уряду буде важко досягнути спільної думки. З іншого боку, рішення, які приймаються структурами глобального управління, включаючи близьке оточення і могутні держави, ніколи не будуть законними і справедливими.

По-п'яте, вибір принципів демократії або авторитаризму, які лежатимуть в основі організації і функціонування системи глобального управління, – теж важливий аспект.

Світ XXI століття не стає більш гармонійним, а, навпаки, – складнішим. Це, у свою чергу, ставить під сумнів його єдність і цілісність, але провокує до більш складного і системного підходу в системі глобального управління світовими процесами, з урахуванням національних, етнічних, політичних, економічних, соціальних, культурних та інших особливостей учасників процесу глобалізації.

Багато сучасних учених і видатних політиків погоджуються, що система глобального управління повинна мати декілька обов'язкових

ознак, зокрема: керуватися винятково міжнародним правом; діяти на підставі дотримання прав людини і принципів демократії, використовувати необхідні повноваження та ресурси для оперативного вирішення конкретних проблем у співпраці з відповідними державними органами на основі принципу ієрархічної структурованості з урахуванням думок на всіх рівнях. Зокрема, цю ідею розвиває видатний американський політолог, керівник соціально-економічної школи А. Етціоні в книзі «Від імперії до спільноти» (2004) [113].

По-шосте, еволюційна поява і розвиток глобального людського суспільства теж необхідні. Йому потрібні система глобального управління і врегулювання процесів, які відбуваються в управлінні.

Пошуком концептуального рішення глобальних проблем організаційного буття планетарного співтовариства займаються, як відомо, учені під егідою Римського клубу. Мета його діяльності – дослідження найближчих і подальших наслідків великомасштабних рішень, пов'язаних з обраними людством шляхами науково-технічного й економічного розвитку. Відповіді на ці питання Римський клуб подає у відомій доповіді «Пределы роста и человечество на перепутье» як результат своєї праці в такій формі, яка зробила б їх надбанням широкої публіки й водночас вагомим аргументом для осіб, що приймають рішення. Переслідуючи ці цілі, члени Римського клубу створюють тимчасові робочі групи, що подають результати досліджень у вигляді «доповідей Римського клубу», серед них: «Межі росту», «Стратегія виживання», «За межами сторіччя марнотратів», «Цілі для людства». У цих працях розглянуті моделі майбутнього людства.

В іншій доповіді (1974) цієї неурядової організації («Людство на роздоріжжі», автори М. Месаревич і Е. Пестель) йшлося про «органічне зростання» світової економіки і культури як єдиного організму, де кожна частина грає свою роль і користується тією часткою загальних благ, якій

відповідають її ролі, і забезпечують подальший розвиток цієї частини в інтересах цілого.

У 1977 році була опублікована третя доповідь Римському клубу під назвою «Перегляд міжнародного порядку». Її автор Я. Тинберген бачив вихід у створенні всесвітніх інститутів [77], які б контролювали глобальні соціокультурні і економічні процеси. На думку вченого, варто створити світове казначейство, всесвітню адміністрацію з продовольства, всесвітню адміністрацію з технологічного розвитку і інші інститути, які б за своїми функціями нагадували міністерства. Цілком слушно припустити, що на концептуальному рівні подібна система передбачає існування Всесвітнього уряду. Нагадаємо, що як соціальні інститути Е. Дюркгейм, наприклад, розумів «всі вірування, всі засоби поведінки, встановлені групою» [110, с. 405], а Т. Веблен, у свою чергу, вважав, що «інститут це сформований образ мислення, закріплений у звичаях або порядку, керуючись якими живуть люди» [50, с. 201-202].

У пізніших працях французьких глобалістів М. Герньє «Третій світ: три чверті світу» «Третий мир: три четверти мира» (1980), Б. Гранотье «За світовий уряд» «За мировое правительство» (1984), «Маршрути, що ведуть в майбутнє», «Маршруты, ведущие в будущее», 1980 (рук. Б. Гаврилишин), Б. Гаврилишина – «До ефективних суспільств: Дороговкази в майбутнє» (2013) [68] та ін. ідея глобального центру, що управляє світом, отримала подальший розвиток.

Більш радикальну позицію відносно глобального управління займає міжнародна громадська течія мондіалістів (Міжнародна реєстрація громадян світу, IRWC), яка виникла в 1949 р. і виступає за створення Всесвітньої держави. Про неї, мається на увазі Світова держава, мова піде в наступному підрозділі, оскільки ми принципово розмежуємо феномени «Світового уряду» і «Світової держави».

У 1990-і рр. ідея Світового уряду поступається місцем проектам глобальної співпраці держав при життєво важливій ролі ООН. Ця

концепція сформульована в доповіді комісії з глобального управління і співпраці ООН «Наше глобальное соседство» [261] (1996). Але мета залишається та ж сама – планетарна спільнота потребує органу управління власною життєдіяльністю.

Теоретична основа формування Легітимного Світового уряду нас особливо цікавить, оскільки саме вона створює простір для його організаційного буття. У. Бек у праці «Влада і контрвлада в добу глобалізації. Нова світова політична економія» пише про нові умови, в яких сьогодні опинилась теорія управління, що потребує глибокого філософського і методологічного узагальнення в планетарному просторі: «Нова критична теорія концептуально доводить, що класичні межі між внутрішньою та зовнішньою політикою розмиваються та стираються, що окремі політологічні дисципліни, як міжнародна політика та національна наука управління, звільняються від догм національного погляду та об'єднуються, і що наука управління має бути створена наново, під космополітичним кутом зору» [20, с. 89]. На космополітизм, як на світогляд особистості нової доби і ідеологію поведінки людей і колективів у просторі XXI століття, ми вже вище звертали увагу. Тут же ми ще раз отримали підтвердження своїх висновків щодо змісту духовних засад інформаційної доби.

З наявної літератури випливає, що рух Світового громадянського суспільства і національних держав та їх союзів концептуально може забезпечувати мондіалізм [251] – від фр. monde «мир» (в сенсі «world», а не «rease»). Не можна не помітити, що ця ж сама доктрина знаходиться в основі діяльності й Таємного Світового уряду. Вона виглядає як дволикий Янус, з одного боку, – здатна сприяти творінню добра, а з іншого, – зла. Вона, як особлива ідеологія, припускає злиття усіх держав і народів в єдине планетарне утворення зі встановленням Світового Уряду, знищенням расових, релігійних, етнічних, національних і культурних меж. Існує «правий» мондіалізм і «лівий». Правий – є глобалізацією атлантизму. Лівий –

вважає за необхідне включити в Єдину Державу і євразійський сектор (на тій або іншій основі).

Сутність процесу мондіалізації як універсального процесу впорядкування соціального буття людства як цілісності є, на думку М. Шепелева, поступовий перехід людства від міжнародного порядку до світового. Далі ми це доведемо аналізом становлення Світової держави, до структури якої має належати Світовий уряд. З цього приводу дослідник пише наступне: «Міжнародний порядок – це спосіб самоорганізації міжнародного життя через взаємодію між державами, в основі якої лежить конкуренція національних інтересів та співвідношення національних сил. Він визначається через конфігурацію співвідношення сил, баланс інтересів, співвідношення цінностей та наявність каналів комунікацій між учасниками взаємодії. У процесі еволюції міжнародного порядку змінилися такі його історичні типи, як конкурентний порядок, порядок координації та порядок субординації. Саме в умовах порядку субординації, що передбачає підпорядкування інтересів окремих міжнародних акторів інтересам міжнародного співтовариства, які починають дедалі більше усвідомлюватися в міру зростання взаємозалежності, вперше в історії людства виникають можливості для переходу до світового порядку.

Світовий порядок – це спосіб цілераціональної організації міжнародного життя шляхом формування глобального інституційного середовища узгодження суперечливих інтересів міжнародних акторів усіх рівнів і типів. Світовий порядок, тим самим, передбачає наявність юридичної та етичної систем норм і правил глобальної взаємодії (світове право і глобальна етика), системи глобальних політичних інститутів та процедур політичного узгодження, зокрема, засобів і методів переведення насильницьких способів розв'язання конфліктів у політичні форми їх врегулювання, а головне – об'єкта впорядковуючих впливів в особі глобального суспільства» [415, с. 456-457].

Прибічники цього підходу вважають, що для вирішення глобальних проблем потрібна «свідома і поступова передача влади від суверенних держав до глобальних структур управління світовою спільнотою» [289]. Щодо формування цих планетарних структур існує декілька поглядів.

Політологи згодні у своїй більшості з тим, що мондіалізм виступає як геополітична ідеологія Єдиного Світу [102], глобалізації, злиття усіх держав і народів в єдине планетарне утворення зі встановленням «Світового уряду», передбачає знищення расових, релігійних, етнічних, національних і культурних меж. Формування світової господарської системи транснаціональними суб'єктами підприємницької діяльності. Ця концепція знайшла відображення в гаслі: «Пролетарі усіх країн, єднайтеся!» і всесвітній революції, «американському столітті», конвергенції (злиття, зближення) капіталізму і комунізму і інших.

Легітимний Світовий уряд у дискурсі головних його акторів є предметом особливої уваги, оскільки треба відповісти на питання, кому реально має належати світова влада. Тут важливо наголосити на тому, що вже існують авторитетні структури з обмеженими наднаціональними функціями. М. Магадієв прямо вказує на них. Це, передусім, такі багатофункціональні організації, як [222, с. 39]: 1) Рада Безпеки ООН; 2) Євросоюз; 3) Рада Європи; та монофункціональні наднаціональні установи, наприклад [222, с. 40]: 1) Міжнародний суд; 2) Міжнародний кримінальний суд у Гаазі; 3) Міжнародний трибунал для колишньої Югославії; 4) Міжнародний трибунал для Руанди в Аруші та ін.

Крім того, існують міжнародні організації, які за своїми функціями ближчі до наднаціональних установ, їхні повноваження можуть бути розширені з метою збільшення ефективності, наприклад: 1) Всесвітня організація охорони здоров'я; 2) Міжнародне агентство з атомної енергії (МАГАТЕ) ; 3) Світова організація торгівлі; 4) Міжнародна

організація праці (МОП) ; 5) Міжнародна організація кримінальної поліції (Інтерпол).

Проте усі згадані вище організації не можуть повністю компенсувати відсутність наднаціональної влади. Далі ми маємо навести аргументи М. Магадієва щодо якості функціонування перелічених вище колективних структур у контексті організаційного упорядкування життєдіяльності планетарної спільноти. «Може здатися природнім об'єднати вдосконалення рівня управління міжнародними процесами із зростанням повноважень і ефективності Організації Об'єднаних Націй. Але на практиці цього недостатньо. Ефективне управління світовими процесами неможливе без керівних органів світового масштабу з відповідними повноваженнями. У випадку глобального суспільства йдеться про організації наднаціональної влади, а Організація Об'єднаних Націй може діяти лише за згоди країн-членів.

Існуюча міжнародна інституційна система не може гарантувати належного рівня управління глобальними процесами. Відсутність установ, забезпечених необхідною владою, спричиняє проблему оцінки якості людством суб'єкта, який здатний спрямувати його існування, щоб гарантувати безпеку і стійкий розвиток глобальної економіки і фінансової сфери. Тому необхідно обговорювати створення так званого «глобального уряду», про який вели мову багато політичних мислителів і вчених різних країн у різні історичні епохи» [222].

В умовах зростаючої турбулентності і зниження рівня керованості міжнародними процесами значну стабілізуючу роль може відіграти неформальне колективне лідерство провідних держав світу, що буде, певною мірою, компенсувати відому недосконалість створених у другій половині ХХ століття міжнародних інститутів. Розвиток цифрових технологічних процесів стане одним з чинників формування більш конкурентного середовища, найважливішою ознакою якого буде взаємодія

різних моделей соціально-економічного розвитку і забезпечення національної безпеки.

Деякі дослідники в ролі головного суб'єкта Легітимного Світового уряду розглядають співдружність транснаціональних корпорацій (ТНК). У роботі Швейцарського федерального технологічного інституту в Цюріху стверджується, наприклад, що всього 147 транснаціональних корпорацій контролюють 40 % усього світового доходу. Новачки, насамперед, примикають до вже взаємопов'язаних членів цієї системи. Схоже, що верхівка сформувалася не внаслідок змови, а в результаті логіки розвитку капіталістичної економіки.

У більшості випадків контроль над компаніями здійснюється через акції, які належать фонду, що управляє. Фонд може контролювати, а може і не контролювати діяльність компанії, якою він частково володіє. За словами Джеймса Глетфелдера (James Glattfelder), дія на систему аспектів різної міри контролю вимагає додаткового вивчення. Джон Дриффіл (John Driffill) з Лондонського університету вважає, що 147 компаній – надто багато для свідомого цілеспрямованого впливу на економіку. Можливий консенсус досягається лише з найзагальніших питань, наприклад, питання про незмінність структури економічної системи.

І. Трунов у статті «Частные наемные армии как политическая проблема нестабильности государств» зазначає, що «Гнучкий інструмент міжнародної політики, Приватні Військові Компанії (ПВК), легко перефарбовуються в повстанські загони, де відсутня грань між терором і визвольним рухом. Приватні наймані озброєні формування сьогодні – основний інструмент просування і маніпуляції інтересами цивілізованих і демократичних країн. Як окремі приклади: французький «Secorex», британська Drum, ізраїльська Levdan, США Blackwater (нині Xe Services LLC).

Приватні військові компанії (ПВК), або наймані армії, великий кривавий бізнес, оборот 100 провідних ПВК, що працюють у 60 країнах

світу, складає більше 200 мільярдів доларів. Згідно з доповіддю Головного контрольного управління уряду США, налічується офіційно зареєстрованих 100 тис. контрактників, громадян США. 70 % послуг на світовому ринку припадає на частку компаній із США і Великобританії. Деякі ПВК використовують позиковий капітал і зареєстровані на фондових біржах.

Військові конфлікти на початку XXI століття набули принципово іншого характеру. Вони стали локальними, інформаційно насиченими, психологічно вразливими, з високою питомою вагою участі так званої п'ятої колони з місцевих мешканців. Це яскраво демонструють військові конфлікти в Криму, в Донецькій і Луганській областях.

Особливість цієї нової світової війни в тому, що вона не має чітко позначеної лінії фронту і розпадається на безліч локальних епізодів. Їх можна назвати керованим хаосом. Вони організуються в разі потреби в будь-якій точці соціального простору, яку визнає потрібною агресор, і проходять через душі окремих людей. Складність полягає в тому, що настав момент, коли розібратися, де цивільні, а де військові – неможливо.

Наступна особливість такої війни в тому, що її застрільник маніпулює наявними на його боці засобами. Для цього використовуються так звані невоєнні засоби: політичний тиск, інформаційні диверсії, спекуляції на гуманітарних проблемах, робота спецслужб, візантійська дипломатія та ін.

М. Шепелєв у висновках свого фундаментального дослідження глобалізації управління на планетарному рівні подає визначення сутності, змісту, суб'єкта загального мондіалізаційного процесу, його негативний і позитивний наслідки, ресурсну базу і основну закономірність становлення світового організаційного порядку через призму формування Світового органу управління організаційним буттям світсистеми [415, с. 454-464]. Це матеріал настільки доречний, що ми просто змушені,

посилаючись на автора, навести головні висновки з його дослідження, оскільки вони стисло і всебічно подають параметричний опис Світового уряду.

Отже, торкаючись змісту організаційного буття планетарної спільноти в контексті глобалізацій управління як мегатенденції сучасного світового розвитку, автор пише: «Вперше у світовій історії сформувались необхідні організаційні умови для саморозкриття глобальної гуманістичної природи людського суспільства – сформувався універсальний простір глобальної економіки, світової політики, світового права. Водночас, вперше набули глобального характеру й деструктивні прояви людської природи, що актуалізувались у комплексі глобальних проблем сучасності. У цих умовах від усвідомлення людиною системного характеру глобалізаційних впливів та здатності виробити в собі здібності до такого ж системного управління глобальними процесами залежить, врешті-решт, вектор цивілізаційного розвитку. Людина Розумна має проявити себе в новій глобальній ситуації як Людина Політична, тобто спрямована на пошук і досягнення згоди в інтересах виживання і збалансованого розвитку глобального суспільства.

Саме тому зумовлено постановку в центрі пізнавальної уваги проблеми глобального управління як складової більш широкої проблеми впорядкування суспільних відносин на рівні глобального суспільства. У різноманітних своїх аспектах вона привертає до себе дедалі більшу увагу науковців, мислителів, політиків, які пов'язують можливість запобігання цивілізаційного колапсу саме з управлінням глобальними процесами. Однак склалось так, що сприйняття глобального управління було, з одного боку, надто оптимістичним, не враховувало серйозні виклики з його боку для безпеки розвитку цивілізації, а з іншого – переважним чином залишалось у полоні аберації близькості, що заважало панорамному баченню цього феномена з його глибинними витоками, закономірностями і поліваріантними наслідками. У цьому контексті

запропоноване дослідження покликане заповнити прогалини у фундаментальному осмисленні політико-управлінського виміру глобалізації як цивілізаційного процесу» [415, с. 454].

Суб'єктом мондіалізаційного процесу є транснаціональна еліта, інтегрована в простір глобальної культури. Її можна розглядати як основу нового правлячого класу – інтерократії. Про нього вже йшлося в попередніх розділах дослідження. Мондіалізація – це процес формування транснаціональними елітами інфраструктури й технологій глобального управління, що спрямовані на забезпечення потреб глобальної економіки та відбивають ціннісні настанови глобальної культури. Вона полягає в цілеспрямованій стратегії інтерократії щодо зміни основ життя людської цивілізації в напрямку її перетворення на об'єкт глобального керування, що передбачає активне застосування політичними суб'єктами технологій свідомого ослаблення традиційних територіальних, соціокультурних, державно-політичних і економічних бар'єрів.

Наслідком мондіалізації є втрата національними суспільствами контролю за процесом прийняття політичних рішень, що відтепер визначаються глобальними, зокрема транснаціональними, інститутами. Через це створюються передумови для винесення соціального протистояння за національні рамки, його глобалізації.

Організаційною та ресурсною основою розгортання мондіалізаційного процесу є формування глобального корпоративно-державного симбіозу, що спирається на глобальні корпорації та перетворення світових лідерів на корпоративні держави. Інтеграція цих двох типів міжнародних акторів зумовлює постановку на порядок денний світового розвитку проблеми глобального управління – центральної проблеми мондіалізації.

Основна закономірність становлення світового порядку – закономірність глобалізації управління світовим розвитком, що проявляється у виникненні та розширенні простору міждержавного і наддержавного регулювання міжнародних відносин і процесів. Розкриття цієї

закономірності відбувається під впливом зростання значення територіального імперативу суспільного життя в усіх його вимірах, зокрема, політичному, що зумовлено зростанням просторової взаємозалежності, остаточним підривом традиційних уявлень про територіальний суверенітет держав, виникненням нових вимірів проблеми територіально-державного розмежування, загостренням проблеми нестачі «життєвого простору» в умовах демографічного вибуху в глобальному масштабі. Оскільки єдиною формою політичної організації, яка визначається територіальною основою структурування і інтеграції людських макроколективів, є держава, то незалежно від ослаблення територіальних бар'єрів державного суверенітету принцип державної організації суспільства залишиться незмінним. Саме тому глобалізація управління неможлива за його відриву від територіальної основи соціальної організації людства.

Глобалізація управління в умовах світового порядку, як квінтесенція процесу мондіалізації, має технологічний характер. Технотронна природа економічної системи глобалізму зумовлює технологізацію глобального управління. Такі параметри світового порядку, як сила, інтереси, цінності та комунікації, визначають глобальну інженерію як систему глобальних технологій, що забезпечують підтримання світового порядку. Глобальні технології являють собою специфічні різновиди соціальних технологій, що відрізняються спрямованістю на досягнення стратегічного управлінського ефекту глобального або транснаціонального масштабу. Вони перетворюють світовий простір в інтересах суб'єктів глобального управління, задають систему координат для регулювання міжнародних відносин і управління світовим розвитком, правил і правових норм у міжнародному житті, додають сталості системі глобального управління.

При цьому М. Шепелев визначає в процесі глобалізації управління світовим розвитком місце, роль і можливості України. «Політична

система мондіалізму набуває рис антиномістичної системи, метою якої є підтримання нерівноважного стану між глобальним центром і глобальною периферією, які набувають якісних ознак конфронтації цивілізації і варварства. Причому перша пов'язується з глобальною техносферою, що вступила в постіндустріальну стадію свого розвитку, а друга – з усіма «відсталими» традиційними цивілізаціями. Ця система консервує «нову глобальну становість» як основу метарегіонального розширення глобального суспільства. У ній Україна не може претендувати навіть на можливість прориву на більш високі щаблі глобальної ієрархії, але поліцивілізаційна природа створює умови для поширення (зокрема, через технології формування свідомості), як серед еліт, так і у широких верствах суспільства, ілюзій про можливість цього прориву завдяки інтеграції в глобальні структури постіндустріального світу. Можливості для випереджаючого розвитку України пов'язані з усвідомленням появи нових політичних технологій управління цивілізаційними процесами, які активно розробляє та застосовує постіндустріальний, західний світ, а звідси – з виходом на перший план цивілізаційного виміру глобальної конкуренції» [415, с. 450].

Наскільки реально Світовий уряд на початку XXI століття здатний впливати на сучасну політику конкретної національної держави, видно з оцінки його впливу на Російську Федерацію. Так, наприклад, О. Ігнатов заявляє: «Ключовим чинником, що впливає на сучасні глобалізаційні процеси, є діяльність Світового уряду. Не вдаючись до несамовитих подробиць, що малюються нам численними теоріями змови, варто визнати, що ця наддержавна структура цілком ефективно виконує роль штабу «Нового світового порядку». Проте у своїй діяльності ця організація орієнтується на інтереси нечисленної еліти, об'єднаної етнічною спорідненістю і ініціацією в ложах деструктивної спрямованості. Ця обставина – узурпація влади у Світовому уряді хасидсько-парамасонською групою – вимагає швидкого виправлення» [128].

Як вихід з цієї ситуації О. Ігнатов пропонує керівництву Російської Федерації наступне: «Коли йшлося про необхідність виправлення ситуації навколо позиції Світового уряду, малося на увазі наступне: російська еліта повинна увійти до Світового уряду і його структур з метою істотного коригування цілей і способів глобалізації. Для реалізації вказаного завдання прийнятними є наступні засоби:

необхідно наповнювати російськими кадрами якомога більше міжнародних організацій на рівні виконавчих органів (апаратів), а не тільки представницьких структур;

російська бізнес-еліта повинна поставити питання про необхідність створення аналога ООН у сфері надкорпоративних стосунків, де росіяни повинні грати активну роль.

Важливим і делікатним є завдання впровадження російських представників у численні таємні організації, що становлять невидиму основу влади Світового уряду, – масонські і парамасонські ложі, «таємні» ордени і інші подібні утворення. Росія повинна мати можливість впливати на рішення, владу, що приймається таємними міжнародними структурами» [128].

Загалом, загальносвітова кон'юнктура, якщо і не потурає усім примхам Росії, то, у будь-якому разі, досить сприятлива для «підняття з колін, що намітилося». І якщо так буде і надалі, то ми точно закріпимося в команді «Коллективного лідерства провідних держав світу» [172], такого необхідного для забезпечення «стійкої керованості світового розвитку» [172].

Умови переходу до Світового уряду створюють національні держави, що самі раніше були продуктом глобалізаційних процесів у межах територій, а сьогодні є головними акторами на планетарній арені. Якою ж повинна бути зовнішня політика національної держави у світлі цієї глобальної парадигми?

Відповідь на це питання ми можемо знайти в новій редакції концепції зовнішньої політики Російської Федерації, затвердженої Президентом Російської Федерації В. Путіним 12 лютого 2013 року. У стратегічному документі РФ зазначено всього два моменти, що мають бути поставлені основною задачею: перший – це «забезпечення стійкої керованості світового розвитку», другий – «спільний духовно-моральний знаменник». Усе інше в новій редакції носить приватний характер і цілком може бути охоплене внутрішньовідомчими інструкціями. Але ці два базові елементи вимагають подальшої розробки, і не на відомчому, а на по-справжньому національному і міжнародному рівнях [302].

Позитивними наслідками практичної організаційної діяльності, поки що дифузної організаційної структури Легітимного Світового уряду, на планетарному рівні є: 1) у теоретичному плані – концепції сталого розвитку і зеленої економіки; 2) у практичному плані – два грандіозні заходи планетарного масштабу, що були проведені протягом останніх 20 років, мається на увазі форум 1992 року і форум «Ріо-2012», що проведені у столиці Бразилії Ріо-де-Жанейро.

Наступним практичним кроком світової спільноти в зміцненні організаційної структури Легітимного Світового уряду і різкого нарощування його функціонального потенціалу в збільшенні його практичного впливу на управління планетарним розвитком є перехід до стану Електронного уряду. Два досить відносних визначення Електронного уряду були запропоновані Світовим Банком та Європейським Союзом. Визначення, запропоноване Європейським Союзом: «Електронний уряд – це використання інформаційних та комунікаційних технологій у державному управлінні, поєднане з організаційною зміною та новими навичками, для впровадження державних послуг та демократичних процесів, а також для зміцнення підтримки публічних політик».

Визначення, запропоноване EUROSAI: «Використання урядом інформаційних та комунікаційних технологій має на меті: а) впровадження

більшої кількості та/або кращої якості інформації та інших послуг ззовні для громадян та бізнесменів, а також внутрішньо для інших урядових організацій; б) вдосконалення урядових операцій для досягнення більшої ефективності та/або продуктивності; в) підвищення політичної участі».

Визначення, запропоноване INTOSAI: «Електронний уряд – це обмін он-лайн інформацією та надання послуг громадянам, бізнесменам та іншим урядовим агенціям» [112].

Не будемо забувати, що становлення і діяльність Світового уряду відбувається під тиском суперечностей, що рухають протиборством. З одного боку, – прихильників встановлення глобалізованого світу, а з іншого, – антиглобалістів. «В умовах співіснування двох основних тенденцій розвитку глобалізації посилюється конкуренція альтернативних моделей світоустрою. Формується альтерглобалізм як глобальна сила, опозиційна інтерократії, і ідеологи якої беруть на озброєння ідеї глобалізації класової боротьби [416].

Як головні висновки з цього підрозділу варто зазначити наступне: по-перше, ідея Світового уряду визріла як елемент свідомості людини і перейшла в площину реального організаційного життя світової спільноти; вона знаходиться на такому етапі, що потребує окремої уваги з боку соціологів, які мають формалізувати її стан і міру інституалізації як соціальної структури, і політологів, що мають визначити коло її функціональних обов'язків. У теоретичній площині світової спільноти накопичено багато матеріалів щодо буття Світового уряду і Світової держави в такому вигляді, що їх важко відокремити одне від одного.

По-друге, на початку XXI століття прихильниками, носіями і розбудовниками ідеї Світового уряду є дві великі групи людей: одна з них, надзвичайно організована і активна, понад сто років намагається створити розвинену структуру, що отримала назву «Таємний Світовий уряд» з метою тоталітарного управління соціальним розвитком

планетарної спільноти; друга – є більш розпорошена в планетарному просторі і часі, але поступово рухається у зворотному напрямі, тобто створює органи і організації колективного управління різного організаційного і територіального рівня з кінцевою метою створення Легітимного Світового уряду.

По-третє, явище Світовий уряд, як дволик Янус, постає в організаційному бутті в одному випадку як Легітимний Світовий уряд – приваблива організаційна структура планетарного рівня, що призначена гармонізувати життєдіяльність сукупності національних держав, які під тиском глобалізаційних процесів шукають у ній порятунку, а в іншому – як Таємний Світовий уряд, тобто як зла організаційна структура, надмірної жадібності і кривавих грошей, накопичених на штучних локальних війнах, торгівлі зброєю, хворобах, екологічних негараздах, порнографії, проституції, економічних кризах, біржових махінацій з цінними паперами.

По-четверте, важливим моментом є встановлення місця, ролі і алгоритму організаційної взаємодії Світового уряду з сукупністю національних держав, що нині реально керують територіальним і продуктивним розвитком своїх країн, оскільки без встановлення меж і функцій кожного з учасників у мегасистемі планетарного організаційного буття тут не обійтись. Більше того, чим далі планетарна спільнота буде заглиблюватись у XXI століття, тим більше буде загострюватись ця проблема, оскільки, крім мережових потреб національних держав, її будуть загострювати люди, як представники принципово нової генерації, становлення якої ми раніше розглянули і подали як Планетарну особистість.

По-п'яте, перспективи розв'язання цієї проблеми ми вбачаємо у розподілі функціональних обов'язків між національними державами і Легітимним Світовим урядом, а саме: доведенням робочої гіпотези про те, що Легітимний Світовий уряд має контролювати провідні процеси

планетарного життєустрою людей, а національні держави мають відповідати за стан і розвиток території, тобто за локальний соціальний розвиток територіальних громад і свого народу загалом, оскільки міграція і міжетнічні шлюби поступово нівелюють етнічні межі, протистояння може зберегтися на кінець XXI століття, швидше за все, тільки по лінії релігійних розломів.

По-шосте, Світовий уряд не може існувати сам по собі, незважаючи навіть на те, що він є провідним елементом системи планетарного управління, оскільки йому потрібні для повноцінного функціонування інші органи планетарного масштабу, разом з якими він має утворити Світову державу. Саме в здатності створити Світову державу ми вбачаємо силу Легітимного Світового уряду і слабкість Таємного Світового уряду. Ми вважаємо, що саме цим можна пояснити алгоритм загальної поведінки цих двох феноменів і визначити перспективи на кінець XXI століття.

По-сьоме, вищевикладений матеріал підводить нас до розуміння гострої необхідності теоретичного осмислення явища Світового уряду, не як соціально-філософського модусу, тобто ідеального зразка органу управління організаційним буттям планетарної спільноти, а як практичного завдання національних держав створити такий орган і наділити його загальними організаційними функціями, що впливають під тиском глобалізаційних/дефрагментаційних процесів із глибин, навіть не кінця XXI століття, а часуються з Майбуття третього тисячоліття.

Далі ми можемо перейти до аналізу організаційного буття ідеї Світової держави, що рефреном проходила крізь попередні підрозділи нашого дослідження. Раніше її аналіз був неможливий, оскільки в публікаціях наголос робився на Світовому уряді, і йому приписувались функції і проблеми, що мають бути розглянуті відносно більш інертної і більш розсіяної в просторі організаційної структури, а саме – Світової держави.

4.3. Світова держава як продукт глобалізованого організаційного розвитку планетарної спільноти

Завданням цього підрозділу пошуково-дослідницької роботи є відтворення образу Світової держави в сучасній теоретичній спадщині з метою подальшого аналізу її місця і ролі в становленні цілісної світсистеми.

Принциповим моментом для нас є розуміння того, що Світова держава має бути породженням Світового громадянського суспільства, у структурі якої має функціонувати Світовий уряд. Уже в Ж. Марітена народ виступає як «безліч людських особистостей, що утворюють політичне суспільство» [228, с. 33], а держава як «орган, в який входять експерти в галузі суспільного порядку і добробуту, – інструмент на службі людини... Політичне суспільство існує для людини як особистості. Не людина існує для держави; навпаки – держава існує для людини» [228, с. 2].

Дія принципу послідовності в розвитку державного організму продемонстрована Г. Гегелем у «Філософії права» як залежність державного устрою певного народу від характеру і розвиненості його самосвідомості. Він наголошує, що «державний устрій не є чимось створеним: він являє собою роботу багатьох століть, ідею і свідомість розумного тією мірою, якою воно розвинене в даному народі». І далі: «Народ має відчувати, що його державний устрій відповідає його праву і його стану, у протилежному випадку воно може, щоправда, бути зовні наявним, але не матиме ані значення, ані цінності» [75, с. 315].

Ідея Світової держави має давнє коріння. Ще пророк Даниїл, використовуючи приклади давнього Вавилону, зобразив майбутню Світову державу, що мала чотири етапи: власне Вавилон, Мідійсько-Перська імперія, імперія Олександра Македонського і Римська імперія (Східна і Західна).

Далі нагадаємо також про те, що ідеальна держава, за Платоном, «повинна бути красивою вся загалом». «У тім, – характеризує він свій

проект ідеальної держави, – ми засновуємо цю державу, зовсім не маючи на увазі зробити якимось особливо щасливим один з прошарків її населення, але, навпаки, хочемо зробити такою всю державу загалом» [75, с. 494]. Ж.-Ж. Руссо в 1762 році в праці «Про суспільний договір або принципи політичного права», критикуючи Монтеск'є і Гоббса, слідом за Бейлем прийшов до дійсної концепції необхідності Бога, що карає і нагороджує, забезпечуючи життєздатність державного організму і непорушність суспільної моралі [384, с. 432].

Ідея Світової держави живиться, як відомо, ідеологією мондіалізму. Витоки мондіалізму сягають пізнього Середньовіччя, коли в Європі набули значного поширення ідеї створення універсальної (католицької, тобто вселенської) монархії. Починаючи з Данте Аліг'єрі, ці ідеї обстоювали гуманісти, релігійні вільнодумці XV-XVI століть, такі, як Франческо Пуччі, що ратував за припинення релігійних воєн в Європі та мріяв про створення «вселенської держави», та Томмазо Кампанелла, який у «Монархії Месії» висловив думку про згуртування людського роду в єдину «тілку» під проводом єдиного пастиря – римського папи, з метою створення досконалої держави та встановлення на землі справедливості, рівності і миру. Основою цієї держави мало бути оновлене, очищене, прийнятне для всіх народів християнство. Керувати світовою державою мали священики-мудреці, очолювані єдиним монархом-священиком. Т. Кампанелла звертався із закликом до всіх правителів світу визнати владу римського первосвященика, оскільки без його влади створити світову державу він вважав неможливим.

Західне суспільство сьогодні надламане і, починаючи від світових воєн, йдуть роки лихоліття. А. Тойнбі вказував, що за роками лихоліття суспільство дозволяє об'єднати себе силоміць у Світову державу. Світова держава створює ілюзію стабільності і захищеності, але відсутність суспільного розвитку (при цьому техніка може розвиватися і вдосконалюватися) демонструє, що це вже «бабине літо» цього суспільства, а

незабаром прийдуть осінь і зима. Західне суспільство нині в стані очікування Світової держави.

Отже, як бачимо, термін «Світова держава» не є усталеним. Вона, як природний соціальний інститут, породжена світовою системою, про яку йшлося в попередніх розділах. Її виступ на поверхню планетарного життя викликаний диференціацією субстанційної основи соціального світу, що тільки зараз визріла до формування органів управління і саморегуляції, а до цього в ній панували механізми самоорганізації.

Тому в наявній політологічній літературі можна поряд з цим терміном зустріти й інші, наприклад, «вселенська держава», «транснаціональна держава», «глобальна держава», «мережева держава», «імперська світова держава», «світ-імперія», «світ-економіка» та деякі ін.

Наведемо тлумачення цих термінів у наявній літературі. Так, наприклад, німецький дослідник У. Бек як шлях адаптації держави до нових глобальних викликів пропонує модель транснаціональної держави, альтернативну як ідеї монополії національної держави, так і «моторошному образу імперської світової держави, від владних домагань якої неможливо ухилитися». Ця модель передбачає, що на рівні внутрішньої політики національні держави повинні бути інтегровані в примусовий процес кооперації. Транснаціональні держави, які протиставлені У. Беком контейнерній теорії держави, «є, по-перше, не-національними державами, а виходить, також і не-територіальними державами». Таке розуміння держави звільняє його з «територіальної пастки теорії національної держави» [22, с. 190-191]. Головну відмінність цієї моделі її автор бачить у тім, що в її рамках «глобальність незворотно робиться основою політичного мислення і дії», «політична система координат утворюється вже не з відмежування націй та їхнього протиставлення, але уздовж осі глобалізації – локалізації» [22, с. 192].

Модель транснаціональної держави схожа з моделлю мережевої держави, виникнення якої прогнозує М. Кастельс. На його думку,

«глобалізація капіталу, процес збільшення кількості сторін, представлених в інститутах влади, а також децентралізація владних повноважень і перехід до регіональних і локальних урядів створюють нову геометрію влади, можливо, народжуючи нову форму держави – мережева держава» [157, с. 501]. Така модель являє собою спробу вирішення проблеми прірви в області контролю, тобто між прагненнями контролювати і здатністю здійснювати контроль. Саме залученість у транснаціональні відносини створює переваги для національних держав, на шкоду тим, хто залишиться на периферії цієї глобальної мережі. Цей момент ми більш глибоко розглянули в підрозділі, що присвячений онтологічній основі формування цілісної світсистеми.

Світова держава має атрибутивні властивості, наприклад, світове право, тому в літературі це підкреслюється особливо старанно. Саме у розпал холодної війни Дж. П. Варбург у книзі «Захід у кризі» писав: «Світовий порядок без світового права є анахронізмом; і з тих пір, як війна вже означає зникнення цивілізації, світ, якому не вдасться встановити панування права над національними державами, не зможе продовжити своє існування. Ми живемо у тривожний час переходу від епохи повністю суверенних національних держав до епохи світового уряду» [437, с. 406-407]. Значною мірою ідеї мондіалізму поділяв А. Тойнбі, який вважав, що «окремі держави мають бути позбавлені свого суверенітету і підпорядковані пануванню глобального світового уряду» [437, с. 407].

Людство не має у своєму арсеналі інших форм структурування суспільства з метою контролю суспільних відносин, ніж територіальна організація. Тому не можна уявити, щоб замість держави – єдиного способу територіальної політичної організації суспільства – виникла якась інша форма людської організації, яка була б здатною здійснювати функції соціального впорядкування, регулювання і контролю. Держава може бути мононаціональною, полінаціональною, інтернаціональною, світовою – якою завгодно, але вона обов'язково буде територіальною. Інше питання,

що ця світова держава (навіть у вигляді неофеодальної ієрархії чи інституціоналізації відносин залежності) буде означати руйнування традиційних понять «вітчизна», «нація», «національний інтерес» тощо.

Держави, дійсно, трансформуються під впливом викликів глобалізму. Це стосується, зокрема, глобальних держав, які стають центрами світової влади і впливу. Вони повільно втрачають важливі риси національної ідентичності, але не втрачають, а лише зміцнюють свою територіальність. Показово, що останні півстоліття істотно зросла повага до принципу територіальної цілісності держав як у правовій, так і у політичній площині, незважаючи на інфляцію суверенітету, принципу невтручання у внутрішні справи та інших основоположних принципів сучасного міжнародного права. Це чітко демонструють США і ЄС по відношенню Російської Федерації, захищаючи сьогодні територіальну цілісність України.

Однак провідним чинником збереження ролі територіального імперативу є глобальні держави, значення яких лише зростає, але самі вони не мають такої атрибутивної ознаки або мають до неї дотичне відношення. Це означає, що вони проявляють і реалізують свою планетарну владу не в просторі територій, а в просторі процесів, що протікають на теренах окремих країн і міждержавних утворень. Тож глобальні держави сьогодні – це не транснаціональні держави, а майже автаркічні держави з глобальними сферами впливу і глобальним простором експансіоністської активності в економічній, військово-стратегічній, політичній або культурній сферах. Насамперед, це стосується США і КНР, частково – ЄС, потенційно – Росії та Індії.

Аналіз сучасних геополітичних праць красномовно свідчить про те, що на роль Світової держави на початок XXI століття можуть претендувати всього декілька національних держав, насамперед, це: 1) США, що мають відповідний політико-економічний потенціал і вдале географічне положення; 2) Росія, що ніяк не може позбутися імперського мислення і,

постійно абонуючи, демонструє імперську поведінку, наприклад, у Грузії (2010), в Україні (2014); 3) Китай, що демонструє зразки швидкого економічного зростання і потужного політичного впливу на світовий розвиток.

У контексті можливостей колективного утворення взяти на себе роль організатора життєустрою планетарної спільноти протягом XXI століття – це може бути тільки Європейський союз (ЄС)² зі структурами ОБСЄ³, що має розвинену інфраструктуру державного управління аж до власної монетарної системи – Євро. Інші колективні утворення, про які йшлося в другому розділі, ще не готові до виконання ролі атракторів планетарного розвитку. Далі ми цей суб'єкт міжнародного права подамо більш детально.

Отже, якби перспектива однополюсного світу стала неминучою, тоді багато країн віддали б перевагу Сполученим Штатам Америки в ролі гегемона. У завтрашній Америці [260], справжній столиці світу, базу керівництва нею бачили політики – президент Д. Ейзенхауер і віце-президент Г. Хемфрі, що немало зробили для реалізації на практиці у зовнішньополітичній діяльності «доктрини Трумена». У найбільш жорсткій формі особлива місія США була втілена у зовнішній політиці під час президентства Рейгана і Буша. Ідея про призначення Америки керувати світом, врятувати «хворе людство» від небезпеки, що йому загрожує, була «ідеєю фікс» Рональда Рейгана і його адміністрації.

Під керівництвом США працювали і продовжують функціонувати такі мондіалістські організації, як «Рада з Міжнародних відносин» і

² Європейський Союз (ЄС, інколи Європейська Унія, англ. European Union) – союз держав-членів Європейських Спільнот (ЄВС, ЄОВіС, Євратом), створений згідно з Договором про Європейський Союз (Маастрихтський Трактат), підписаним у лютому 1992 року і чинним із листопада 1993 р. Сьогодні в об'єднання входять 28 європейських держав з населенням понад 507 млн людей. Загальний Валовий внутрішній продукт Європейського Союзу становить понад \$17,5 трлн. (1-ше місце в світі). В ЄС запроваджується єдина валюта – євро. Де-факто столицею Європейського Союзу є Брюссель. Європейський Союз є повноправним членом Організації Об'єднаних Націй, Світової організації торгівлі та має представництва у «Великій Вісімці» та «Великій двадцятці». Європейський Союз розглядають у майбутньому потенційною наддержавою.

³ ОБСЄ (англ. OSCE, Organization for Security and Co-operation in Europe, фр. Organisation pour la sécurité et la coopération en Europe) – Організація з безпеки і співробітництва в Європі, найбільша у світі регіональна організація, що займається питаннями безпеки. Вона об'єднує 57 країн, розашованих у Північній Америці, Європі і Центральній Азії.

«Більдерберзький клуб», або він же «Більдерберзька група». Її лідери в 1973 р. сформувавши «Тристоронню комісію», яку очолив сімейний клан мультимільярдерів Рокфеллерів. Ця комісія налічувала орієнтовно близько 200 членів. Її рядовими функціонерами були провідні політики США, Європи та Японії. Наприклад, майбутній президент США Дж. Картер очолював колись у «Тристоронній комісії» один з підкомітетів.

Давню історію мають претензії американців на виняковість. Уже в середині XIX ст. деякі американські ідеологи стверджували, що в недалекому майбутньому США стануть центром, навколо якого всі нації об'єднуються в єдиний народ. Що США, як сонце, справляє «славний вплив» на країни Європи, а далі – на «азійські імперії». Найбільш чітко ці установки були сформульовані американським політологом Г. Моїсом у 1941 р., який стверджував, що XX ст. має стати значною мірою американським. Американці, як він прогнозував, повинні взяти на себе тягар білої людини, несучи із собою скрізь «стабільність» і «прогрес» американського зразка. Ці ідеї 1945 р. були покладені в основу державної зовнішньої політики США, в яких підкреслювалося, що перемога в Другій світовій війні покладає на американський народ тягар відповідальності за подальше керування світом.

У XX ст. США стали головним ідеологічним і політичним центром мондіалізму. Вони перетворилися на своєрідний центр з реалізації цієї концепції. Розроблено кілька варіантів (моделей) переходу до єдиної світової системи під патронатом США. Один з них спирався на ідеї конвергенції (злиття, зближення). Теорію конвергенції створив американський соціолог російського походження П. Сорокін (1889–1968). У 70-х роках XX століття ця концепція була модернізована під потреби мондіалізму групою аналітиків під керівництвом Зб. Бжезинського і Г. Кіссінджера.

У рамках цієї теорії розроблені методи створення нової культурно-ідеологічної цивілізації, проміжної між соціалізмом і капіталізмом, з

утворенням Світового уряду. До Світового уряду мають увійти, на їхню думку, Вашингтон і Москва. Реалізуючи цей проект, СРСР пішов на поступки США з усіх принципових питань – скорочення озброєння, розпуск Варшавського договору, що, зрештою, призвело до розвалу політичної та економічної системи СРСР, східноєвропейських країн. Водночас, Захід не пішов ні на політичні, ні на ідеологічні, ні на геополітичні поступки. Таким чином, мондіалізм був ефективно використаний політиками-атлантистами в «холодній війні» проти Радянського Союзу і країн Східної Європи.

Комплексну оцінку головних рис США як Світової держави подає й Зб. Бжезинський у відомій праці «Велика шахівниця» [32]. Згідно з його оцінками, американське верховенство створило новий міжнародний порядок, який не лише копіює, але й впроваджує за кордоном багато рис самої американської системи [32, с. 28-29].

Нині ця безпрецедентна американська глобальна гегемонія не має суперників. Але чи залишиться вона настільки ж непорушною в майбутньому? Відповідь на це питання ми знаходимо в іншій відомій праці Зб. Бжезинського «Выбор. Мировое господство или глобальное лидерство».

Наведемо уривок з цієї праці Зб. Бжезинського, оскільки його роздуми є вкрай конструктивними для реалізації мети нашого дослідження. «Ключова проблема майбутнього полягає, на його думку, у тому, чи зможуть демагоги, що ненавидять Америку, використати це пробудження або це приведе до усвідомлення світовою спільнотою схожості своїх інтересів, ототожнюваної з глобальною роллю Америки. Слід визнати, що, як і в разі вужчої проблеми боротьби з тероризмом, успішна відповідь на глобальні безлади великою мірою залежатиме від американської потужності як основної передумови глобальної стабільності. Водночас, це вимагатиме довгострокових зобов'язань, що впливають з почуття моральної справедливості, а також з національних інтересів США, спрямованих на

поступову трансформацію пригнічуючої американської потужності в певну гегемонію, що добровільно приймається, в якій лідерство здійснюється через загальні переконання спільно з довгостроковими союзниками, а не просто за рахунок домінування» [33, с. 272].

Однак США як світова держава не може безкінечно довго лідувати, оскільки вона як соціальна система набуває структурної втоми і потребує відновлення. Про це яскраво свідчать наслідки недавньої «проміжної» війни в регіоні Близького і Середнього Сходу. Вони далеко неоднозначні і відбивають характерну для нинішнього «перехідного» етапу подібність рівноваги між геополітичними конкурентами. США ще зберігають лідерство, проте вже очевидні максималізм і недоліки їх стратегічних проєктів, що особливо стосуються Близького і Середнього Сходу. Зокрема, США і їх стратегічний союзник Ізраїль у своїх діях у цьому регіоні вперше після Холодної війни зіткнулися з більш-менш системним опором решти світу. Такий розвиток подій призводить до «стратегічної втоми» наддержави (згідно з термінологією экс-голови Національної ради з розвідки США Грехема Фуллера [451, с. 37]), зменшення політичної волі і локальних невдач.

Росія, як колишня наддержава, претендує на роль світового лідера і намагається в жорсткій боротьбі за панування над світом, у свою чергу, перебрати на себе функції Світової держави. І це, незважаючи на те, що сьогодні утілюється в життя добре відома максима, приписувана Зб. Бжезинському: «У ХХІ столітті США розвиватимуться проти Росії, за рахунок Росії і на уламках Росії». Концептуально ця боротьба оформлена в ідеологему «Русский мир».

Зупинимось на поясненні місця і ролі ідеологеми «русского мира» у системі міжнародних відносин більш детально, оскільки вона вже має присмак тероризму і агресії з боку Російської Федерації до усього цивілізованого світу. Розпад Радянського Союзу ознаменував собою завершення епохи домінування біполярного світового порядку. Сучасний

світ, починаючи з кінця ХХ ст., розвивається у форматі багатополюсності. У ньому існує, як ми вже звертали увагу, кілька потужних силових центрів: США, Європейський Союз, Китай та ін. Росія також прагне закріпити за собою статус лідера на міжнародній арені та провідного гравця на пострадянському просторі.

Ідеї щодо особливої цивілізаційної місії Росії є наріжними в публічних виступах перших осіб держави та низці офіційних документів стратегічного спрямування, що отримали адекватну оцінку в працях вітчизняних дослідників. Тут і далі ми посилаємось на працю «Україна та проект «руського мира» (2014), що належить перу дослідників Інституту стратегічних досліджень при Президенті України [371]. Зокрема, у цій аналітичній доповіді зазначено, що в посланні президента Російської Федерації до Федеральних Зборів Російської Федерації від 12 грудня 2012 р. В. Путін зауважив: «У світі ХХІ століття на тлі нової розстановки економічних, цивілізаційних, воєнних сил Росія має бути суверенною і впливовою країною» [60]. За словами глави Російської держави, «Росію сприймають з повагою, зважають на неї тільки тоді, коли вона сильна і твердо стоїть на ногах. Росія практично завжди мала привілеї щодо незалежної зовнішньої політики. Так буде і далі. Більше того, я переконаний, що безпеку у світі можна забезпечити тільки разом з Росією» [303].

Ці меседжі В. Путіна красномовно засвідчують амбітні плани Російської Федерації, її самопозиціонування винятково в ролі фаворита міжнародних відносин, впливової в різних відношеннях країни, гаранта миру і стабільності у світі.

Однією з варіацій російської культурної дипломатії є ідея «русского мира». Ідея «русского мира» має своїх ідеологів. Серед них М. Гефтер, О. Дугін, В. Цимбурський, Г. Павловський, С. Чернишов, С. Градиловський, Б. Межуєв, П. Щедровицький та ін... Особливе місце серед інтелектуальних розробок ідей «русского мира» належить П. Щедровицькому та,

зокрема, його статті 2000 р. «Русский мир и Транснациональное русское» [421], що викликала жваву суспільну дискусію.

Визначальною рисою ідеології «русского мира» П. Щедровицький називає спрямованість назовні, прагнення до розширення сфер впливу, у жодному разі – не обмеження територією сучасної Росії та російським етносом. Вітчизняні аналітики, що аналізували ідеологему «русского мира» і прогнозували наслідки її реалізації на практиці для країн сучасного світу, дійшли наступних висновків загального порядку [371, с. 67].

Концепт «русского мира» – полісемантичний. Різними авторами він осмислюється по-різному. Для одних «русский мир» – це поетична метафора, світ російської діаспори, для інших – етнічна мережева структура, цивілізаційний простір або інструмент «м'якої сили». У будь-якому разі, сутнісними характеристиками концепту «русского мира» є російська мова, російська культура, спільна історична пам'ять. Також можна говорити про православну віру та лояльність до офіційної влади Російської Федерації.

Конституювання проекту «русского мира» зумовлене його привабливістю для широкого кола цільової аудиторії та здатністю бути засобом реагування на фундаментальні виклики сучасності. З-поміж них – дезінтеграційні процеси на пострадянському просторі, криза російської ідентичності, небезпека делегітимізації державної влади, поширення ліберально-демократичних процесів тощо.

Проект «русского мира» як симбіоз певних інституційних структур та комплексу культурологічних і політико-ідеологічних установок під виглядом політики «м'якої сили» активно апробується керівництвом Російської Федерації в контексті реалізації геополітичних інтенцій Російської держави, пошуку відповіді на питання щодо перспектив її майбутнього розвитку, а також внутрішньої консолідації суспільства.

Проект «русского мира» виконує роль культурного та ціннісного фундаменту в інтеграційних процесах політико-економічного спрямування, контрольованих Російською Федерацією.

Пріоритетним простором прикладного застосування проекту «русского мира» є простір СНД, а в його межах об'єктом політики «м'якої сили» переважно є Україна з огляду на її історичне значення для формування російської державності та національної ідентичності, а також великий ресурсний потенціал.

Для України дослідники зробили деякі уточнення, щодо наслідків впливу на свідомість населення [371, с. 67-68].

Вплив ідеології «русского мира» на Україну є багатоканальним і здійснюється як безпосередньо структурами, створеними державними органами Російської Федерації, так і суб'єктами ринку культурної продукції, «організаціями співвітчизників», агентами російського впливу в органах української державної влади.

Проект «русского мира» не обмежується суто гуманітарною спрямованістю – він обов'язково передбачає синхронізацію з інтегративними процесами у політичній та економічній сферах, іншими словами, є засобом утримання України в силовому полі Росії.

Ідеологія «русского мира» поглиблює поляризацію українського суспільства, спекуюючи на мовних, культурних і світоглядних уподобаннях місцевого населення, відмінних історичних долях різних географічних регіонів сучасної Української Держави.

Ідеологія «русского мира» перешкоджає формуванню загальноукраїнської ідентичності у спосіб пропагування цінностей штучно створеної російськими політтехнологами східно-православної цивілізації, постійного навіювання в українському суспільстві ідей про «непорушну братську єдність двох народів» тощо.

Ідеологія «русского мира» покликана гальмувати процеси європейської інтеграції України, натомість вона пропонує «альтернативні варіанти» –

участь в інтеграційних проектах на пострадянському просторі під егідою Російської Федерації.

У сучасних умовах політтехнологія «русского мира» є потужним джерелом живлення сепаратистських настроїв, ідейною платформою діяльності екстремістських угруповань на Сході та Півдні України.

Пропаганда ідей «русского мира» в Україні покликана корегувати масову свідомість у напрямку, вигідному Російській Федерації, а також слугувати підготовчим плацдармом для військового вторгнення (у разі такої потреби). Приклад тому – дії Росії в Криму.

В українському суспільстві оцінки проекту «русского мира» здебільшого мають поверховий характер. Серед керівництва держави відсутнє належне розуміння його загроз для національної безпеки України. Понад те, очільники України тривалий час діяли та іноді продовжують діяти в розрізі парадигмальних установок «русского мира».

Активізація сепаратизму та пропаганди ідей «русского мира» на початку 2014 р. зумовила посилення антиросійських настроїв у переважній частині українського суспільства, загострення відчуття нестабільності й небезпеки в усіх регіонах України, зростання ступеня готовності серед українців захищати цілісність держави та національні інтереси.

Загрозу національним інтересам України становить відсутність власної ідеологічної альтернативи, яка була б противагою, стримувальним чинником щодо експансії ідеї «русского мира» на українських теренах, окреслювала б стратегічні пріоритети майбутнього поступу Української нації.

Як пропозиції щодо протистояння впливу ідеології «русского мира» на свідомість населення України дослідники пропонують:

– здійснювати постійну роз'яснювальну роботу серед громадськості та дипломатичного корпусу щодо розкриття сутності ідеології «русского мира» у спосіб проведення науково-методологічних заходів і використання потенціалу ЗМІ;

– неухильно дотримуватися євроінтеграційної стратегії. Докладати зусиль щодо виконання Україною міжнародних угод щодо впровадження демократичних стандартів у контексті підписання Договору про асоціацію з ЄС. Ідеться, зокрема, про забезпечення незалежності судової влади, активізацію боротьби з корупцією, всебічне забезпечення прав та основоположних свобод людини тощо;

– забезпечити на належному рівні державну підтримку розвитку та популяризації українського інформаційного й культурного продукту. Зокрема, необхідно мінімізувати маніпулятивний вплив російських ЗМІ на українське суспільство, водночас, потрібно посилити розвиток українського медійного та книжкового ринків (і книгорозповсюджувальних мереж) як найбільш вагомих носіїв сенсів, що безпосередньо стосуються формування світогляду, особливо у молодших поколіннях українців. Важливим кроком також є сприяння держави у відкритті та забезпеченні функціонування національних культурних центрів у столицях провідних держав світу;

– у контексті протидії впливам ідей «руського мира» цілком слушним є розроблення власного національного проекту, який зміг би запропонувати способи консолідації українства та визначити стратегію майбутнього поступу Української нації. Ідейною платформою для такого проекту можуть стати напрацювання, пов'язані, скажімо, з уявленнями про «Київську ідею», «Український світ», «Велику Україну».

Тут ми маємо зробити принципове зауваження щодо пропозиції вітчизняних дослідників звернутись до ідей про «Київську ідею», «Український світ», «Велику Україну». «Київська ідея» була сформульована, як нам відомо, у церковному православному середовищі як ідея, насамперед, релігійна.

У Слові про Київ «Пам'ять про Новий Єрусалим: київська традиція», виголошеному у вересні 2009 р. на відкритті ІХ Міжнародних Успенських Читань «Пам'ять і надія: горизонти осмислення та шляхи усвідомлення»,

митрополит Київський і всієї України Володимир (Сабодан) змальовував Київ як сакральне місто, прообразом якого навіть у містобудівних деталях є центр світового християнства Єрусалим. Київ – це «місто-храм, місто, що виникає із зосередження храмів» [248]. Якщо ж Київ – новий Єрусалим, то запрошується інша аналогія: Україна – нова «Свята Земля» для Східної Європи.

На думку вже покійного митрополита Володимира, підкріплену аналізом написів у соборі Св. Софії, ще в часи раннього Середньовіччя існувала ідея богообраності Києва. Він також стверджує, що «Київська ідея» ніколи не зникла в суспільній свідомості жителів Русі і була актуалізована в часи інституціоналізації та виходу на політичну арену українського козацтва. Митрополит Володимир наводить уривок з окружного послання Київського митрополита Іова Борецького 1621 року, де Київ названо «другим руським Єрусалимом», а також вислів митрополита Сильвестра Косова: «Київ – це наше небо».

Також у Слові цитуються ухвали Київського православного собору 1621 р. про вшанування пам'яті апостола Андрія Первозванного і робиться висновок: «Стверджуючи, що апостол проповідував на «Київських горах», отці собору тим самим затверджували апостольство Києва, його статус «богохранимого» і Богообраного міста» [248].

Підсумовуючи, митрополит Володимир зазначив: «Минають століття, змінюються стиль та мова, але «київська ідея» незмінно сполучає град-Київ із трансцендентним досвідом, проголошуючи його «нашим небом», «Небесним Єрусалимом» або містом, взятим на небо» [248]. Більш детальну оцінку впливу російської пропаганди «русского мира» на населення України ми розглянули у монографії «Дрейф планетарного світу: погляд у третє тисячоліття» [325].

Отже, культивування ідеології «Київської ідеї», «Українського світу», «Великої України» означає, на наш погляд, вступити у подальше загострення не тільки ідеологічного, але, як виявилось на практиці, ще й витонченого

військового протистояння з Російською Федерацією, що мріє про повернення собі імперського стану на планеті. Отож, це спосіб вирішення ідеологічного протистояння соціальних систем, що часується з комуністичного минулого, і тому його треба відкинути як непридатний для співпраці країн у рамках Об'єднаної Європи.

Далі варто розглянути Китай як комуністичну державу, життєдіяльність якої спрямовується комуністичною ідеологією і ідеєю перманентної революції, яка також у суспільно-політичній думці майже інтуїтивно розглядається як майбутній повелитель планетарного світу. Самі китайці не згодні з цим, і до того ж такий сценарій явно нереалістичний і нездійснимий зараз.

Міжнародний потенціал Китаю обмежений, передусім, його власною політикою. Хоча нещодавно Китай і зробив декілька спроб агресивних кроків у дипломатичній сфері (його звинувачують у захопленні прилеглих територій і володінні засобами обмеженого стримування), у цієї країни на даний момент немає можливості стати світовим лідером. Культура, звичаї і політика Китаю занадто відмінні від ширшої і ліберальнішої політики Заходу, щоб неподільно бути прийнятими останнім.

На початку XXI століття розвиток міждержавних відносин у Східній Азії, яка налічує шість цивілізацій і вісімнадцять країн, де швидкими темпами розвивається економіка, а між країнами існують корінні політичні, економічні і соціальні відмінності, може піти за будь-яким з декількох варіантів. Зрозуміло, що в украй складний комплекс стосунків можуть виявитися втягнутими більшість провідних і середніх держав регіону. Або з'явиться одна провідна держава, і тоді може сформуватися багатополосна міжнародна система, коли між собою конкурували б і урівноважували б один одного Китай, Японія, США, Росія і, можливо, Індія. Як альтернатива, Східна Азія може надовго перетворитися на арену біполярного змагання між Китаєм і Японією або між Китаєм і США, тоді як інші країни вступатимуть в союзи з тією або з іншою стороною

або дотримуватимуться курсу на неприєднання. Або ж, вочевидь, східно-азіатська політика може повернутися до своєї традиційної однополярної картини, де в центрі ієрархічного розподілу сил знаходиться Пекін. Якщо в XXI столітті Китай збереже свій високий рівень економічного зростання, не втратить єдності в пост-сяопінівську еру і не буде пов'язаний боротьбою за престолонаслідування, мабуть, що він спробує реалізувати останній з вказаних варіантів. Чи вдасться йому досягти успіху, залежатиме від дій інших гравців на політичній шахівниці [394].

Нині Китай знаходиться на шляху до становища домінуючої держави Східної Азії. Економічний розвиток Східної Азії дедалі більше орієнтується на Китай, що ґрунтується на швидких темпах зростання материкового Китаю і трьох інших Китаїв, плюс на тій основній ролі, яку грають етнічні китайці в економіці Таїланду, Малайзії, Індонезії і Філіппін. Велику загрозу являє те, що Китай із зростаючою енергійністю заявляє про свої домагання на Південно-китайське море: розширення бази на Парасельських островах, війна з в'єтнамцями за жменьку острівців в 1988 році, встановлення військової присутності на рифі Місчіф поблизу Філіппін і домагання на родовища природного газу, Натуна, що примикають до індонезійського острова. Китай також відмовився від підтримки американської присутності в Східній Азії і почав активно їй протидіяти. Аналогічним чином Китай, який упродовж «холодної війни» нишком підштовхував Японію до нарощування військової потужності, після «холодної війни» наполегливо виражає певну заклопотаність розвитком японського військового потенціалу. Діючи в класичній манері регіонального гегемона, Китай намагається звести до мінімуму перешкоди, що заважають йому домогтися регіональної військової переваги.

Єдиним колективним організаційним утворенням, що здатне претендувати на роль Світової держави є Об'єднана Європа, що протягом другої половини XX століття забезпечила природний процес становлення

єдиної загальнопланетарної техносфери і цілісного світового господарства як найбільш закінченого наслідку всієї попередньої еволюції капіталізму.

Європейський Союз (Євросоюз, ЄС) – економічне і політичне об'єднання 28 європейських держав. Націлений на регіональну інтеграцію, Союз був юридично закріплений Маастрихтським договором 1992 року (набрав чинності 1 листопада 1993 роки) на принципах Європейських співтовариств.

Будучи суб'єктом міжнародного публічного права, Союз має повноваження на участь у міжнародних відносинах та укладання міжнародних договорів. Сформована спільна зовнішня політика та політика безпеки, яка передбачає проведення узгодженої зовнішньої й оборонної політики. По всьому світу засновані постійні дипломатичні місії ЄС, діють представництва в Організації Об'єднаних Націй, СОТ, Великій вісімці і Групі двадцяти. Делегації ЄС очолюються послами ЄС.

Глобалізація має на увазі реальність світового суспільства. Світове суспільство з'являється як «обрій, в якому капітал, культура, технологія, політика кишать і змішуються поза сферою дії національно-державної сили, що їх упорядковує» [22, с. 187]. Передумовою його виникнення є усвідомлення загальної долі людства, відчуття глобальності в тому сенсі, що замкнуті простори виявляються фікціями, і жодна країна чи група країн не можуть відгородитися одне від одного. Світове суспільство має на увазі спільність соціальних відносин, що не можуть визначатися національно-державною політикою. Однак воно ще остаточно не закріплене і не інтегроване навіть у просторі ОБСЄ. Про це свідчать неузгодженості, що кожного року прориваються назовні суперечностями між його учасниками.

На великий організаційний потенціал ЄС вказує й Зб. Бжезинський, який, зазираючи в організаційне майбутнє XXI століття, у праці «Выбор. Мировое господство или глобальное лидерство» робить висновок про

те, що у світовому вимірі жодна країна не зможе одноосібно керувати планетарним розвитком, і передбачає організаційно-політичні альянси. Найбільшу перспективність він вбачає в організаційній взаємодії США і Об'єднаної Європи. Це може бути викликано тим, що Північно-американський, Євразійський і Африканський союзи протягом ХХІ століття ще не наберуть такої ваги, щоб впливати на зміст і динаміку організаційного буття планетарної спільноти.

Закономірність альянсу США і Об'єднаної Європи Зб. Бжезинський пояснює так: «Великий стратегічний вибір, що стоїть перед Америкою, дає основу для декількох важливих висновків. Найголовнішим є визнання критичної важливості взаємовигідного і постійно такого, що зміцнюється, американо-європейського глобального партнерства. Взаємовигідний, хоча все ще асиметричний, Атлантичний союз, здатний діяти в глобальному масштабі, поза сумнівом, відповідає інтересам обох сторін. З таким союзом Америка стає наддержавою – плюс, а Європа може послідовно об'єднуватися. Америка без Європи все ще матиме пригнічуючу перевагу, але вона не буде глобально всемогутньою, тоді як Європа без Америки залишатиметься багатою, але безсилою. Деякі європейські країни і лідери можуть піддатися спокусі об'єднатися на антиамериканській або, швидше, на антиатлантичній основі, але від цього, врешті-решт, програють і Америка, і Європа. Як зверхдержави – мінус Америка буде змушена піти на набагато більші витрати для здійснення свого глобального лідерства, а шанси на об'єднання Європи значно зменшаться, оскільки атлантична платформа не зможе притягнути на свій бік більшість країн Євросоюзу і тих, хто хотів би вступити в цей союз.

Тільки спільна робота з обох боків Атлантики дасть можливість виробити достовірно глобальний підхід, який дозволить істотно поліпшити обстановку у світі. Для досягнення цього Європа повинна вийти зі свого нинішнього стану сплячки, зрозуміти, що її безпека в набагато більшому ступені залежить від становища у світі, ніж безпека Америки, і зробити з

цього неминучі практичні висновки. Без Америки вона ніколи не почуватиме себе в безпеці, вона не зможе об'єднатися усупереч Америці, вона навіть не зможе скільки-небудь істотно впливати на Америку, якщо не буде готова діяти разом з Америкою. Ще досить тривалий час «автономна» військово-політична роль Європи за межами Європейського континенту, про яку так багато говорять останнім часом, залишатиметься дуже обмеженою, тому що гасла Європи із цього приводу набагато випереджають її готовність платити за цю роль.

Водночас, Америка повинна утриматися від спокуси розділити свого найважливішого стратегічного партнера. Немає Європи «старої» або «нової». Це теж тільки гасло без будь-якого географічного або історичного змісту» [33, с. 275].

Процес формування Світової держави суперечливий і довгий. Він має поетапний характер [Див.: 415, с. 40]. У сучасній політологічній і економічній літературі можливо виокремити етапи інституалізації нової матриці життєустрою планетарної спільноти, у складі якої має відстежуватись формування Світової держави. Е. Кочетов [178], слідом за М. Чешковим [408], розглядають глобалізацію соціального світу як третій етап формування цілісності світової системи, який слідує за інтернаціоналізацією, що пов'язує відносно ізольовані національні господарства через світовий ринок, і мондіалізацією, що формує світову економіку як цілісність, засновану на інтеграційно-репродуктивних засадах. Сама ж глобалізація постає тут як створення економічних відносин, що забезпечують виживання і розвиток у руслі еволюції людини і природи.

Особливо цінними для визначення стану Світової держави є визначення змісту поняття «державний організм» Г. Гегеля, який писав, що «конкретна держава є розчленоване на його особливі кола ціле» [75, с. 347]. У його праці, присвяченій проблемам естетики, читаємо наступну

характеристику суспільного організму: «Увесь цей організм є в справжній державі добре злагодженим, цілим і завершеним у собі» [74, с. 107].

Для ефективного функціонування Світової держави потрібно, щоб вона мала достатньо розвинену морфологічну структуру. Проблеми дослідження морфології держави розглядалися значною кількістю авторів, серед яких варто виокремити О. Бандурку, А. Бикова, А. Губанова, В. Греченко, В. Лазарєва [4; 5; 59; 129; 166; 171; 174; 198; 199; 213; 270; 360; 399] та ін. У вітчизняній та зарубіжній науковій літературі неодноразово зверталася увага на багатоаспектне розуміння поняття «механізму держави», який використовується в працях науковців з 50-х років ХХ століття. Це призвело до дискусій щодо правомірного застосування терміна «державний апарат».

Враховуючи вищесказане, можна констатувати, що поняття «механізм держави» та «державний апарат» не є тотожними. Як державний апарат розуміємо єдину цілісну систему органів (включаючи і державних посадовців), що наділені владними повноваженнями та забезпечують здійснення функцій держави. Механізм держави – це державний апарат та інші державні підприємства і установи. Таке тлумачення терміна «механізму» не зовсім віддзеркалює усі аспекти «життя» держави. Поняття механізму має забезпечити можливість «бачити» державу як єдине, цілісне, соціальне явище, що безперервно функціонує в часі та просторі.

Таким чином, механізм держави – це регламентована нормами права діяльність легітимного державного апарату, державних підприємств і установ за допомогою засобів, способів, інститутів, що забезпечують постійну дію складових частин держави в їх взаємозв'язку для реалізації цілей та функцій держави на всій території країни.

На практиці це означає, що її елементна база має збігатися зі структурою національних держав, оскільки таким чином має забезпечуватись їх взаємодія. Це означає, що Світова держава повинна мати: а) механізм

державного управління; б) апарат державного управління; в) орган державного управління; г) інститут державного управління; д) принципи організації та діяльності апаратів державного управління [87].

Проблема морфологічного устрою Світової держави на сьогодні є незавершеною. Існує два варіанти підходів до оцінки дослідниками Світової держави:

1) Світова держава має принципово інший морфологічний устрій на відміну від структури національної держави;

2) Світова держава перебуває в менш розвиненому стані і тільки вступила в процес самовиявлення на планетарній арені. Ми схильні розглядати саме другий варіант відповіді на поставлене питання. На наш погляд, загальні функції Світової держави мають бути такими ж, як і у національної держави.

Різниця між ними має полягати лише в акцентах організаційної діяльності. Якщо національна держава керує соціальним розвитком територій шляхом упорядкування процесів, що відходять до компетенції Світової держави, то Світова держава має робити усе навпаки, а саме: керувати планетарними процесами шляхом упорядкування поведінки територій, на яких діють національні держави.

Наша робоча гіпотеза, що викладена вище, схиляє нас до того, що Світова держава тільки-тільки почала заявляти про себе. Це означає, що в онтогенезі вона проходить ту стадію, яку пройшли, свого часу, національні держави, тому відтворити її є сенс як поділ Світової влади на законодавчу, виконавчу і судову, що нині супроводжується впливом Світового громадянського суспільства, яке виявляється більш морфологічно зрілим, ніж тіло Світової держави. Тому сьогодні, в обов'язковому порядку, потрібно враховувати владу Світового громадянського суспільства, що не тільки породжує Світову державу, але й забезпечує функцію зворотного зв'язку в системі самоорганізації і саморегуляції цілісної світсистеми.

Участь Світового громадянського суспільства як механізму зворотного зв'язку в механізмі саморегуляції планетарної системи ми розглянемо далі, а наразі прокоментуємо лише його участь у породженні Світової держави в просторі поділу світової державної влади на законодавчу, виконавчу і судову.

Світове громадянське суспільство, як носія Світової недержавної влади, ми вже детально розглянули вище. Нагадаємо, що носіями недержавної влади Світового громадянського суспільства є як Планетарна особистість, так і колективні органи, або його інститути. Серед найбільш відомих світових організацій, що можна віднести до носіїв недержавної влади, є добре відомі зовнішньо орієнтовані громадські організації: Гельсінська група, «Журналісти без кордонів», «Лікарі без кордонів», «Міжнародна амністія», «Гринпіс» та ін.

Влада Світового громадянського суспільства в планетарному просторі проявляє каталітичну функцію, тому і сприяє породженню Світової держави шляхом поділу державної влади на законодавчу, виконавчу і судову, у ході якого відбувається «підйом» Світової недержавної влади до утворення разом зі Світовою державною владою системи саморегуляції планетарного соціального організму, в якому вона відіграє роль зворотного зв'язку, а сама отримує стимулюючий вплив для подальшого розвитку з боку політичної влади за принципом зовнішнього доповнення.

Водночас, у сфері влади Світового громадянського суспільства сьогодні спостерігається, як мінімум, дві провідні тенденції, а третя – присутня потенційно і має проявитися вже у просторі цілісної світсистеми. Перша з них пов'язана з тим, що зростає енергетичний потенціал і структурна зрілість влади Світового громадянського суспільства. Друга – полягає в тому, що організаційні потреби Світового громадянського суспільства викликають породження в організаційному тілі Світової держави

специфічних органів самоорганізації, що мають забезпечити виконання функцій законодавчої, виконавчої і судової гілки влади.

Третя кратологічна закономірність має проявитися під час становлення системи саморегуляції планетарного соціального організму, а саме: і саморозгортання влади Світового громадянського суспільства веде до скорочення владного простору державної влади Світової держави, оскільки змістом глобалізації сучасного світу є відкритий перерозподіл загальноєвропейського і прихований – світового владного поля на його користь.

Світова законодавча влада, як елемент Світової держави, вже присутня в організаційному просторі планети. Це викликано тим, що Планетарна людина як індивідуальний суб'єкт не може протистояти Світовій державі в особі організованих державно-владних інститутів, для цього приватні інтереси теж мають бути згуртованими, інституціонально оформленими та гарантованими. А це означає, що Світовій державі, як носію Світової державної влади, протистоїть «правове громадянське суспільство» як інтегрований носій недержавної Світової влади.

Світова держава проривається назовні завдяки загостренню суспільної потреби в глобальному управлінні глобальним розвитком планетарної спільноти, тому її становлення незворотне і значно посилюється тенденціями, про які йшлося ще у другому розділі. У її становленні чітко проявляється така закономірність, що притаманна живим системам, як гетерохронія (від грец. гетерос – інший і грец. χρόνος – час) – різночасність, зміна часу закладки і темпу розвитку органів, що спостерігається у нащадків тварин і рослин в порівнянні з предками [76]. Ми це називаємо соціальною гетерохронією.

Нагадаємо, що гетерохронія може виражатися в ранній закладці і посиленому розвитку органу (акселерація) або в пізнішій його закладці і сповільненому розвитку (ретардація), що залежить від часу початку функціонування органу і, отже, від умов середовища, в якому протікає

онтогенетичний розвиток організму. Гетерохронія як пристосування організмів до умов їх розвитку, що змінюються, має істотне значення в історичному розвитку видів (філогенезі). Термін «гетерохронія» був уведений в біологію вперше німецьким дослідником природи Ернстом Геккелем для позначення тимчасових порушень біогенетичного закону. Гетерохронія вивчається як один з основних процесів перетворення організації тварин і рослин під впливом умов життя, що вимірюються, при видоутворенні. Прикладом гетерохронії може слугувати ранній розвиток м'язів язика у ссавців, завдяки чому новонароджене дитинча здатне виробляти смоктальні рухи. Скоростиглість і пізньостиглість також відносяться до явищ гетерохронії.

Водночас звернемо увагу на той факт, що Світова держава проходить в онтогенезі ті ж самі фази, що пройшли національні держави на початку свого становлення, оскільки поділ державної влади на законодавчу, виконавчу і судову гілки влади передував становленню їх морфології, а згодом відбулася диференціація державного тіла на органи, що нині забезпечують її функціонування і перехід у стан Світової держави.

Висновки до четвертого розділу

Світове громадянське суспільство є найбільш зрілим елементом організаційного буття планетарної спільноти, тому воно є джерелом і рушійною силою появи на планетарній арені Світової держави і Світового уряду як її виконавчого органу. Протягом ХХІ століття варто очікувати бурхливого сплеску виникнення громадських організацій світового рівня в усіх сферах життєдіяльності планетарної спільноти, що має породити в другій половині століття потребу в органах територіального управління, що мають презентувати інтереси локальних громад у Світовому органі державного управління, пов'язаних з основними процесами їх

життєдіяльності: дітонародження, демографії, забезпечення їжею і питною водою, національної безпеки та ін.

Світовий уряд є найбільш суперечливим елементом організаційного устрою планетарної спільноти, оскільки зростає протистояння між Таємним світовим урядом і Легітимним світовим урядом. Це ми можемо пояснити загостренням суспільної потреби в горизонті організаційного буття планетарної спільноти, яка для свого задоволення потребує колективного суб'єкта – носія Світової державної влади. І якщо Таємний світовий уряд формують банкіри, фінансисти, крупні промисловці за участю політиків і таємних організацій, що володіють Світовим капіталом помноженим на величезні матеріальні і фінансові ресурси, то Легітимний світовий уряд повільно визріває природним шляхом. Звісно, що він, Легітимний світовий уряд, має більший соціальний потенціал і більшу енергетику, але поки що він програє активності і відповідно організованому впливу на організаційне буття планетарної спільноти.

Світова держава вже сьогодні не тільки присутня на світовій арені і активно намагається впливати на організаційне буття планетарної спільноти, виконуючи при цьому роль органу глобального управління; водночас вона губить таку ознаку національної держави як територіальність, оскільки набуває чітко вираженого віртуального буття. Це означає, що її столиця або окремі органи можуть рухатися в просторі, наприклад, у напрямі зростання соціальної напруги або навпаки, сталого соціально-політичного розвитку і матеріально-економічного добробуту, оскільки вона має контролювати не територію, а процеси, що складають основу життєдіяльності планетарної спільноти.

Ми тепер можемо пояснити, чому ми спершу аналізували Світовий уряд, а тільки потім розглядали Світову державу, хоча остання утримує перше організаційне утворення як основний елемент власної організаційної структури. Суть пояснення полягає в тому, що ми маємо прояв явища гетерохронії в соціальному світі, тобто нерівномірності

визрівання органів управління в структурі функціональної системи – Світової держави, що відноситься нами до живих утворень, які перебувають у стані польового буття. Виявляється, що Світовий уряд є скоростиглим, а Світова держава, навпаки, є пізньостиглим продуктом розвитку організаційної сфери, але обоє вони відносяться до явища гетерохронії соціального світу.

На початок ХХІ століття накопичено стільки описового матеріалу, що фаховими дослідженнями в просторі соціальної філософії, політології, соціології, права, теорії комунікацій, теорії управління, аксіології цілком можливо відтворити структуру і функції організаційного буття світової спільноти і розбудувати на практиці систему управління планетарним розвитком.

ВИСНОВКИ

Дослідження присвячене системній оцінці глобалізаційних змін морфології сучасного планетарного світу або саморозгортання організаційного буття планетарної спільноти в контексті XXI століття. Воно має прогностичний характер, оскільки ми намагалися розгледіти в мороці глобалізаційного процесу контури організаційного устрою планетарного світу станом на початок XXII століття. Дослідження чітко показало три взаємопов'язані, на нашу думку, мегапроцеси в горизонті планетарного буття:

– перший з яких ми протягом минулого часу постійно досліджували – це підйом планетарної спільноти по осі цивілізацій, і встановили, що він, цивілізаційний розвиток, здійснюється за алгоритмом: аграрна – індустріальна – інформаційна – інтелектуальна – космічна цивілізації;

– другий – це саморозгортання філи розумної живої речовини, найвидатнішим представником якої в планетарних межах є особистість людини, що в цей же час паралельно проходить, як виявляється, аналогічний шлях, тобто рухається по лінії: біологічна людина – гармонійна особистість – Планетарна особистість – Ноосферна особистість – Променисте людство;

– третій – самовиявлення в планетарному просторі явища смислогенезу як змісту субстанції Семантичного Всесвіту, що постав перед нами в цей час, як: архетипи – знання – інформація – цінності – смисли – космічний розум.

Маючи такі переходи, ми повинні розглянути їх як алгоритм саморозгортання організаційної єдності смислогенезу, суб'єктивованого і об'єктивованого соціального світу, оскільки предметом істинного соціального знання і критерієм його справжньої науковості є загальні процеси і явища, що повторюються. Звідси – обов'язкова риса класичних

концептуальних побудов – виокремлення необхідної стадіальності, або етапності загального історичного розвитку планетарної спільноти. Основа виокремлення таких стадій і етапів – відтворення еволюційної матриці, що повторюється, в умовах, що розрізняються.

У більш конкретному вираженні результатів цього дослідження варто звернути увагу на те, що уперше було розглянуто і подано три закономірності саморозгортання планетарного соціального світу, що вирують у сучасному глобалізаційному процесі і ведуть у просторі XXI століття до становлення онтологічної, інформаційної і організаційної єдності планетарної спільноти.

Встановлено, що три вищерозглянуті глобалізаційні процеси, які відбуваються в горизонті структури, функціональних можливостей і організаційної взаємодії, зливаються в єдиний процес трансформаційних перетворень світсистеми, в основі якої лежить процес соціального метаболізму, що обслуговує якісно новий тип організації життєдіяльності планетарної спільноти – Світове суспільство знань.

Відтворено генезис Планетарної особистості з її синергетичним мисленням, космополітичним світоглядом і ідеологією, оригінальною інтернеткультурою, що потребує забезпечення якісно новими науковими знаннями і наявності інтенсивного соціального спілкуванні на основі розвиненої організаційної культури або соціальної взаємодії з іншими особистостями в горизонті становлення єдиної планетарної форми життєдіяльності, що має бути побудована на раціонально організованих смислах.

Проаналізоване інтенсивне масштабне самозібрання Світового громадянського суспільства, що інтегрує в собі системи транснаціональних співтовариств та неурядових організацій, колективних глобальних рухів, мережевих груп за інтересами, міжнародних професійних (наукових, адвокатських, журналістських та ін.) асоціацій, через які індивіди досягають

соціальних і політичних домовленостей на рівні всього світу на основі культивування в усіх сферах буття «суб'єкт-суб'єктних відносин».

Значна увага приділена вивченню інтенсивного процесу становлення Світового уряду, що відбувається в ході жорсткої боротьби між «темними силами», до яких віднесено фінансистів і чиновників провідних країн світу, що намагаються протягти в життя Таємний Світовий уряд, з одного боку, а, з іншого, – легітимним керівництвом національних держав і їх наднаціональних і міжнаціональних утворень за право сформувати Легітимний Світовий уряд на зразок ООН, потреба в якому на початок ХХІ століття надзвичайно загострилась, оскільки виступила назовні у формі негативних тенденцій екологічного, техногенного, біологічного і соціального спрямування, упорядкувати які можливо тільки за умови створення Електронного уряду, що дозволить системно охопити і збалансувати вплив сукупності задіяних у конкретній кризовій ситуації факторів.

Важливим наслідком нашої науково-пошукової роботи є те, що вдалося відтворити розпорошений у планетарному просторі повільний процес самоорганізації Світової держави, що є породженням Світового громадянського суспільства, у структурі якої має функціонувати Світовий уряд; повільність її формування в дослідженні пояснюється гетерохронічним затриманням формування численних її атрибутів і інституцій, наприклад, Світового права, Світового парламенту, Світового суду, що має відбуватися за збереження ролі територіального імперативу, якого дотримуються національні держави, і значення яких лише зростає.

Детально розглянуті одноосібні і колективні претенденти, серед яких США, ЄС, Росія, Китай та деякі інші суб'єкти сучасної світової політики, на виконання ролі системоутворюючого чинника в створенні цього феномена, і визначено, що на цю роль більше за всіх підходить така організаційна і політико-економічна структура, як ЄС, що діє на лідерських засадах на

противагу силовим методам об'єднання національних держав, країн і народів, на кшталт намагань Російської Федерації.

Соціальну реальність у її визначеностях, як вона подана нами у вигляді сукупності суспільних процесів, які протікають одночасно, наразі вже не можна уявити існуючою без специфічної соціальної структури, яка формалізує і зберігає в цілісності потоки речовини, енергії та інформації, доки вони знаходяться в соціальному просторі і здійснюються у вимірі соціального часу.

Такою організаційною формою є планетарний соціальний організм, який розглядається як специфічна форма життя, що виникла в межах нашої планетарної системи. Живить планетарний соціальний організм, що являє собою протиріччя між Планетарною особистістю і Світовим суспільством, інформаційний потік, який складається з генотипної і фенотипної інформації. Її життєдіяльність полягає в органічній взаємодії генотипу і фенотипу: генотип – інтеграція окремих особистостей у Планетарну особистість, а фенотип уже сьогодні представлений у вигляді інформаційної сфери планети, що піднімає світову спільноту до використання семантичного потенціалу ноосфери і Всесвіту.

Механізмом життєзабезпечення визначено соціальний метаболізм, у структурі якого відповідно виокремлено інформаційний обмін або інформаційний метаболізм, що реалізується у двох площинах: горизонтальній і вертикальній. Інформаційний обмін у горизонтальній площині отримав у літературі назву соціальної взаємодії, і до його змісту віднесено працю і спілкування.

Взаємодія у вертикальній площині має організаційний характер і ґрунтується на обміні смислами і цінностями на основі норм суспільної моралі і Світового міжнародного права. У своїй сукупності вони обидва утворюють те, що ми називаємо виробництвом матеріального і духовного призначення.

Як практичний висновок з цієї тези слід вважати, що протягом ХХІ століття буде сформована принципово інша культура планетарної спільноти, яка буде цілеспрямовано націлена на створення позитивних зовнішніх і внутрішніх умов для процесу формування Ноосферної особистості. Сенси розкриваються в процесі пізнання трьох взаємопов'язаних складових: генерації (виникнення), функціонування та інтерпретації, що й утворює культуру будь-якого суспільства, і суспільство знань тут не є винятком із загального правила. Саме Світова культура, що сьогодні дефрагментована і соціально суперечлива, виступає механізмом породження, збереження та трансляції Світового соціального досвіду – як в рамках одного покоління, так і між поколіннями. Це ж їй притаманно й на планетарному рівні. Включення історичної людини в смислоутворення історії міняє і образ майбутнього – майбутнє суспільства з'являється в його відкритості спектру можливостей, що реалізуються людьми, у варіативній і альтернативній частинах.

У теоретичному вимірі процес перетворення планетарного соціального процесу на космічний містить у собі протиріччя, вирішення якого і призводить до виникнення якісно нової форми руху універсуму, що пояснюється закономірностями уже не ноосоціогенезу, а ноокосмогенезу. Ноосоціогенез, таким чином, переростає в ноокосмогенез і створює космічний рівень соціального буття світової спільноти, пов'язаний з тим, що життя людини не обмежується планетарною системою. Планетарний соціальний світ виходить за свої межі і починає поширюватись у космічному просторі. Цю ситуацію пояснює кібернетика другого порядку, що пропонує нову інтерпретацію поняття самоорганізації, властивої автопоетичним системам. Ф. Варела формулює два її основних принципи: 1) кожна операціонально замкнута система має власну поведінку; 2) кожна операціонально замкнута система змінюється шляхом природного дрейфу.

На завершальному етапі дослідження розглянуто динаміку організаційного буття планетарної спільноти і механізми його самоорганізації і саморегуляції. Для цього була відтворена модель гомеостату планетарного соціального організму на основі тих теоретичних знань і уявлень, що накопичені в сучасній науковій літературі з теорії самоорганізації і саморегуляції функціональних систем.

Доведено, що саморегуляція новоутворення, яким є планетарний соціальний організм, є самобутньою організаційною структурою, що ще тільки має народитися протягом ХХІ століття, але вона, по-перше, формується за законами становлення соціальних організмів окремих країн, а, по-друге, – має забезпечити ті ж самі функції, що й родовий соціальний організм, мається на увазі соціальний організм країни. Визначено, що повноцінне функціонування системи саморегуляції ґрунтується на наявності в структурі планетарного гомеостату чотирьох алгоритмів, а саме: 1) механізму формування законів, що має бути притаманним Планетарному парламенту; 2) механізму дії законів, що забезпечується логікою закладеного смислу; 3) механізму реалізації законів, що належить Світовій державі і Світовому уряду; 4) механізму соціального контролю, що має бути притаманним Світовому громадянському суспільству.

Об'єктом регуляції з боку Світової держави, у структурі якого функціонує Світовий уряд, є Світове громадянське суспільство. І це є цілком закономірним висновком, оскільки саме Світове громадянське суспільство породжує Світову державу і делегує їй регулятивну функцію. Предметом регуляції з боку Світової держави і Світового громадянського суспільства, що розподілили між собою Світову владу на державну і недержавну форми, мають бути планетарні процеси, що вичерпно забезпечують життєдіяльність планетарної спільноти і є позитивними умовами набуття Планетарною особистістю властивостей Ноосферної

особистості. Це головний процес, що вбирає в себе усю енергетику планетного буття і потрібен Всесвіту.

Доводиться, що сенс становлення планетарного соціального організму цілком пояснюється становленням Ноосферної особистості, або променистого людства, до якого, з одного боку, прагне планетарна спільнота, а з іншого, – потребує наш Всесвіт. Для реалізації цього глобального задуму вищих сил природи планетарний соціальний світ має набути просторового поширення і вивести планетарне життя на космічний рівень, тобто ноосоціогенез має поступитися місцем ноокосмогенезу.

Перспективним для подальшого дослідження, крім породження Ноосферної особистості, є, на наш погляд, також породження функціонального додатку, що забезпечується сталим функціонуванням живого соціального тіла планети. Виходячи із закономірностей функціонування розумної живої речовини, він доводить, що в процесі спільного функціонування особистості і суспільства з'являється якісно нова надрозумна речовина, яку можна назвати найчистішою соціальною реальністю. Для пояснення її носія необхідно освоїти якісно новий рівень соціальної реальності – надколективний. Життя надколективних соціальних утворень протікає у формі слабкої взаємодії, що породжується пульсацією – безкровних і колективних соціальних конструкцій. Отже, якщо дотримуватися принципу Реді, то ми змушені визнати ідею породження космічної форми життя на Землі. Отже, процеси планетарного соціального розвитку, що обрані нами як предметне поле дослідження, наберуть потужності і будуть реалізовуватись протягом усього XXI століття. Це означає, що головний наслідок їх саморозгортання і взаємодії, до яких ми відносимо планетарний соціальний організм, набуде атрибутивних властивостей і буде спроможний якісно функціонувати і забезпечувати формування Ноосферної особистості і піднімати філу планетарного життя у космос не раніше XXII століття.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. 2013-й – год Мирового правительства [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://blog.i.ua/user/4248332/1188034>. – Заголовок з екрана.
2. Абдеев Р. Ф. Философия информационной цивилизации / Р. Ф. Абдеев. – М. : ВЛАДОС, 1994. – 336 с.
3. Аверинцев С. С. Порядок космоса и порядок истории [Электронный ресурс] / С. С. Аверинцев. – Режим доступа : <http://www.nsu.ru/filf/rpha/lib/aver-poriadok-kosmosa.pdf>.
4. Адміністративна діяльність міліції : підруч. / за заг. ред. О. М. Бандурки. – Харків : Вид-во НУВС, 2004. – 448 с.
5. Алексеев С. С. Государство и право: нач. курс / С. С. Алексеев. – М. : Юрид. лит., 1993. – 176 с.
6. Алтухов В. Л. Философия многомерного мира / В. Л. Алтухов // Общественные науки и современность. – 1992. – № 1. – С. 15–27.
7. Андрущенко В. П. Організоване суспільство: проблема організації та суспільної самоорганізації в період радикальних трансформацій в Україні на рубежі століть: досвід соціально-філософського аналізу / В. П. Андрущенко. – К. : Генеза, 2006. – 546 с.
8. Антивирус Касперского назвал 5 крупнейших киберугроз в мире [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://daily.com.ua/newsphoto/9/2012-04-158586.html>. – Заголовок з екрана.
9. Арутюнян Г. ОДКБ и некоторые проблемы информационной безопасности / Г. Арутюнян // 21-й ВЕК. – № 2 (4). – 2006. – С. 5–18.
10. Аршинов В. И. Методология сетевого мышления: феномен самоорганизации / В. И. Аршинов, Ю. А. Данилов, В. В. Тарасенко // Онтология и эпистемология синергетики. – М. : ИФРАН, 1997. – С. 101–119.

11. Базалук О. А. Теория эволюции: От космического вакуума до нейронных ансамблей и в будущее : монография / О. А. Базалук . – К. : МФКО, 2014. – 312 с.
12. Базалук О. А. Космическое образование: новые реалии / О. А. Базалук // Образ человека будущего: Кого и Как воспитывать в подрастающих поколениях : коллективная монография / под ред. О. А. Базалука. – К. : МФКО, 2013. – Т. 3. – С. 11-26.
13. Базалук О. А. Модели Мироздания / О. А. Базалук // Sententiae : наук. праці Спільки дослідників модерної філософії (Паскалівського товариства). – 2005. – Спецвип. № 2 «Філософія і космологія». – Вінниця ; Днепропетровск : УНІВЕРСУМ-Вінниця : Пороги, 2005. – С. 51-67.
14. Базалук О. А. Разумное вещество / О. А. Базалук. – К. : Наук. думка, 2000. – 367 с.
15. Базалук О. А. Сущность человеческой жизни / О. А. Базалук. – К. : Наук. думка, 2002. – 272 с.
16. Базалук О. А. Происхождение человечества: новая космологическая концепція : монографія / О. А. Базалук. – Днепропетровск : Пороги, 2003. – 142 с.
17. Байрачная Л. К. Власть: содержание, структура, функции (социально-философский анализ): дис. ... канд. филос. наук : спец. 09.00.11 / Байрачная Л. К. – Харьков, 1992. – 179 с.
18. Балабаева З. В. Идеология социального глобализма (Критический анализ доктрины Римского клуба) / З. В. Балабаева. – К. : Вища школа, 1989. – 164 с.
19. Бандурка О. М. Теорія та практика управління в органах внутрішніх справ України : монографія / О. М. Бандурка. – Харків : Ун-т внутр. справ, 2005. – 780 с.
20. Бандурка О. М. Влада в Україні на зламі другого і третього тисячоліть : монографія / О. М. Бандурка, В. А. Греченко. – Харків : Ун-т внутр. справ, 2000. – 304 с.

21. Беззубцева Н. А. Ноосферное знание в современной научной картине мира [Электронный ресурс] / Беззубцева Нина Александровна // Научная библиотека диссертаций и авторефератов disserCat. – Режим доступа : <http://www.dissercat.com/content/noosferное-znanie-v-sovremennoі-nauchnoі-kartine-mira>.

22. Бек У. Влада і контрвлада у добу глобалізації. Нова світова політична економія / У. Бек ; [пер. з нім. О. Юдіна]. – К. : Ніка-Центр, 2011. – 408 с.

23. Бек У. Власть и ее оппоненты в эпоху глобализма. Новая всемирно-политическая экономика / пер. с нем. А. Б. Григорьева, В. Д. Седельника ; послесл. В. Г. Федотовой, Н. Н. Федотовой. – М. : Прогресс-Традиция ; Изд. дом «Территория будущего», 2007. – 464 с.

24. Бек У. Что такое глобализация? Ошибки глобализма – ответы на глобализацию / У. Бек ; [пер. с нем. А. Григорьева, В. Седельника ; общ. ред. и послесл. А. Филиппова]. – М. : Прогресс-Традиция, 2001. – 304 с.

25. Белл Д. Социальные рамки информационного общества / Д. Белл // Новая технократическая волна на Западе. – М. : Прогресс, 1986. – С. 330–342.

26. Бестужев-Лада И. В. Глобальные проблемы современности и пути их решения [Электронный ресурс] / И. В. Бестужев-Лада. – Режим доступа : <http://mcgpi.narod.ru/MCGPI38.htm>. – Заголовок з екрана.

27. Бех В. П. Генезис соціального організму країни : монографія / В. П. Бех. – 2-е вид., доп. – Запоріжжя : Просвіта, 2000. – 288 с.

28. Бех В. П. Человек и Вселенная: когнитивный анализ : монография / В. П. Бех. – 2-е изд., доп. – Запоріжжя : Просвіта, 2004. – 148 с.

29. Бех І. Д. Особистісно-орієнтований виховний процес сходження до людяності / І. Д. Бех // Розвиток педагогічної і психологічної наук в Україні 1992–2002 : зб. наук. праць до 10-річчя АПН України / Академія педагогічних наук України. – Харків : ОВС, 2002. – Ч. I. – С. 69–83.

30. Бех Ю. В. Філософські засади формування загальної теорії управління : дис. ... доктора філос. наук : спец. 09.00.03 «Соціальна філософія та філософія історії» / Бех Юлія Володимирівна. – К. : ІВО НАПН України, 2013. – 472 с.

31. Бех Ю. В. Саморозгортання соціального світу : монографія / Ю. В. Бех. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2007. – 248 с.

32. Бех Ю. В. Філософія управління соціальними системами : монографія / Ю. В. Бех ; Мін-во освіти і науки, молоді та спорту України, Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2012. – 623 с.

33. Бех Ю. В. Філософський модус загальної теорії управління : монографія / Ю. В. Бех ; Мін-во освіти і науки України, Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2013. – 476 с.

34. Бжезинский З. Мировое господство или глобальное лидерство / З. Бжезинский ; пер. с англ. – М. : Междунар. отношения, 2006. – 288 с.

35. Бжезинський З. Велика шахівниця / З. Бжезинський. – Львів ; Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2000. – 236 с.

36. Бирюкова Э. А. Виртуальная этика: философский анализ образных контекстов духовно-оздоровляющей деятельности человека : [монография] / Э. А. Бирюкова. – Новомосковск : Новомосковский ин-т (фил.) ГОУ ВПО Российского химико-технологического ун-та им. Д. И. Менделеева, 2007. – 270 с.

37. Блауберг И. В. Проблема целостности и системный подход / И. В. Блауберг. – М. : Эдиториал УРСС, 1997. – 448 с.

38. Богданов А. А. Тектология: Всеобщая организационная наука : в 2 кн. / А. А. Богданов. – М. : Экономика, 1989. – Кн. 2. – 351 с.

39. Богданов А. А. Тектология: Всеобщая организационная наука : в 2 кн. / А. А. Богданов. – М. : Экономика, 1989. – Кн. 1. – 304 с.

40. Бойчук М. А. Влада і громадянське суспільство: механізми взаємодії / М. А. Бойчук ; за наук. ред. проф. В. П. Беха. – К. : ТОВ «Атлант ЮЕмСі», 2007. – 207 с.

41. Бочаров М. К. О понятиях «информация» и «знак» / М. К. Бочаров // Научно-техническая информация. Сер. 2. – 1967. – № 2. – С. 5–8.

42. Бранский В. П. Теоретические основания социальной синергетики / В. П. Бранский // Вопросы философии. – 2000. – № 4. – С. 112–129.

43. Будкевич Г. В. Динамическая роль взаимодействия рынка и государства в эволюционной самоорганизации [Электронный документ] / Г. В. Будкевич. – Режим доступа : www.mirkin.ru/_docs/_dumnaya/_seminar/budkevich.pdf.

44. Бурлачук В. «Вождь» и «масса» в посттоталитарном обществе / В. Бурлачук, В. Токарева // Сучасна українська політика: політики і політологи про неї. – К. : Вид-во Українсько-фінського ун-ту менеджменту і бізнесу, 1999. – С. 196–203.

45. Буряк В. В. Глобальное гражданское общество и сетевые революции / В. В. Буряк. – Симферополь : ДИАЙПИ, 2011. – 150 с.

46. Быченков В. М. Институты: Сверхколлективные образования и безличные формы социальной субъективности / В. М. Быченков. – М. : Российская академия социальных наук, 1996. – 965 с.

47. Бюргер // Энциклопедия Брокгауз. – 21-е изд. – Мангейм, 2006. – Т. 5. – С. 129–130.

48. Вартанова Е. Финская модель на рубеже столетий: Информационное общество и СМИ Финляндии в европейской перспективе / Е. Вартанова. – М. : МГУ 1999. – 288 с.

49. Василенко И. А. Диалог цивилизаций: социокультурные проблемы политического партнерства / И. А. Василенко. – М. : Эдиториал УРСС, 1999. – 269 с.

50. Василенко С. В. Безопасность России в контексте становления глобального гражданского общества : дис. ... канд. полит. наук : спец.

23.00.04 / С. В. Василенко. – М. : Российская академия государственной службы при Президенте РФ, 2006. – 175 с.

51. Ващенко Г. Виховання волі і характеру : підруч. для педагогів / Г. Ващенко. – К. : Школяр, 1999. – 385 с.

52. Веблен Т. Теория праздного класса. Экономическое исследование институтов / Т. Веблен ; пер. с англ. С. Д. Сорокиной. – М. : Прогресс, 1984. – 368 с.

53. Вернадский В. И. Философские мысли натуралиста / В. И. Вернадский. – М. : Наука, 1988. – 519 с.

54. Вернадский В. И. Научная мысль как планетное явление / В. И. Вернадский ; отв. ред. А. Л. Яншин. – М. : Наука, 1991. – 272 с.

55. Вернадский В. И. Научное мировоззрение / В. И. Вернадский // На переломе. Философские дискуссии 20-х годов: Философия и мировоззрение / сост. П. В. Алексеев. – М. : Политиздат, 1990. – 528 с.

56. Вернадский В. И. О науке / В. И. Вернадский. – М. : Феникс, 1997. – 126 с.

57. Вернадский В. И. Начало и вечность жизни / В. И. Вернадский. – М. : Сов. Россия, 1989. – 703 с.

58. Визначення та сутність світового політичного процесу [Електронний ресурс] // Ващенко К. О., Корнієнко В. О. Політологія для вчителя. – Режим доступу : <http://posibnyky.vntu.edu.ua/politolog/202..htm>. – Заголовок з екрана.

59. Винер Н. Кибернетика, или Управление и связь в животном и машине / Н. Винер ; [пер. с англ. И. В. Соловьева, Г. Н. Пивоварова]. – М. : Наука, 1983. – 344 с.

60. Вишеградська група [Електронний ресурс] // Вікіпедія – вільна енциклопедія. – Режим доступу : http://uk.wikipedia.org/wiki/Вишеградська_група. – Заголовок з екрана.

61. Власть: очерки современной политической философии Запада / В. В. Мшвениерадзе, И. И. Кравченко, Е. В. Осипова и др. – М. : Наука, 1989. – 328с.

62. Волянюк Н. Рефлексивність як детермінанта суб'єктності тренера-викладача [Електронний ресурс] / Н. Волянюк // Соціальна психологія. – 2005. – № 2 (10). – С. 114–127. – Режим доступу : <http://www.politik.org.ua/vid/magcontent.php3?m=6&n=37&c=699>.

63. Воронкова В. Г. Метафізичні виміри людського буття (проблеми людини на зламі тисячоліть) / В. Г. Воронкова. – Запоріжжя : Павел, 1999. – 176 с.

64. Воронкова В. Г. Філософія глобалізації: соціоантропологічні, соціоекономічні та соціокультурні виміри : монографія / В. Г. Воронкова. – Запоріжжя : Вид-во ЗДІА, 2010. – 272 с.

65. Воронкова В. Г. Формирование нового мировоззрения, нового человека, нового общества будущего / В. Г. Воронкова // Образ человека будущего: Кого и Как воспитывать в подрастающих поколениях : коллективная монография / под ред. О. А. Базалука. – К. : Издательский дом «Скиф», 2012. – Т. 2. – С. 134–152.

66. Всемирная паутина – World Wide Web – возникла в 1992 году [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://112.ua/obshchestvo/segodnya-vsemirnaya-pautina-otmechaet-25-letie-32890.html>. – Заголовок з екрана.

67. Выжлецов Г. П. Аксиология культуры / Г. П. Выжлецов. – СПб. : СПб. ун-т, 1996. – 150 с.

68. Гаврилишин Б. До ефективних суспільств: Дороговкази в майбутнє : доп. Римському Клубові / Б. Гаврилишин ; упоряд. В. Рубцов. – Вид. 4-те, без змін. – К. : Учнів. вид-во «ПУЛЬСАРИ», 2013. – 248 с.

69. Гегель Г. Лекции по истории философии / Г. Гегель // Гегель Г. Сочинения. – Л. : Партиздат, 1932. – Т. IX. – Кн. 1. – 313 с.

70. Гегель Г. Наука логики : [в 3 т.] / Г. Гегель. – М. : Мысль, 1970. – Т. 1. – 501 с.

71. Гегель Г. Феноменология духа / Г. Гегель // Гегель Г. Сочинения : [в 14 т.] – М. : Изд-во социально-политической литературы, 1959. – Т. 4. – 487 с.
72. Гегель Г. Энциклопедия философских наук / Г. Гегель. – М. : Мысль, 1974. – Т. 1. Наука логики. – 452 с.
73. Гегель Г. Энциклопедия философских наук / Г. Гегель // Гегель Г. Сочинения : [в 14 т.]. – М. ; Л. : Гос. изд-во, 1929. – Т. 1. – Ч. 1. – 437 с.
74. Гегель Г. Эстетика : в 4 т. / Г. Гегель. – М. : Искусство, 1968. – Т. 1. – 312 с.
75. Гегель Г. В. Ф. Философия права / Г. В. Ф. Гегель ; пер. с нем. ; ред. и сост. Д. А. Керимов, В. С. Нерсисянц ; авт. вступ. ст. и примеч. В. С. Нерсисянц. – М. : Мысль, 1990. – 524 с.
76. Гетерохронія [Електронний ресурс] // Вікіпедія – вільна енциклопедія. – Режим доступу : <http://uk.wikipedia.org/wiki/Гетерохронія>. – Заголовок з екрана.
77. Глобальное управление и сотрудничество [Електронний ресурс] // Политология : словарь-справочник / М. А. Василик, М. С. Вершинин и др. – М. : Гардарики, 2001. – 328 с. – Режим доступу : <http://politike.ru/dictionary/286/word/globalnoe-upravlenie-i-sotrudnichestvo>.
78. Глушков В. М. Введение в АСУ / В. М. Глушков. – К. : Техника, 1972. – 312 с.
79. Голубев А. Н. В. Соловьев о бесконечности личности / А. Голубев // О человеческом в человеке. – М. : 1991. – С. 327–343.
80. Гомілко О. Метафізика тілесності : концепт тіла у філософському дискурсі / О. Гомілко. – К. : Наук. думка, 2001. – 340 с.
81. Горина К. Гонка за бессмертием / К. Горина // CN – Столичные новости : еженедельный журнал. – К. : ДП "CN-Столичные новости", 26.10.2011.
82. Горный Е. Онтология виртуальной личности [Електронний ресурс] / Е. Горный // Бытие и язык : сб. статей по материалам международной

конференции. – Новосибирск, 2004. – С. 78–88. – Режим доступа : <http://www.zhurnal.ru/staff/gorny/texts/ovr.html>.

83. Гражданин [Электронный ресурс] // Даль В. И. Толковый словарь. – Режим доступа : <http://dic.academic.ru/dic.nsf/enc2p/226070>.

84. Грановский Т. Н. Сочинения : [в 2 ч.]. – 3-е изд., доп. – М. : Тип. А. И. Мамонтова и К°, 1892. – Ч. 1. – XVI. – Т. 1. – 427 с.

85. Грановский Т. Н. Сочинения : [в 2 ч.]. – 3-е изд., доп. – М. : Тип. А. И. Мамонтова и К°, 1892. – Ч. 1. – XVI. – Т. 2. – 541 с.

86. Грипич С. П. Інформатизація сучасного суспільства: стан, проблеми, перспективи / С. П. Грипич // Філософія. Педагогіка. Суспільство : зб. наук. праць Рівненського державного гуманітарного університету. – 2012. – Вип. 2. – С. 286–297.

87. Громадські організації у дискурсі демократизації суспільства : монографія / за наук. ред. В. П. Беха ; Мін-во освіти і науки, Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2011. – 680 с.

88. Громадянське суспільство в сучасній Україні: специфіка становлення, тенденції розвитку / за заг. ред. Ф. М. Рудича. – К. : Парламентське вид-во, 2006. – 412 с.

89. Громадянське суспільство і соціальні перетворення в Україні : тези наукової конференції / за ред. А. Ф. Карася. – Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2001. – 126 с.

90. Громадянське суспільство як здійснення свободи: центрально-східноєвропейський досвід / за ред. А. Карася. – Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 1999. – 384 с.

91. Грэм Т. Диалектика силы и слабости / Т. Грэм // Россия в глобальной политике. – 2007. – Т. 5. – № 3. – С. 48–56.

92. Гудмен Н. Факт, фантазия и предсказание. Способы создания миров : статьи / Н. Гудмен. – М. : Логос, 2001. – 375 с.

93. Гуревич П. С. Культурология / П. С. Гуревич. – М. : Гардарики, 1999. – 278 с.
94. Гусаров В. И. Гражданское общество в Африке: очередная утопия или определенное будущее? / В. И. Гусаров // Восток. Афро-азиатские общества: история и современность. – 2008. – № 4. – С. 163–168.
95. Данилова В. С. Планетарное мышление и его основные характеристики / В. С. Данилова, Н. Н. Кожевников // Вестник Московского университета. Серия 7. Философия. – 2001. – № 3. – С. 28–39.
96. Дао дэ цзин. Опыт стихотворного перевода Валерия Перелешина / Дэ цзин Дао // Проблемы Дальнего Востока. – 1990. – № 3. – С. 144-161.
97. Дарт Вейдер идет в президенты Украины [Электронный ресурс] – Режим доступа : <http://ukranews.com/ru/photo/2014/03/31/1390>. – Заголовок з екрана.
98. Девтеров І. В. Характер соціальної комунікації в мережі Інтернет / І. Девтеров // Теорія і практика управління соціальними системами: філософія, психологія, педагогіка, соціологія. – Харків : Видавничий центр НТУ «ХП», 2011. – Вип. 3. – С. 66–72.
99. Девтеров І. В. Інтермен як нова особистість / І. Девтеров // Вища школа. – 2011. – № 9. – С. 83–91.
100. Девтеров І. В. Соціалізація людини у кіберпросторі : монографія / І. В. Девтеров. – К. : НТУУ «КПІ», 2012. – 360 с.
101. Демократія [Електронний ресурс] // Вікіпедія – вільна енциклопедія. – Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org/wiki/Демократія>. – Заголовок з екрана.
102. Дергачев В. А. Геоэкономический словарь-справочник / В. А. Дергачев. – Одесса : Ипрээи НАНУ, 2004. – 177 с.
103. Держава і громадянське суспільство: партнерські комунікації в глобальному світі : навч.-метод. посіб. / за заг. ред. В. Бебіка. – К. : ІКЦ «Леста», 2006. – 248 с.

104. Дилигенский Г. «Конец истории» или смена цивилизаций? / Г. Дилигенский // Цивилизации. – М. : Наука, 1993. – Вып. 2. – С. 45–62.
105. Добренъков В. И. Фундаментальная социология : в 15 т. / В. И. Добренъков, А. И. Кравченко. – М. : ИНФРА-М, 2005. – Т. 8. Социализация и образование. – 1040 с.
106. Донченко О. Архетипи соціального життя і політика (Глибинні регулятиви психополітичного повсякдення) : монографія / О. Донченко, Ю. Романенко. – К. : Либідь, 2001. – 334 с.
107. Дридзе Т. М. Социальная коммуникация как текстовая деятельность в семиосоциопсихологии / Т. Дридзе // Общественные науки и современность. – 1996. – №. 3. – С. 34–48.
108. Дугин О. Г. Основы геополитики. Геополитическое будущее России. Мыслить Пространством / О. Г. Дугин. – М. : «АРКТОГЕЯ-центр», 2000. – 575 с.
109. Духовное производство: Социально-философский аспект проблемы духовной деятельности. – М. : Наука, 1981. – 352 с.
110. Дюркгейм Э. О разделении общественного труда : метод социологии / Э. Дюркгейм. – М. : Наука, 1991. – 575 с.
111. Електронне врядування у контексті тенденцій світового розвитку // Гілея (науковий вісник) : зб. наук. праць / гол. ред. В. М. Вашкевич. – К. : ВІР УАН, 2013. – Вип. 75 (№ 8). – С. 201–204.
112. Еноксен Дж.-А. Що таке електронний уряд? [Електронний ресурс] / Дж.-А. Еноксен // Розбудова демократії та можливостей державної служби в Україні : матеріали проекту; Демократія та модернізація державного сектора через створення електронного уряду : тренінг, 29 січня – 2 лютого 2007. – Режим доступу: <https://www.google.com.ua/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&cad=rja&uact=8&ved=0CBwQFjAA&url=http%3A%2F%2Fderzhava.in.ua%3A8081%2Fegov%2FShared%2520Documents%2FE->

Government_01.doc&ei=MgoQVcqjMIjSUbOggOAJ&usg=AFQjCNGUNntt3fl90qzV0uGzM9BbD6Z8qA&bvm=bv.88528373,d.d24.

113. Этциони А. От империи к сообществу : новый подход к международным отношениям / А. Этциони. – М. : Издательский центр «Ладомир», 2004. – 384 с.

114. Еунова С. М. Образ человека будущего и пути его реализации в современной жизни / С. М. Еунова // Образ человека будущего: Кого и Как воспитывать в подрастающих поколениях : коллективная монография / под ред. О. А. Базалука. – К. : Кондор, 2011. – Т. 1. – С. 205–214.

115. Жданов Ю. А. Мыслящий человек есть мера всему / Ю. А. Жданов // Научное и социальное значение деятельности В. И. Вернадского. – Л., 1989. – С. 219–226.

116. Жуков Н. И. Информация (философский анализ центрального понятия кибернетики) / Н. И. Жуков. – Мн. : Наука и техника, 1971. – 280 с.

117. Журавлева Е. Ю. Глобальная информационная компьютерная сеть Интернет: проблемы становления и развития : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филос. наук : спец. 09.00.08 «Философия науки и техники» / Журавлева Е. Ю.; Вологодский государственный педагогический университет. – Вологда, 2002. – 20 с.

118. Зашкільняк Л. О. Історія Польщі: від найдавніших часів до наших днів / Л. О. Зашкільняк, М. Г. Крикун. – Львів : Вид-во Львівського Нац. ун-ту ім. І. Франка, 2002. – 752 с.

119. Згуровський М. З. Сценарний аналіз як системна методологія передбачення / М. З. Згуровський // Системні дослідження та інформаційні технології. – 2002. – № 1. – С. 7–38.

120. Зеленов Є. А. Планетарне виховання студентської молоді в умовах глобалізаційних процесів / Є. А. Зеленов. – Луганськ : Вид-во НЦППРК «НОУЛІЖ», 2009. – 207 с.

121. Зеленов Є. А. Теоретичні основи планетарного виховання студентської молоді / Є. А. Зеленов. – Луганськ: Вид-во НЦППРК «НОУЛЖ», 2008. – 272 с.

122. Зеленько Г. І. Політична «матриця» громадянського суспільства (досвід країн Вишеградської групи та України) / Г. І. Зеленько ; НАН України, Ін-т політ. і етнонац. дослідж. ім. І. Ф. Кураса. – К.: Знання України, 2007. – 335 с.

123. Зельманов А. Л. Многообразие материального мира и проблема бесконечности Вселенной [Электронный ресурс] / А. Л. Зельманов // Бесконечность и Вселенная. – М.: Наука, 1969. – С. 3–106. Режим доступа: <http://www.dissercat.com/content/noosferное-znание-v-sovremennoy-nauchnoy-kartine-mira#ixzz2vxKpmBI1>. – Заголовок з екрана.

124. Зинченко В. П. Человек развивающийся. Очерки российской психологи / В. П. Зинченко, Е. Б. Моргунов. – М.: Тривола, 1994. – 304 с.

125. Зінченко В.В. Глобалізація і глобалістика : навч. посіб. – Львів : «Новий Світ – 2000», 2014. – 428 с.

126. Ивашов Л. Г. Россия или Московия? Геополитическое измерение национальной безопасности России / Л. Г. Ивашов. – М.: Изд-во «Эксмо», 2002. – 416 с.

127. Ивнин И. Философский словарь [Электронный ресурс] / И. Ивнин. – Режим доступа : <http://www.termе.ru/dictionary/187/word/Космополитизм>. – Заголовок з екрана.

128. Игнатов А. А. Стратегия глобального лидерства для России [Электронный ресурс] / А. А. Игнатов // Независимая газета. – 2000. – 7 сентября. – Режим доступа: <http://deslan.ru/smf/index.php?topic=1787.555>. – Заголовок з екрана.

129. Игонькина С. И. Милиция в механизме современного российского государства : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. юрид. наук / Игонькина С.И. – М., 1996. – 24 с.

130. Икенберри Дж. Джон. Химеры империи: что такое новый американский миропорядок [Электронный ресурс] / Дж. Джон Икенберри. – Режим доступа: <http://www.inosmi.ru/print/209587.html>. – Заголовок з экрана.

131. Ильенков Э. В. Философия и культура / Э. В. Ильенков // Мыслители XX века. – М. : Политиздат, 1991. – 464 с.

132. Ильин И. В. Теория и практика политической глобалистики : монография / И. В. Ильин, О. Г. Леонова, А. С. Розанов. – М. : Изд-во Московского ун-та, 2013. – 296 с.

133. Ильин Ю. Д. Лекции по истории и праву Европейского Союза / Ю. Д. Ильин. – М. : Спарк, 2002. – 115 с.

134. Иноземцев В. What Will Be? / В. Иноземцев // Введение в будущее: Мир в 2020 году / науч. ред. М. Б. Ходорковский. – М. : Алгоритм, 2006. – 384 с.

135. Иноземцев В. О мировом порядке XXI века / В. Иноземцев, С. Караганов // Россия в глобальной политике. – 2005. – Т. 3. – № 1. – С. 8–26.

136. Ицков Д. Проект «Бессмертие 2045». Русский опыт [Электронный ресурс] / Д. Ицков. – Режим доступа: <http://www.2045.ru/articles/29104.html>. – Заголовок з экрана.

137. К обществам знания : Всемирный доклад ЮНЕСКО. – Париж : Изд-во ЮНЕСКО, 2005. – 239 с.

138. Каган М. С. Мир общения / М. С. Каган. – М. : Политиздат, 1988. – 319 с.

139. Казначеев В. П. Феномен человека: космические и земные стоки / В. П. Казначеев. – Новосибирск : Новосибирское книжное изд-во, 1991. – 128 с.

140. Кайзер К. Взаимоотношения крупных держав в XXI веке / К. Кайзер // Россия в глобальной политике. – 2007. – Т. 5. – № 5. – С. 8–21.

141. Калина Н. Ф. Лингвистическая психотерапия / Н. Ф. Калина. – К. : Ваклер, 1999. – 282 с.
142. Калініченко М. М. Влада громадянського суспільства : монографія / М. М. Калініченко. – Суми : ВТД «Університетська книга», 2006. – 200 с.
143. Кальной И. И. Гражданское общество: истоки и современность / И. И. Кальной. – Симферополь, 2006. – 490 с.
144. Каныгин Ю. М. Основы когнитивного обществознания : информационная теория социальных систем / Ю. М. Каныгин. – К. : Украинская академия информатики, 1993. – 236 с.
145. Капхен Ч. Закат Америки: Уже скоро / Ч. Кепхен. – М. : ООО «Изд-во АСТ» ; ОАО «ЛЮКС», 2004. – 636 с.
146. Кара-Мурза С. Манипуляция сознанием / С. Кара-Мурза. – М. : Эксмо-Пресс, 2002. – 832 с.
147. Кара-Мурза С. Г. Матрица «Россия» / С. Г. Кара-Мурза. – М. : Эксмо ; Алгоритм, 2010. – 256 с.
148. Карандашев В. Н. Психология: Введение в профессию / В. Н. Карандашев. – М. : Смысл, 2000. – 288 с.
149. Карась А. Дискурсивне розрізнення соціальних інтенцій на шляху до громадянського суспільства в Україні / А. Карась // Громадянське суспільство і соціальні перетворення в Україні. – Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2001. – С. 5–21.
150. Карась А. Філософія громадянського суспільства в класичних теоріях і некласичних інтерпретаціях : монографія / А. Карась. – К. ; Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2003. – 520 с.
151. Кареев Н. И. Историческое мирозерцание Грановского : речь на торжественном акте СПб ун-та в 1896 г. / Н. Кареев. – СПб., 1905. – 72 с.

152. Карл V – Восставший против турок [Электронный ресурс] // 100 великих монархов и правителей. – Режим доступа: <http://100grm.ru/srednieveka/vosstavshij-protiv-turok>. – Заголовок з экрана.

153. Карпов А. В. Рефлексивность как психическое свойство и методика ее диагностики / А. В. Карпов // Психологический журнал. – 2003. – Т. 24. – № 5. – С. 45–57.

154. Карсавин Л. П. О личности /Л. П. Карсавин // Карсавин Л. П. Религиозно-философские сочинения. – М. : Ренессанс, 1992. – Т. I. – С. 3–35.

155. Картунов О. Концепції прав людини та етніонаціональних меншин: від конфлікту до компромісу / О. Картунов // Політичний менеджмент. – 2005. – № 2 (11). – С. 3–23.

156. Кастельс М. Галактика Интернет: Размышления об Интернете, бизнесе и обществе / М. Кастельс ; [пер. с англ. А. Матвеева ; под ред. В. Харитоновой]. – Екатеринбург : У-Фактория (при участии изд-ва Гуманитарного ун-та), 2004. – 328 с.

157. Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура / М. Кастельс ; [пер. с англ.; под ред. О. И. Шкаратана]. – М. : ГУ ВШЭ, 2000. – 608 с.

158. Кастельс М. Россия и сетевое общество / М. Кастельс, Э. Киселева // Мир России. – 2000. – № 1. – С. 23–51.

159. Кастельс М. Становление общества сетевых структур [Электронный ресурс] / М. Кастельс // Новая постиндустриальная волна на западе / [под ред. В. Иноземцева]. – Режим доступа: <http://iir-mp.narod.ru/books/inozemcev/index.html>. – Заголовок з экрана.

160. Келле В. Ж. Идеология / В. Ж. Келле // Философский энциклопедический словарь / гл. ред. : Л. Ф. Ильичёв, П. Н. Федосеев, С. М. Ковалёв, В. Г. Панов. – М. : Сов. энциклопедия, 1983. – 836 с.

161. Кемпбэл Э. Стратегический синергизм / Э. Кемпбэл, Лаче К. Саммерс. – 2-е изд. – СПб. : Питер, 2004. – 416 с.

162. Кирдина С. Г. Институциональные матрицы: макросоциологическая объяснительная гипотеза / С. Г. Кирдина // Социологические исследования. – 2001. – № 2. – С. 13–23.
163. Киссинджер Г. Дипломатия / Г. Киссинджер ; пер с англ. – М. : Ладомир, 1997. – 848 с.
164. Киссинджер Г. Нужна ли Америке внешняя политика? / Г. Киссинджер. – М. : Ладомир, 2002. – 352 с.
165. Кін Дж. Громадянське суспільство: старі образи, нове бачення / Дж. Кін ; пер. з англ. О. Гриценко ; літ. ред. О. Гриценко. – К. : К.І.С., 2000. – 192 с.
166. Козлов Ю. М. Органы советского государственного управления (понятие и конституционная система) / Ю. М. Козлов. – М. : Госюриздат, 1960. – 151 с.
167. Колодій А. Исторична еволюція громадянського суспільства та уявлень про нього (формування ідеалу) [Електронний ресурс] / А. Ф. Колодій // Громадянське суспільство – Україна 2001. – Львів : Ред. часопису «І», 2001. – С. 7–33. – Режим доступу : <http://www.ji.lviv.ua/n21texts/kolodij.htm>.
168. Колодій А. Концепція громадянського суспільства: проблема узгодженості теоретичних підходів та емпіричних моделей / А. Колодій // Громадянське суспільство як здійснення свободи. Центрально-східноєвропейський досвід : зб. наук. пр. / за ред. А. Карася. – Львів, 1999. – С. 21–38.
169. Комаров С. В. Понятие явления у Канта: смысл и значение / С. В. Комаров // Вестник Костромского государственного университета им. Н. А. Некрасова. – 2006. – № 4. – С. 165–175.
170. Конецкая В. П. Социология коммуникации : учебн. / В. П. Конецкая. – М. : Междунар. ун-т бизнеса и управления, 1997. – 304 с.

171. Конституція України від 28 червня 1996 р. [Електронний ресурс] // ВВР України. – 1996. – № 30. – Ст. 141. – Режим доступу : www.rada.gov.ua.

172. Концепция внешней политики Российской Федерации, утверждена Президентом Российской Федерации В. В. Путиным 12 февраля 2013 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.mid.ru/brp_4.nsf/news/6D84DDEDEDDBF7DA644257B160051BF7F. – Заголовок з екрана.

173. Копейчиков В. В. Механизм советского государства / В. В. Копейчиков. – М. : Юридическая литература, 1968. – 215 с.

174. Корені трави: Громад. суспільство в Україні: стан та перспективи розвитку / упоряд. : І. Підлуська [та ін.]. – К. : Фонд «Європа ХХІ», 2003. – 288 с.

175. Космополитизм // Словарь античности / пер. с нем. – М. : Прогресс, 1989. – С. 288.

176. Космополитизм [Електронний ресурс] // Энциклопедический словарь Брокгауза-Ефрона. – Режим доступу : <http://www.brockhaus.ru/text/054/455.htm>. – Заголовок з екрана.

177. Кочетов Э. Космологизация. Новый этап мирового развития (постановка научной проблемы и ее общий контур) [Електронний ресурс] / Э. Кочетов // Вся Европа. – 2012. – № 6 (67). – Режим доступу : <http://www.alleuropa.ru/kosmologizatsiya-noviy-etap-mirovogo-razvitiya-postanovka-nauchnoy-problemi-i-ee-obshchiy-kontur-1>. – Заголовок з екрана.

178. Кочетов Э. Г. Глобальная трансформация: ее реальные проявления и новые возможности / Э. Г. Кочетов // Проблемы глобализации: реальность, тенденции, прогнозы : материалы постоянно действующего междисциплинарного семинара Клуба ученых «Глобальный мир». – М. : ИД «Новый век», 2001. – С. 67–100.

179. Кравчук В. М. Деякі підходи до класифікації громадських організацій в Україні / В. М. Кравчук // *Вибори та демократія*. – 2007. – № 1 (11). – С. 48–53.

180. Кресіна І. Громадянське суспільство: відокремити зерно від половини / І. Кресіна, О. Полішарова // *Віче*. – 2002 – № 4 – С. 23–27.

181. Криворучко Ю. Молодь як суспільний чинник формування громадянського суспільства України / Ю. Криворучко // *Громадянське суспільство як здійснення свободи: центрально-східноєвропейський досвід*. – Львів : Львівський Нац. ун-т ім. І. Франка, 1999. – С. 309–315.

182. Крисенко О. В. Феномен глобалізації: концептуальні виміри, інституціональні структури та геоісторична динаміка : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філос. наук : спец. 09.00.03 / О. В. Крисенко. – Харків, 2005. – 18 с.

183. Крохмаль Н. В. Історичні форми саморегуляції соціального процесу / Н. В. Крохмаль. – Запоріжжя : Просвіта, 2004. – 144 с.

184. Крохмаль Н. В. Штучна мова в контексті дослідження соціального метаболізму [Електронний ресурс] / Н. В. Крохмаль // *Ноосфера і цивілізація*. – № 1 (13). – С. 42–46. – Режим доступу : <http://ea.donntu.edu.ua/handle/123456789/23106>.

185. Кувалдин В. В поисках сути российской внешней политики / В. В. Кувалдин // *Международная жизнь*. – 2007. – № 6. – С. 21–34.

186. Кувалдин В. Оценить негативный опыт / В. Кувалдин // *Стратегия России*. – 2006. – № 8. – С. 12–13.

187. Кудряченко А. І. Геополітика : підруч. / А. І. Кудряченко, Ф. М. Рудич, В. О. Храмов. – К. : МАУП, 2004. – 296 с.

188. Кузина С. В 2045 году люди станут киборгами / С. Кузина // *Комсомольская правда : ежедневная газета*. – М. : ЗАО «ИД «Комсомольская правда», 28.10.2011.

189. Кузьменко Б. Правління права, політична демократія, громадянське суспільство: перспективи інтегрованої ідеології / Б. Кузьменко // *Право України*. – 1999. – № 11. – С. 20–23.

190. Кулагина Н. В. Символ как средство мировосприятия и миропонимания / Н. В. Кулагина. – М. : Московский психолого-социальный институт ; Воронеж : НПО «МОДЭК», 1999. – 80 с.

191. Кулик В. Т. Современная теория организации систем – системологии / В. Т. Кулик. – К. : Знание, 1971. – 24 с.

192. Культурология / под ред. Н. Г. Багдасарьян. – М. : Высш.школа, 1999. – 511 с.

193. Купрій В. Держава й громадські організації: від політики панування до політики соціального партнерства / В. Купрій // *Суспільні реформи та становлення громадського суспільства в Україні : матеріали наук.-практ. конф., м. Київ, 30 трав. 2001 р. / за заг. ред. В.І. Лугового, В.М. Князева*. – К. : Вид-во УАДУ, 2001. – Т. 1. – С. 118–120.

194. Курочкіна М. С. Концепція ноосферної освіти. Розвиток планетарного мислення у інженерів / М. С. Курочкіна, І. В. Владленова // *Вістник НТУ «ХП»*. Серія: Філософія. – Харків : НТУ «ХП». – 2012. – № 43 (949). – С. 33–56.

195. Кутырев В. А. Разум против человека : (философия выживания в эпоху постмодернизма) / В. А. Кутырев. – М. : ЧеРо, 1999. – 230 с.

196. Куценко В. И. Общественная проблема: генезис и решение / В. И. Куценко. – К. : Наук. думка, 1984. – 439 с.

197. Кушерець В. І. Наукове просвітництво та інформаційна культура / В. І. Кушерець // *Трибуна : Всеукраїнський громадсько-політичний і теоретичний журнал Товариства «Знання» України і Спілки журналістів України*. – 2004. – № 9/10. – С. 17–20.

198. Лазарев В. В. Теория государства и права. Актуальные проблемы: учеб. пособ. для слушателей акад. / В. В. Лазарев. – М. : Академия МВД РФ, 1992. – 183 с.

199. Лазарев В. В. Общая теория права и государства : учеб. для вузов / В. В. Лазарев. – М. : Юрист, 1994. – 359 с.
200. Ландау Л. Д. Статистическая физика / Л. Д. Ландау, Е. М. Лифшиц. – Изд. 4-е. – М. : Наука, 1995. – Ч. 1. Теоретическая физика. – Т. V. – 616 с.
201. Левада Ю. А. Homo Post-Soveticus / Ю. А. Левада // Общественные науки и современность. – 2000. – № 6. – С. 5–24.
202. Левалуа К. Сочти число Зверя [Электронный ресурс] / Кристоф Левалуа. – Режим доступа: http://www.patriotica.ru/enemy/levalua_attali.html. – Заголовок з экрана.
203. Левандовский А. А. Время Грановского: У истоков формирования русской интеллигенции / А. А. Левандовский. – М. : Молодая гвардия, 1990. – 302 с.
204. Левенець Ю. А. Держава у просторі громадянського суспільства / Ю. А. Левенець ; НАН України. Інститут політичних і етнонаціональних досліджень. – К. : Освітня книга, 2006. – 272 с.
205. Ледяева О. М. Власть как предмет социально-философского анализа : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филос. наук : спец. 09.00.01 / О. М. Ледяева ; Иван. гос. ун-т. – Иваново, 1989. – 19 с.
206. Ледяева О. М. Понятие власти / О. М. Ледяева // Власть многоликая : сб. науч. трудов / ред. кол. : В. Н. Абрамов, В. А. Гусев, И. Г. Львов, А. И. Уваров ; отв. ред. А. И. Уваров. – М. : Рос. филос. об-во, 1992. – С. 4–29.
207. Лем С. Два сценария экстремального будущего [Электронный ресурс] / С. Лем // Новый мир. – 2000. – № 7. – Режим доступа: <https://ps.1september.ru/article.php?ID=200006704>. – Заголовок з экрана.
208. Леонтьев Д. А. Деятельность и потребность / Д. А. Леонтьев ; под ред. В. В. Давыдова, Д. А. Леонтьева // Деятельностный подход в психологии: проблемы и перспективы. – М. : Изд. АПН СССР, 1990. – С. 96–108.

209. Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность / А. Н. Леонтьев. – 2-е изд. – М. : Политиздат, 1977. – 304 с.

210. Леонтьев Д. А. Жизненный мир человека и проблема потребностей / Д. А. Леонтьев // Психол. журн. – 1992. – Т. 13. – № 2. – С. 107–120.

211. Литвинцева А. В. Интернет-язык как фактор современной межкультурной коммуникации / А. Литвинцева // Коммуникативные стратегии информационного общества : труды III Международной научно-теоретической конференции. – СПб. : Изд-во Политехн.ун-та, 2007. – С. 18–21.

212. Логвиненко О. О. Відкритість економічної системи транзитивного типу як чинник її просторової динаміки в умовах глобалізації: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.01 «Економічна теорія та історія економічної думки» / О. О. Логвиненко. – Х., 2008. – 18 с.

213. Локк Дж. Сочинения : в 3 т. / Дж. Локк. – М. : Мысль, 1988. – Т. 3. – 668 с.

214. Лось Й. Д. Публіцистика й тенденції розвитку світу : навч. посіб. для вищих навч. закладів III–IV рівнів акредитації : у 2 ч. – Львів : ПАІС, 2008. – Ч. 1. – 376 с.

215. Лукашевич М. П. Соціологія. Основи загальної, спеціальних та галузевих теорій : підруч. / М. П. Лукашевич, М. В. Туленков, Ю. І. Яковенко. – К. : Каравела, 2008. – 544 с.

216. Лукина Т. Н. Аксиологический и идеологический статус сетевого общества в информационном социальном пространстве: постановка проблемы [Электронный ресурс] / Т. Н. Лукина, Л. В. Нургалева // Гуманитарная информатика: открытый междисциплинарный электронный журнал. – Вып. 3. Социально-гуманитарные проблемы информатизации. – Режим доступа : http://huminf.tsu.ru/e-jurnal/magazine/3/luk_nur.htm.

217. Луман Н. Власть / Н. Луман ; [пер. с нем. А. Ю. Антоновского]. – М. : Праксис, 2001. – 256 с.
218. Луман Н. Невероятность коммуникации / Н. Луман // Проблемы теоретической социологии. – СПб. : Изд-во СПбГУ, 2000. – Вып. 3. – С. 43–54.
219. Луман Н. Общество как социальная система / Н. Луман ; пер. с нем. А. Антоновский. – М. : Изд-во «Логос», 2004. – 232 с.
220. Луман Н. Эволюция / Н. Луман ; пер. с нем. А. Антоновский. – М. : Изд-во «Логос», 2005. – 256 с.
221. Луценко Н. Ю. Модель сетевого простору: філософсько-методологічний аналіз / Н. Ю. Луценко // Ноосфера і цивілізація. – 2012. – Вип. 1 (13). – С. 46–55.
222. Магадиев М. Ф. Роль институтов в глобальном управлении / М. Ф. Магадиев // Евразийский союз. Вопросы международных отношений. – 2013. – Вып. 2 (3). – С. 38–44.
223. Майданюк І. З. Проблема волі у філософській культурі України ІХ-ХVІІІ ст. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філос. наук : спец. 09.00.05 / Майданюк І. З. ; Львів. Нац. ун-т ім. І. Франка. – Львів, 2003. – 19 с.
224. Майнцер К. Сложносистемное мышление: Материя, разум, человечество. Новый синтез / К. Майнцер ; [пер. с англ.] ; под ред. и с предисл. Г. Г. Малинецкого. – М. : ЛИБРОКОМ, 2009. – 464 с.
225. Маклюэн М. Галактика Гуттенберга: становление человека печатающего / М. Маклюэн. – М. : Акад. Проект : Фонд «Мир», 2005. – 495 с.
226. Мальковская И. А. Сетевое общество / И. А. Мальковская // Глобалистика : энциклопедия / [гл. ред. И. И. Мазур, А. Н. Чумаков]. – М. : ОАО Изд-во «Радуга», 2003. – С. 914–916.
227. Мантагов В. В. Глобализация, диалог цивилизаций и устойчивое развитие / В. В. Минтагов, Л. В. Минтагова // Альтернативы глобализации:

человеческий и научно-технический потенциал России : доклады и выступления участников Международной научной конференции 21–23 июня 2002 года. – М., 2002. – Т. 1. – С. 162–164.

228. Маритен Ж. Человек и государство / Жак Маритен ; пер. с англ. Т. Лифинцевой. – М. : Идея-Пресс, 2000. – 196 с.

229. Маркс – Павлу Васильевичу Анненкову, 28 декабря 1846 г. // Письма К. Маркса и Ф. Энгельса к разным лицам (февраль 1842 – декабрь 1851) / К. Маркс. Ф. Энгельс // Маркс К., Энгельс Ф. Сочинения. – 2-е изд. – М. : Гос. изд-во политической литературы, 1962. – Т. 27. – 746 с.

230. Маркс К. Капитал. Критика политической экономии. Т. 1. Кн. 1. Процесс производства капитала / К. Маркс // Маркс К., Энгельс Ф. Сочинения. – 2-е изд. – М. : Изд-во политической литературы, 1960. – Т. 23. – 920 с.

231. Маркс К. Критика политической экономии (черновой набросок 1857–1858) / К. Маркс // Маркс К., Энгельс Ф. Сочинения. – 2-е изд. – М. : Изд-во политической литературы, 1968. – Т. 46. – Ч. 1. – С. 51–510.

232. Маркс К. Наемный труд и капитал / К. Маркс, Ф. Энгельс // Маркс К., Энгельс Ф. Сочинения. – 2-е изд. – М. : Изд-во политической литературы, 1957. – Т. 6. – С. 428–459.

233. Маркс К. К критике политической экономии / К. Маркс // Маркс К., Энгельс Ф. Сочинения. – 2-е изд. – М. : Изд-во политической литературы, 1959. – Т. 13. – 770 с.

234. Маркс К. Немецкая идеология / К. Маркс, Ф. Энгельс // Маркс К., Энгельс Ф. Сочинения. – 2-е изд. – М. : Изд-во политической литературы, 1955. – Т. 3. – С. 7–544.

235. Мартинелли А. От мировой системы к мировому обществу? / А. Мартинелли // Социологические исследования. – 2009. – № 1. – С. 5–15.

236. Маслобоева О. Д. Российский органицизм и космизм XIX – XX вв.: эволюция и актуальность : монография / О. Д. Маслобоева. – М. : АПК и ППРО, 2007. – Ч. I-III. – 296 с.

237. Маслова Н. В. Ноосферное образование [Электронный ресурс] / Н. В. Маслова. – М., 2002. – 340 с. – Режим доступа : <http://noosfera.narod.ru/business2.html>. – Заголовок з екрана.

238. Медведев Ю. Ловушка № 2052. Уже через 40 лет человечество попадет в ситуацию, которую ученые называют прогрессивный тупик / Ю. Медведев // Российская газета. – 2012. – 04.04.

239. Межуев Б. Сотворение космополиса [Электронный ресурс] / Б. Межуев // Политические исследования. – Режим доступа : <http://www.politstudies.ru/universum/esse/10mej.htm>. – Заголовок з екрана.

240. Мельник Ю. Б. Формування культури здоров'я учнів, як важлива складова роботи практичного психолога / Ю. Б. Мельник // Практична психологія та соціальна робота. – 2003. – № 2–3. – С. 126–132.

241. Мельник М. І. Еволюція теоретико-методологічних підходів до формування бізнес-середовища в контексті розвитку інституційної та неоінституційної теорії [Електронний ресурс] / М. І. Мельник // Збірник наукових праць / Луцький національний технічний університет. – 2008. – Вип. 5 (20). – С. 14–15. – Режим доступа : http://www.nbu.gov.ua/Portal/Soc_Gum/En/ETEI/2008_5_2/index.html. – Заголовок з екрана.

242. Мертон Р. Создание парадигмы структурного функционализма в версии теории среднего уровня [Электронный ресурс] / Р. Мертон // Режим доступа : <http://ecsocman.hse.ru/data/337/641/1219/t15.pdf>. – Заголовок с екрана.

243. Мертон Р. Явные и латентные функции [Текст] / Р. К. Мертон // Американская социологическая мысль / под ред. В. И. Добренькова. – М. : Изд-во МГУ, 1994. – С. 379-448.

244. Мир // Даль В. И. Толковый словарь живого великорусского языка : в 4 т. / оформл. «Диамант». – СПб. : ТОО «Диамант», 1996. – Т. II : И-О – С. 330.

245. Мировое государство как будущее международного сообщества : монография. – М. : Проспект, 2013. – 248 с.

246. Мировое правительство [Электронный ресурс] // Википедия – свободная энциклопедия. – Режим доступа : http://ru.wikipedia.org/wiki/Мировое_правительство. – Заголовок з екрана.

247. Мировоззрение // Философия : энциклопедический словарь / под ред. А. А. Ивина. – М. : Гардарики, 2004. – 1072 с.

248. Митрополит Київський і всієї України Володимир (Сабодан). Пам'ять про Новий Єрусалим: київська традиція. Слово про Київ на відкритті IX Міжнародних Успенських Читань «Пам'ять і надія: горизонти осмислення та шляхи усвідомлення» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://orthodox.org.ua/article/pamyat-pro-novii-%D1%93864rusalim-ki%D1%97297vska-tradits%D1%967439ua>. – Заголовок з екрана.

249. Моисеев Н. Н. Логика динамических систем и развитие природы и общества / Н. Н. Моисеев // Вопросы философии. – 1999. – № 4. – С. 3–10.

250. Момджян К. Х. Социум. Общество. История : учеб. пособ. – М. : Наука, 1994. – 240 с.

251. Мондиализм [Электронный ресурс] / // Политология : словарь-справочник / Василик М. А., Вершинин М. С. и др. – М. : Гардарики, 2001. – 328 с. – Режим доступа : <http://notions.ru/dictionary/286/mondializm.html>.

252. Московичи С. Машина, творящая богов / С. Москвичи ; пер. с фр. – М. : Центр психол. и психотерап., 1998. – 560 с.

253. Муляр В. І. Проблема становлення особистості в системі «індивід – суспільство» (філософсько-культурологічний аналіз): дис. ... д-ра

філос. наук : спец. 09.00.03 / Муляр Володимир Ілліч. – Житомир, 1999. – 362 с.

254. На пути к обществам знаний : интервью с заместителем Генерального директора ЮНЕСКО по вопросам коммуникации и информации г-ном А. В. Ханом // Наука в информационном обществе: информационное издание / сост. Е. И. Кузьмин, В. Р. Фирсов. – СПб., 2004. – С. 22–26.

255. Надольний М. І. Мета і засоби мети / М. І. Надольний // Соціальна філософія : Короткий Енциклопедичний Словник / заг. ред. і уклад. : В. П. Андрущенко, М. І. Горлач. – К. ; Харків : ВМП «Рубікон», 1997. – С. 236–237.

256. Назарчук А. В. Сетевое общество и его философское осмысление / А. В. Назарчук // Вопросы философии – 2008. – № 7. – С. 61–75.

257. Назарчук А. В. Социальные сети и трансформация политического порядка / А. В. Назарчук // Вестник аналитики. – 2007. – № 30 (4–2007). – С. 108–128.

258. Налимов В. В. Спонтанность сознания: Вероятностная теория смыслов и смысловая архитектура личности / В. В. Налимов. – М. : Изд-во «Прометей», 1989. – 182 с.

259. Налимов В. В. Реальность нереального / В. В. Налимов, Ж. А. Дрогалина. – М. : Изд-во “МИР ИДЕЙ” ; АО АКРОН, 1995. – 432 с.

260. Нартов Н. А. Геополитика : учеб. для вузов / Н. А. Нартов ; под ред. проф. В. И. Староверова. – 3-е изд., перераб. и доп. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, Единство, 2004. – 544 с.

261. Наше глобальное соседство : докл. Комис. по глоб. упр. и сотрудничеству / [пер. с англ.] ; ред. А. П. Фоменко. – М. : Весь Мир, 1996. – 401 с.

262. Неклесса А. Логика глобальной трансформации [Электронный ресурс] / А. Неклесса. – Режим доступа : <http://mcgpi.narod.ru/MCGPI10.htm>. – Заголовок з екрана.

263. Нікитенко В. О. Геокультурні цінності в умовах сучасного світового розвитку: соціально-філософський вимір [Електронний ресурс] / В. О. Нікитенко // Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії. – 2013. – Вип. 54. – С. 266–280. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/znpgvzdia_2013_54_25.pdf.
264. Новгородцев П. И. Об общественном идеале / П. И. Новгородцев. – М. : Пресса, 1991. – 638 с.
265. Новейший философский словарь. – 3-е изд., испр. – Мн. : Книжный Дом, 2003. – 1280 с. – (Мир энциклопедий).
266. Новий тлумачний словник української мови: у 4 т. / укл. В. Яременко, О. Сліпушко. – К. : Вид-во «Аконіт», 1998. – Т. 1. – 910 с.
267. Обмен [Електронний ресурс] // Википедия – свободная энциклопедия. – Режим доступу : [http://ru.wikipedia.org/wiki/Обмен_\(значения\)](http://ru.wikipedia.org/wiki/Обмен_(значения)) синкретична. – Заголовок з екрана.
268. Образование как планетарное образование : монография / Л. А. Алексеева, Р. А. Додонов, Д. Е. Муза, Ф. В. Лазарев, В. М. Таланов и др. – Донецк : ДонНГУ, Технопарк ДонНГУ УНИТЕХ, 2011. – 270 с.
269. Обухов К. Н. Сеть как социальная структура: модель сетевой коммуникации в теории М. Кастельса / К. Н. Обухов // Вестник Удмуртского университета. – Ижевск: УГУ, 2008. – Вып. 1. – С. 107–110.
270. Общая теория права и государства : учеб. / под ред. В.В. Лазарева. – М. : Юрист, 1994. – 348 с.
271. Общие проблемы философии науки : словарь для аспирантов и соискателей / сост. и общ. ред. Н. В. Бряник ; отв. ред. О. Н. Дьячкова. – Екатеринбург : Изд-во Урал, ун-та, 2007. – 318 с.
272. Огурцов А. П. Рефлексия / А. П. Огурцов // Философская энциклопедия: в 5 т. / ред. кол. : гл. ред. Ф. В. Константинов и др. – М. : Сов. энциклопедия, 1967. – Т. 4. – С. 499–502.

273. Ожегов С. И. Словарь русского языка / С. И. Ожегов ; под ред. Н. Ю. Шведовой. – М. : Русский язык, 1985. – 797 с.

274. Організація Чорноморського економічного співробітництва [Електронний ресурс] // Википедія – свободная энциклопедия. – Режим доступу :

http://uk.wikipedia.org/wiki/Організація_Чорноморського_економічного_співробітництва. – Заголовок з екрана.

275. Основы демократії : навч. посіб. для студентів вищ. навч. закладів / авт. кол. : М. Бессонова, О. Бірюков, С. Бондарук та ін. ; за заг. ред. А. Колодій. – К. : Вид-во «Ай Бі», 2002. – 684 с.

276. Основы теории коммуникации : учеб. / [под ред. проф. М. А. Василика]. – М. : Гардарики, 2005. – 615 с.

277. Панарин А. С. Стратегическая нестабильность в XXI веке / А. С. Панарин. – М. : Алгоритм, 2003. – 560 с.

278. Папа Римский – за мировое правительство [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://imperialcommiss.livejournal.com/48827.html>. – Заголовок з екрана.

279. Парсонс Т. Система современных обществ / Толкот Парсонс ; [пер. с англ. Л. А. Седого, А. Д. Ковалева ; под ред. М. С. Ковалевой]. – М. : МАСпектпресс, 1998. – 270 с.

280. Паршин П. Глобальное информационное общество и мировая политика / П. Паршин // Аналитические доклады ИМИ. – 2009. – Вып. 2 (23). – 41 с.

281. Паткуль А. Б. Образ бытия в абсолютном идеализме и фундаментальной онтологии [Електронний ресурс] / А. Б. Паткуль. – Режим доступу: <http://anthropology.ru/ru/texts/patkul/being.html>

282. Петров И. И. Мир // Философский словарь / под ред. И. Т. Фролова. – 7-е изд., перераб. и доп. – М. : Республика, 2001. – С. 333-334.

283. Пилипенко В. Е. Социальный морфогенез: эволюция и катастрофы (синергетический подход) / В. Е. Пилипенко, В. А. Поддубный, И. В. Черненко. – К. : Наук. думка, 1993. – 98 с.

284. Пилипенко Н. В. Диалектика необходимости и случайности / Н. В. Пилипенко. – М. : Мысль, 1980. – 264 с.

285. Планетарный язык [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.neoesoterik.org/teoria-evolucii/mezdunarodnyj-azyk>. – Заголовок з екрана.

286. Плахов В. Д. Западная социология. Исторические этапы, основные школы и направления развития (XIX–XX вв.) : учеб. пособ. / В. Д. Плахов. – СПб. : Изд-во РГПУ им. А. И. Герцена, 2000. – 156 с.

287. Плахотный А. Ф. Проблема социальной ответственности / А. Ф. Плахотный. – Харьков : Вища школа. Изд-во при Харьк. ун-те, 1981. – 192 с.

288. Подолянюк Л. А. Свобода особистості як форма її самореалізації (історико-філософський аспект) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філос. наук : спец. 09.00.05 / Л. А. Подолянюк ; Ін-т філософії ім. Г. С. Сковороди НАН України. – К., 2002. – 20 с.

289. Политология : словарь-справочник [Электронный ресурс] / М. А. Василик, М. С. Вершинин и др. – М. : Гардарики, 2001. – 328 с. – Режим доступа : <http://politike.ru/dictionary/286/word/globalnoe-upravlenie-i-sotrudnichestvo>.

290. Політична система і громадянське суспільство: європейські і українські реалії : монографія / за заг. ред. А. І. Кудряченка. – К. : НІСД, 2007. – 396 с.

291. Політологічний енциклопедичний словник / упор. В. П. Горбатенко ; за ред. Ю. С. Шемшученка, В. Д. Бабкіна, В. П. Горбатенка. – 2-е вид., доп. і перероб. – К. : Генеза, 2004. – 736 с.

292. Полный словарь иностранных слов, вошедших в употребление в русском языке [Электронный ресурс]. – М., 1907. – Режим доступа:

http://dic.academic.ru/dic.nsf/dic_fwords/21225/Космополит. – Заголовок з екрана.

293. Полтораков О. Ю. Глобальне громадянське суспільство в системі міжнародних відносин [Електронний ресурс] / О. Ю. Полтораков. – Режим доступу :

<file://localhost/G:/Світове%20гр%20суспільство/Глобальне%20громадянське%20суспільство%20в%20системі%20міжнародних%20відносин.mht>. –

Заголовок з екрана.

294. Померанц Г. Диалог культурных миров / Г. Померанц // Общественные науки и современность. – 1994. – № 5. – С. 170–174.

295. Попов С. М. Зворотний зв'язок у парадигмі саморегуляції соціальних систем : теоретико-методологічний аналіз / С. М. Попов. – Запоріжжя : Просвіта, 2011. – 412 с.

296. Попов С. М. Зворотний зв'язок у системі соціального менеджменту : монографія / С. М. Попов. – Запоріжжя : Просвіта, 2010. – 444 с.

297. Попов С. М. Соціально-філософський аналіз зворотного зв'язку: теоретико-методологічний контекст : автореф. дис. на здобуття наук. ступеню д-ра філос. наук : спец. 09.00.03 / Попов Сергій Миколайович. – К., 2012. – 40 с.

298. Похльовська О. «Страна рабов, страна господ» [Електронний ресурс] / О. Похльовська // День. – 2012. – № 97. – Режим доступу : <http://www.day.kiev.ua/uk/article/nota-bene/strana-rabov-strana-gospod>. – Заголовок з екрана.

299. Предборська І. М. Мінливість. Соціум. Людина / Ірина Михайлівна Предборська. – Суми : Слобожанщина, 1995. – 136 с.

300. Предполагаемые результаты Бухарестской Пан-европейской конференции в подготовке к ВСИО: 10 фундаментальных принципов информационного общества [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ar.gov-murman.ru/vectors/egov/norm.shtml?id=7>. – Заголовок з екрана.

301. Пригожин И. От существующего к возникающему. Время и сложность в физических науках / И. Пригожин ; пер. с англ. ; под. ред. Ю. Л. Климонтовича. – М. : Наука, 1985. – 338 с.

302. Про схвалення Концепції розвитку електронного урядування в Україні : розпорядження Кабінету Міністрів України від 13 грудня 2010 р. № 2250-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2250-2010-%F0>.

303. Пряхин В. Ф. «Мягкая сила» в новой редакции внешней политики России / В. Ф. Пряхин // Евразийский Союз: Вопросы международных отношений. – 2013. – Вып. 2 (3). – С. 5–13.

304. Путин В. Ежегодное Послание Президента Российской Федерации Федеральному Собранию [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://remlin.ru/news/17118>. – Заголовок з екрана.

305. Путин В. Россия и меняющийся мир [Електронний ресурс] / В. Путин. – Режим доступу : <http://www.rg.ru/2012/02/27/putin-politika.html>. – Заголовок з екрана.

306. Радаев В. В. Рынок как переплетение социальных сетей / В. В. Радаев // Российский журнал менеджмента. – Т. 6. – 2008. – № 2. – С. 47–54.

307. Радищев А. Н. О человеке, его смертности и бессмертии / А. Н. Радищев. – СПб. : Питер, 2001. – 192 с.

308. Радьяр Д. Планетаризация сознания. От индивидуального к целому / Д. Радьяр. – М.; К. : REFL-book; Ваклер, 1995. – 304 с.

309. Разина Т. В. Рефлексия в педагогическом мышлении / Т. В. Разина // Психология профессионального педагогического мышления / под. ред. М. М. Кашапова. – М. : Ин-т психологии РАН, 2003. – С. 233–282.

310. Рассел Б. Философский словарь разума, материи и морали / Б. Рассел ; пер. с англ. – К. : Port-Royal, 1996. – 368 с.

311. Рассел П. «Мировой мозг» – следующая ступень нашего развития / П. Рассел // Один мир для всех: Контуры глобального сознания. – М. : Прогресс. 1990. – С. 15–22.
312. Резник Ю. М. Введение в социальную теорию: Социальная системология / Ю. М. Резник ; Ин-т человека. – М. : Наука, 2003. – 525 с.
313. Риккерт Г. Философия истории / Г. Риккерт // Риккерт Г. Философия жизни. – К. : Ника-Центр, 1998. – 512 с.
314. Ровинский Р. Е. Самоорганизация как фактор направленного развития / Р. Е. Ровинский // Вопросы философии. – 2002. – №5. – С.66-76.
315. Роде Г. Технология и политика / Г. Роде // ИОН. Лабораторные тетради. – М., 1990. – Вып.17. – С. 27-71.
316. Розанов Ф. И. Социальное взаимодействие как информационный обмен: дис. ... канд. филос. наук: спец. 09.00.11 / Розанов Филипп Иванович ; [Новосиб. гос. техн. ун-т] – Новосибирск, 2010. – 143 с.
317. Розин В. М. Философия управления / В. М. Розин, Л. Г. Голубкова. – Йошкар-Ола : Марийский гос. тех. ун-т, 2010. – 608 с.
318. Розова С. С. Классификационная проблема в современной науке / С. С. Розова. – Новосибирск : Наука, 1986. – 222 с.
319. Романенко В. Сложность определения понятия информация, связанная с его многозначностью [Электронный ресурс] / В. Романенко, Г. Никитина. – Режим доступа : http://www.elektron2000.com/roman_nikit_0157.html.
320. Российская социологическая энциклопедия / под общ. ред. акад. РАН Г. В. Осипова. – М. : Издательская группа НОРМА-ИНФРА, 1999. – 672 с.
321. Россия 2045 [Электронный ресурс] // Википедия – свободная энциклопедия. – Режим доступа : http://ru.wikipedia.org/wiki/Россия_2045. – Заголовок з экрана.
322. Рубцов Н. Н. Символ в искусстве и жизни / Н. Н. Рубцов. – М. : Наука, 1991. – 176 с.

323. Руднев В. П. Словарь культуры XX века / В. П. Руднев. – М. : Аграф, 1999. – 384 с.
324. Ружмон Д. де. Європа у грі. Шанс Європи. Відкритий лист до європейців / Д. Ружмон де. – Львів : Літопис, 1998. – 280 с.
325. Рябека О. Г. Дрейф планетарного світу: погляд у третє тисячоліття : монографія / О. Г. Рябека ; Мін-во освіти і науки України, Нац. пед. ун-т імені М.П.Драгоманова. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2015. – 588 с.
326. Рябека О. Г. Державно-громадське управління у дискурсі демократизації суспільства : монографія / О. Г. Рябека ; за наук. ред. проф. В. П. Беха ; Мін-во освіти і науки України, Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2011. – 289 с.
327. Садовский В. Н. Некоторые принципиальные проблемы построения общей теории систем / В. Н. Садовский // Системные исследования : ежегодник 1971. – М. : Наука, 1972. – С. 35–54.
328. Садовский В. Н. Основания общей теории систем / В. Н. Садовский. – М. : Юрид. лит., 1974. – 351с.
329. Самоорганизация // Философский энциклопедический словарь / под ред. С. С. Аверинцева, Э. А. Араб -Оглы, Л. Ф. Ильичева и др. – 2-е изд. – М. : Сов. энциклопедия, 1989. – С. 556.
330. Світовий уряд [Електронний ресурс] // Вікіпедія – вільна енциклопедія. – Режим доступу : http://uk.wikipedia.org/wiki/Світовий_уряд. – Заголовок з екрана.
331. Святый Августин. Сповідь. – К. : Основи, 1996. – 320 с.
332. Сетров М. И. Основы функциональной теории организации / М. И. Сетров ; АН СССР, Ленинградская каф. философии . – Л. : Наука, 1972. – 163 с.
333. Сиденко С. В. Социальные аспекты развития современной мировой цивилизации / С. В. Сиденко // Цивилизационные модели

современности и их исторические корни / Ю. Н. Пахомов, С. Б. Крымский, Ю. В. Павленко и др. – К. : Наук. думка, 2002. – С. 483–514.

334. Скворець В. Процес формування життєустрою народу / В. О. Скворець // Культурологічний вісник : науково-теоретичний щорічник Нижньої Наддніпряни. – Запоріжжя. – 2010. – Вип. 25. – С. 145–152.

335. Скворець В. О. Громадянське суспільство і детермінанти оптимізації його розвитку в Україні : дис. ... канд. філос. наук : спец. 09.00.03 / Скворець Володимир Олексійович. – Запоріжжя, 2007. – 206 с.

336. Скворець В. О. Життєустрій народу як соціальний феномен / В. О. Скворець. – Запоріжжя : ТОВ «КСК-Альянс», 2012. – 376 с.

337. Скворець В. О. Життєустрій народу: соціально-філософський аналіз : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора філос. наук : спец. 09.00.03 «Соціальна філософія і філософія історії» / Скворець Володимир Олексійович. – Дніпропетровськ : Дніпропетровський нац. ун-т імені Олеся Гончара, 2013. – 32 с.

338. Словарь русского языка : в 4 т. / под ред. А. П. Евгеньевой : АН СССР, Ин-т рус. яз. – 2-е изд., исправ. и доп. – М. : Изд-во «Русский язык», 1981. – Т. 1. – 698 с.

339. Словник української мови : у 11 т. – К. : Вид-во «Наук. думка», 1970. – Т. 1. – 799 с.

340. Смирнов С. А. Человек перехода / С. А. Смирнов // Модели человека в современной философии и психологии : сб. материалов Всероссийской конференции 18–19 мая 2005 года / отв. за вып. П. А. Носова. – Новосибирск, 2006. – С. 48-72.

341. Советский энциклопедический словарь / гл. ред. А. М. Прохоров. – 3-е изд. – М. : Сов. энциклопедия, 1984. – 1600 с.

342. Соколов А. В. Общая теория социальной коммуникации : учеб. пособ. / А. В. Соколов. – СПб. : Изд-во Михайлова В. А., 2002. – 461 с.

343. Соловьев В. С. Смысл любви / В. С. Соловьев. // Соловьев В. С. Сочинения : в 2 т. – М. : Мысль, 1990. – Т. 2. – 822 с.
344. Соловьев В. С. Чтения о Богочеловечестве / В. С. Соловьев // Соловьев В. С. Чтения о Богочеловечестве : Статьи; Стихотворения и поэма; Из «Трех разговоров»: Краткая повесть об Антихристе. – СПб. : Художественная литература, 1994. – 528 с.
345. Соловьева М. Ф. Рефлексия инновационной деятельности по формированию космического мировоззрения / М. Ф. Соловьева // Образ человека будущего: Кого и Как воспитывать в подрастающих поколениях: коллективная монография / под ред. О. А. Базалука. – К. : Кондор, 2011. – Т. 1. – С. 171–183.
346. Соломатин Ю. Западный миф о правах человека как средство агрессии против прав народов и прав всего человечества / Ю. Соломатин, М. Корнейчук // Віче. – 2002. – № 4. – С. 59–63.
347. Сорокин П. А. Человек. Цивилизация. Общество / П. А. Сорокин. – М. : Политиздат, 1992. – 543 с.
348. Социальные технологи : толковый словарь / отв. ред. В. Н. Иванов. – Москва ; Белгород: Луч ; Центр социальных технологий, 1995. – 309 с.
349. Соціальне управління : довідник / В. Л. Василенко (керів. авт. кол.), В. Б. Авер'янов, Ф. Г. Бурчак та ін. ; упоряд. В. О. Тихонович та ін. – К. : Політвидав України, 1986. – 415 с.
350. Спиркин А. Г. Основы философии / А. Г. Спиркин. – М. : Политическая литература, 1988. – 592 с.
351. Спицнадель В. Н. Основы системного анализа : учеб. пособие / В. Н. Спицнадель. – СПб. : Бизнес-пресса, 2000. – 326 с.
352. Статут Міжнародного Суду ООН [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_010/page2
353. Сулер Д. Люди превращаются в Электроников: Основные психологические характеристики виртуального пространства [Електронний

ресурс] / Д. Сулер. – Режим доступу : <http://flogiston.ru/artides/netpsy/electronic>. – Заголовок з екрана.

354. Суліма Є. Сучасна глобалістика: політика, освіта і культура / Є. Суліма, М. Шепелєв. – К. : МП «Леся», 2012. – 622 с.

355. Суліма Є. М. Глобальний соціальний порядок постіндустріалізму : монографія / Є. М. Суліма. – 2-ге вид., доп. – К. : Генеза, 2004. – 334 с.

356. Суспільство на порозі ХХІ століття: філософське осмислення плинного світу : навч. посіб. / відп. ред. В. С. Пазенок. – К. : Укр. Центр духовної культури, 1999. – 272 с.

357. Таланов В. М. Восхождение к Разуму / В. М. Таланов // Онтология и антропология гуманизма : материалы межвуз. симпоз. г. Владимир, 16–17 мая 2006 г. – Владимир, 2006. – С. 71–76.

358. Таланов В. М. Человек Универсальный – Homo Universum (печаль по утерянной целостности) / В. М. Таланов // Фундаментализация высшего технического образования : материалы Всерос. науч.-метод. конф. г. Новочеркасск, 29 мая – 2 июня 2000 г / Юж. - Рос. гос. техн. ун-т (НПИ). – Новочеркасск : Набла. 2000. – С. 196–199.

359. Тапскотт Д. Электронно-цифровое общество / Д. Тапскотт. – М. : Рефл-бук, 1999. – 432 с.

360. Тинберген Я. Пересмотр международного порядка / Я. Тингберген ; пер. с англ. – М. : Прогресс, 1980. – 416 с.

361. Тихонов А. В. Социология управления / А. В. Тихонов. – Изд. 2-е, доп. и перераб. – М. : «Канон+» РООИ «Реабилитация», 2007. – 472 с.

362. Тойнби А. Дж. Постигание истории / А. Дж. Тойнби ; пер. с англ. – М. : Прогресс, 1991. – 736 с.

363. Тойнби А. Дж. Цивилизация перед судом истории / А. Дж. Тойнби. – М. : Прогресс-Ювента, 1995. – 480 с.

364. Торчинов Е. А. Даосизм. Опыт историко-религиоведческого описания / Е. А. Торчинов. – СПб. : Андреев и сыновья, 1993. – 380 с.

365. Тоффлер Э. Метаморфозы власти / Э. Тоффлер ; пер. с англ. – М. : ООО «Изд-во АСТ», 2003. – 669 с.
366. Тоффлер Э. Шок будущего / Э. Тоффлер. – М. : ООО «Изд-во АСТ», 2002. – 557 с.
367. Тощенко Ж. Т. Парадоксальный человек : монография / Ж. Т. Тощенко. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2008. – 543 с.
368. Тугаринов В. П. Соотношение категорий диалектического материализма / В. П. Тугаринов. – Л. : Изд-во Ленингр. ун-та, 1956. – 122 с.
369. Уемов А. И. Системный подход и общая теория систем / А. И. Уемов. – М. : Мысль, 1978. – 272 с.
370. Україна та проект «русского мира» : аналіт. доп. / С. І. Здіорук, В. М. Яблонський, В. В. Токман [та ін.] ; за ред. В. М. Яблонського та С. І. Здіорука. – К. : НІСД, 2014. – 80 с.
371. Универсализм [Электронный ресурс] // Википедия – свободная энциклопедия . – Режим доступа : <http://ru.wikipedia.org/wiki/Универсализм>. – Заголовок з екрана.
372. Управление организацией : энциклопедический словарь / под ред. Поршнева А. Г., Кибанова А. Я., Гунина В. Н. – М. : ИНФРА, 2001. – 822 с.
373. Урсул А. Д. Мегатренды эволюции образования третьего тысячелетия / А. Д. Урсул, Т. А. Урсул // Образ человека будущего: Кого и Как нужно воспитывать в подрастающих поколениях : коллективная монография / под ред. О. А. Базалука. – К. : МФКО, 2013. – Т. 3. – С. 39–95.
374. Устьянцев В. Б. Пространство информационного общества / В. Б. Устьянцев // Информационная цивилизация: пространство, культура, человек. – Саратов, 2000. – С. 6–9.

375. Ученые создали биоинженерную мышцу способную к самовосстановлению [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://tgdaily.ru/?p=5705>. – Заголовок з экрана.

376. Федоров Н. Ф. «Философия общего дела» в противоположность учению Л. Н. Толстого о непротивлении и другим идеям нашего времени [Электронный ресурс] / Н. Ф. Федоров. – М. : Семиречен (Верный), 1912. – 200 с. – Режим доступа: <http://razym.ru/naukaobraz/psihfilosofiya/232616-fedorov-nf-filosofiya-obsch>.

377. Федотова В. Г. Космополитизм, его трактовки и его враги [послесловие] / В. Г. Федотова, Н. Н. Федотова // Бек У. Власть и её оппоненты в эпоху глобализма. Новая всемирно-политическая экономия. – М. : «Прогресс-Традиция; Издательский дом «Территория будущего» , 2007. – С. 445–453.

378. Фергюсон Н. Империя: срок годности ограничен [Электронный ресурс] / Н. Фергюсон. – Режим доступа: <http://www.inosmi.ru/print/230004.html>. – Заголовок з экрана.

379. Философский словарь / под ред. И. Т. Фролова. – 6-е изд., перераб. и доп. – М. : Политиздат, 1991. – 560 с.

380. Философский словарь / под ред. И. Т. Фролова. – 7-е изд., перераб. и доп. – М. : Республика, 2001. – 719 с.

381. Философский словарь. – К. : А.С.К., 2006. – 1056 с.

382. Философский энциклопедический словарь : в 5 т. / гл. ред. : Л. Ф. Ильичёв, П. Н. Федосеев, С. М. Ковалёв, В. Г. Панов. – М. : Сов. энциклопедия, 1983. – 840 с.

383. Философский энциклопедический словарь / под ред. С. С. Аверинцева, Э. А. Араб-Оглы, Л. Ф. Ильичева и др. – 2-е изд. – М. : Сов. энциклопедия, 1989. – 815 с.

384. Філософія політики : хрестоматія : у 4 т. / ред. кол. : Губерський Л. В. (керівник) та ін. ; авт.-упоряд. Андрущенко В. П. (керівник) та ін. – К. : Знання України, 2003. – Т. 1. – 363 с.

385. Філософія політики : хрестоматія : у 4 т. / ред. кол. Губерський Л. В. (керівник) [та ін.] ; авт.-упоряд. Андрущенко В. П. (керівник) [та ін.]. – К. : Знання України, 2003. – Т. 2. – 370 с.

386. Франк С. Л. Этика нигилизма / С. Л. Франк // Вехи. Из глубины. – М. : Правда, 1991. – С. 167–199.

387. Фуко М. Наглядати й карати: Народження в'язниці / М. Фуко ; пер. з фр. П. Таращук. – К. : Основи, 1998. – 392 с.

388. Хаек Ф. А. Пагубная самонадеянность. Ошибки социализма / Ф. А. Хаек. – М. : Изд-во «Новости» при участии изд-ва «Catallaxy», 1992. – 304 с.

389. Хайдеггер М. Европейский нигилизм [Електронний ресурс] / М. Хайдеггер. – Режим доступу: http://www.nietzsche.ru/look/121_10.htm

390. Хакен Г. Информация и самоорганизация: Макроскопический подход к сложным системам / Г. Хакен ; [пер. с англ.]. – М. : Мир, 1991. – 240 с.

391. Хакен Г. Можем ли мы применять синергетику в науках о человеке? [Електронний ресурс] / Г. Хакен. – Режим доступу : <http://spkurdyumov.ru/what/primenyat-sinergetiku-v-naukax-o-cheloveke-german-haken/>. – Заголовок з екрана.

392. Халипов В. Ф. Власть: Кратологический словарь / В. Ф. Халипов. – М. : Республика, 1997. – 431 с.

393. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций [Електронний ресурс] / С. Хантингтон . – М. : ООО «Изд-во АСТ», 2003. – 603 с. – Режим доступу : http://www.e-reading.bz/chapter.php/61484/79/Hantington_-_Stolknovenie_civilizaciii.html.

394. Хартия Земли (Текст) // Безопасность Евразии. – 2001. – № 2 – С. 398–405.

395. Хейзинга Й. Homo Ludens. В тени завтрашнего дня / Й. Хейзинга. – М. : АСТ, 2004. – 539 с.

396. Хоружий С. Проблема постчеловека, или трансформативная антропология глазами синергической антропологии. / С. Хоружий // Философские науки. – 2008. – № 92. – С. 10–31.

397. Храпова В. А. Человек в системе семантического бытия / В. А. Храпова // Личность. Культура. Общество. – 2005. – Вып. 2 (26). – С. 244–253.

398. Хропанюк В. Н. Теория государства и права : учеб. пособ. для высш. учебн. заведений / В. Н. Хропанюк ; под ред. проф. В. Г. Стрекозова. – М. : ИПП «Отечество», 1993. – 344 с.

399. Цвих В. Ф. Профспілки і громадянське суспільство: особливості парадигми відносин : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра політ. наук / В. Ф. Цвих ; Київ. Нац. ун-т імені Тараса Шевченка. – К., 2004. – 36 с.

400. Чайка І. Ю. Феномен інформаційної єдності: соціально-філософський аналіз : [монографія] / І. Ю. Чайка. – Запоріжжя : КСК-Альянс, 2013. – 330 с.

401. Чернавский Д. С. Синергетика и информация: Динамическая теория информации / Д. С. Чернавский. – М. : Наука, 2001. – 304 с.

402. Черныш А. М. Политическая ответственность в системе социалистического народовластия / А. М. Черныш. – Харьков : Вища школа. Изд-во при Харьк. ун-те, 1987. – 193 с.

403. Черныш А. М. Социально-политический механизм обеспечения ответственности институтов власти в социалистическом обществе : автореф. дис. на соискание учен. степени д-ра филос. наук : спец. 09.00.02 / Черныш А. М. ; Моск. Высш. парт. школа. – М., 1990. – 32 с.

404. Чеснокова Т. Ю. Постчеловек. От неадертальца до киборга / Т. Чеснокова. – М. : Алгоритм, 2008. – 368 с.

405. Чешков М. Уточним рамочную концепцию: от экономики мировой к экономике глобальной / М. Чешков // МЭ и МО. – 1997. – № 12. – С. 63–71.

406. Чешков М. А. Глобалистика как научное знание. Очерки теории и категориального аппарата / М. А. Чешков. – М. : Научно-образовательный форум по международным отношениям, 2005. – 224 с.
407. Чешков М. А. О видении глобализирующегося мира / М. А. Чешков // МЭ и МО. – 1999. – № 6. – С. 46–54.
408. Чувардинський О. Історична рефлексія поняття «громадянське суспільство» та його філософська еволюція / О. Чувардинський // Політичний менеджмент : наук. журнал / гол. ред. Ю. Ж. Шайгородський – 2006 – № 3 (18) – С. 69–75.
409. Шаповалова Н. Г. ОРФО-арт как пример карнавального общения в виртуальной реальности / Н. Шаповалова // Филологические этюды. – Саратов, 2008. – Вып. 11. Ч. II. – С. 292–295.
410. Шарден де Тейяр П. Феномен человека / П. Тейяр де Шарден // Шарден де Тейяр П. Феномен человека : сб. очерков и эссе / [пер. с фр.]. – М. : АСТ, 2002. – С. 133–431.
411. Шарден Т. Феномен человека [Электронный ресурс] / Т. Шарден ; пер. и примеч. Н. А. Садовского – М. : Прогресс, 1965. – Режим доступа: <http://www.psylib.org.ua/books/shard01>.
412. Шарков Ф. И. Истоки и парадигмы исследований социальной коммуникации / Ф. И. Шарков // Социс. – 2001. – № 8. – С. 52–61.
413. Швырев В.С. Экспликация // Философский словарь / под ред. И.Т. Фролова. – 7-е перераб. и доп. – М. : Республика, 2001. – С. 681.
414. Шеллинг Ф. В. Й. Сочинения : в 2 т. / Ф. В. Й. Шеллинг ; пер. с нем. – М. : Мысль, 1987. – Т. 1. – 637 с.
415. Шепелев М. А. Глобально-цивилизационные процессы и планетарное сознание / М. А. Шепелев // Цивилизационная структура современного мира : в 3 т. / под ред. акад. Ю. Н. Пахомова и д.ф.н. Ю. В. Павленко. – К. : Наук. думка, 2006. – Т. 1. Глобальные трансформации современности. – С. 477–562.

416. Шепелев М. А. К вопросу о демократическом потенциале глобализации / М. А. Шепелев // Вісник Дніпропетровського ун-ту. Сер. Соціологія. Філософія. Політологія. – 2003. – Вип. 9. – С. 209–223.

417. Шепелєв М. А. Глобалізація управління як мегатенденція сучасного світового розвитку : монографія / М. А. Шепелєв. – К. : Вид-во «Генеза», 2004. – 512 с.

418. Шершньова З. Є. Стратегічне управління : підруч. [Електронний ресурс] / З. Є. Шершньова. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К. : КНЕУ, 2004. – 699 с. – Режим доступу: <http://library.if.ua/book/101/6917.html>.

419. Штурм сознания. Цикл «Громкое дело» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.airesh.ru/video/shturm-soznaniya-tsikl-gromkoe-delo-.html>. – Заголовок з екрана.

420. Щедрова Г. П. Громадянське суспільство, правова держава і політична свідомість громадян / Г. П. Щедрова. – К. : ВПОЛ, 1994 – 112 с.

421. Щедровицкий П. Русский мир / П. Щедровицкий [Електронний ресурс] // Независимая газета. – 2000. – 11 февраля. – Режим доступу : http://www.ng.ru/ideas/2000-02-11/8_russian_world.html. – Заголовок з екрана.

422. Экзистенциализм, или философия существования // Добрынина В. И., Грехнев В. С., Добрынин В. В. Философия XX века : учеб. пособ. – М. : ЦИНО общества «Знание» России, 1997. – 288 с.

423. Энгельс Ф. Людвиг Фейербах и конец классической немецкой философии / Ф. Энгельс // Маркс К., Энгельс Ф. Сочинения. – 2-е изд. – М. : Изд-во политической литературы, 1961. – Т. 21. – С. 269–317.

424. Энгельс Ф. Послесловие к работе «О социальном вопросе в России» / Ф. Энгельс // Маркс К., Энгельс Ф. Сочинения. – 2-е изд. – М. : Изд-во политической литературы, 1962. – Т. 22. – С. 438–453.

425. Эпштейн М. Критический универсализм [Электронный ресурс] / М. Эпштейн. – Режим доступа : http://www.emory.edu/INTELNET/fs_universalism.html. – Заголовок з экрана.
426. Юдин Э. Г. Системный подход и принцип деятельности. Методологические проблемы современной науки / Э. Г. Юдин. – М. : Изд-во «Наука», 1978. – 391 с.
427. Юнг К. Г. Архетип и символ / К. Г. Юнг. – М. : Ренессанс, 1999. – 304 с.
428. Юрченко С. В. Противоречия глобализации и взгляд в будущее [Электронный ресурс] / С. В. Юрченко. – Режим доступа: http://science.crimea.edu/zapiski/2012/philos_kulturo1/fil_24_3/002_yurchenko.pdf. – Заголовок з экрана.
429. Ядов В. А. Стратегия социологического исследования. Описание, объяснение, понимание социальной реальности / В. А. Ядов. – М. : Добросвет, 2000. – 596 с.
430. Ярошевский М. Воля // Философская энциклопедия : в 5 т. / ред. кол. : гл. ред. Ф. В. Константинов и др. – М. : Сов. энциклопедия, 1960. – Т. I. А – Дидро. – М. : Сов. энциклопедия, 1960. – С. 284-285.
431. Ясперс К. Смысл и назначение истории / К. Ясперс. – М. : Политиздат, 1991. – 527 с.
432. Abbate J. *Inventing the Internet (Inside Technology)* / Janet Abbate. – Cambridge, MA. : The MIT Press, 2000. – 272 p.
433. Anheier H. K. and Isar Y. R. (eds.). *Cultures and Globalization : Cultural Expression Creativity and Innovation* / editors : Helmut K. Anheier and Yudhishtir Raj Isar. – Thousand Oaks : SAGE Publications Inc, 2009. – 488 p.
434. Anheier H. K. *Civil Society: Measurement, Evaluation, Policy* / Helmut K. Anheier. – London : Earthscan Publications Ltd., 2004. – 224 p.
435. Barney Darin David. *The Network Society, Great Britain* by MPG Books. – Bodmin, Cornwall, 2004. – P. 1–34.

436. Böhme G. and Stehr N. (eds). *The Knowledge Society : The Growing Impact of Scientific Knowledge on Social Relations*(Sociology of the Sciences Yearbook) / editors : Gernot Böhme and Nico Stehr. – Publisher : Springer, 1986. – 224 p.

437. Brzezinski Z. *America in the Technetronic Age : New Questions of our Time // Encounter.* – 1968. –Vol. 30. – № 1. – P. 5–23.

438. Brzezinski Z. *Between Two Ages: America's Role in the Technetronic Era / На рубеже веков: Роль Америки в Технотронной Эре.* – New York : The Viking Press, Inc. – 355/123.

439. Castells M. *The Information Age : Economy, Society and Culture (The Rise of the Network Society ; Vol. 1.) / Manuel Castells.* – Malden, MA : Wiley-Blackwell, 2000. – 594 p.

440. Castells M. (ed.).*The Network Society : A Cross-Cultural Perspective / editor : Manuel Castells.* – Northampton, Massachusetts. : Edward Elgar Publishing, 2004. – 464 p.

441. Castells M. *The Theory of The Network Society.* – Great Britain : MPG Books Ltd, Bodmin, Cornwall, 2006.

442. Castells Manuel and Cardoso Gustavo, eds. *The Network Society: From Knowledge to Polic.y.* – Washington, DC: Johns Hopkins Center for Transatlantic Relations, 2005

443. *Developments in the European Union /edited by Laura Cram, Desmond Dinan and Neil Nugent.* – New York : St. Martin Press, 1999. – P. 8.

444. Dijk, J. A. G. M. van. *The Deepening Divide: Inequality in the Information Society / Jan A. G. M. van Dijk.* – Thousand Oaks, CA : Sage Publications Ltd, 2005. – 248 p.

445. Dijk, J. A. G. M. van. *The Network Society / Jan A. G. M. van Dijk.* – Thousand Oaks, CA : Sage Publications Ltd, 1999. – 272 p.

446. Dijk, J. A. G. M. van. *The Network Society: Social Aspects of New Media / Jan A. G. M. van Dijk.* – Thousand Oaks, CA : Sage Publications Ltd, 2005. – 304 p.

447. Fouts, J. Social Media Success!: Practical advice and real world examples for social media engagement using social networking tools like LinkedIn, Twitter, Blogging and more / Janet Fouts. – Cupertino, CA. : Happy About, 2009. – 162 p.

448. Frankl V. The will to meaning: foundations and applications of logotherapy. – New York : Plume press, 1969. – 181 p.

449. Gabdulin A. Interocracy [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://concepton.wordpress.com/2013/05/16/interocracy>. – Заголовок з экрана.

450. Giovannetti, E. The Internet Revolution: A Global Perspective (Department of Applied Economics Occasional Papers) / editors : Emanuele Giovannetti, Mitsuhiro Kagami and Masatsugu Tsuji. – NY. : Cambridge University Press, 2003. – 292 p.

451. Graham E. Fuller Strategic Fatigue // The National Interest. – 2006. – № 84. – Summer. – P. 37.

452. Graham, I. Internet Revolution (Science at the Edge) / Ian Graham. – Portsmouth, NH. : Heinemann Library, 2002. – 64 p.

453. Hafner, K. Where Wizards Stay Up Late: The Origins Of The Internet / Katie Hafner. – NY. : Simon & Schuster, 1998. – 304 p.

454. Halperin S. Effective Resistance to Corporate Globalization // Global Civil Society and Its Limits (International Political Economy) / Halperin S., Laxer G. (eds.). – Palgrave Macmillan, 2003. – P. 1–21.

455. Hindman, M. The Myth of Digital Democracy / Matthew Hindman. – Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 2008. – 198 p.

456. Jaspers K. Die geistige Situation der Zeit. – Berlin : De Gruyter, 1947. – 191 S.

457. Jeremy Hsu Does future hold ‘Avatar’-like bodies for us? // Innovation News Daily : Новостной портал. – TechMediaNetwork. – 2011. – 17.10.

458. Keane J. Civil Society, Old Images, New Visions. – Stanford University Press, 1999. – 201 p.

459. Keane J. *Global Civil Society? (Contemporary Political Theory)* / J. Keane. – Cambridge University Press, 2003. – 236 p.
460. Kenneth L. H. *Digital Democracy: Issues of Theory and Practice* / editors : Kenneth L. Hacker, Jan A. G. M. van Dijk. – Thousand Oaks, CA : Sage Publications Ltd, 2000. – 240 p.
461. Kilduff, M. *Social Networks and Organizations* / Martin Kilduff, Wenpin Tsai. – London : Sage, 2003. – 172 p.
462. Lane R.E. *The Decline of Politics and Ideology in a Knowledgeable Society* // *American Sociological Review*. – 1966. – Vol. 21. – № 5. – October. – P. 650.
463. Leach E. *Models of man // Man and the social sciences*. – L., 1999. – P. 151.
464. Lewis B. *The West and the Middle East // Foreign affairs*. – N.Y., 1997. – Vol. 76. – № 1. – P. 130.
465. Morozov, E. *The Net Delusion: The Dark Side of Internet Freedom* / Evgeny Morozov. – NY. : PublicAffairs, 2011. – 432 p.
466. Moschovitis, C. J. P. *History of the Internet: A Chronology, 1843 to the Present* / Christos J. P. Moschovitis, Hilary Poole, Tami Schuyler, Theresa M. Senft. – Santa Barbara, California : ABC-CLIO, 1999. – 312 p.
467. Mothe, J. de la and Foray, D. (eds). *Knowledge Management in the Innovation Process (Economics of Science, Technology and Innovation)* / editors : John de la Mothe and Dominique Foray. – NY. : Springer; 2001. – 280 p.
468. Negroponte N. *Being Digital* / N. Negroponte. – New York : Vintage Books, 1996. – 255 p.
469. Nugent N. *The Government and Politics of the European Union: Fourth edition*. – Durham, North Carolina, 1999. – P. 491.
470. Okin, J. R. *The Information Revolution: The Not-for-dummies Guide to the History, Technology, And Use of the World Wide Web* / J. R. Okin. – Winter Harbor ME. : Ironbound Press, 2005. – 352 p.

471. Peniel M. Dimberu Singularity Summit 2011 – A State of the Future // Singularity Hub : Новостной портал. – 2011. – 10.10.
472. Rawls J. A Theory of Justice. – Oxford : Oxford University Press. 1971. – P. 47.
473. Reiser O., Planetary democracy. An introduction to scientific humanism and applied semantics / O. Reiser, B. Davies. – NY. : Creative age press, 1944. – 242 p.
474. Rheingold, H. Smart Mobs: The Next Social Revolution / Howard Rheingold. – NY. : Basic Books, 2003. – 288 p.
475. Salamon, L. M. Global Civil Society: Dimensions of the Nonprofit Sector, Volume 1 / Lester M. Salamon, Regina List, S. Wojciech Sokolowski and Associates, Stefan Toepler, Helmut K. Anheier. – Bloomfield, CT. : Kumarian Press. 1999. – 511 p.
476. Sassen S. The Global City: New York, London, Tokyo. – Princeton : Princeton University Press, 1991. – 398 p.
477. Schepp, B. How to Make Money with YouTube : Earn Cash, Market Yourself, Reach Your Customers, and Grow Your Business on the World's Most Popular Video – Sharing Site / Brad Schepp, Debra Schepp. – NY. : McGraw – Hill; 2009. – 240 p.
478. Schnabel A. and Scholte J. A. (eds). Civil Society and Global Finance (Warwick Studies in Globalisation) / editors : Albrecht Schnabel and Jan Aart Scholte. – NY., L. : Routledge; 2002. – 320 p.
479. Shannon C. E. The mathematical theory of communication / C. E. Shannon, W. Weaver. – Illinois : Univ. of Illinois Press, 1963. – 144 p.
480. Simai M. Globalization. A Source of Intense Competition, Conflicts and Opportunities at the End of XX Century. A Paper Presented to the Roundtable Conference «The Global Economy: A Challenge to National Economies». – Boston, 1997, December. – P. 2.

481. Stehr, N. and Meja, V. (eds). *Society and Knowledge : Contemporary Perspectives in the Sociology of Knowledge and Science* / editors : Nico Stehr and Volker Meja. – Piscataway, New Jersey : Transaction Publishers, 2005. – 451 p.

482. Toulmin St. *Cosmopolis. The Hidden Agenda of Modernity.* – Chicago, 1992. – 235 p.

483. Van Dijk, Jan *The Network Society: Social Aspects of New Media De netwerkmaatschappij* Bohn Stafleu Van Loghum, Houten. – The Netherlands, 1991. – P. 6–40.

484. Weert, T. J. van (ed.) *Education and the Knowledge Society: Information Technology Supporting Human Development (IFIP Advances in Information and Communication Technology)* / editor : Tom J. van Weert. – NY. : Springer; 2004. – 306 p.